

कैलाश गाउँपालिकाको आवधिक योजना

(आर्थिक वर्ष २०७८/७९-२०८२/८३)

कैलाश गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
कालिकाटार, मकवानपुर
बागमती प्रदेश

विषय सूचि

परिच्छेद एक: परिचय.....	१
परिच्छेद दुई: कैलाश गाउँपालिकाको स्रोत विश्लेषण.....	४
परिच्छेद तीन: कैलाश गाउँपालिकाको स्थानीय योजना.....	९
परिच्छेद चार: कैलाश गाउँपालिकाको समष्टिगत आर्थिक नीति.....	२०
खण्ड एक: सार्वजनिक खर्च.....	२०
खण्ड दुई: राजस्व.....	२३
खण्ड तीन: सार्वजनिक ऋण.....	२६
खण्ड चार: सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारी.....	२८
खण्ड पाँच: अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरण.....	३१
परिच्छेद पाँच: आर्थिक विकास.....	३३
खण्ड एक: कृषि तथा पशुपन्छी विकास र खाद्य सुरक्षा.....	३३
खण्ड दुई: सिंचाइ तथा जलस्रोत.....	३८
खण्ड तीन: वन, भू-संरक्षण तथा खनिज सम्पदा.....	४२
खण्ड चार: उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति.....	४६
खण्ड पाँच: पर्यटन.....	५०
परिच्छेद छ: सामाजिक विकास.....	५३
खण्ड एक: जनसङ्ख्या तथा बसाइँसराइ.....	५३
खण्ड दुई: शिक्षा.....	५६
खण्ड तीन: स्वास्थ्य तथा पोषण.....	६२
खण्ड चार: खानेपानी तथा सरसफाइ.....	६६
खण्ड पाँच: महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू.....	६९
खण्ड छ: युवा तथा खेलकुद.....	७४
खण्ड सात: समाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण.....	७८
परिच्छेद सात: पूर्वाधार विकास.....	८०
खण्ड एक: ऊर्जा.....	८०
खण्ड दुई: यातायात पूर्वाधार.....	८३
खण्ड तीन: आवास तथा बस्ती विकास.....	८६
खण्ड चार: सञ्चार तथा सूचना प्रविधि.....	९०
परिच्छेद आठ: वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन.....	९४
खण्ड एक: वन तथा भू-संरक्षण.....	९४
खण्ड दुई: वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन.....	९७

खण्ड तीन: फोहरमैला व्यवस्थापन.....	१००
खण्ड चार: विपद् व्यवस्थापन.....	१०३
परिच्छेद नौ: संस्थागत विकास.....	१०६
खण्ड एक: सेवा प्रवाह तथा सुशासन	१०६
खण्ड दुई: मानव संसाधन तथा संस्थागत क्षमता विकास	१११
खण्ड तीन: तथ्याङ्क प्रणाली.....	११४
परिच्छेद दश: लोकतन्त्र र सुशासन	११६
खण्ड एक: राष्ट्रिय एकता	११६
खण्ड दुई: सुरक्षा.....	११८
खण्ड तीन: मानव अधिकार	१२१
खण्ड चार: संघीय शासन प्रणाली	१२३
खण्ड पाँच: स्थानीय तहको सन्तुलित विकास	१२५
खण्ड छ: शासकीय सुधार	१२७
खण्ड सात: प्रशासकीय सुशासन.....	१२९
खण्ड आठ: वित्तीय सुशासन	१३१
खण्ड नौ: भ्रष्टाचार निवारण	१३३
परिच्छेद एघार: योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन.....	१३५
खण्ड एक: योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन.....	१३५
खण्ड दुई: आयोजना बैंक.....	१३८
खण्ड तीन: योजना कार्यान्वयन गर्न अन्तरसरकार समन्वय	१४१
खण्ड चार: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन.....	१४३
परिच्छेद बाह्र: योजना नतिजा खाका	१४५
क) नतिजा खाका.....	१४६
ख) विस्तृत कार्यक्रम र बजेट	१७८

तालिका सूचि

तालिका १: गाउँपालिकाका प्रमुख रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू.....	१२
तालिका २: अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि.....	१५
तालिका ३: आय व्ययको प्रवृत्ति र प्रक्षेपण.....	१७
तालिका ४: सार्वजनिक खर्चका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	२१
तालिका ५: राजस्वका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	२४
तालिका ६: सार्वजनिक ऋण परिचालनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	२७
तालिका ७: सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	२९
तालिका ८: अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	३२
तालिका ९: कृषिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	३४
तालिका १०: सिंचाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	३९
तालिका ११: वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	४४
तालिका १२: उद्योग तथा वाणिज्यका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	४७
तालिका १३: पर्यटनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	५१
तालिका १४: जनसङ्ख्या तथा बसाइँसराइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	५४
तालिका १५: शिक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	५७
तालिका १६: स्वास्थ्य तथा पोषणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	६३
तालिका १७: खानेपानी तथा सरसफाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	६७
तालिका १८: महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	७१
तालिका १९: युवा तथा खेलकुदका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	७६
तालिका २०: सामाजिक सुरक्षा र संरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	७९
तालिका २१: ऊर्जाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	८१
तालिका २२: यातायात तथा पूर्वाधारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	८४
तालिका २३: आवास तथा बस्ती विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	८७
तालिका २४: सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	९१
तालिका २५: वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	९५
तालिका २६: वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन का रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	९८
तालिका २७: फोहरमैला व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१०१
तालिका २८: विपद् व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१०४
तालिका २९: सेवा प्रवाह तथा सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१०७
तालिका ३०: मानव संसाधन तथा संस्थागत विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	११२
तालिका ३१: तथ्याङ्क प्रणालीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	११५

तालिका ३२: राष्ट्रिय एकताका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	११७
तालिका ३३: सुरक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	११९
तालिका ३४: मानवअधिकारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१२२
तालिका ३५: संघीय शासन प्रणालीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१२४
तालिका ३६: स्थानीय तहको सन्तुलित विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१२६
तालिका ३७: शासकीय सुधारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१२८
तालिका ३८: प्रशासकीय सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१३०
तालिका ३९: वित्तीय सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१३२
तालिका ४०: भ्रष्टाचार निवारणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१३४
तालिका ४१: योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१३६
तालिका ४२: आयोजना बैंकका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१३९
तालिका ४३: योजना कार्यान्वयन गर्न अन्तरसरकार समन्वयका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१४२
तालिका ४४: अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	१४४

परिच्छेद एक: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

ऐतिहासिक संविधान सभा मार्फत निर्माण भएको नेपालको संविधान, स्थानीय तह, प्रदेश सभा र संघीय संसदको निर्वाचन पश्चात कार्यान्वयनको दोस्रो चरणमा प्रवेश गरेको छ । सामाजिक न्याय, समतामूलक समाज, लोकतन्त्र, मानव अधिकार, राजनीतिक स्थायित्व, स्थिर सरकार र समृद्धिको बाटोमा नेपालको कदम अघि बढिसकेको अवस्थामा संविधान अन्तर्गत रहेर हरेक तहका सरकारले कानून निर्माण, नीति तथा योजना निर्माण, संस्थागत संरचना विकास र सुशासनको क्षेत्रमा दीर्घकालीन योजना तयारी गर्दै विकासका योजना तथा कार्यक्रमहरू तयार पार्ने कार्य शुरू भएको छ ।

नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि २०८०/८१ सम्मको लागि राष्ट्रिय आकांक्षा “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” विक्रम सम्वत् २१०० का सूचक सहितको पन्ध्रौँ पञ्चवर्षीय योजना तयार गरेको छ । त्यसैगरी बागमती प्रदेश सरकारले प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाद्वारा तयार पारिएको योजनामा बागमती प्रदेशको समग्र विकासको लागि अल्पकालीन लक्ष्य विक्रम सम्वत् २०७६/०७७ देखि २०८०/०८१, मध्यमकालीन लक्ष्य वि.सं. २०७६/७७ देखि २०८७ र दीर्घकालीन लक्ष्य २०७६/०७७ देखि २१०० सम्मकालागि समृद्धि र सुखका मुख्य सूचकहरू निर्धारण गरिएका छन् । यस सन्दर्भमा स्थानीय तहको चासो संस्थागत विकास र आर्थिक समृद्धिको खाका सहितको कैलाश गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माण गरिएको छ ।

विकासका परिसूचकहरूमा पृथक तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण, तदनुरूप आवधिक योजनामा कैलाश गाउँपालिकाको प्रक्षेपण, योजनाहरूको तर्जुमा, आवधिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको अभावले विगतमा भएका उपलब्धि तथा कमी कमजोरीहरूलाई केलाउन निकै कठिन भएको छ । राष्ट्रिय रूपमा आवधिक योजनाको एउटै नीतिगत आधार हुने भएकोले पनि कैलाश गाउँपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, गरिबी, पूर्वाधारको विशिष्टता अनुरूपको नीति र सो अनुसारका कार्य योजना विगतमा बन्न सकेनन् । यसको प्रथम प्राथमिकताको रूपमा छरिएर रहेका तथ्याङ्कको सङ्कलन तुलनात्मक विश्लेषण, सोही अनुसार राष्ट्रिय नीति र आवधिक योजनासँग तालमेल हुनेगरी कैलाश गाउँपालिकाको समग्र विकास नीतिका आधारहरू तय गर्नु रहेको छ । मौसममा आधारित कृषि तथा पशुपालन उत्पादन, पर्यटन, ऊर्जा र विप्रेषण यस गाउँपालिकाको समग्र अर्थतन्त्रको मुख्य आयाम हुन् ।

१.२ सन्दर्भ

संवैधानिक व्यवस्था अनुसार स्थापित संघीयताको मर्म स्वरूप संघीय सरकार, ७ प्रदेश सरकार र ७५३ स्थानीय सरकारहरू सामाजिक-आर्थिक विकास र सुशासन कायम गर्न पूर्णरूपमा स्वतन्त्र छन् । राज्यले निर्माण गर्ने विकासका कार्यक्रमले सीमान्तकृत समुदायलाई मूलधारमा ल्याउनु, दिगो आर्थिक विकास हासिल गर्नु, वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्नु र नागरिक सुरक्षामा स्थानीय सरकारलाई जिम्मेवार हुन प्रेरित गर्दै समग्र राष्ट्रको समृद्धि हासिल गर्ने लक्ष्य सहितका कार्यक्रमलाई प्राथमिकता प्रदान गरेको छ । संविधानले संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत तीनै तहका सरकारको आ-आफ्ना स्वायत्त र साझा अधिकार क्षेत्रहरूको स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ जस अनुसार गाउँपालिकाले आफ्नो विकास र समृद्धिको लागि संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्दै, स्थानीय सरकारको अन्तर्निहित अधिकारको प्रयोग गर्न स्वतन्त्र छ ।

नेपाल सरकारले निजी, सहकारी र सार्वजनिक तीन खम्बे अर्थनीतिलाई राष्ट्रिय विकासको कार्यदिशाका रूपमा ग्रहण गरेको छ । साथै दिगो विकास र सामाजिक न्यायको आधारमा समृद्धि हासिल गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । संविधान भित्र रहेर कानून तथा नीतिको निर्माण, आर्थिक स्रोतको व्यवस्था, स्थानीय आवश्यकता अनुरूपका विकास योजना तर्जुमा गर्ने अधिकार राख्दछ । यसै सन्दर्भमा कैलाश गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गरिएको हो । यस योजनाले गाउँपालिकाको आवधिक लक्ष्य, विकासका सोच, रणनीतिक तथा कार्यनीतिक दिशा र क्षेत्रगत विकास योजना पहिचान गरेको छ ।

१.३ सामाजिक आर्थिक प्रणालीमा आएको परिवर्तन

एकाइसौं सताब्दीमा विश्वव्यापी रूपमा आएको आर्थिक सामाजिक परिवर्तनबाट सिङ्गो नेपाल मात्र प्रभावित नभई नेपालका साना ठूला सहर तथा वस्ती समेत प्रभावित हुनु स्वाभाविक हो । रोजगारीकोलागि हुने आप्रवासन, खुल्ला र प्रतिस्पर्धात्मक बजार व्यवस्थाले श्रम र अर्थतन्त्रको सम्बन्धमा नयाँ परिभाषा गर्नुपर्ने अवस्था छ । शैक्षिक अवसर एवम् सूचना र प्रविधिमा भएको प्रगतिले निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली धराशायी भएको र गैरकृषि क्षेत्रतर्फ नागरिकको आकर्षण र चासो बढेको देखिन्छ ।

निर्वाहमुखी कृषिबाट जनशक्ति विस्थापित हुँदै जानु, आय आर्जनकालागि व्यवसायिक कृषि तथा अन्य क्षेत्रमा लगानी गर्न आकर्षण हुनु र विप्रेषणमा पारिवारिक अर्थव्यवस्था आश्रित हुनु, विप्रेषणबाट प्राप्त रकम उत्पादनमुखी भन्दा उपभोगमुखी हुनु जस्ता कारणले स्पष्ट रूपमा अर्थ-राजनीतिक परिवर्तन आएको देखाउँछ । अर्थ-राजनीतिक परिवर्तन, आन्तरिक बसाइँसराइबाट भएका अन्तर-घुलन र भौतिक पूर्वाधारहरूमा भएका प्रयासले कैलाश गाउँपालिकाको सामाजिक अवस्था उन्नत र सहिष्णुता तर्फ अग्रसर रहेको देखिन्छ ।

नेपालमा सेवा प्रदायक निकायहरूमा सुशासनयुक्त नीति, कार्य प्रणाली र व्यवहार प्रति नागरिकको सन्तुष्टि राम्रो रहेको देखिँदैन । यस महत्त्वपूर्ण तथा चुनौती र अवसरपूर्ण क्षणमा बन्न लागेको यस योजनाले सेवा प्रदायक निकाय तथा समग्रमा सार्वजनिक शासन प्रक्रियामा सुशासनका विविध पक्षको संस्थागत विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुग्ने विश्वास गरिएको छ ।

१.४ राष्ट्रिय विकासको कार्यदिशा

हालको सन्दर्भमा राज्यले लक्षित गरेको राष्ट्रिय विकासका प्रयासहरू समाजवादी अवधारणाका आधारमा तय गर्न खोजेको पाइन्छ । निजी, सहकारी र सार्वजनिक क्षेत्रको संलग्नता रहने तीन खम्बे अर्थनीतिलाई राष्ट्रिय विकासको कार्यदिशाका रूपमा ग्रहण गरिएको छ । राज्यले निर्माण गर्ने कार्यक्रम मार्फत विकासका मूलप्रवाहबाट विमुख समुदायलाई मुलधारमा ल्याउनु, दिगो आर्थिक विकास, वातावरणीय सन्तुलन र नागरिककालागि सुरक्षाजाल (Safety Net) निर्माण गर्नु जस्ता क्रियाकलापहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको पाइन्छ ।

विश्व अर्थतन्त्रको निर्णायक भूमिकामा उदयमान हाम्रा छिमेकी राष्ट्रहरू भारत र चीन दुवैसँग समदुरीमा आर्थिक तथा राजनीतिक सम्बन्ध कायम गर्दै भौतिक पूर्वाधार, रेल तथा सडक सञ्जालको विस्तार र औद्योगिक लगानी भित्र्याएर अर्थतन्त्रको नयाँ र दिगो जग बसाल्ने उपयुक्त अवसर देखा परेको छ । यसले रोजगारी र जीविकोपार्जनकालागि विदेशिएका युवालाई देश भित्रै रोजगारी र आर्थिक समृद्धिका कार्यक्रममा संलग्न गराउने अवसर प्राप्त हुनेछ । गुणस्तरयुक्त शिक्षा र स्वास्थ्य सेवाको

विकास, व्यवसायिक र बजारमुखी कृषि व्यवसाय, साँस्कृतिक र पर्यावरणीय पर्यटन व्यवसायको प्रवर्द्धन, जलस्रोत, खनिज र वन तथा जडीबुटीको समुचित मात्रामा उत्पादन गरी अन्तर्राष्ट्रिय बजारबाट लाभ लिने रणनीति तीनै तहका सरकारले लिन सक्ने अवस्था विद्यमान छ ।

१.५ उद्देश्य

कैलाश गाउँपालिकाको समग्र विकासकालागि क्षेत्रगत आवधिक योजना तयार गर्नु यसको मुख्य उद्देश्य हुनेछ भने अतिरिक्त उद्देश्यहरू निम्न प्रकारका रहेका छन् :

१. गाउँपालिकाको विकास योजनाको प्राथमिकताका क्षेत्रमा लगानीको सुनिश्चितता प्रदान गर्न साधन स्रोतको विनियोजन प्रक्रियाको पुनर्संरचना गरी प्राथमिकता प्राप्त विषयगत क्षेत्रमा बजेटको बाँडफाँट गर्नु ।
२. सार्वजनिक खर्च प्रणालीमा वित्त अनुशासन कायम गरी समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व प्राप्त गर्नकालागि सरकारलाई प्राप्त हुने पाँच वर्ष अवधिको आन्तरिक र बाह्य स्रोतको वास्तविक अनुमान गरी बजेट खाका तर्जुमा गर्नु ।
३. सार्वजनिक खर्चलाई बढी प्रभावकारी र कुशल बनाई लक्षित प्रतिफल सुनिश्चित गर्नु ।

१.६ सीमितता

कैलाश गाउँपालिकाको समग्र विकासकालागि क्षेत्रगत आवधिक योजना नेपालको संविधान जारी भई संविधानले निर्दिष्ट गरेको संघीय स्वरूप अनुरूप संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार गठन भएर देश विकासको क्रममा समग्र राष्ट्र नीति निर्माण तथा भविष्यको कार्यदिशा निर्धारण गर्न जुटिरहेको अवस्थामा तयार गरिएको छ । कोभिड-१९ को बढ्दो सङ्क्रमणका कारण देशव्यापी रूपमा भएको आवत-जावत निशेधाज्ञाले गर्दा सबै क्षेत्रको स्थलगत अवलोकन, अन्तरक्रिया तथा छलफलमा समस्या भएको छ । भौगोलिक विकटताका कारण सबै क्षेत्रको स्थलगत अवलोकनमा समस्या भएको तथा आधार तथ्याङ्कको अभावमा योजना तर्जुमा गर्दा केही कठिनाई अनुभव गरिएको थियो । क्षेत्रगत नीति तथा विषयगत विकास योजना सीमित बजेट र छोटो समयका बीच तयार गर्नु आफैमा चुनौतीपूर्ण रहेको थियो ।

परिच्छेद दुई: कैलाश गाउँपालिकाको स्रोत विश्लेषण

२.१ पृष्ठभूमि

मकवानपुर जिल्लाको पश्चिमी भागमा अवस्थित कैलाश गाउँपालिका साविकका पाँचवटा गाविसहरू (डाँडाखर्क, कालिकाटार, गेगने, भार्ता र नामटारका केही वडाहरू) मिलेर १० वटा वडामा विभाजित छ । प्राकृतिक रूपमा सुन्दर मनोरम यस क्षेत्र पर्यटकीय र पौराणिक एवं ऐतिहासिक महत्त्व बोकेको क्षेत्रहरू अवस्थित प्रसिद्ध कैलाश गुफाको नामबाट यस गाउँपालिकाको नाम कैलाश रहन गएको देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको पूर्वी सिमानामा भिमफेदी गाउँपालिका र थाहा नगरपालिकाको भाग, पश्चिममा राक्सिराङ्ग गाउँपालिका र उत्तरी भागमा धादिङ्ग जिल्लाको गजुरी गाउँपालिका, दक्षिणमा हेटौँडा उपमहानगरपालिका, भिमफेदी र राक्सिराङ्ग पर्दछ । यस गाउँपालिकाको माथिल्लो भाग चिसो तल्लो भाग गर्मी हुने भएकाले यस गाउँपालिका भौगोलिक विविधताको बेजोड संगम रहेको छ ।

यस गाउँपालिकामा ५२ सदस्यीय गाउँ सभा रहेको छ । कुल जनसङ्ख्याको करिब ६७.१७ प्रतिशत तमाङ्ग समुदायको बसोबास रहेको यस गाउँपालिकामा २०६८ सालको जनगणना अनुसार २३९२२ कुल जनसङ्ख्या रहेको छ । जसमा महिलाको सङ्ख्या ११९७९ र पुरुषको सङ्ख्या ११९४३ रहेको छ । यस गाउँपालिकामा तमाङ्ग बाहेक नेपाली, चेपाङ्ग, गुरुङ्ग, मगर, लगायत विभिन्न जात जातिका मानिसहरूको बसोबास रहेको छ (गाउँपालिकाको प्रोफाइल, २०७४) ।

यस कैलाश गाउँपालिकाका बासिन्दाहरूको जीविकोपार्जनको मुख्य स्रोत कृषि तथा पशुपालन रहेको भए तापनि वैदेशिक रोजगारीले यहाँका मानिसको आयस्रोतमा टेवा पुर्याएको छ । दशवटै वडाहरू सडक सञ्जालमा आवद्ध भैसकेको भएता पनि केही वडाहरूमा वर्षा याममा यातायात तथा ढुवानीका साधनहरू सञ्चालन हुन सक्दैनन् ।

२.७ भू-उपयोग

कैलाश गाउँपालिकाको समग्र भू-उपयोगको स्थिति हेर्दा कुल क्षेत्रफल २०४.४८ वर्ग कि.मि. मध्ये सबैभन्दा बढी (६० प्रतिशत) क्षेत्र वनजङ्गलले ओगटेको छ । खेति योग्य जमीनको मध्ये न्यून क्षेत्रमा मात्रै सर्वयाम सिंचाइ हुने गरेको छ । यस गाउँपालिकामा उपलब्ध कृषि भूमि समग्र देश र बागमती प्रदेशको तुलनामा औसत रहेको देखिन्छ भने बाँझो जमिन र चट्टानी भूभाग र घाँसे मैदान समग्र देश, मकवानपुर जिल्ला र बागमती प्रदेशको तुलनामा कम रहेको देखिन्छ । कैलाशमा रहेको वनजङ्गल क्षेत्र भने मकवानपुर जिल्ला, बागमती प्रदेश र समग्र देशको तुलनामा औसत रहेको मान्न सकिन्छ ।

२.८ वन तथा वन्यजन्तु

कैलाश गाउँपालिकामा ठूलो क्षेत्रमा वनजङ्गल रहेको छ । गाउँपालिकाको कूल क्षेत्रफलको करिब ६० प्रतिशत क्षेत्र वनजङ्गलले ढाकेको छ । वन क्षेत्रका संरक्षण र वनपैदावरको उपयोगका लागि सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरू गठन गरी वनक्षेत्र समुदायलाई हस्तान्तरण गरिएको छ । गाउँपालिकामा सल्ला, मौवा, चिलाउने, उत्तिस, खिर्छो, टुनी, सिमल, खसू, ओखर, लालीगुराँस, बाँझ, भोजपत्र, आदि रुखका प्रजातीहरू पाइन्छन् । त्यस्तै गाउँपालिकामा पाइने मुख्य गैर काष्ठ पैदावारहरूमा, टिमुर, अल्लो, पाषाणवेद, सतुवा, गच्छाच्याउ, चिराइतो, विष, सुनगाभा, लप्सी, अम्रिसो, लौठ सल्ला, वनतरुल, पाँचऔँले, कुरिलो, तेजपात (दालचिनी) आदि हुन् ।

गाउँपालिका क्षेत्रमा पाइने जीवजन्तुहरूमा चितुवा, लोखर्के, मृग, घोरल, बँदेल, स्याल, वनबिरालो, फ्याउरो, भालु, दुम्सी, खरायो, रतुवा, लंगुर, रातो बाँदर, ढुकुर, जुरेली, भँगेरो, गरुड, लुईँचे, लाटोकोसेरो, काकाकुल, हुचिल, वन कुखुरा, तिन्ना, कोइली, सुगा, काग, चिल, गिद्ध, हरेँउ, गोमन सर्प, छेपारो, माउसुली, सुन गोहोरो आदि रहेका छन् (गाउँपालिकाको प्रोफाइल, मकवानपुर, २०७४)।

२.१० कृषि

कैलाश गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने मानिसहरूमा कृषि पेशा गर्ने परिवार ४७ प्रतिशत रहेका छन् । कैलाश गाउँपालिकामा पनि निर्बाहमुखी खेती प्रणाली परम्परादेखि चलिआएको छ । यहाँका प्रमुख उत्पादनमा मकै, गहुँ, कोदो, सिमी, भटमास, फापर र धान बालीहरू हुन् । खाद्यान्न बाली बाहेक आलु, काउली आदि जस्ता तरकारीहरू भने राम्रो मात्रामा उत्पादन हुने देखिएको छ । कृषिलाई व्यवसायिकता प्रदान गर्न कागती, आलु, खाद्यान्नबाली र तरकारी पकेट क्षेत्रको विकास गरिएको छ । गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा वार्षिक करिब २२१३५ मे.ट. खाद्यान्न बाली, ७३०० मे.ट. तरकारी, ३८१७ मे.ट. नगदेबाली उत्पादन हुने गरेको छ । कृषि उपजहरूको वार्षिक उत्पादन करिब ८० करोड रहेको छ । त्यस्तै नगदेबालीबाट वार्षिक करिब ८ करोड आम्दानी हुने गरेको छ । सुन्तला, कागती, किवी, निवुवाको पनि यहाँ प्रचुर सम्भावना रहेका बालीहरू हुन् । गाउँपालिकामा प्रति व्यक्ति खाद्यान्न उत्पादन ९२५ केजी रहेको छ ।

यस गाउँपालिकामा प्रशस्त चरन क्षेत्र भएकोले गाई, भैँसी, बाख्रा र बजुर तथा हाँस, कुखुरा जस्ता पशुपन्छी पालनको सम्भावना रहेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा उन्नत जातका गाई, भैँसी, बाख्रा लगायतका पशुपालन हुने गरेका र वार्षिक रुपमा अनुमनित ७१२ मे.टन दूध उत्पादन हुने र वार्षिक ३.५ करोड बराबरको बिक्री हुने गरेको छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा करिब ३३९ मौरीघर रहेका छन् ।

२.११ शिक्षा

कैलाश गाउँपालिका र यहाँका नागरिकको सामाजिक तथा आर्थिक विकास गर्न शिक्षाको विकासलाई आत्मसात गरी अगाडि बढ्नुपर्ने आवश्यक रहेको छ । गाउँपालिकाको साक्षरता ८३ प्रतिशत रहेको छ भने आधारभूत तहमा खुद भर्नादर ९२ प्रतिशत रहेको छ । गाउँपालिकामा रहेका विभिन्न विद्यालयमा बाल विकास केन्द्रहरू र केहीमा समुदायमा आधारित बाल विकास केन्द्रहरू रहेका छन् ।

२.१२ स्वास्थ्य तथा पोषण

स्वास्थ्यसेवा र सुविधाको हिसाबले गाउँपालिका कमजोर औसत अवस्थामा रहेको देखिन्छ । यसगाउँपालिकामा ७ वटा वडामा वर्थिङ सहितको स्वास्थ्य सेवा रहेको छ । संस्थागत सुत्केरी सेवा लिनेको संख्या ३०.४ प्रतिशत देखिन्छ । गाउँबासीको औसत आयु ६५ वर्ष रहेको छ । गाउँपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारमध्ये करिब ९० प्रतिशत घरपरिवारले पाइपधाराको पानीको उपभोग गरेको देखिन्छ भने १० प्रतिशत घरपरिवारले अझै पनि अन्य स्रोतको पानी उपभोग गर्ने गरेको देखिन्छ ।

२.१३ पूर्वाधार

गाउँपालिकाको पूर्वाधार विकासको अवस्था कमजोर रहेको छ । सीमित स्रोत साधनका कारण पनि पूर्वाधार विकासमा छुट्याउने गरेको बजेट अपुग देखिन्छ । गाउँपालिका अन्तर्गतका सबै वडाहरूमा

कच्ची सडक पुगेका छन् । साविकका सबै गाविसहरू तथा हालका सबै वडाहरूमा ग्रामीण सडक खनिएको छ । ग्रामीण सडकलाई अहिले पनि सम्पूर्ण विकासको पूर्वाधारको रूपमा लिइएको छ । तर निर्माण भएर पनि सवारीका साधनहरू गुड्दै आएका यी कच्ची सडकहरू अहिले पनि व्यवस्थित हुन सकेका छैनन् । अधिकांश ग्रामीण सडकहरू विना ईन्जिनियरीङ खनिएका छन् । आवश्यकता अनुसार बजेट तथा जनशक्ति नहुँदा यस क्षेत्रमा सामुदायिक भवन, सिंचाइ, खानेपानी, ऊर्जा, सडक, पुल, स्वास्थ्य तथा शैक्षिक संस्था लगायत विभिन्न पूर्वाधार तथा यातायात विकासका संरचनाहरूको निर्माण अत्यन्त सुस्त गतिमा छ ।

गाउँपालिकामा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक पूर्वाधारका संरचनाहरू समेत मर्मत सम्भारको पर्खाइमा रहेका छन् । यस क्षेत्रमा गाउँपालिकाको केही वडाहरूमा सामुदायिक भवनहरू सञ्चालनमा छन् । यी भवनहरू विभिन्न संघ-संस्था एवम् समूहहरूले आ-आफ्नो प्रयोजनकोलागि उपयोग गर्दै आइरहेका छन् । गाउँपालिका लगायत केही वडाहरूको कार्यालयहरू नभएकोले निर्माण प्रक्रिया अगाडि बढाउनु पर्ने अवस्था छ । विद्यालय स्वास्थ्य तथा प्रहरी भवनहरू पनि अपर्याप्त रहेको छ । भौगोलिक विकटताको कारण यस क्षेत्रमा ठुला खेल मैदान तथा कभर्डहलहरू निर्माण भएका छैनन् ।

२.१४ सूचना तथा सञ्चार

वर्तमान अवस्थामा गाउँपालिका भित्र ईन्टरनेट तथा जी.पी.आर.एस. सेवा सबै वडामा प्रयोग भइरहेको छ । मोबाइल टावर जी.एस.एम.सेवा सञ्चालित छ । गाउँपालिकाका माध्यमिक विद्यालयमा आइसिटी (ICT) कक्षा सञ्चालन र कम्प्युटर कक्षा सञ्चालन भएको, विद्यार्थीहरूलाई अतिरिक्त अध्यापन शुरुआत भएको आदि राम्रा पक्षहरू रहेका छन् ।

त्यस्तै यस गाउँपालिकाको कमजोर पक्षको रूपमा, भौगोलिक विकटताको कारण सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तारलाई द्रुतता दिन समस्या रहेको, दूरसञ्चार सेवामा सबै नागरिकको पहुँच पुग्न नसक्नु, सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको न्यून उपयोग हुनु, हुलाक सेवालार्थ विविधीकरण गर्न नसक्नु, यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको, जनचेतना तथा सचेतनाको अभाव, सूचना तथा सञ्चारको संरचनागत विकासका पूर्वाधारमा कमी, युवा जनशक्तिको पलायन, केही वडाका विकट स्थानहरूमा मोबाइलको नेटवर्क ज्यादै कमजोर, अप्टिकल फाइबर पुग्न नसकेको, विद्यालयहरूमा इन्टरनेटको नियमित आपूर्तिको अभावमा आइसिटी कक्षा सञ्चालन गर्न बाधा भएको आदि रहेका छन् ।

२.१५ खेलकुद

गाउँपालिकामा खेलकुदसँग सम्बन्धित पूर्वाधारहरूको विकासको क्रम तुलनात्मक रूपमा कमजोर रहेको छ । यस गाउँपालिकाको सबै वडामा खेल मैदानका सामान्य पूर्वाधारहरू निर्माण भए तापनि कतिपय ठाउँमा निर्माण हुने क्रममा रहेको तथा कतिपयमा उपयुक्त स्थानको खोजी गर्ने प्रक्रिया शुरु भएको, प्रायः विद्यालयहरूमा खेल मैदानको व्यवस्था भए तापनि आवश्यकता अनुरूप खेल मैदानको क्षेत्रफल अपुग रहेको तथा खेल मैदानकालागि आवश्यक आधारभूत भौतिक संरचनाका अभावमा असुरक्षित रहेको, हरेक टोलमा युवा क्लब गठन भएको भए तापनि, प्रायः जसो क्लबहरू दर्ता हुन बाँकी रहेको साथै क्लबहरूमा भौतिक सुविधा (भवन, खेल मैदान, खेल सामग्री आदि) को अभाव रहेको,

विभिन्न स्थानहरूमा समय समयमा मेला लगाई खेलकुद तथा मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापहरू सञ्चालन हुने भए तापनि कुशल व्यवस्थापनको अभावमा अपेक्षित लाभ प्राप्त हुन सकिरहेको छैन ।

२.१६ ऊर्जा

गाउँपालिका जलविद्युतको अलावा सौर्य ऊर्जा र वायु ऊर्जाकोलागि पनि सम्भावना भएको क्षेत्र हो । यहाँका उच्च पहाडी समथर भूभागहरूबाट प्रशस्त वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादन गरी गाउँपालिकाका साथै समग्र राष्ट्रकै ऊर्जा विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान हुन सक्नेछ । गाउँपालिकामा वडा नं. ८ भाँडा ४४ घरधुरीले ३ कि.वा.को पाखे लघु जलविद्युत र २७ घरधुरीले १.५ कि.वा.को सतपुर लघु जलविद्युत प्रयोग गरिरहेका छन् ।

२.१७ उद्योग, व्यापार तथा रोजगारी

वर्तमान अवस्थामा यस गाउँपालिकामा राष्ट्रिय स्तरका ठूला उद्योग एवम् कारखानाहरू नभए पनि स्थानीय स्तरमा पाइने कच्चा पदार्थहरू र जडीबुटीमा आधारित उद्योग विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । घरेलु स्तरमा उत्पादित उत्पादनहरूको बजारीकरणकोलागि स्थानीय पालिकाले खेल्ने सहजीकरण र समन्वयकारी भूमिका अति महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यस गाउँपालिकामा फर्निचर उद्योग, ग्रील उद्योग, कागज उद्योग, कुटानी- पिसानी मिलहरू, सिलाई एवम् बुनाई उद्योग, होटलहरू, मेटल उद्योग आदि गरेर ७० वटा विभिन्न उद्योगहरू विधिवत् रूपमा घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिमा दर्ता भएर सञ्चालनमा रहेका छन् ।

२.१८ सामाजिक विकास तथा समावेशीकरण

भौगोलिक रूपमा विकट भएकोले आवश्यक पुर्वाधारको अवस्था कमजोर रहेको छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, गरिवि तथा अन्य सुचकहरू कमजोर देखिन्छ । तामाङ्ग, चेपाङ्ग, क्षेत्री, मगर, कामी जातिको उच्चतम बसोबास यस क्षेत्रमा पाउन सकिन्छ । गाउँपालिकाको समग्र जातिगत विवरणलाई अध्ययन गर्दा जनजाती समुदाय को जनसङ्ख्या अन्य जातिका तुलनामा बढी रहेको देखिन्छ । वि.सं.२०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्दै आएका मुख्य जातजातिहरूमा क्रमश तामाङ्ग १६०६३ (६७.१५%), चेपाङ्ग ४०४४ (१६.९%), क्षेत्री १०८९ (४.५६%), कामी ६१२ (२.५५%), मगर ५६९ (२.३८%), गुरुङ्ग ५१० (२.१३%), ब्राह्मण ३४४ (१.४४%), दमाई १६५ (०.६९%), भुजेल १३१ (०.५५%), नेवार ९९ (०.४१%) आदि रहेका छन् । जनजातिमा मुख्य गरी तामाङ्ग, मगर, गुरुङ्ग, आदि पर्दछन् भने दलित तर्फ कामी, दमाई आदि छन् ।

मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको संरचनामा तामाङ्ग भाषीको संख्या १६०३० (६७%), नेपाली ३८६५ (१६.१६ %) चेपाङ्ग ३४५१ (१४.४३%), गुरुङ्ग ३५९ (१.५%), मगर ९७ (०.४१%) र अन्य १२० (०.५%) आदि रहेका छन् ।

२.१९ पर्यटन

यस गाउँपालिकामा पनि नेपालका अन्य पहाडी भेगमा झैं रमणीय डाँडाकाँडा, सुन्दर दृश्य, धार्मिक मठमन्दिर, गुफा, ताल, कला तथा सांस्कृतिक नाँचगान लगायतका सम्पदा छन् । गाउँपालिकाको विकास र समृद्धिको प्रमुख आधारका रूपमा रहेको एक क्षेत्र पर्यटन पनि हो । पर्यटन

उद्योगको विकासका लागि पर्यटकीयस्थल, न्यानो आतिथ्यता, होटेल, रेष्टुरेण्ट, रिसोर्ट, शान्त र रमणीय पदमार्ग आदिको योगदान ठूलो रहेको हुन्छ ।

यस गाउँपालिकामा कैलाश बैकुण्ठ, रानीखोला, घैराङ्ग, स्यासेकालिका, कैलाश बैकुण्ठ, गुप्तेश्वरी सांस्कृति, धार्मिक एवं पुरातात्विक पर्यटन, देखारी (चेपाङ्ग सांस्कृतिक), गल्छी दुम्सीखर्क पकनी कृषि पर्यटन क्षेत्र, ज्यान्दुङ्ग चमेरेगुफा पर्यटकीय क्षेत्र लगायतका प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणहरू हुन् ।

२.२० सिंचाइ तथा खानेपानी

प्राकृतिक स्रोतले भरिपूर्ण यो गाउँपालिकामा सामुदायिक वन, पानीका स्रोतहरू जस्तै: ठाडाखोला, मूल, खोल्सा, पोखरी आदि रहेका छन् । उत्पादनमूलक जमिन, नदीजन्य उत्पादनका बस्तुहरू, ढुङ्गाका खानीहरू आदि यहाँका प्रमुख स्रोतहरू हुन् गाउँपालिका भएर बग्ने मनहरी खोलाबाट पानी लिफ्टिङ गरी यस क्षेत्रका उर्वर जमीनलाई सिंचित गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना रहेको छ । गाउँपालिका अन्तर्गतका सबै वडाहरूमा उत्तरबाट दक्षिणतिर झरेका ठाडाखोलाहरू छन् ।

खानेपानीकालागी यस पालिकामा एक घर एक धाराको अवधारणा अनुरूप कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेका भएता पनि पर्याप्त आर्थिक स्रोतको अभाव तथा मुहान संरक्षणमा चासो नहुँदा केही स्थानमा अझै खानेपानीको सुविधाको सुनिश्चितता हुन सकेको छैन । कैलास गाउँपालिकामा कुल ४ हजार २ सय ६३ परिवार मध्ये ८९.८२ प्रतिशत परिवारले धारा/पाइप, ट्युबवेल/हाते पम्पबाट ०.०७ प्रतिशत, ढाकिएको इनार/कुवाबाट ०.२८ प्रतिशत, ७.९८ प्रतिशतले खुला इनार/कुवाबाट पिउने पानी मुख्यरूपमा आपूर्ति गर्ने गरेको पाइएको छ ।

परिच्छेद तीन: कैलाश गाउँपालिकाको स्थानीय योजना

३.१ पृष्ठभूमि

नेपाली समाजमा आएको परिवर्तन तथा राज्यले लिएको संरचनागत परिवर्तनको नीति अनुसार स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ लागु भएको छ । विकासका सम्भावनाहरू तथा स्थानीय बासिन्दाहरूको आधारभूत मागको आधारमा गाउँपालिका स्तरमा आवधिक योजनाको सुरुवात भए अनुसार कैलाश गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने यो प्रथम प्रयास हो । जन आन्दोलन २०६२/०६३ ले ल्याएको परिवर्तनका मूल मर्म र भावना तथा नेपालको संविधानको भावनाको आधारमा गाउँपालिकाको विकासको गतिलाई तीव्रता दिनकालागि आवश्यक आवधिक गाउँपालिकाको योजना तयार गर्दा मूलतः देशको राष्ट्रिय लक्ष्यलाई ध्यानमा राखी गाउँपालिकाका प्रमुख समस्याहरू, विभिन्न क्षेत्रहरूको उपलब्धि, संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट गाउँपालिकाको विकासको लागि प्राप्त अनुदान तथा गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोत साधनहरूको अधिकतम मात्रामा परिचालन गरी गाउँपालिकाका कार्यक्रमहरूलाई क्रमिक रूपमा अगाडि बढाउँदै लैजाने उद्देश्यका साथ आवधिक योजना तर्जुमाको प्रयास भएको छ । आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा यस गाउँपालिकाले हालसम्ममा गरेका महत्त्वपूर्ण प्रयास तथा उपलब्धिहरूको सूक्ष्म रूपमा विश्लेषण तथा सम्भावना र चुनौतीहरूको पनि विश्लेषण गरिएको छ ।

३.२ गाउँपालिकाको विकासका चुनौती र समस्या तथा अवसर र सम्भावनाहरू

चुनौती

कैलाश गाउँपालिकामा सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक तथा पर्यटकीय विकासका सम्भावनाको सँगसँगै चुनौतीका चाडहरू पनि प्रशस्त रहेका छन् । यस क्षेत्रको समग्र विकासको प्रमुख चुनौती भनेको नै आर्थिक स्रोतको व्यवस्था गरी दीर्घकालीन र दिगो किसिमको भौतिक पूर्वाधारको निर्माण र विस्तार गर्नु रहेको छ ।

१. राजस्व सङ्कलन र आर्थिक स्रोत परिचालनका सम्बन्धमा अधिकारहरूको व्यवस्था अनुसारको आर्थिक, प्रशासनिक संरचनाको अभाव तथा कमजोर मानव संसाधन विकासका कारण अपेक्षित रूपमा आन्तरिक राजस्व सङ्कलन नहुनु ।
२. धेरैजसो भू-भागमा वन क्षेत्र, चरनपाखा, खोला, बगर, भीर पाखा र भिरालो जमिन भएकोले कृषिको आधुनीकरण गरी व्यवसायिक कृषिलाई अघि बढाउनु ।
३. विनियोजित बजेट धेरैजसो भौतिक पूर्वाधारमा मात्र केन्द्रित हुने गरेकोमा मानव संसाधन विकासमा कम बजेट छुट्याउने परम्परालाई परिवर्तन गर्नु ।
४. गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा विभिन्न प्रकारका नयाँ नयाँ फलफूल तथा जडिबुटीहरूको व्यवसायिक रूपमा खेती शुरू गरे तापनि यिनीहरूका लागि बजार व्यवस्थापन गरी कृषकहरूलाई यसतर्फ दीर्घकालीन रूपमा आकर्षित गराउनु ।
५. गाउँपालिकाका दश वटै वडाहरूमा मोटरबाटो पुगे तापनि ग्रामीण सडकहरू साँघुरा, जीर्ण तथा कच्ची रहेका कारण सडक यात्रा जोखिमपूर्ण र खर्चिलो बन्दै गएको अवस्थामा सबै वडाहरूमा पुग्ने सडकमार्गलाई कालोपत्रे गर्नु ।

६. गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा प्राकृतिक स्रोत तथा साधन र आर्थिक स्रोतहरू समान रूपमा नरहेका कारण सबै वडाहरूका आर्थिक तथा प्राकृतिक स्रोतहरूबाट प्राप्त हुने राजस्वलाई समान वितरण गर्दै सबैलाई विकासका समान अवसर प्रदान गर्नु ।
७. पर्यटकीय विकासको उच्च सम्भावना बोकेको कैलाश-बैकुण्ठ लगाएतका क्षेत्रमा पर्यटन विकासका पूर्वाधारहरूको विस्तार गर्नु ।
८. गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक वन क्षेत्रमा वर्षेनी लाग्ने डढेलोका कारण ठूलो वन क्षेत्र, चरिचरन क्षेत्र, महत्त्वपूर्ण जडिबुटी, बन्यजन्तु लापोन्मुख हुने अवस्थाको अन्त्य गर्नु ।
९. स्थानीय स्रोत, साधन, जडिबुटी आदिको उचित प्रयोग व्यवस्थापन र संरक्षण गर्नु ।
१०. ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्पदास्थलहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्नु ।
११. सामुदायिक विद्यालय प्रतिको भरोसा एवम् विश्वासलाई कायम राख्नु ।
१२. सबै गाउँबासीलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता गर्नु ।
१३. उपलब्ध पानीका स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरी कृषियोग्य जमीनमा बाह्र महिना सिंचाइको सुनिश्चितता गर्नु ।
१४. घट्दो जन्म दर तथा बढ्दो बसाँइसराइलाई नियन्त्रण गरी गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या वृद्धि दरलाई यथावत राख्नु ।
१५. भ्रष्टाचार तथा फजूल खर्चको नियन्त्रण गरी प्रभावकारी प्रसासन संयन्त्रको विकास गर्नु ।

समस्या

१. जनसहभागितामा आधारित योजना कार्यान्वयन विधिको पालना हुनु पर्नेमा स्थानीय उपभोक्ता समितिले पनि योजना कार्यान्वयनमा ठेकेदारको प्रयोगले सुशासनमा समस्या देखिनु ।
२. दीर्घकालीन सोचका आधारमा योजनावद्ध विकास प्रक्रिया अघि बढाउने परिपाटीको थालनी भए तापनि सोही अनुरूप कार्यान्वयन हुनमा समस्या देखिनु ।
३. योजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गरी सोही अनुसार स्रोत परिचालनका आधारमा योजना र कार्यक्रम सञ्चालन हुन नसक्नु ।
४. गाउँपालिकाभित्र रहेका विषयगत शाखाहरूमा जनशक्तिको अभाव हुनु तथा कर्मचारीको छिटो छिटो तथा अप्रत्यासित सरुवा हुने प्रणालीको विकासका कारण कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समस्या हुनु ।
५. विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन, वातावरणको संरक्षण जस्ता विषयमा आवश्यकता अनुसार नयाँ प्रविधि प्रयोग गर्न नसक्नु तथा यसको प्रभाव न्यूनीकरणमा ठोस कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समस्या ।
६. भौतिक पूर्वाधार सम्बन्धी योजनाहरू एउटा पूरा नहुँदै अर्को नयाँ योजना छनौट गर्ने प्रक्रियाले एकातिर लक्षित लाभ लिन नसकेको अवस्था छ भने अर्कोतर्फ स-साना योजना छनौट गर्दा त्यसबाट सिर्जना हुने लाभ सानो जनसङ्ख्याले मात्र प्राप्त गर्ने अवस्था हुनु विकासको सिद्धान्त विपरीत भएको देखिन्छ ।
७. गाउँपालिकामा उपलब्ध स्रोत, साधन र सीपको सदुपयोग गर्ने तर्फ अपेक्षित रूपमा ध्यान पुग्न नसक्दा गाउँपालिका बाह्य स्रोतमा निर्भर रहनु पर्ने अवस्था ।

८. वन विनाश र वातावरणको संरक्षण विकासको समस्याको रूपमा देखिएका छन् ।
९. विकासका आधारभूत मापदण्डहरूको संरक्षणमा समस्या देखिएको छ ।
१०. एक वडा एक पहिचानका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिएको छैन ।
११. विकासका पूर्वाधारहरूको समान वितरण गर्न सकेको अवस्था छैन ।
१२. उत्पादन भएका वस्तुहरूको बजार र मूल्य निर्धारणको समस्या देखिएको छ ।
१३. शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा देखापरेका समस्याहरूको समधान नै विकासको ठुलो समस्या देखिएको छ ।
१४. विद्यार्थी र शिक्षकको अनुपात नमिलेको कारणले थप समस्या भएको छ ।
१५. गाउँपालिकाको वातावरण (सबै विषयगत क्षेत्रमा) सोचनीय रूपमा रहन गएको छ ।
१६. कैलाशको कृषि र पर्यटन क्षेत्रको विकास र विस्तारको लागि डिपिआर (DPR) तयार हुन सकेको छैन ।

अवसर तथा सम्भावना

आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका आर्थिक, प्राकृतिक तथा मानवीय स्रोत तथा साधनको परिचालन गरी समृद्धिको मार्गमा अगाडि बढ्ने महत्त्वपूर्ण अवसर गाउँपालिकालाई प्राप्त भएको छ । यस गाउँपालिकाका विकास र समृद्धिका मुख्य अवसरहरूलाई निम्न रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छ:

१. संवैधानिक रूपमा विभिन्न राजनैतिक, आर्थिक तथा प्रशासनिक अधिकारहरूको उपयोग गर्न सक्ने स्थिति रहेको छ ।
२. कैलाश गाउँपालिकाको हावापानी तथा स्थान विशेष कृषियोग्य भूमिको उपलब्धताका कारण यस गाउँपालिकालाई पहिचान दिने गरी कृषि उत्पादन गर्न सक्ने गाउँपालिकाका रूपमा विकास गर्न सकिनेछ ।
३. कृषिजन्य उत्पादित वस्तुको लागि आवश्यक बजारको समस्या नरहेको, यस गाउँपालिकामा उत्पादन हुने तरकारी र कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनले राम्रो बजार पाउने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ ।
४. प्राकृतिक तथा अन्य आर्थिक स्रोतहरूको परिचालनबाट स्थानीयवासीको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन सकिने अवस्था रहेको छ ।
५. एक दर्जन बढी रमणीय, भौगोलिक, सांस्कृतिक तथा धार्मिक पर्यटकीय महत्त्व बोकेका स्थानहरू भएकाले यसको विशेष महत्त्व र पर्यटन विकासको सम्भावना रहन गएको छ ।
६. ऐतिहासिक तथा पौराणिक महत्त्व बोकेको कैलाश बैकुण्ठ क्षेत्रलाई बागमती प्रदेशकै प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यस्थलका रूपमा विकास गर्न सकिने अवस्था रहेको छ ।
७. वनजङ्गल, जडिबुटी, जलस्रोत, ढुङ्गाखानी आदिजस्ता प्राकृतिक स्रोतको लाभ लिन सकिने अवस्था रहेको छ ।
८. पशुपालन व्यवसायको माध्यमबाट दुग्धजन्य पदार्थको उत्पादनमा वृद्धि गर्न सकिने अवस्था रहेको छ ।

९. अलैंची, कागती, सुन्तला, किवी, आलु, अदुवा, टिमुर, भटमास, लसुन, विभिन्न मौसमी/बेमौसमी तरकारीहरू, मौरीपालन जस्ता कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनकालागि यस गाउँपालिकाले आफ्नो पहिचान स्थापित गर्न सक्ने र यस क्षेत्रको आधुनिकीकरण गर्न सकेको अवस्थामा यसको उत्पादकत्वमा बृद्धि आई थप आर्थिक उपलब्धि हासिल गर्न सकिनेछ ।
१०. गाउँपालिकामा रहेको वन जङ्गललाई संरक्षण गरी त्यसबाट प्राप्त गर्न सकिने लाभ जस्तै: प्राङ्गारिक मल, जडिबुटी र मसला उत्पादन जस्ता क्रियाकलापका माध्यमबाट आर्थिक उपार्जन गर्न सकिने देखिन्छ ।
११. आवधिक योजनाको निर्माण प्रक्रियासँगै जनमानसमा देखिएको उत्साह र विकास तथा समृद्धिप्रतिको चाहनालाई संस्थागत गर्न सकिने अवसर रहेको छ ।

३.४ गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

“प्राकृतिक श्रोत, कृषि, पर्यटन र पूर्वाधार: सुखी र समृद्ध कैलाश निर्माणको आधार”

लक्ष्य

“कृषिमा व्यवसायिकरण, प्राकृतिक श्रोतको अधिकतम उपयोग, सांस्कृतिक र पर्यटकीय क्षेत्रहरूको प्रवर्द्धन, प्राविधिक शिक्षा, सुलभ र आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा पहुँच बृद्धि, खेलकुद विकास, समतामूलक समाज, दिगो र प्रयोगमैत्री पूर्वाधार, जैविक विविधताको संरक्षण, सूचना प्रविधि सहितको सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउदै समृद्ध कैलाश निर्माणको आधारशिला तयार भएको हुनेछ”

उद्देश्य

१. उत्पादनशील क्षेत्रको उच्चतम परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्दै आर्थिक विकासको आधार तयार गर्नु ।
२. गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य तथा खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाको सर्वसुलभ पहुँचको सुनिश्चितता गरी सामाजिक विकासमा सशक्त पालिका निर्माण गर्नु ।
३. स्थानीय आवश्यकताका पहिचान गरी पूर्वाधार विकासलाई प्राथमिकता दिनु ।
४. वातावरण तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्दै विपद् व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तनका असरहरूको न्यूनीकरण गर्नु ।
५. सामाजिक न्याय तथा सुशासन स्थापित गरी समृद्धि हासिल गर्नु ।

३.५ गाउँपालिकाका प्रमुख रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

तालिका १: गाउँपालिकाका प्रमुख रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: उत्पादनशील क्षेत्रको उच्चतम परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्दै विकासको आधार तयार गर्नु ।	
१.१: प्रतिस्पर्धात्मक लाभका क्षेत्रमा लगानी बढाउने ।	१. कृषिमा आधारित उद्यमशीलताका माध्यमबाट रोजगारी सिर्जना गरी आमदानीमा बृद्धि ल्याइनेछ । २. प्रविधिमा आधारित पर्यटनको विकास गरी यसलाई रोजगारमूलक उद्योगको रूपमा विकास गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	३. आधुनिक शहरीकरणका माध्यमबाट कैलाशलाई सुविधासम्पन्न आकर्षक वस्तिका रूपमा विकास गरिनेछ ।
१.२: विकासका अवसरहरूमा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	१. विकासका पूर्वाधारहरू सामाजिक तथा आर्थिक रूपमा विपन्न समुदायलाई मूलप्रवाहमा ल्याइनेछ । २. गुणस्तरीय सिंचाइ सुविधा, सङ्कलन केन्द्र, बजार व्यवस्थापन एवम् प्रवर्द्धन, बीउ विजन, मलखादको सहज आपूर्ति र प्रविधिको पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ । ३. जनताको पहुँच सिर्जना हुने गरी गुणस्तरयुक्त सडक, सिंचाइ, लगायत अन्य भौतिक पूर्वाधारको निर्माण गर्दा निश्चित मापदण्ड बनाई लागु गरिनेछ । ४. कृषि तथा पशुजन्य उपजमा आत्मनिर्भर हुँदै खाद्य सुरक्षाको प्रत्याभूति गराई गरिबी निवारणमा उल्लेख्य सुधार गरिनेछ ।
उद्देश्य २: गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य तथा खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाको सर्वसुलभ पहुँचको सुनिश्चितता गरी सामाजिक विकासमा सशक्त पालिका निर्माण गर्नु ।	
२.१: शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाहरूको गुणस्तर र पहुँच अभिवृद्धि गर्दै मौलिक हकको प्रत्याभूति गर्ने ।	१. महिला, बालबालिकासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने शिक्षा, स्वास्थ्य क्षेत्रमा जनचेतना अभिवृद्धि र पूर्वाधार विकास तर्फ स्वास्थ्य चौकी निर्माण, प्रसूतिगृह निर्माण, एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन बालविकास केन्द्रहरूको व्यवस्थामा जोड दिइनेछ । २. खुला दिशामुक्त गाउँ कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गर्न आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक शौचालय निर्माण तथा त्यसको व्यवस्थापनकालागि कार्य योजना तयार पारी कार्यान्वयन गर्ने नीति लिइनेछ । ३. शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाहरूलाई गाउँपालिकाको सामाजिक समृद्धिको मेरुदण्डका रूपमा अंगिकार गरी त्यसको विकासकालागि आवश्यक कार्य योजना लागु गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: स्थानीय आवश्यकताका पहिचान गरी पूर्वाधार विकासलाई प्राथमिकता दिनु ।	
३.१: गुणस्तरीय पूर्वाधारहरूमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	१. विकासका पूर्वाधारको गुणस्तर सुनिश्चित गरिनेछ । २. कृषि र पर्यटनकालागि उपयुक्त ठानिएका क्षेत्रहरूको DPR गरी उक्त क्षेत्रहरूलाई पकेट र पर्यटकीय क्षेत्रका रूपमा विकास गर्न आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्थापन तथा आधुनिक प्रविधिमा आधारित कृषि सम्बन्धी क्रियाकलापमा जोड दिइनेछ । ३. ट्रयाक खोलिएका सडकको मर्मत, सम्भार, संरचनाको काम गरी सवारी साधनलाई सुचारु गर्न बजेट बाँडफाँड गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: वातावरण तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्दै विपद् व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तनका असरहरूको न्यूनीकरण गर्नु ।	
४.१: वातावरणीय सन्तुलन एवम् जल, जमिन, जङ्गल, जैविक विविधता आदि प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाको संरक्षण तथा विकास गर्ने ।	१. वन जङ्गल संरक्षणमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ । २. एकघर एक धारा र पूर्ण सरसफाइ सहितको गाउँपालिका बनाउने नीति अवलम्बन गरिने छ । ३. प्रकोपबाट सिर्जना हुने मानवीय तथा आर्थिक क्षतिलाई न्यूनीकरण, वातावरणीय संरक्षण जस्ता कार्यक्रम र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजनालाई आवद्ध गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	४. सडक निर्माण गर्दा क्षति भएको खानेपानी योजना, सिंचाइ कुलोहरू सम्बन्धित योजना सञ्चालन गर्ने उपभोक्ता समितिलाई नै पुनर्निर्माणमा जिम्मेवार बनाइनेछ ।
उद्देश्य ५: सामाजिक न्याय तथा सुशासन स्थापित गरी समृद्धि हासिल गर्नु ।	
५.१: सुशासन सम्बन्धी नीतिगत, कानून एवम् संस्थागत व्यवस्था गरी प्रभावकारी कार्न्वयन गर्ने ।	१. समावेशी र सन्तुलित विकासको माध्यमद्वारा विभेदमुक्त समाज निर्माण गरिनेछ । २. गरिबी निवारणकालागि सञ्चालित कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत गरी वास्तविक गरिबहरूको पहिचान र सङ्ख्या घटाउने नीति अवलम्बन गरिनेछ । ३. गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोत सङ्कलनमा सार्वजनिक निजी साझेदारी अन्तर्गत गरिएको सहकार्यलाई अझ व्यवस्थित र प्रभावकारी गराइनेछ । ४. समाजमा पछाडि परेका लक्षित वर्गकालागि अनुदान रकम र आन्तरिक स्रोत तर्फको निश्चित बजेट लक्षित वर्गकालागि प्रत्यक्ष फाइदा पुग्ने कार्यक्रममा विनियोजन गरिनेछ । ५. सुशासन, पारदर्शिता, लैङ्गिक सशक्तीकरण, सामाजिक सुरक्षा, आयमूलक, सीपमूलक कार्यक्रमलाई ध्यान दिई कार्यक्रम निर्माण गरिनेछन् । ६. समावेशी सामाजिक संरचनाका माध्यमबाट कैलाशवासीमा पारस्परिक सद्भाव र एकताको भावना विकास गरिनेछ । ७. गाउँपालिकाको वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा मूलतः आवधिक योजनासँग आवद्ध गरी गाउँपालिकाको योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई वैज्ञानिक बनाइनेछ ।

३.६ गाउँपालिकाका गौरवका आयोजनहरू

सडक पूर्वाधार तर्फ

१. मनहरी—भार्ता —अल्लेकप्सेरी—पकनी—डाडावास सडक आयोजना
२. हेटौँडा—चुनिया —नामटार—कालिकाटार—भार्ता—डाडाखर्क—कैलाशवैकुण्ठ—आदमघाट सडक आयोजना
३. पकनी—गल्छी—महादेववेसी सडक आयोजना
४. गोगने—गिम्दी—कालिकाटार—मरेङ्गकोट—वेतिनी सडक आयोजना
५. चुनिया—नामटार — कालिकाटार—भार्ता —खैराङ्ग —मलेखु सडक आयोजना
६. घुमाउने—बुकुटी—लिक्चे — गारखल — सरिखेत—मनहरी सडक आयोजना
७. लिक्चे—किटभन्ज्याङ्ग—वस्तीपुर सडक आयोजना
८. किसेडी— मच्छेवास— स्यार्से—घैराङ्ग सडक आयोजना

उत्पादन वृद्धि तथा रोजगारी अवसर सृजना तर्फ:

९. तरकारी तथा मसलावाली (अदुवा, मौरी) पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम
१०. फलफुल (कागती, सुन्तला, ओखर, किवी, जुनार, अलैची, एभोकाडो, चिया) पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम
११. व्यवसायिक वाखा तथा लोकल कुखुरा विकास कार्यक्रम

१२. घैराङ्ग, स्यासेकालिका, कैलाश वैकुण्ठ, गुप्तेश्वरी सांस्कृतिक, धार्मिक एवं पुरातात्विक पर्यटन प्रवर्द्धन आयोजना

१३. देखारी (चेपाङ्ग सांस्कृतिक) पर्यटन पार्क आयोजना

१४. गल्छी दुम्सीखर्क पकनी कृषि पर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रम

१५. ज्यान्दुङ्ग चमेरेगुफा पर्यटकीय क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम

आयोजना सिंचाई आयोजनाहरू

१६. नामटार सिंचाई कार्यक्रम

१७. पाखवेसी सिंचाई आयोजना

१८. दोभानखोला छयान्दुङ्ग सिंचाई आयोजना

१९. ठुलेवेसी सिंचाई आयोजना

२०. दुवोखोला मरेङ्गकोट सिंचाई आयोजना

२१. खोलाखर्कफांट सिंचाई आयोजना

२२. कटहरे सिंचाई आयोजना

२३. टिउरेछांगा आङ्गेटार सिंचाई आयोजना

२४. कोथलीटार सिंचाई आयोजना

आन्तरिक राजस्व वृद्धि तर्फः

२५. बहुउद्देश्यीय प्रशासनिक भवन निर्माण आयोजना

२६. आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार (५ सैयाको अस्पताल) विकास आयोजना

२७. मनहरी कालिखोला बहुउद्देश्यीय लघु जलविद्युत आयोजना

३.७ अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि

तालिका २: अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि

सूचकहरू	इकाइ	आधार वर्ष	अर्थिक वर्ष ः लक्ष्य परिमाण		
		२०७६/७७	२०७८/७९	२०८०/८१	२०८२/८३
निरपेक्ष गरिवी	प्रतिशत	१८	१६	१३	१०
प्रतिव्यक्तिवार्षिक आय	रु.				
आफ्नो उत्पादनतथाआयले वर्षभरी खानपुरने जनसंख्या	प्रतिशत	८२	८४	८७	९०
वेरोजगारी दर	प्रतिशत	७	५	४	२
रोजगारीमा गैरकृषिक्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	८०	७५	७०	६०
आयात-निर्यातको वार्षिक औषतअनुपात	अनुपात	४ : ३		३ : १	२ : १
आधारभूततह (कक्षा १ देखि ८ सम्म) को खूदभर्नादर	प्रतिशत	९२	९३	९५	९५
साक्षरता दर	प्रतिशत	८३	८५	९०	९५
औषतआयु	वर्ष	६५	६६	६८	७०
५ वर्ष मुनीको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार	संख्या	२	२	२	१

जीवितजन्ममा)					
मातृमृत्यु दर (प्रतिलाखजीवितजन्ममा) प्रति १ लाखमा २३४	संख्या	२	२	२	१
खानेपानी सेवावाटलाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत	८९	९४	९६	९९
विद्युत सेवावाटलाभान्वित जनसंख्या		६०	८५	९५	१००
दिगो, सुरक्षित र नियमित सडकयातायात सेवावाटलाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत	२५	४०	५०	५५
वर्षभरी नियमित सिंचाई भएको खेतीयोग्यभूमि	हेक्टर	४०	३५	४५	५०
इण्टरनेट सेवामापहुँचप्राप्त जनसंख्या	प्रतिशत	२५	५०	७५	८०
वनजंगलले ढाकेको क्षेत्र	प्रतिशत	६०	६५	६७	६७
पालिकाको सेवाप्रवाहवाट सन्तुष्टअनुभूतिगर्ने सेवाग्राही	प्रतिशत	८५	९०	९५	९९

***कार्यशाला छलफल**

३.८ आय व्ययको प्रवृत्ति र प्रक्षेपण

नेपालको संविधानले स्थानीय तहलाई आर्थिक अधिकार क्षेत्रभित्रका सीमित क्षेत्रमा कर लगाउँन, नेपाल सरकारबाट राजस्व बाँडपफँड, अनुदान र ऋण प्राप्त गर्न, निजी क्षेत्रबाट तोकिएको सीमासम्म आन्तरिक ऋण परिचालन गरी सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । प्रदेश र स्थानीय तहको साझा क्षेत्राधिकारका विषयमा एकल कर प्रशासनको माध्यमबाट राजस्व परिचालन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहलाई समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, विशेष अनुदान र समपूरक अनुदान गरी चार प्रकारका अनुदान प्राप्त हुने गरेको छ ।

तालिका ३: आय व्ययको प्रवृत्ति र प्रक्षेपण

राजस्व प्रक्षेपण								
सि.नं	आय शिर्षक	आ.व.२०७७.०७८ को अनुमान	आ.व. २०७८.०७९ को प्रक्षेपण	आ.व. २०७९.०८ को प्रक्षेपण	आ.व.२०८०.०८१ को प्रक्षेपण	आ.व.२०८१.०८२ को प्रक्षेपण	आ.व.२०८२.०८३ को प्रक्षेपण	कूल राजस्व परिचालन
क	वाह्य आय							
१	समानिकरण							
१.१	संघ	९३,६००,०००.००	१०२,९६०,०००.००	११३,२५६,०००.००	१२४,५८१,६००.००	१३७,०३९,७६०.००	१५०,७४३,७३६.००	६२८,५८१,०९६.००
१.२	प्रदेश	९,९९०,०००.००	१०,९८९,०००.००	१२,०८७,९००.००	१३,२९६,६९०.००	१४,६२६,३५९.००	१६,०८८,९९४.९०	६७,०८८,९४३.९०
२	विशेष अनुदान							
२.१	संघ	-	५,०००,०००.००	५,५००,०००.००	६,०५०,०००.००	६,६५५,०००.००	७,३२०,५००.००	३०,५२५,५००.००
२.२	प्रदेश	-	५,०००,०००.००	५,५००,०००.००	६,०५०,०००.००	६,६५५,०००.००	७,३२०,५००.००	३०,५२५,५००.००
३	समपूरक अनुदान							
३.१	संघ	-	१०,०००,०००.००	११,०००,०००.००	१२,१००,०००.००	१३,३१०,०००.००	१४,६४१,०००.००	६१,०५१,०००.००
३.२	प्रदेश	२४,९३५,०००.००	२७,४२८,५००.००	३०,१७१,३५०.००	३३,१८८,४८५.००	३६,५०७,३३३.५०	४०,१५८,०६६.८५	१६७,४५३,७३५.३५

राजश्व प्रक्षेपण								
क्र.सं.	आय शिर्षक	आ.व.२०७७.०७८ को मध्ये	आ.व. २०७८.०७९ को मध्ये	आ.व. २०७९.०८ को मध्ये	आ.व.२०८०.०८१ को मध्ये	आ.व.२०८१.०८२ को मध्ये	आ.व.२०८२.०८३ को मध्ये	कूल राजश्व परिचालन
४	राजश्व बांडफांड							
४.१	संघ	८३,०८५,७४०.००	९१,३९४,३१४.००	१००,५३३,७४५.४०	११०,५८७,११९.९४	१२१,६४५,८३१.९३	१३३,८१०,४१५.१३	५५७,९७१,४२६.४०
४.२	प्रदेश	१३,७८०,०००.००	१५,१५८,०००.००	१६,६७३,८००.००	१८,३४१,१८०.००	२०,१७५,२९८.००	२२,१९२,८२७.८०	९२,५४१,१०५.८०
५	शसर्त							-
५.१	संघ	१४२,३००,०००.००	१५६,५३०,०००.००	१७२,१८३,०००.००	१८९,४०१,३००.००	२०८,३४१,४३०.००	२२९,१७५,५७३.००	१,०९७,९३१,३०३.००
५.२	ए.डि.वि.।पि.वि.एल.	-	-	-	-	-	-	-
५.३	आइ.डि.ए.	९,७००,०००.००	१०,६७०,०००.००	११,७३७,०००.००	१२,९१०,७००.००	१४,२०१,७७०.००	१५,६२१,९४७.००	७४,८४१,४१७.००
५.४	आइ.डि.ए.। डि.पि.सी.	८००,०००.००	८८०,०००.००	९६८,०००.००	१,०६४,८००.००	१,१७१,२८०.००	१,२८८,४०८.००	६,१७२,४८८.००
५.५	एस.एस.डि.पि. वैदेशिक श्रोत	६,४००,०००.००	७,०४०,०००.००	७,७४४,०००.००	८,५१८,४००.००	९,३७०,२४०.००	१०,३०७,२६४.००	४९,३७९,९०४.००
५.६	एस.एस.डि.पि. वैदेशिक श्रोत	४,६००,०००.००	५,०६०,०००.००	५,५६६,०००.००	६,१२२,६००.००	६,७३४,८६०.००	७,४०८,३४६.००	३५,४९१,८०६.००
५.७	युरोपियन युनियन	-	-	-	-	-	-	-
५.८	प्रदेश	२२,०६९,०००.००	२४,२७५,९००.००	२६,७०३,४९०.००	२९,३७३,८३९.००	३२,३११,२२२.९०	३५,५४२,३४५.१९	१७०,२७५,७९७.०९
	कूल वाह्य आय	४११,२५९,७४०.००	४७२,३८५,७१४.००	५१९,६२४,२८५.४०	५७१,५८६,७१३.९४	६२८,७४५,३८५.३३	६९१,६१९,९२३.८७	२,८८३,९६२,०२२.५४
ख	आन्तरिक आय		-	-	-	-	-	-
१	सम्पत्ति बहाल तथा पटा वापतको आयमा लाग्ने कर	३००,०००.००	४५०,०००.००	६७५,०००.००	१,०१२,५००.००	१,५१८,७५०.००	२,२७८,१२५.००	५,९३९,३७५.००
२	सम्पत्तिकर	१,३००,०००.००	१,९५०,०००.००	२,९२५,०००.००	४,३८७,५००.००	६,५८१,२५०.००	९,८७१,८७५.००	२५,७१५,६२५.००
३	भूमिकर । मालपोत	१,१००,०००.००	१,२६५,०००.००	१,४५४,७५०.००	१,६७२,९६२.५०	१,९२३,९०६.८८	२,२१२,४९२.९१	८,५२९,११२.२८

राजश्व प्रक्षेपण								
क्र.सं.	आय शिर्षक	आ.व.२०७७.०७८ को प्रक्षेपण	आ.व. २०७८.०७९ को प्रक्षेपण	आ.व. २०७९.०८ को प्रक्षेपण	आ.व.२०८०.०८१ को प्रक्षेपण	आ.व.२०८१.०८२ को प्रक्षेपण	आ.व.२०८२.०८३ को प्रक्षेपण	कूल राजश्व परिचालन
४	घरवहालकर	१५०,०००.००	१७२,५००.००	१९८,३७५.००	२२८,१३९.२५	२६२,३५०.९४	३०१,७०३.५८	१,१६३,०६०.७७
५	वहाल विटौरी	५००,०००.००	५७५,०००.००	६६१,२५०.००	७६०,४३७.५०	८७४,५०३.१३	१,००५,६७८.५९	३,८७६,८६९.२२
६	पूर्वाधार सेवाको उपयोगमा लाग्ने कर	२००,०००.००	२३०,०००.००	२६४,५००.००	३०४,१७५.००	३४९,८०९.२५	४०२,२७१.४४	१,५५०,७४७.६९
७	अन्यकर	-	५००,०००.००	५७५,०००.००	६६१,२५०.००	७६०,४३७.५०	८७४,५०३.१३	३,३७१,१९०.६३
८	व्यवसायकर	३५०,०००.००	४३७,५००.००	५४६,८७५.००	६८३,५९३.७५	८५४,४९२.१९	१,०६८,११५.२३	३,५९०,५७६.१७
९	अन्य दस्तुर	१,०००,०००.००	१,१५०,०००.००	१,३२२,५००.००	१,५२०,८७५.००	१,७४९,००६.२५	२,०११,३५७.१९	७,७५३,७३८.४४
१०	व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	१००,०००.००	११५,०००.००	१३२,२५०.००	१५२,०८७.५०	१७४,९००.६३	२०१,१३५.७२	७७५,३७३.८४
११	न्यायिक दण्ड जरिवाना र जफत	-	५०,०००.००	५७,५००.००	६६,१२५.००	७६,०४३.७५	८७,४५०.३१	३३७,११९.०६
१२	व्यक्तिगत घटना दर्ता दस्तुर	-	२५,०००.००	२८,७५०.००	३३,०६२.५०	३८,०२१.८८	४३,७२५.१६	१६८,५५९.५३
१३	अन्य राजश्व	१,०००,०००.००	१,५००,०००.००	१,७२५,०००.००	१,९८३,७५०.००	२,२८१,३१२.५०	२,६२३,५०९.३८	१०,११३,५७१.८८
१४	गत आ.व.को अ.ल्या.	२०,०००,०००.००	१५,०००,०००.००	१०,०००,०००.००	७,५००,०००.००	५,०००,०००.००	५,०००,०००.००	४२,५००,०००.००
	कूल आन्तरिक	२६,०००,०००.००	२३,४२०,०००.००	२०,५६६,७५०.००	२०,९६६,४५०.००	२२,४४४,७७६.८८	२७,९८१,९४२.६३	११५,३७९,९१९.५०
	कूल आय परिचालन	४३७,२५९,७४०.००	४९५,८०५,७१४.००	५४०,१९१,०३५.४०	५९२,५५३,१६३.९४	६५१,१९०,१६२.२१	७१९,६०१,८६६.४९	२,९९९,३४१,९४२.०४

(तालिकामा प्रस्तुत गरिएको आय प्रक्षेपण आ.व. २०७७ ।०७८ लाई आधार मानि प्रति वर्ष १० प्रतिशत वृद्धि सहितको प्रक्षेपण गरिएको छ । आन्तरिक आय प्रक्षेपण जि.स.स. मार्फत मालपोत कार्यालयबाट प्राप्त हुने घरजग्गा रजिष्ट्रेशन, शुल्कमा १५ प्रतिशत, आन्तरिक आय तर्फ अन्य आय शिर्षकमा १५,२५ र ५० प्रतिशत वृद्धि गरिने प्रक्षेपण गरिएको छ साथै आ.व.०७७।०७८ नगद मौज्दातलाई अल्या भई आएको रकममा प्रति वर्ष १ करोडका दरले घटाउँदै जाने गरि प्रक्षेपण गरिएको छ ।)

परिच्छेद चार: कैलाश गाउँपालिकाको समष्टिगत आर्थिक नीति

खण्ड एक: सार्वजनिक खर्च

१.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहलाई आर्थिक अधिकार क्षेत्रभित्रका सीमित क्षेत्रमा कर लगाउन, नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट राजस्व बाँडफाँट, अनुदान र ऋण प्राप्त गर्ने, निजी क्षेत्रबाट तोकिएको सीमासम्म आन्तरिक ऋण परिचालन गरी सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । स्थानीय तहको क्षेत्राधिकारका विषयमा एकल कर प्रशासनको माध्यमबाट राजस्व परिचालन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । नेपाल सरकारबाट स्थानीय तहलाई समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, विशेष अनुदान र समपूरक अनुदान गरी चार प्रकारका अनुदान प्राप्त हुने गरेको छ ।

स्थानीय तह गठन भए पश्चात् स्थानीय विकास अवधारणा अनुरूपका प्राथमिक कामहरू शुरुवात भएका छन् । आर्थिक वर्ष २०७३/७४ मा स्थानीय रूपमा वित्तीय कारोबार सीमित रहेको थियो भने आ.व. २०७४/७५, आ.व. २०७५/७६ तथा आ.व. २०७६/७७ कोलागि पूरा अवधिको बजेट तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिएको छ भने आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को बजेट कार्यान्वयनका क्रममा रहेको छ । सेवा प्रवाहकोलागि आवश्यक पर्ने नीति, कार्यविधि एवम् कार्यप्रक्रिया सरलीकरणका कार्यहरू भएका छन् । साथै, कार्यपालिकाको कार्य जिम्मेवारी बमोजिम सेवा प्रवाह गर्न आवश्यक पर्ने संगठन संरचना स्थापना भई सेवा प्रवाह तथा विकास निर्माणका कार्यक्रम कार्यान्वयनमा लगेको छ । यसै आ.व.मा कैलाश गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना तथा मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरी बजेट र योजनालाई जोड्ने प्रयास गरिएको छ ।

१.२ प्रमुख समस्या

योजना तर्जुमाकालागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्कको पर्याप्तता नहुँदा आधार वर्षको अवस्था, समग्र पालिका स्तरीय आर्थिक अवस्थाका परिसूचकहरू जस्तै कुल गार्हस्थ उत्पादन, बचत तथा लगानी आदि विश्लेषण गर्न कठिनाई हुनु र यथार्थपरक बजेट निर्माणमा समस्या देखिएकोछ । कुशल बजेट विनियोजन र दक्ष एवम् प्रभावकारी कार्यान्वयनमा कमी रहेको छ । पुँजीगत खर्च लक्ष्य भन्दा कम हुनु, रोजगारी र आयमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने परियोजनाहरूमा विनियोजनमा कमी, निर्धारित समय, लागतमा र गुणस्तरीय हिसाबले आयोजना कार्यान्वयन हुन नसक्नु आदि यहाँका समस्याहरू हुन् ।

१.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. संघीयता नयाँ अभ्यास र शासकीय स्वरूप भएकोले स्रोतको बाँडफाँटमा तीनवटै सरकारका बीचमा समानता र सन्तुलन कायम नहुनु ।
२. सार्वजनिक खर्चलाई दिगो र लाभकारी प्रतिफल आउने परियोजनामा विस्तार गर्नु ।
३. गाउँपालिकाभित्रका सीमान्तकृत समूह र भौगोलिक क्षेत्रको समन्यायिक विकास गर्नु ।
४. नागरिकको आधारभूत आवश्यकताका रूपमा रहेका शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, न्यायमा पहुँच, वातावरणीय स्वच्छताको परिपूर्ति गर्नु ।
५. दक्ष, विषय विज्ञ, तथा उत्प्रेरित जनशक्तिको व्यवस्था गरी पालिकाको प्रशासनिक तथा विकास कार्यकालागि आवश्यक मानव स्रोतको परिचालन गर्नु ।

६. साविकको एकीकृत ढाँचाको सूचना तथा तथ्याङ्कहरू प्रशोधन तथा नयाँ संरचना अनुसारको खण्डीकृत तथ्याङ्क प्राप्त गर्नु ।

अवसर

१. पालिकाहरूका बीचमा विकास निर्माण, लगानी अभिवृद्धि, सुशासन प्रवर्द्धनमा प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण रहनु ।
२. लामो समयदेखिको राजनीतिक संक्रमणको अन्त्य हुनु ।
३. योजना छनौट, बजेट विनियोजन क्षमतामा सुधार हुँदै जानु ।
४. तीनै तहका सरकार सहकार्य र समन्वय गर्दै “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” बनाउने राष्ट्रिय संकल्प प्रति प्रतिबद्ध रहनु ।
५. स्थानीय सरकार स्थापना पश्चात् तीन आर्थिक वर्षको बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन भई सार्वजनिक खर्च विनियोजनमा अनुभव प्राप्त हुनु ।
६. लगानी सहजताकालागि नेपाल सरकारबाट हालसालै एकल विन्दु सेवाबाट सेवा प्रवाहको थालनी गरिनु तथा जनप्रतिनिधिहरूमा विकास प्रतिको उत्कट चाहना र प्रतिबद्धता हुनु ।

१.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सुव्यवस्थित, योजनाबद्ध एवम् नतीजामुखी सार्वजनिक खर्च प्रणाली"

लक्ष्य

उपलब्ध स्रोत साधनको कुशल परिचालन र दक्षतापूर्ण विनियोजनबाट प्रभावकारी सार्वजनिक सेवा प्रवाह, दिगो तथा उच्च आर्थिक विकास हासिल गर्ने ।

उद्देश्य

१. उपलब्ध सीमित स्रोतलाई गाउँपालिकाको समृद्धि हासिल गर्न सघाउने क्षेत्रमा विनियोजन गर्नु ।
२. सामाजिक न्याय सहितको आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु ।
३. पालिकामा रोजगारी सिर्जना र उत्पादकत्व बृद्धि गर्नु ।
४. प्रभावकारी सार्वजनिक सेवा प्रवाहको विकास गर्नु ।

१.५ रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका ४: सार्वजनिक खर्चका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: उपलब्ध सीमित स्रोतलाई गाउँपालिकाको समृद्धि हासिल गर्न सघाउने क्षेत्रमा विनियोजन गर्नु ।	
१.१: सार्वजनिक खर्चको मितव्ययी, दक्षतापूर्ण तवरले आर्थिक, सामाजिक विकास तथा पूर्वाधार निर्माणमा उपयोग गर्ने ।	१. सार्वजनिक खरिद कानुनको परिपालनामा जोड दिइनेछ । २. बजेट प्रणालीका सबै प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन दक्ष मानव संसाधन विकासमा जोड दिइनेछ ।
१.२: नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा गौरवका आयोजना तथा ठूला पूर्वाधार निर्माणमा वैदेशिक ऋण परिचालन गर्ने ।	१. ठूला पूर्वाधार निर्माण तथा गौरवका आयोजनामा वैदेशिक ऋण परिचालन गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य २: सामाजिक न्याय सहितको आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु ।	
२.१: पूर्वाधार विकास तथा सामाजिक क्षेत्रमा लगानी गर्दा समाजका सबै वर्ग र क्षेत्रमा समन्यायिक वितरण गर्ने ।	१. सार्वजनिक निर्माण र सामाजिक क्षेत्रबाट प्राप्त लगानीको प्रतिफल समाजका सबै वर्ग र क्षेत्रमा समन्यायिक वितरण हुने प्रबन्ध मिलाइनेछ ।
२.२: मूल प्रवाहमा आउन नसकेका नागरिकलाई सामाजिक संरक्षणका माध्यमबाट मूल प्रवाहीकरण गर्ने ।	१. आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि परेका नागरिकलाई सामाजिक संरक्षणका कार्यक्रम मार्फत् संरक्षण गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: पालिकामा उत्पादनशील रोजगारी सिर्जना र उत्पादकत्व बृद्धि गर्नु ।	
३.१: रोजगारीका अवसरको सिर्जना, उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि एवम् पुँजी निर्माण हुने गरी स्रोतको महत्तम परिचालन गर्ने ।	१. कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रमा रोजगार मूलक उद्योग स्थापनामा जोड दिइनेछ । २. कृषि प्रशोधन र खनिजजन्य उद्योगको स्थापना र विस्तारमा जोड दिइनेछ ।
उद्देश्य ४: प्रभावकारी सार्वजनिक सेवा प्रवाहको विकास गर्नु ।	
४.१: मध्यमकालीन खर्च संरचना र प्रभावकारी मध्यमकालीन खर्च समीक्षाको व्यवस्था गर्ने ।	१. मध्यमकालीन खर्च संरचनाका आधारमा मात्र पालिकाका संपूर्ण सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन हुने सुनिश्चितता गरिनेछ । २. हरेक तीन वर्षमा मध्यमकालीन खर्च समीक्षा अनिवार्य गर्नुपर्ने प्रावधान गरिनेछ ।
४.२: हरेक सार्वजनिक खर्च तथा सेवा प्रवाह सार्वजनिक सुनुवाइ मार्फत अनुमोदन गर्ने ।	१. हरेक उपभोक्ता समिति तथा ठेकदारले योजनाको समाप्ति सँगै खर्चको विवरण सार्वजनिक सुनुवाइ मार्फत अनुमोदन गर्ने अनिवार्य प्रावधान राखिनेछ ।

१.६ अपेक्षित उपलब्धि

सार्वजनिक खर्च प्रणाली थप व्यवस्थित एवम् सुदृढ भएको हुनेछ । पालिकाको स्रोत साधनको विनियोजन र राजस्व परिचालन क्षमता सुदृढ भएको हुनेछ । उपलब्ध सीमित स्रोत र साधनको लगानी उत्पादनमूलक क्षेत्रमा केन्द्रित भएको हुनेछ ।

खण्ड दुई: राजस्व

२.१ पृष्ठभूमि

आर्थिक ऐन २०७५ र अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ मा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, घर बहाल कर, सम्पत्ती कर, भूमि कर, व्यवशाय कर, विज्ञापन कर र मनोरन्जन करका क्षेत्रमा स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र तोकिएको छ । यसका साथै गैर करका रूपमा सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क र दण्ड जरिवाना संलग्न गरिएको र स्थानीय कानून बमोजिम स्थानीय तहको क्षेत्राधिकार भित्रका कर उठाउन पाउने व्यवस्था रहेको छ । कर तथा गैरकरका आधार कमजोर रहेको, कर सङ्कलन गर्ने आफ्नै संयन्त्र स्थापित भइनसकेको अवस्थामा राजस्व सङ्कलन गर्ने व्यवस्थित पद्धति विकास भइनसकेको छैन । वैज्ञानिक कर प्रणालीको विकास गरी राजस्व सङ्कलन र परिचालन गर्ने कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउन आवश्यक रहेको छ ।

२.२ प्रमुख समस्या

राजस्व सङ्कलन गर्न नीतिगत व्यवस्थामा अप्पस्टता रहेको, कर तथा गैर करको आधार पर्याप्त रूपमा विस्तार हुन नसकेको, एउटै प्रकृतिका कर प्रदेश र स्थानीय तह दुबैका साझा क्षेत्राधिकारमा रहनु राजस्व सुधारमा देखिएका मुख्य समस्याहरू हुन् । त्यसैगरी ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा जस्ता प्राकृतिक स्रोतको कर सङ्कलन सम्बन्धमा बारम्बार विवाद बढ्ने गरेको, करका सम्बन्धमा जनचेतनाको कमी रहेको, पर्याप्त र दक्ष जनशक्तिको कमी हुनु आदि यस गाउँपालिकाका समस्याहरू हुन् ।

२.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. कर तिर्नुपर्ने सबै नागरिकलाई करको दायरामा ल्याउनु ।
२. कर तथा गैरकर राजस्वको प्रभावकारी परिचालन गर्नु ।
३. कर तथा गैर करको आधार विस्तार गर्नु ।
४. छरिएर रहेका राजस्व सङ्कलन गर्ने संयन्त्रबाट आशातित कर सङ्कलन गर्नु ।
५. गाउँपालिकाको कर तथा गैरकर राजस्व परिचालनका आधार कमजोर रहनु ।
६. छिमेकी स्थानीय तहको कर प्रणालीसँग समानता कायम गर्नु ।

अवसर

१. तीनै तहका सरकारबाट समन्वय र सहकार्यमा राजनीतिक प्रणालीको सुदृढीकरण गर्दै आर्थिक विकास गर्ने अवसर प्राप्त भएको ।
२. सार्वजनिक वित्तको परिचालनमा सबै पक्षको सक्रिय सहभागिता बढ्दै जानु ।
३. लामो समयदेखिको राजनीतिक संक्रमणको अन्त्य भएको ।
४. विगतमा केन्द्रीकृत रहेका अधिकार विकेन्द्रित भई स्थानीय तहसम्म पुगेको ।
५. करको आधार र दायरा बृद्धि गर्न सकिने सम्भावना रहेको ।

२.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"प्रभावकारी राजस्व प्रणालीको विकास- कैलाशको सबल अर्थतन्त्र निर्माणको आधार"

लक्ष्य

पालिकाका सामाजिक विकासका कार्यक्रमहरू आन्तरिक स्रोतबाट परिचालन गर्न सक्ने अवस्थाको सिर्जना गर्ने ।

उद्देश्य

१. राजस्व परिचालन प्रणालीलाई प्रगतिशील, कुशल, पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउनु ।
२. राजस्व सुधार कार्ययोजना निर्माण र कार्यान्वयन गरी राजस्व वृद्धि गर्नु ।

२.५ रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका ५: राजस्वका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: राजस्व परिचालन प्रणालीलाई कुशल, पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउनु ।	
१.१: संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्दै गाउँपालिकाको प्रभावकारी राजस्व परिचालनमा जोड दिने ।	१. नेपाल सरकारसँगको सहकार्यमा राजस्व सङ्कलन तथा परिचालनलाई पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउन कर परिचालन सम्बन्धमा स्पष्ट नीति तथा कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । २. राजस्व परिचालनकालागि प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
१.२: कर प्रणालीमा संस्थागत र संरचनागत रूपमा विकास गर्दै आधुनिकीकरण र प्रगतिशील बनाउने ।	१. राजस्व सङ्कलन प्रणालीका सबै प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन दक्ष जनशक्ति विकासमा जोड दिइनेछ । २. नवीनतम विधि, प्रविधि र उपकरणको प्रयोग गरी कर प्रणालीलाई आधुनिकीकरण गरिनेछ ।
उद्देश्य २: राजस्व सुधार कार्ययोजना निर्माण र कार्यान्वयन गरी राजस्व वृद्धि गर्नु ।	
२.१: कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थापन गर्ने ।	१. मौजुदा आर्थिक ऐन नियमलाई आवश्यक परिमार्जन गरी व्यवहारिक र प्रभावकारी बनाइनेछ । २. सम्पत्ति कर जस्ता नयाँकरहरू सम्बन्धी कानून बनाइनेछ । ३. कर निर्धारण, कर असुली, कर छुट, कर अनुपालन सम्बन्धी स्थानीय नीतिगत एवम् कानुनी व्यवस्थाको सन्दर्भमा आवश्यक आर्थिक ऐन, नियमावली, विभिन्न कार्यविधिहरू समयमै तयार गरी गाउँसभाबाट पारित गराई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२.२: प्रभावकारी संगठनात्मक व्यवस्था, दक्ष जनशक्ति र उपयुक्त पूर्वाधार सहितको व्यवस्था गर्ने ।	१. राजस्व सम्बन्धी उपयुक्त सफ्टवेयर, कम्प्युटर र सूचना प्रणाली सहितको अलग राजस्व शाखा व्यवस्था गरिनेछ । २. राजस्व सम्बन्धी आवश्यक दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने र भएका जनशक्तिलाई उचित तालिम दिई दक्ष र प्रभावकारी बनाइनेछ । ३. वडा कार्यालयहरूको समेत राजस्व सङ्कलन क्षमता अभिवृद्धि गरी वडा कार्यालयहरू मार्फत राजस्व सङ्कलनको प्रभावकारी प्रणालीको व्यवस्था गरिनेछ ।
२.३: करसँग सम्बन्धित व्यवस्थित र वर्गीकृत	१. कर सङ्कलनको निम्ति सहजतालाई समेत ध्यानमा राखी गाउँपालिकाको प्रोफाइल अद्यावधिक गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
तथ्याङ्काधार व्यवस्थित गर्ने ।	२. सम्भावित विभिन्न कर, शुल्क तथा दस्तुरका दायरा तथा दरहरूको वर्गीकृत विवरण तयार गरी आवधिकरूपमा अद्यावधिक गरिनेछ । ३. राजस्वका विभिन्न स्रोतहरूको प्राथमिकीकरण र नयाँ स्रोतहरूको पहिचान गर्ने र विद्यमान स्रोतहरूको दायरा विस्तार गरिनेछ ।
२.४: करदाताहरूलाई कर/शुल्कको महत्त्व, कर व्यवस्था सम्बन्धमा सचेतना बृद्धि गर्ने ।	१. विभिन्न छलफल, गोष्ठी, सञ्चार माध्यम मार्फत् करदाताहरूमा कर सम्बन्धी जनचेतना फैलाइनेछ (कर शिक्षा प्रदान गर्ने) । २. मोबाइल एप, वेबसाइट आदिको माध्यमबाट कर व्यवस्था सम्बन्धी सूचना दिइनेछ । ३. उत्कृष्ट करदातालाई सम्मान गरिनेछ । ४. करको दर निर्धारण गर्दा सरोकारवाला मुख्य करदाताहरूसँग छलफल गरिनेछ ।
२.५: सरल, चुस्तदुरुस्त कर असुली प्रणाली व्यवस्थित गर्ने ।	१. वडामा कर सङ्कलन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । २. करदाताहरूलाई स्वयं कर घोषणाको सुविधा प्रदान गरिनेछ । ३. समयमै कर तिर्नेलाई कर छुटको व्यवस्था र ढिलो गरिएमा जरिवानाको व्यवस्था गरिनेछ । ४. कम्प्युटरकृत विलिङ प्रणाली अवलम्बन गरिनेछ । ५. उत्कृष्ट रूपमा राजस्व सङ्कलन गर्ने वडालाई प्रोत्साहित गरिनेछ । ६. कर दायित्व र सेवा प्रवाहलाई एक आपसमा जोडिनेछ ।
२.६: पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम राख्ने ।	१. गाउँपालिकाले गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवा प्रदान गरिनेछ । २. आय व्ययको विवरण आवधिक रूपमा प्रकाशन गरिनेछ । ३. सङ्कलित राजस्व रकम बारे आवधिक रूपमा सार्वजनिक गरिनेछ । ४. राजस्व उत्पत्तिलाई पनि बजेट विनियोजनको एक आधारको रूपमा लिइनेछ ।
२.७: सरोकारवाला निकायसँग आवश्यक समन्वय गर्ने ।	१. राजस्व बाँडफाँड हुने राजस्वका शीर्षकहरूमा संघीय तथा प्रदेश सरकारसँग भरपर्दो र प्रभावकारी समन्वय गरिनेछ । २. करदाता सम्बन्धी तथ्याङ्क प्राप्ति र कर असुलीको सन्दर्भमा अन्य सम्बन्धित निकायहरूसँग पनि समन्वय गरिनेछ ।
२.८: राजस्व अभिवृद्धि गर्ने खालका आयमूलक कार्यक्रम र पूर्वाधार विकासमा जोड दिने ।	१. वार्षिक कार्यक्रममा स्थानीय आर्थिक विकासकालागि व्यवसायमूलक तथा आयमूलक कार्यहरूमा योगदान पुऱ्याउने कार्यक्रमहरूलाई समावेश गरिनेछ । २. निजी क्षेत्रको लगानी र उद्यमशीलता प्रति जोड दिइनेछ । ३. राजस्व अभिवृद्धि गर्ने खालका पूर्वाधारहरूको विकास गरिनेछ । ४. हाटबजार/स्टलहरू निर्माण र सञ्चालन गरिनेछ । ५. सडक लगायतका पूर्वाधार निर्माण र स्तरोन्नति गरिनेछ ।

२.६ अपेक्षित उपलब्धि

करदाताको सङ्ख्यामा उल्लेख्य बृद्धि भई गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र तथा बजेटमा राजस्वको योगदानको अनुपातमा बृद्धि भएको हुनेछ । कर प्रणालीमा विद्युतीय प्रविधिको प्रयोगगरी पारदर्शी, कम खर्चिलो र प्रभावकारी भएको हुनेछ ।

खण्ड तीन: सार्वजनिक ऋण

३.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको चालु तथा पुँजीगत खर्च व्यवस्थापनकालागि प्रदेश तथा संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान मात्र पर्याप्त नभएकोले थप स्रोतको माग हुन गएको छ । नयाँ संरचनाको विकास सँगै सार्वजनिक खर्चको आवश्यकता बढ्दै गएको छ । सामाजिक तथा भौतिक पूर्वाधारमा लगानीको मागलाई सम्बोधन गर्न सार्वजनिक वित्तको प्रचुरता हुनु आवश्यक रहेको छ । स्थानीय निकायले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसमा मात्र आन्तरिक ऋण लिन सक्ने व्यवस्था रहेको छ । आयोगले प्रदान गरेको सीमाभित्र रही आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न नीतिगत तथा संरचनात्मक व्यवस्था नभइसकेकोले परिचालन हुन कठिनाई रहेको छ । यस अर्थमा पालिकाले आन्तरिक राजस्व, अनुदान तथा राजस्व बाँडफाँटबाट नपुग हुने रकम आन्तरिक ऋण वा नेपाल सरकारसँग लिने ऋणमा निर्भर रहन्छ ।

३.२ प्रमुख समस्या

गाउँपालिकाको क्रेडिट रेटिङ नहुनु, आन्तरिक ऋण परिचालनलाई निश्चित क्षेत्रमा लगानी गर्ने गरी मापदण्ड नहुनु, संस्थागत संयन्त्रको आधारभूत तहको अवस्था समेत नहुनु, गाउँपालिकास्तरमा सार्वजनिक ऋणको परिचालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीतिगत स्पष्टता भइनसक्नु तथा वित्तीय क्षेत्रलाई ग्रामीण क्षेत्रसम्म विस्तार गर्न नसक्नु सार्वजनिक ऋणको परिचालन र व्यवस्थापनकालागि समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. नेपाल सरकारको स्वीकृति र अन्य प्रक्रिया पूरा गरी सार्वजनिक ऋण परिचालन गर्नु ।
२. सार्वजनिक ऋणलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट पूर्वाधार, रोजगार र उत्पादनमा परिचालन गरी दिगो, उत्पादनमुखी र उच्च प्रतिफलमुखी बनाउनु ।
३. ऋणको साँवा व्याज भुक्तानीको सुनिश्चितता गर्नु ।

अवसर

१. पालिकाले विकास निर्माणकालागि ऋण परिचालन गर्न सक्ने गरी घाटा बजेट तर्जुमा गर्न सक्ने व्यवस्था हुनु ।
२. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले ऋण परिचालनमा सहजीकरण गर्नु ।
३. पर्यटन, पूर्वाधार तथा ऊर्जा विकासमा लगानीको आधार हुनु ।

३.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"उत्पादनमूलक पूर्वाधार विकास र सबल अर्थतन्त्र निर्माणका निम्ति सार्वजनिक ऋण सदुपयोग"

लक्ष्य

पर्यटन पूर्वाधार र ऊर्जा विकास तथा उत्पादनको क्षेत्रमा लगानी बृद्धि गर्न सार्वजनिक ऋणको प्रभावकारी परिचालन गर्ने ।

उद्देश्य

१. सार्वजनिक ऋणलाई गौरवका आयोजनाको पूर्वाधार विकास र उत्पादनका क्षेत्रमा परिचालन गरी आर्थिक बृद्धिमा योगदान पुऱ्याउनु ।
२. सार्वजनिक ऋणको प्रभावकारी परिचालन गरी पुँजी निर्माणमा बृद्धि तथा रोजगारको सिर्जना गर्नु ।

३.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ६: सार्वजनिक ऋण परिचालनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: सार्वजनिक ऋणलाई गौरवका आयोजनाको पूर्वाधार विकास र उत्पादनका क्षेत्रमा परिचालन गरी आर्थिक बृद्धिमा योगदान पुऱ्याउनु ।	
१.१: ऋणलाई प्रभावकारी परिचालन गर्न नेपाल सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।	१. नेपाल सरकारसँग समन्वय गर्दै ऋण परिचालनका विभिन्न उपकरण प्रयोग गरी आन्तरिक ऋण परिचालन गरिनेछ । २. ठूला पूर्वाधार र गौरवका आयोजनामा वैदेशिक ऋण परिचालन गरिनेछ ।
१.२: केन्द्र र प्रदेश सरकारको प्राथमिकतामा परेका क्षेत्रमा सार्वजनिक ऋणलाई परिचालन गर्ने ।	१. सार्वजनिक ऋणलाई उच्च प्रतिफलका पूर्वाधार र उत्पादनका क्षेत्रहरूमा परिचालन गरिनेछ । २. सार्वजनिक ऋणको लागत लाभ विश्लेषण गरी साँवा व्याज भुक्तानी सुनिश्चित हुने क्षेत्रमा परिचालन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सार्वजनिक ऋणको प्रभावकारी परिचालन गरी पुँजी निर्माणमा बृद्धि तथा रोजगारको सिर्जना गर्नु ।	
२.१: सार्वजनिक ऋणको परिचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानुन र संस्थागत संरचना तयार पार्ने ।	१. नेपाल कानुनसँग तादात्म्यता हुने गरी सार्वजनिक ऋण सम्बन्धी गाउँपालिकाको नीति, संस्थागत संरचना र कानुनको निर्माण गरिनेछ ।
२.२: रोजगारी र आय आर्जनका अवसरमा बृद्धि हुने गरी सार्वजनिक ऋणको परिचालन गर्ने ।	१. रोजगारी र आय आर्जनका अवसर बृद्धि हुने गरी सार्वजनिक ऋणको परिचालन गरिनेछ ।

३.६ अपेक्षित उपलब्धि

योजनाको अन्त्यमा सार्वजनिक ऋणको व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानुन बनेको हुनेछ । पुँजी निर्माण तथा रोजगारीमा बृद्धि भएको हुनेछ । सार्वजनिक ऋण निश्चित सीमाभित्र रहेर परिचालन भएको हुनेछ । सार्वजनिक ऋणको परिचालन प्राथमिकता प्राप्त र उत्पादनका क्षेत्रमा गरिएको हुनेछ ।

खण्ड चार: सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारी

४.१ पृष्ठभूमि

सार्वजनिक क्षेत्रले कैलाश गाउँपालिकाको सामाजिक आर्थिक विकासमा नीति नियमको निर्माण गर्ने, नियमन गर्ने, निजी क्षेत्र र सहकारी क्षेत्र आकर्षित नभएको क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गर्ने, लगानीमैत्री वातावरणको सिर्जना गर्ने, उत्पादित वस्तुहरूको बजार व्यवस्थापन गर्न सघाउने जस्ता भूमिका खेल्न आवश्यक देखिन्छ ।

नेपाल सरकारको समष्टिगत आर्थिक नीतिमा आर्थिक विकासको लागि सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहकार्य र साझेदारी गर्ने परिकल्पना गरिएको छ । निजी क्षेत्रले सार्वजनिक क्षेत्रले निर्माण गरेका नीति नियमको परिधिभित्र रही उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्ने, उत्पादन कार्यमा स्थानीय स्रोत, साधन र जनशक्तिको अधिकतम परिचालन गरी आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण गर्नमा सहयोगी भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको छ । त्यस्तै, सहकारी क्षेत्रले आफ्ना सदस्यहरूलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गरी उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्न सघाउने अपेक्षा गरिएको छ ।

४.२ प्रमुख समस्या

अपेक्षा अनुसार उत्पादनको क्षेत्रमा लगानी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन नसक्नु, ठूला परियोजनामा लगानी गर्न स्रोतको कमी हुनु, निजी क्षेत्र बजार प्रणालीले अपेक्षा गरे अनुरूप प्रतिस्पर्धी रूपमा व्यवसाय गर्ने संस्कृतिमा कमी हुनु, कम नाफा हुने सोचेर लगानीकर्ताहरू ग्रामीण क्षेत्रमा उपस्थिति बढाउन अनुत्प्रेरित रहनु, लगानीकर्ताहरू औद्योगिक उत्पादन भन्दा आयातित सामग्रीको व्यापारमा आकर्षित रहनु तथा साझेदारीका क्षेत्रहरू पहिचान गर्न नसक्नु यस गाउँपालिकाका समस्याहरू हुन् ।

४.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. सार्वजनिक, सहकारी र निजी क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी भन्दा परिपूरकको रूपमा सहकार्य गर्ने संस्कारको विकास गर्नु ।
२. सैद्धान्तिक रूपमा सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रका बीचमा साझेदारी, समन्वय, सहकार्य गर्नु ।
३. सहकारीको सिद्धान्त बमोजिम बचत र लगानी गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्नु ।
४. बृहत् परियोजनामा आवश्यकता अनुसारको लगानी गर्ने वातावरण सिर्जना हुनु ।
५. तीन तहका सरकारी संरचनाहरूबाट बजार अनुगमनलाई व्यवस्थित गर्नु ।

अवसर

१. अर्थतन्त्रका तीन सरोकारवाला बीच सहकार्य हुँदै जानु ।
२. गाउँपालिका केन्द्रसम्म आर्थिक केन्द्रको विकास र विस्तार हुँदै जानु ।
३. युवा पुस्तामा उद्यमशीलताप्रति सकारात्मक धारणाको विकास हुँदै जानु ।
४. निजी क्षेत्रले नाफामूलक मात्र नभई विस्तारै सामाजिक उत्तरदायित्व वहनलाई समेत अवलम्बन गर्ने संस्कारको शुरुवात हुनु ।
५. उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न चाहिने ऊर्जाको उपलब्धता बढ्दै जानु ।

४.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"गाउँपालिकाको दिगो विकास तथा समृद्धिको लागि सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारी"

लक्ष्य

निजी तथा सहकारी क्षेत्रको पुँजीलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा आकर्षित गरी कैलाश गाउँपालिकाको समृद्धि हासिल गर्ने ।

उद्देश्य

१. लगानीमैत्री वातावरण सिर्जना गरी निजी क्षेत्र र सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादन तथा वितरणको क्षेत्रमा लगानी गर्न उत्प्रेरणा जगाउनु ।
२. सहकारी क्षेत्रलाई वित्तीय पारदर्शिता प्रवर्द्धन गर्दै ग्रामीण क्षेत्रको पुँजी परिचालन तथा समूह लगानीमा प्रोत्साहन गर्नु ।
३. निजी क्षेत्र आकर्षित नहुने पूर्वाधार विकास क्षेत्रमा सरकारी लगानी केन्द्रित गर्नु ।

४.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ७: सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: लगानीमैत्री वातावरण सिर्जना गरी निजी क्षेत्र र सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादन तथा वितरणको क्षेत्रमा लगानी गर्न उत्प्रेरणा जगाउनु ।	
१.१: प्रदेश तथा संघीय सरकारको सहकार्यमा लगानी मैत्री नीति, कानून र संस्थागत प्रबन्ध गर्ने ।	१. निजी तथा सहकारी क्षेत्रको लगानी आकर्षण गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । २. गाउँपालिकामा समेत लगानीकर्तालाई आकर्षित गर्न एकद्वार प्रणालीबाट सेवा प्रवाह गर्ने संस्थागत प्रबन्ध गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सहकारी क्षेत्रलाई वित्तीय पारदर्शिता प्रवर्द्धन गर्दै ग्रामीण क्षेत्रको पुँजी परिचालन तथा समूह लगानीमा प्रोत्साहन गर्नु ।	
२.१: सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रतिस्पर्धा भन्दा परिपूरकको रूपमा लगानी गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने ।	१. सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई निजी र सहकारी क्षेत्रको परिपूरकको रूपमा लगानी गरिनेछ । २. सहकारी क्षेत्रलाई ग्रामीण क्षेत्रको पुँजी परिचालन तथा समूह लगानी गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
२.२: सहकारी क्षेत्रको पुँजीलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न उत्प्रेरित गर्ने ।	१. सहकारी क्षेत्रमा संकलित बचतलाई एकीकृत गर्दै उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: निजी क्षेत्र आकर्षित नहुने पूर्वाधार विकास क्षेत्रमा सरकारी लगानी केन्द्रित गर्नु ।	
३.१: निजी क्षेत्र आकर्षित नहुने ठूला पूर्वाधार क्षेत्रमा सरकारी लगानी केन्द्रित गर्ने ।	१. सरकारी लगानीलाई ठूला पूर्वाधार निर्माणमा केन्द्रित गरिनेछ । २. निजी क्षेत्रको औद्योगिकीकरणकालागि सडक पहुँच मार्ग, विद्युत, पानी जस्ता आधारभूत संरचनाको निर्माण गरिनेछ ।
३.२: आर्थिक विकास र समृद्धिको संवाहकको रूपमा निजी क्षेत्रलाई	१. निजी क्षेत्रको लगानी बृद्धि गर्न सरकारको तर्फबाट पूर्वाधारका क्षेत्रमा लगानी गरी वातावरण सिर्जना गरिनेछ ।

लगानी गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।	२. निजी क्षेत्रको लगानीलाई सहयोग पुग्ने गरी सार्वजनिक, निजी साझेदारीको अवधारणा अनुरूप परिपूरक लगानी गरिनेछ ।
३.३: लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्न विभिन्न सुविधाहरूको व्यवस्था गर्ने ।	१. लगानीकर्ताहरूकालागि प्रोत्साहन तथा पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ । २. लगानीकर्ताहरूकालागि सहज कर्जा उपलब्ध गराउन पहल गरिनेछ ।

४.६ अपेक्षित उपलब्धि

निजी क्षेत्र व्यवसायिक र सामाजिक संस्थागत उत्तरदायित्व वहन प्रति उत्प्रेरित भएको हुनेछ । योजनाको अन्त्यमा सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रका बीचमा नतिजामुखी साझेदारी एवम् सहकार्य भएको हुनेछ । सार्वजनिक क्षेत्रबाट नीति विधि तर्जुमा गरिएको हुनेछ । सरकारका तीनै तहका बीचमा सघन समन्वयबाट बजारको सुव्यवस्थित रूपमा नियमनबाट स्वस्थ बजारको विकास भएको हुनेछ । बचत परिचालन सुदृढ गरी उत्पादनशील रोजगारी सिर्जना भएको हुनेछ ।

खण्ड पाँच: अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरण

५.१ पृष्ठभूमि

प्रदेश तथा संघीय सरकारले आर्थिक, सामाजिक, भौतिक विकासमा समानता कायम गर्न आयोजना तथा कार्यक्रमहरू सशर्त अनुदानको रूपमा हस्तान्तरण गर्ने कार्यको समेत सुरुवात भएको छ । नेपाल सरकारले संविधानले तोकेको स्थानीय निकायको खर्च जिम्मेवारी पुरा गर्न वित्तीय समानीकरण अनुदान प्रदान गर्ने गरेको छ । यसका साथै पालिकाको माग बमोजिम सहलगानीमा आयोजना सञ्चालन गर्न सम्पूर्ण अनुदान प्रदान गरिएको छ । राष्ट्रिय औसत भन्दा कम सामाजिक विकास भएका क्षेत्रमा आधारभूत सुविधा पुर्‍याउन खानेपानी, शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता क्षेत्रमा विशेष अनुदानको रूपमा समेत रकम प्राप्त हुने गरेको छ । यी चार प्रकारका अनुदानहरू गाउँपालिकाको आयका प्रमुख स्रोतको रूपमा रहेका छन् ।

५.२ प्रमुख समस्या

आवश्यकता पहिचान गर्न कठिनाई रहेकाले आवश्यकताको मात्रा र राजस्व क्षमता अनुरूप सशर्त र सम्पूर्ण अनुदान प्राप्त नभई नेपाल सरकारको क्षमता अनुसारको अनुदान प्राप्त हुनु, विशेष अनुदान प्रदानगर्नकोलागि वस्तुगत अवस्था विश्लेषण गर्न सूचना/तथ्याङ्कको अभाव रहनु, अनुमानको आधारमा समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराइनु, स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने अनुदानहरू आवश्यकता अनुरूप भन्दा क्षमता अनुरूप प्रदान गर्ने बाध्यता मौजुदा रहनु साथै सम्पूर्ण र विशेष अनुमानको निम्ति उपयुक्त परियोजना छनौट र समयमै परियोजनाको माग हुन नसक्नु यस गाउँपालिकाका समस्याहरू हुन् ।

५.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारी कार्य विस्तृतीकरण गरी प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न अनुदान हस्तान्तरणको वैज्ञानिक पद्धतिको विकास गर्नु ।
२. एउटै कार्यक्षेत्र तथा कतिपय कार्य जिम्मेवारीमा दोहोरोपना रहेकाले कार्य जिम्मेवारी अनुरूप अनुदान वितरणलाई आवद्धता गर्नु ।

अवसर

१. स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकतामा रही आयोजना तथा कार्यक्रम प्रस्ताव गरी कार्यान्वयनकालागि अनुदान प्राप्त गर्ने ।
२. मुलुकको संघीय संरचना अनुरूप स्थानीय निकायको वित्तीय क्षमता र कार्य जिम्मेवारीलाई आधार मानी नेपाल सरकारबाट अनुदान हस्तान्तरण हुने ।
३. सरकारका बीचमा आयोजना एवम् सहलगानीका माध्यमबाट सहकार्य गर्ने ।
४. विकास निर्माण र सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सुधार गर्न सहयोग हुने किसिमले संघ तथा प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहमा वित्तीय हस्तान्तरण हुने ।

५.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"कैलाशको समृद्धिमा प्रभावकारी एवम् समतामुलक अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरणको परिचालन"

लक्ष्य

वित्तीय हस्तान्तरणका माध्यमबाट प्राप्त सबै प्रकारका अनुदानको प्रभावकारी उपयोग गरी गाउँपालिकाको विकास गर्नु ।

उद्देश्य

१. प्रदेश तथा संघीय सरकारबाट प्राप्त वित्तीय हस्तान्तरणको रकम त्यसका मर्म र उद्देश्य अनुरूप गाउँपालिकाको समृद्धिमा उपयोग गर्नु ।

५.५ रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका ८: अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: प्रदेश तथा संघीय सरकारबाट प्राप्त वित्तीय हस्तान्तरणको रकम गाउँपालिकाको समृद्धिमा उपयोगगर्नु ।	
५.१.१: आर्थिक तथा सामाजिक विकासका सूचना तथा तथ्याङ्क विकास गरी वित्तीय हस्तान्तरण प्राप्तिको प्रयासकालागि उपयोग गर्ने ।	१. आर्थिक तथा सामाजिक विकासका सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणाली विकास गरी वित्तीय हस्तान्तरणकोलागि उपयोग गरिनेछ । २. आयोजना बैंक तयार गरी प्रदेश तथा संघीय सरकारसँग उपयुक्त अनुदान माग गर्न सक्ने सूचना प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
५.१.२: नेपाल सरकारबाट प्राप्त वित्तीय हस्तान्तरणको रकम उद्देश्य अनुरूपको आयोजना तथा कार्यक्रममा लगानी गर्ने ।	१. नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदानको रकम माग भएको कार्यक्षेत्र र प्रदान गरिएका आयोजना कार्यक्रम विशेषमा उपयोग गरिनेछ ।
५.१.३: गाउँपालिकाका आर्थिक सामाजिक विकासका सूचक अद्यावधिक गरी अनुदान हस्तान्तरणको प्रक्रियामा सहजीकरण गर्ने ।	१. स्थानीय तहलाई प्राप्त हुने वित्त हस्तान्तरण प्रक्रियालाई वैज्ञानिक बनाउन गाउँपालिकासँग सम्बन्धित आर्थिक सामाजिक विकासका सूचक अद्यावधिक गरिनेछ ।

५.६ अपेक्षित उपलब्धि

प्रदेश तथा संघीय सरकारले गाउँपालिकालाई उपलब्ध गराउने वित्तीय हस्तान्तरण प्रक्रिया व्यवस्थित हुनेछ । गाउँपालिकासँग सम्बन्धित आर्थिक सामाजिक विकासका सूचक अद्यावधिक गरिनेछ । गाउँपालिकालाई उपलब्ध भएको वित्तीय हस्तान्तरणको समुचित सदुपयोग भएको हुनेछ ।

परिच्छेद पाँच: आर्थिक विकास
खण्ड एक: कृषि तथा पशुपन्छी विकास र खाद्य सुरक्षा

१.१ पृष्ठभूमि

कैलाश गाउँपालिकाका नागरिकहरूको जीविकोपार्जनको मुख्य स्रोतको रूपमा कृषि व्यवसाय रहेको छ । अझसम्म पनि परम्परागत पद्धतिमा आधारित यहाँको कृषि प्रणाली निर्वाहमुखी मात्र बनेकोछ । भर्खर मात्र यस तर्फ प्रयासहरू शुरु हुन थालेका छन् । कृषि व्यवसायलाई आयमुखी बनाउने प्रयास स्वरूप गाउँपालिकाका नामटारमा हाइटेक टनेल स्थापना गरी बेमौसमी तरकारी व्यवसायिक खेती गरिएको छ भने वडा नं. ९, ८, ६, का केही स्थानहरूमा अदुवा, आलु, कागती, तथा तरकारी उत्पादन पकेट क्षेत्र तोकी व्यवसायिक खेती भैरहेको छ । त्यसैगरी सडकको पहुँच भएका पालिकाका तल्लो क्षेत्रका कृषकहरूले व्यवसायिक रूपमा मौसमी तरकारी खेती तथा दूध उत्पादन गरी जीविकोपार्जन गरिरहेका छन् । पशुपालनमा दुधका लागि गाई भैसी तथा मासुजन्यका लागि खसी बाखापालन हुने गरेको छ । वडा नं. ८ मा व्यवसायिक माछा पालन हुने गरको छ । ईच्छुक कृषकहरूलाई अनुदान मार्फत् टनेल निर्माण गरी मौसमी खेतीकालागि उत्प्रेरित गरिएको भए तापनि प्राविधिक ज्ञानको अभाव, दक्ष प्राविधिकको अभाव, वातावरणीय विषमता आदिका कारण कृषि क्षेत्रले प्रयास मात्रामा व्यवसायिकता ग्रहण गरिसकेको छैन अवस्था छ । पारिवारिक पोषणमा पशुजन्य उत्पादन (मासु र दूध), तरकारी र फलफूलको विशेष भूमिका भए पनि न्यून उत्पादन, खानेपानी शुद्धीकरण नहुनु र कतिपय खाद्यवस्तु प्रतिको गलत धारणाले महिला र बालबालिकामा कुपोषणको अवस्था विद्यमान छ ।

गाउँपालिकामा आफ्नो आयले वर्ष भरी खान पुग्ने जनसंख्या करिब ८२ प्रतिशत छ । यहाँका प्रमुख उत्पादनमा मकै, गहुँ, कोदो, भटमास, र धान बालीहरू हुन् । तर हालका वर्षहरूमा जलवायु परिवर्तनका कारण केही कृषि उत्पादनमा प्रतिकूल प्रभाव परेको देखिन्छ । अतिवृष्टि, अनावृष्टि, भूक्षय तथा असिनाको कारण पनि कृषि उत्पादनमा कमी आएको छ ।

१.२ प्रमुख समस्या

प्रायः जसो कृषि भूमि पाखो वा भिरालो रहनु, जलवायु परिवर्तनका असरहरू (जस्तै: अतिवृष्टि, अनावृष्टि, बेमौसमी वर्षा, खडेरी तथा असिना) का कारण अपेक्षित उत्पादन हुन नसक्नु यस पालिकाको कृषि विकासका मुख्य समस्याहरू हुन् । त्यसै गरी परम्परागत कृषि प्रणाली यथावत रहनु, उत्पादित वस्तुको बजार व्यवस्थापन गर्न नसक्नु, व्यवसायिक खेतीको विकास पर्याप्त नहुनु, कृषि तथा पशुपालनमा प्राविधिको प्रयोग न्यून हुनु, उत्पादन र पर्याप्त बजारीकरणको अभावले गर्दा कृषि कार्यमा रुची कमी हुँदै जानु, युवा जनशक्ति वैदेशिक रोजगारीमा आकर्षित हुनु, कृषिजन्य जमिन पूर्वाधार तथा बस्ती विकासकालागि प्रयोग हुनु, उन्नत जातका विउ, नस्लको पहुँचको अभाव पनि कृषि तथा पशुपालन विकासका समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

१.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. पाखो तथा भिरालो जमिनमा सिंचाइ व्यवस्था गर्न कठीनाई हुनु ।

२. जलवायु परिवर्तनका असरहरू न्यूनीकरणका उपायहरूको खोजी गर्न नसक्नु ।
३. अव्यवस्थित सहरीकरण, जग्गाको खण्डीकरण, घडेरीकरण, दोहरो भू-स्वामित्वको स्थिति मौजुदा रहनु ।
४. कृषिजन्य वस्तुहरूको उत्पादन र वितरणलाई लागत—प्रभावी बनाउन नसक्नु ।
५. आधुनिक कृषि प्रविधिमा पर्याप्त पहुँच नहुनु ।
६. कृषि पेशालाई सम्मानजनक र व्यवसायिक रूपमा स्थापित गर्न नसक्नु ।

अवसर

१. उपलब्ध खेती तथा पशुपालन योग्य जमिनको सदुपयोगबाट यथेष्ट कृषि उपज हुन सक्ने ।
२. पानीका स्रोतहरूको उचित व्यवस्थापन गरी सिंचाइको सुनिश्चितता गर्न सकिने ।
३. घर घरमा पशुपालन तथा अर्गानिक खेतीको प्रवर्द्धन गरी उत्पादकत्व बढ्नका साथै सन्तुलित पौष्टिक आहारको सुनिश्चितता हुने ।
४. अधिकांश खेतीयोग्य क्षेत्र सडकको पहुँच तथा सडक सञ्जालको द्रुत विकासका कारण उत्पादित उपजहरूको बजारको पहुँच सहज हुने ।
५. विदेशबाट फर्किएका युवाहरू सीप, ज्ञान, पुँजी र उन्नत प्रविधिसहित कृषि क्षेत्रमा आकर्षित हुँदै जाने ।
६. कृषि ऋण, कृषि बिमा, नयाँ प्रविधिको उपयोग र सिंचाइ सुविधामा विस्तार सँगै परम्परागत निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली आधुनिक व्यवसायिकता तर्फ अग्रसर हुने ।

१.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन — कैलाशको समृद्धिको आधार"

लक्ष्य

आधुनिक प्रविधिको प्रयोग एवम् व्यवसायिकताको विकासद्वारा कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी र आत्मनिर्भर बनाउने ।

उद्देश्य

१. कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी गाउँपालिकालाई कृषि उपजमा आत्मनिर्भर गर्नु ।
२. निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यवसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु ।
३. कृषि क्षेत्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बृद्धि गरी गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउनु ।
४. पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त र व्यवसायिक बनाई पशुपन्छी जन्य पदार्थको आयात घटाउँदै निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।
५. गाउँपालिकामा खाद्य सुनिश्चितता गर्नु ।

१.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ९: कृषिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी गाउँपालिकालाई कृषि उपजमा आत्मनिर्भर गर्नु ।	

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
१.१: कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व बृद्धि र आधुनिकीकरण गर्ने ।	१. दिगो कृषि विकासकालागि आवश्यक नीति, ऐन र नियमहरू तर्जुमा तथा संसोधन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । २. कृषि वस्तु उत्पादन अभिवृद्धि गर्न कृषि जन्य वस्तुको व्यवसायिक उत्पादनका लागि उपयुक्त र दिगो सिंचाइ सुविधा लगायतका आवश्यक पूर्वाधारको पहुँच बढाइनेछ । ३. उन्नत प्रविधि (श्रेसिंग मेशीन, जोत्ने, साइनारे, आदि)मा सुलभ कृषि कर्जाको व्यवस्था मिलाइनेछ । ४. कृषिमा आधुनिकीकरणका लागि आवश्यक कृषि औजारको व्यवस्था गरिनेछ । ५. खेती योग्य जग्गालाई बाँझो राख्ने प्रवृत्ति निरुत्साहित गर्दै बाँझो रहेका कृषि भूमिको दिगो उपयोगकालागि उपयुक्त योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । ६. पालिकामा माटो परीक्षण मेशिनको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य २: निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यवसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु ।	
२.१: तुलनात्मक लाभ हुन सक्ने स्थानीय बालीनाली र आधारभूत खाद्यवस्तुको उपभोगमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्ने ।	१. खाद्य तथा अन्य कृषि उत्पादनमा आत्म निर्भरताकालागि उत्पादन पकेट क्षेत्र विकास गरी सघन व्यवसायिक खेती प्रणाली अघि बढाइनेछ । २. कृषि उपज उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण एवम् वितरण प्रणालीमा नयाँ प्रविधिको विकासको अनुसरण, अवलम्बन र आधुनिकीकरण गरिनेछ । ३. उत्पादन र भण्डारणका क्रममा हुने हानी नोक्सानीलाई न्यूनीकरण गर्न कृषि उपज सङ्कलन तथा भण्डारण केन्द्रको स्थापना गरिनेछ । ४. निजी तथा सहकारी क्षेत्रको संलग्नता बढाउँदै करार सम्झौतामा आधारित तथा सहकारी खेतीलाई प्राथमिकता दिइनेछ । ५. मूल्य शृङ्खला पद्धति अनुसार उत्पादन देखि बजारीकरण सम्मका कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ६. खाद्यान्न उत्पादन न्युन भएका पोषण असुरक्षित स्थानहरूमा स्थानीय स्तरमै उत्पादन गर्न सकिने कृषिजन्य उत्पादन प्रवर्द्धन तथा उपयोगमा जोड दिइनेछ । ७. सुरक्षित खानपान र पौष्टिकतत्वका स्रोत तथा उपयोगबारे सचेतनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: कृषि क्षेत्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बृद्धि गरी गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउनु ।	
३.१: जलवायु परिवर्तन र प्रकोपबाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्दै वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने ।	१. प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहित गरी उत्पादित वस्तुलाई बजारीकरणमा जोड दिइनेछ । २. जलवायु परिवर्तनसँगै कृषिमा अनुकूलन गरी कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा उपयोगमा बृद्धि गरिनेछ । ३. लोपोन्मुख तथा रैथाने विउबिजन र बालीजन्य जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय समुदायको अग्रसरतालाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ४. कृषि अध्ययन तथा अनुसन्धानमा आधारित वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास एवम् विस्तार गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	५. कृषि उपजको अधिकतम उत्पादन एवम् उत्पादकत्व बृद्धिकालागि स्थानीय साधन स्रोत र जैविक प्रविधिको उपयोग गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त र व्यवसायिक बनाई पशुपन्छी जन्य पदार्थको आयात घटाउँदै निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।	
४.१: कृषकलाई पशुपन्छी पालन तथा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१. कृषकलाई पशुपन्छी पालन तथा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. युवाको विदेश पलायन रोक्न तथा विदेशबाट फर्किएका र बेरोजगार युवालाई पशुपन्छी पालनमा युवा लाक्षित कार्यक्रमलाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरिनेछ । ३. पशुपन्छी पालनमा युवा सहभागिता र महिला सशक्तीकरणलाई केन्द्रित गरी व्यवसायिक कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइनेछ । ४. व्यवसायिक पशुपन्छी पालनका साथै माछा पालन तथा मौरी पालनका कालागि अनुदान तथा सहूलियत ऋणको व्यवस्था गरिनेछ । ५. विपन्न परिवारलाई पशुपन्छी पालनकालागि प्रोत्साहन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ६. प्रत्येक वार्डमा पशु प्राविधिकको व्यवस्था गरिनेछ ।
१. उद्देश्य ५: गाउँपालिकामा खाद्य सुनिश्चितता गर्नु	
५.१: सबै नागरिकलाई पोषणयुक्त खानेकुरा खान पाउने कुराको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. न्यून आय भएका तथा गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारहरूको पहिचान गरी ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूकालागि पोषणयुक्त खानेकुराहरूको प्रबन्ध मिलाइनेछ । २. स्थानीय अर्गानिक उत्पादनको महत्त्व तथा सन्तुलित आहारका बारेमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ३. गाउँपालिका भित्र खाद्य सुरक्षाको अवस्था सन्तोषजनक राख्न एक घर एक टनेल/करेसाबारीको व्यवस्था गरिनेछ । ४. पोषण सुरक्षा सम्बन्धी सचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ५. गर्भवती महिला तथा बालबालिकाकोलागि खोप तथा नियमित स्वास्थ्य जाँचको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

१.६ प्रमुख कार्यक्रम

कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व

१. तरकारी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम
२. आलु खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम
३. अलैंची, कागती तथा किवी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम
४. एक घर एक करेसाबारी/टनेल
५. कृषि एम्बुलेन्स
६. शीत भण्डार

७. उन्नत जातको बिउ वितरण तथा बिज भण्डारण केन्द्र
८. एक वडा एक कृषि प्राविधिक
९. अध्यक्ष कृषि प्रवर्द्धन कार्यक्रम

पशुपालन

१. व्यवसायिक पशुपालन
२. उपयुक्त स्थानको छनौट गरी दुग्ध सङ्कलन केन्द्र स्थापना
३. एक वडा तीन उन्नत जातको बिउ बोका (बोयर)
४. एक वडा एक पशु प्राविधिक
५. पशु बिमा

पोषण तथा खाद्य सुरक्षा

१. उपाध्यक्ष सुत्केरी भेट कार्यक्रम
२. विपन्न परिवारका लागि पोषण सहयोग
३. वडास्तरीय पोषण तथा खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन

१.७ अपेक्षित उपलब्धि

कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि भई गाउँपालिका कृषि उपजमा आत्मनिर्भर भएको हुनेछ । निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली दिगो एवम् व्यवसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण हुनेछ । कृषिमा आधारित उद्योगको स्थापना तथा सञ्चालन भई रोजगारी र आम्दानी बृद्धि हुनेछ । व्यवसायिक पशुपालनबाट पशुजन्य पदार्थको आयात अन्त्य भई निर्यात प्रवर्द्धन भएको हुनेछ । गाउँपालिकामा कुपोषणमुक्त पालिका बन्नेछ ।

खण्ड दुई: सिंचाइ तथा जलस्रोत

२.१ पृष्ठभूमि

देशको खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाइको पहुँच पुर्याई कृषि उत्पादकत्व बढाउन तथा खाद्यसुरक्षा तथा गरिबी निवारणमा योगदान पुऱ्याउनका लागि सिंचाइ अपरिहार्य छ । नेपालमा सिंचाइ विभागले सन् १९९४ मा गरेको एक सर्वेक्षण अनुसार करिब साढे २६ लाख हेक्टर कृषियोग्य जमिन रहेको र त्यसमा जम्मा १७ लाख हेक्टर जमिनमा सिंचाइको पहुँच रहेको अवस्था छ । यसैगरी करिब ८० प्रतिशत सिंचाइका संरचना निर्माण गरिएको भएपनि ती संरचना केही महिनाकालागि मात्र हुने गरेको विभागको तथ्याङ्कमा उल्लेख गरिएको छ । सर्वेक्षणको प्रतिवेदनमा कुल सिंचाइ पुगेको क्षेत्रमा पनि जम्मा एक चौथाई भागमा मात्र बाह्रै महिना सिंचाइ सुविधा उपलब्ध हुने गरेको जनाइएको छ ।

कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिमा सिंचाई महत्वपूर्ण माध्यम हो । यस गाउँपालिकामा रहेको कूल जमीन मध्ये ४० हेक्टर जमिनमा मात्रै सर्वयाम सिंचाई सुविधा पुग्ने गरेको छ । सतह सिंचाइको सम्भावना नभएका क्षेत्रमा बैकल्पिक सिंचाईको पहुँच विस्तार गरी कृषि उत्पादन बढाउन सकिने देखिन्छ । यस गाउँपालिकाका रहेका ठाडा खोला नै यस क्षेत्रका सिंचाइका मुख्य स्रोतहरू हुन । गाउँपालिका भएर बग्ने विभिन्न मनहरी, दुवी लगायतका खोलाले सिंचाइ उपलब्ध गराएका छन् ।

२.२ प्रमुख समस्या

कृषि योग्य जमिनमा न्यून सिंचाई सुविधा हुनु, सिंचाई विकासमा आधुनिक प्रविधि (थोपा सिंचाई, प्लाष्टिक पोखरी, लिफ्टिङ) को प्रयोगमा कमी हुनु, सिंचाई कुलो र पोखरी गुणस्तरीय तथा पक्की नहुनु, भएका सिंचाई आयोजनाहरू पनि पूर्ण क्षमतामा प्रयोगमा आउन नसक्नु, मर्मत सम्भारको कमी हुनु, सिंचाई स्रोत मुहान सुक्दै जानु, जल उत्पन्न प्रकोपले सिंचाई आयोजनामा क्षति पुग्नु, कृषि प्रणाली र सिंचाई बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न नसकिनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू रहेका छन् ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. कृषियोग्य जमिनमा सर्वयाम सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउन नसक्नु,
२. कृषि र सिंचाई बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापना नहुनु,
३. सिंचाई आयोजनाहरू पूर्ण क्षमतामा उपयोग नहुनु,
४. स्थानीय समुदायहरूद्वारा सञ्चालन भईआएका परम्परागत सिंचाई प्रणालीका कुलाहरूको संरक्षण हुन नसक्नु,
५. सिंचाई कुलाहरूको मर्मत सम्भारमा लाभग्राही उपभोक्ता समितिहरूलाई जिम्मेवार बनाउन नसक्नु,
६. सिंचाई विकासका लागि अन्तरसरकार र साझेदारहरूबीच प्रभावकारी समन्वय स्थापित नहुनु,

अवसर

१. सिंचाईकालागि स्रोतहरूको उपलब्धता
२. आकाशे पानी संकलन र प्लाष्टिक पोखरीको अभ्यास सुरु हुनु
३. साना सिंचाई निर्माणका क्षेत्रमा संघसंस्थाहरू क्रियाशील रहनु

४. साना सिँचाई गाउँपालिकाको अधिकार क्षेत्रमा पर्नु
५. गाउँपालिकाको प्राथमिकतामा सिँचाई क्षेत्र समावेश हुनु
६. सिँचाईका लागि उपयुक्त फाँटहरूको उपलब्धता ।

२.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"दिगो सिँचाईको पूर्वाधार, उत्पादकत्वको मूल आधार"

लक्ष्य

सिँचाई प्रणालीको विकास र जलस्रोतको व्यवस्थापनबाट कृषिजन्य उत्पादनमा बृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. परम्परागत सिँचाई संरचनामा सुधार गर्दै नयाँ वैकल्पिक सिँचाई स्रोतको पहिचान गर्नु ।
२. कृषियोग्य जमिनमा सिँचाईको पहुँच बृद्धि गर्न दिगो सिँचाई प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु ।

२.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका १०: सिँचाईका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: परम्परागत सिँचाई संरचनामा सुधार गर्दै नयाँ वैकल्पिक सिँचाई स्रोतको पहिचान गर्नु ।	
१.१: परम्परागत सिँचाई संरचनामा सुधार र व्यवस्थापनबाट खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राखी सिँचाईको पहुँच बृद्धि गर्ने ।	१. परम्परागत सिँचाईका परम्परागत स्रोतहरूको विवरण तयार पारिनेछ । २. परम्परागत स्रोतहरूको क्षमताको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ । ३. यस्ता स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने कार्यको थालनी गरिनेछ । ४. आधारभूत सिँचाईको पहुँच बृद्धिको लागि खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूको पहिचान गरी प्राथमिकताको निर्धारण गरिनेछ । ५. परिष्कृत संरचना निर्माणको लागत अनुमान तयार गरिनेछ । ६. संरचना निर्माणको लागि वित्तीय स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ । ७. निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न निर्माण तथा अनुगमन समितिको गठन गरिनेछ ।
१.२: आधारभूत सिँचाईको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूमा वैकल्पिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरी सिँचाईको पहुँच बृद्धि गर्ने ।	१. सिँचाईका वैकल्पिक स्रोतहरूको पहिचान गरिनेछ । २. पहिचान गरिएका स्रोतहरूको विज्ञ सम्मिलित टोलीबाट सम्भ्याव्यता अध्ययन गरिनेछ । ३. वैकल्पिक सिँचाई संरचनाको आवश्यक योजना गरिनेछ । ४. संरचना निर्माणको लागि आवश्यक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ । ५. सिँचाईको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूको विवरण तयार गरी प्राथमिकताको सूची तयार गरिनेछ । ६. प्राथमिकताको आधारमा वैकल्पिक सिँचाई संरचनाको निर्माण गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	७. सतहसिंचाइको सम्भावना नभएको क्षेत्रमा लिफ्टिङ प्रणालीबाट सिंचाइ गर्ने योजना तथा लागत इष्टिमेट गरिनेछ । ८. संरचना निर्माणको निमित्त निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ । ९. संरचना निर्माणको प्रयोजनकोलागि निर्माण तथा अनुगमन समिति गठन गरिनेछ । १०. संरचना विस्तारकोलागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ११. संरचना निर्माणको निमित्त निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ । १२. यस्ता सिंचाइ आयोजनाहरूको मर्मत सम्भारको लागि कृषक तथा समुदायको क्षमता बृद्धि गरिनेछ । १३. सिंचाइको आवश्यक रेखदेख, अनुगमन र सञ्चालनकोलागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य २: कृषियोग्य जमिनमा सिंचाइको पहुँच बृद्धि गर्न दिगो सिंचाइ प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु।	
२.१: खेतीयोग्य जमिन भएको तर सिंचाइको पहुँच नपुगेको वा अपर्याप्त भएको क्षेत्रमा प्राथमिकताको आधारमा सिंचाइको पहुँच बृद्धि गरिनेछ ।	१. सिंचाइ नपुगेका अथवा अपर्याप्त खेतीयोग्य जमिनको विवरण तयार पारिनेछ । २. निर्माण भए तापनि समुचित प्रयोगमा नआएका सिंचाइ कुलोहरूको प्रयोगमा आउनेगरी पुनर्निर्माण गरिनेछ । ३. एक योजनाबाट समुदायमा खानेपानी र सिंचाइको व्यवस्थापन गर्न सम्भव भएको अवस्थामा त्यस्ता योजनालाई प्राथमिकता दिइनेछ । ४. सिंचाइकोलागि प्राथमिकताको आधारमा साना जलाशय, पोखरी आदि संरचना तयार गरिनेछ । ५. सिंचाइका संरचनाको मर्मत सम्भारकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरिनेछ । ६. संरचना विस्तारकोलागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ७. सिंचाइको व्यवस्थापनकोलागि उपभोक्ताहरूको समितिको गठन गरिनेछ ।
२.२: दिगो सिंचाइ प्रणालीको लागि संरचनाको विकास र व्यवस्थापन गर्ने ।	१. जल उपभोक्ता संस्थाको संस्थागत क्षमताको विकास गरिनेछ । २. सिंचाइ योजनाको सञ्चालन र व्यवस्थापनलाई दिगो बनाउन सिंचाइ सेवा शुल्क निर्धारण गरी सङ्कलन र उपयोग गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । ३. दिगो सिंचाइको व्यवस्थापनकोलागि उपभोक्ता र समुदायको दक्षतामा बृद्धि गरिनेछ । ४. सिंचाइ पुगेका क्षेत्रमा उत्पादकत्व बढाउन सकिने खालका नगदेवाली, फलफूल तथा खाद्यवस्तुको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. सिंचाइ आयोजनाका मुहानहरूको संरक्षण गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
२.३: जलउत्पन्न प्रकोपको क्षति नियन्त्रण गर्नु ।	१. जल उत्पन्न जोखिमको क्षेत्र पहिचान गरी न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ । २. नदीजन्य प्रकोपका दिगो नियन्त्रणमा स्थानीय प्रविधि र रैथाने ज्ञानको उपयोग गरिनेछ । ३. खोलाखोल्सीको नियन्त्रणमा बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको उपयोग गरिनेछ । ४. नदी किनाराको वनको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिइनेछ । ५. नदी किनाराका जोखिमयुक्त स्थानमा बस्ती विस्तार तथा नदी खोला अतिक्रमण र अव्यवस्थित दोहनको नियन्त्रण गरिनेछ ।

२.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. सिँचाईको मुहान संरक्षण तथा मर्मत-संहार
२. ठूला सिँचाई आयोजना
३. वैकल्पिक तथा साना सिँचाई आयोजना

२.७ अपेक्षित उपलब्धि

परम्परागत सिँचाई संरचनामा सुधार भई नयाँ वैकल्पिक सिँचाई स्रोतको पहिचान भएको हुनेछ । गाउँपालिकाको कृषियोग्य जमिनमा सिँचाईको पहुँच बृद्धि भई दिगो सिँचाई प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।

खण्ड तीन: वन, भू-संरक्षण तथा खनिज सम्पदा

३.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय नागरिकहरूको दैनिक जीवन वनमा नै निर्भर रहेको हुँदा वन क्षेत्रको संरक्षण अति नै आवश्यक छ । वनको वैज्ञानिक र व्यवस्थित विकास हुन सकेमा मात्र वनबाट प्राप्त हुने साधनको दिगो रूपमा उपयोग हुनेछ । वनले भूसंरक्षणमा ठुलो भूमिका खेल्ने हुँदा विकासका क्रममा हुने भूक्षयको न्यूनीकरणकालागि समेत वनस्रोतको व्यवस्थित विकास गर्न आवश्यक छ ।

यस गाउँपालिकामा कुल क्षेत्रफल ६० प्रतिशत वन तथा जंगल क्षेत्रले ढाकेको छ । त्यसैगरी गाउँपालिका क्षेत्रमा ...वटा सामुदायिक वन रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख वनस्पतीका प्रजातिहरूमा, साल, सिसौ, सिमल, जामुन वर, पीपल, बेल, अमला, सल्लो, टुडी, आँप, कटहर, लिची, वडहर, अम्बा, केरा, कागती, भोगटे, सरिफा, तित्री, साज, सादन, हर्रो—बर्रो, सान्दन, आदी वोटविरुवाहरू पाइन्छ ।

यस गाउँपालिकामा रहेका भौगर्भिक विविधताका कारण विभिन्न खानी तथा खनिजहरू रहेको अनुमान छ जसको उत्खनन र सदुपयोग हुन नसकेको पाइन्छ। नदीजन्य पदार्थको सङ्कलन तथा उत्खननबाट पालिकको आयस्रोतमा योगदान हुने देखिन्छ साथै विभिन्न ठाउँमा रहेका नदीजन्य पदार्थ तथा खानीलाई व्यवस्थित गर्न सके पालिकाको आयस्रोत अझ मजबुत हुने देखिन्छ ।

३.२ प्रमुख समस्या

उत्पादनशील वनलाई पूर्ण क्षमतामा व्यवस्थापन गर्न नसकिनु, वनको व्यवस्थापन तथा विकासमा राज्यको लगानी यथेष्ट नहुनु, अव्यवस्थित भौतिक संरचनाका कारण वन क्षेत्रको विनास र खण्डीकरण हुनु, वन फँडानी पूर्ण रूपमा नियन्त्रण हुन नसक्नु, वन तथा जलाधार क्षेत्रका स्रोतहरूको क्षयीकरण हुनु, मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व रहनु, वन तथा भूसंरक्षणका लागि दक्ष जनशक्ति उपलब्ध नहुनु, वन तथा भूसंरक्षणबारेको राम्रो ज्ञान नहुनु, जनचेतनाको अभाव र लापरवाहीबाट डढेलो लाग्नु वन तथा भू संरक्षण क्षेत्रका केही समस्याहरू हुन् । त्यसैगरी महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरूको अन्वेषण र प्रशोधन हुन नसक्नु, उत्पादित काठको व्यवसायिक प्रयोग नहुनु, नियमित रूपमा फडानीबाट प्राप्त हुने आमदानी बाहेक सामुदायिक वनका अन्य आर्थिक स्रोत नहुनु, जडीबुटी निकासी गर्न कानुनी समस्या रहनु, खनिज पदार्थको वैज्ञानिक सर्वेक्षण नहुनु, सङ्कलन र उत्खननका लागि कानुनी जटिलता रहनु जस्ता समस्या खनिजसँग सम्बन्धित रहेका छन् ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. पटक पटक वनमा लाग्ने डढेलो नियन्त्रण गर्न नसक्नु ।
२. वन संरक्षणकालागि स्थानीय तहमा क्षमता र जिम्मेवारी बृद्धि नहुनु ।
३. भौतिक विकास र वन संरक्षण कार्यका बीच उत्पन्न हुने द्वन्द्व व्यवस्थापन नहुनु ।
४. दक्ष जनशक्तिको अभाव हुनु ।
५. स्थानीय नागरिकमा वन तथा भूसंरक्षणबारे ज्ञानको कमी हुनु ।

अवसर

१. प्राकृतिक रूपमै उम्रने धेरै प्रजातिका जडीबुटी तथा अन्य काठहरू प्रशस्त भएकाले वृक्षारोपणमा धेरै रकम खर्च गर्नु नपर्ने ।
२. महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरूको बजारको राम्रो सम्भावना ।
३. प्राकृतिक वातावरण तथा वन्यजन्तुको संरक्षण हुन गई पर्यटन व्यवसायको विकास हुने ।
४. समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन मार्फत स्थानीय नागरिकको जीवनयापन सहज हुने ।
५. वन, जलाधार, कृषि, पशुविकास, सिंचाइ लगायतका निकाय बीच सहकार्य, समन्वय तथा एकीकृत विकासको अवधारणामा योजना बनाई समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउन सकिने ।

३.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण एवम् दिगो उपयोग नै गाउँपालिकाको दिगो विकासको आधार"

लक्ष्य

वन तथा खनिज सम्पदाको उचित व्यवस्थापन, भूसंरक्षण र जैविक विविधताको संरक्षणका माध्यमबाट स्थानीय नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार गर्ने ।

उद्देश्य

१. स्थानीय वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्नु ।
२. वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन गरी व्यवसायीकरण गर्नु ।
३. भूसंरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्नु ।
४. खनिज सम्पदाको पहिचान, अनुसन्धान तथा डाटाबेस तयार गरी खनिज सम्पदाको संरक्षण तथा दिगो उपयोग गर्नु ।
५. खानी तथा खनिज पदार्थको उत्खनन, प्रशोधन सम्बन्धी संस्थागत विकास र क्षमता अभिवृद्धि तथा भू-सम्बेदनशील क्षेत्रको सुरक्षा तथा वातावरण संरक्षण गर्नु ।

३.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ११: वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्नु ।	
१.१: समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वनको संरक्षण गर्ने ।	१. स्थानीय नागरिकलाई वनको महत्त्व र यसका फाइदाबारे जानकारी गराइनेछ । २. वनको सीमा निर्धारण गरी तारवार गरिनेछ । ३. गाउँपालिकाभित्रका खाली भूभागमा वृक्षारोपण गरिनेछ । ४. गाउँपालिकाभित्र वन नर्सरी स्थापना गरिनेछ । ५. सामुदायिक वनहरूका कार्ययोजना अनुसार वनको संरक्षण गरिनेछ । ६. स्थानीय नागरिकलाई फलफूलका विरुवाहरू वितरण गरिनेछ । ७. तालिम, गोष्ठी, अध्ययन भ्रमण आदिका माध्यमबाट वन उपभोक्ता समितिका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
उद्देश्य २: वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण,सम्बर्द्धन गरी व्यवसायीकरण गर्नु ।	
२.१: वनलाई उत्पादनमुखी बनाई वनजन्य उत्पादनको व्यवसायीकरण गर्ने ।	१. वनभित्रका मृत, क्षतिग्रस्त र रोगग्रस्त रुखहरू बिक्री वितरणको व्यवस्था गरिनेछ । २. काठजन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन र उपयोगमा विविधीकरण र प्रविधि विकास गरी नयाँ रोजगारी र उत्पादनका क्षेत्र सिर्जना गरिनेछ । ३. गैरकाष्ठ वन पैदावरको खेती विस्तार तथा बजारीकरण गरिनेछ । ४. गाउँपालिका क्षेत्रभित्र जडीबुटी प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. वन्यजन्तु पालन, प्रजनन तथा व्यवसायीकरणकालागि स्थानीय नागरिकलाई प्रेरित गरिनेछ ।
२.२: स्थानीय स्तरका सरोकारवालाहरूबीच समन्वय कायम गर्ने ।	१. निकटका स्थानीय तह, सबडिभिजन वन कार्यालय तथा जिल्ला वन कार्यालय, सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूसँग गाउँपालिकाले समन्वय गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: भूसंरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्नु ।	
३.१: जनसहभागिता मार्फत् दिगो माटो व्यवस्थापन प्रणाली अवलम्बन गरी भूमिको उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने ।	१. सडकको वरपर भूक्षय रोक्न अग्निसो लगायत प्राविधिक रूपले उपयुक्त विरुवाहरू लगाइनेछ । २. कृषियोग्य जमिनलाई पहिरोबाट जोगाउन तटबन्ध गर्ने, ग्याभिन जाली भरिनेछ ।
उद्देश्य ४: खनिज सम्पदाको पहिचान, अनुसन्धान तथा डाटाबेस तयार गरी खनिज सम्पदाको संरक्षण तथा दिगो उपयोग गर्नु ।	
४.१: खानी तथा खनिज पदार्थ उत्खनन, प्रशोधन र उद्योग स्थापनामा भरपर्दो वातावरण तयार	१. खानी तथा खनिजजन्य पदार्थ रहेका क्षेत्रको पहिचानका लागि सर्वेक्षण गरी डाटाबेस तयार गरिनेछ । २. खनिज उत्खनन तथा प्रशोधन सम्बन्धी विज्ञ विशेषज्ञ तथा प्राविधिकहरूलाई अध्ययन-अनुसन्धानकालागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
गरी लगानी बृद्धि गर्ने ।	३. खानी उत्खननका लागि सम्भाव्य स्थानमा वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गराइनेछ । ४. खानी तथा खनिजजन्य पदार्थ रहेका क्षेत्रमा वातावरण संरक्षण गरी पहिचान भएका खनिज पदार्थको उत्खननका लागि पहल गरिनेछ । ५. खानी तथा खनिज उत्खनन उद्योग स्थापनामा सरकारी लगानी बृद्धि गरिनेछ ।
उद्देश्य ५: खानी तथा खनिज पदार्थको उत्खनन, प्रशोधन सम्बन्धी संस्थागत विकास र क्षमता अभिवृद्धि तथा भू-सम्वेदनशील क्षेत्रको सुरक्षा तथा वातावरण संरक्षण गर्नु ।	
५.१: खानी तथा खनिज पदार्थको उत्खनन, प्रशोधन सम्बन्धी व्यवसायिक योजना तयार गरी संस्थागत विकासका परियोजनाहरू निर्धारण गर्ने ।	१. खनिजको उत्पादनमा बृद्धि गरी कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा खनिज क्षेत्रको योगदान बढाइनेछ । २. खानी तथा खनिजजन्य पदार्थको विस्तृत सदुपयोग योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. खानी क्षेत्रको अध्ययन गरी सहकारी र निजी लगानीको परियोजनाहरू निर्धारण गरिनेछ । ४. सम्भाव्यताको आधारमा खनिज उत्खनन र प्रशोधन उद्योगमा सरकारी, निजी तथा सहकारी क्षेत्रको लगानी बढाइनेछ । ५. खनिज उत्खनन तथा प्रशोधन सम्बन्धी विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

३.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. पूर्वाधार निर्माणका कारण क्षती भएका वनस्पतिको पुनर्भरण (१ क्षती — २ परिपूर्ति)
२. वन क्षेत्रमा हुने चोरी-निकासी तथा अतिक्रमण नियन्त्रण कार्यक्रम
३. सार्वजनिक खाली जग्गा तथा सडक किनारा हरियाली कार्यक्रम (वार्षिक ५००० वृक्षारोपण)
४. गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका खनिज पदार्थ (फलाम, तामा, अभ्रख) को संभाव्यता अध्ययन

३.७ अपेक्षित उपलब्धि

स्थानीय वनको संरक्षण भई वनको कुल क्षेत्रफलमा बृद्धि भएको हुनेछ । वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन गरी चोरी-निकासी तथा अतिक्रमण नियन्त्रण भएको हुनेछ । भूसंरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम हुनेछ । खनिज सम्पदाको पहिचान, अनुसन्धान तथा डाटाबेस तयार गरी खनिज सम्पदाको संरक्षण तथा दिगो उपयोगको आधार तयार भएको हुनेछ ।

खण्ड चारः उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति

४.१ पृष्ठभूमि

उद्योग तथा वाणिज्य अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण आधार हो । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले गाउँपालिकालाई लघु, घरेलु र साना उद्योगको दर्ता, नवीकरण, खारेजी, नियमन, प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन एवम् उद्यमशीलता विकास र प्रवर्द्धनको अधिकार दिएको छ । साथै स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन, स्थानीय बजार व्यवस्थापन आदि कुराहरू गाउँपालिकाको कार्यक्षेत्रमा पर्दछन् ।

वर्तमान अवस्थामा यस गाउँपालिकामा राष्ट्रिय स्तरका ठूला उद्योग एवम् कारखानाहरू नभए पनि स्थानीय स्तरमा पाइने कच्चा पदार्थहरू र जडीबुटीमा आधारित उद्योग विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । साना तथा मझौला उद्योगकालागि आवश्यक कच्चा पदार्थ सहज रूपमा नै उपलब्ध हुन सक्ने देखिन्छ । घरेलु स्तरमा उत्पादित उत्पादनहरूको बजारीकरणकोलागि गाउँपालिकाको सहजीकरण र समन्वयकारी भूमिका भने अति महत्त्वपूर्ण हुने गर्दछ । यस गाउँपालिकामा फर्निचर उद्योग, ग्रील उद्योग, कागज उद्योग, कुटानी पिसानी मिलहरू, सिलाइ एवम् बुनाइ उद्योग, होटल एवम् लजहरू, मेटल उद्योग आदि गरेर करिब ७० वटा विभिन्न उद्योगहरू विधिवत रूपमा घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिमा दर्ता भएर सञ्चालनमा रहेका छन् ।

४.२ प्रमुख समस्या

उद्योगहरू सञ्चालन गर्न पर्याप्त सीपयुक्त जनशक्ति र पुँजीको अभाव, उद्योगकोलागि आधारभूत सेवाहरू जस्तो यातायात, बिजुली पर्याप्त सुविधा नहुनु, आयातित वस्तुका कारण स्थानीय उत्पादनले प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्नु, गाउँपालिकामा आफ्नै वाणिज्य तथा व्यापार सम्बन्धी स्पष्ट नीति, नियम, कानून तथा संगठनात्मक संरचना नहुनु, प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा सुदृढीकरण हुन नसक्नु आदि यस कैलाश गाउँपालिकामा उद्योग तथा वाणिज्य विकासमा विद्यमान समस्याहरू हुन् ।

४.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. औद्योगिक विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधारको अभाव हुनु तथा औद्योगिक उत्पादनमा गुणस्तरीयता नहुनु ।
२. सञ्चालित उद्योगहरू उत्पादन तथा उत्पादकत्वका दृष्टिले प्रतिस्पर्धी नहुनु ।
३. दक्ष जनशक्तिको अभाव, बजार व्यवस्थापन, आवश्यक पुँजीको जगेर्ना, उपलब्ध अवसरहरूको कमी हुनु ।
४. निर्यात हुने वस्तु तथा सेवाको गुणस्तर परीक्षण, प्रमाणीकरण, लेबलिङ र प्याकेजिङको उचित प्रबन्ध नहुनु ।
५. कृषिजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुन नसक्नु तथा विलासिताका वस्तुहरूको आयात निरुत्साहित गर्न नसक्नु ।

अवसर

१. प्राकृतिक स्रोतको भण्डार गाउँपालिकामा स्थानीय तहमा साना तथा मझौलाका उद्योगकोलागि आवश्यक कच्चा पदार्थ सहज रूपमा नै उपलब्ध हुने ।

२. उद्योगको विकासबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने ।
३. उद्योगबाट स्थानीय तहमा हुने रोजगारी सिर्जनाले बसाइँसराइ कम भई स्व-स्थानको विकासमा समुदायहरू समर्पित हुने ।
४. स्थानीय कच्चा पदार्थको सदुपयोग हुने ।
५. पर्यटकहरूलाई स्थानीय उत्पादन मार्फत स्वागत गर्न सकिने र बजारीकरणलाई समेत सहयोग पुग्ने ।

४.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य तथा उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"स्थानीय स्रोत साधनमा आधारित उद्योगबाट रोजगारी प्रवर्द्धन तथा सुदृढ अर्थतन्त्रको निर्माण"

लक्ष्य

औद्योगिक क्षेत्रको विकास र विस्तारद्वारा स्थानीय रोजगारीमा वृद्धि, बजार व्यवस्थापन तथा प्रभावकारी आपूर्तिद्वारा पालिकाको अर्थतन्त्रको अभिवृद्धि गर्न सहयोग गर्ने ।

उद्देश्य

१. गाउँपालिकाभित्र उद्यमशीलताको प्रोत्साहन गर्दै लघु, घरेलु, साना तथा मझौला उद्योगको स्थापनाबाट रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्नु ।
२. स्थानीय स्रोत, कच्चा पदार्थ, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन गर्नु ।
३. उत्पादित वस्तुहरूको बिक्री वितरणकालागि बजार व्यवस्थापन गर्नु ।
४. वाणिज्य क्षेत्रलाई स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गर्नु ।
५. गाउँपालिका भित्रको आपूर्ति प्रणालीलाई प्रभावकारी एवम् दिगो बनाउनु ।

४.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका १२: उद्योग तथा वाणिज्यका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: गाउँपालिकाभित्र उद्यमशीलताको प्रोत्साहन गर्दै लघु, घरेलु, साना तथा मझौला उद्योगको स्थापनाबाट रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्नु ।	
१.१: गाउँपालिकामा स्थापना तथा सञ्चालन हुने उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने पूर्वाधार व्यवस्था गर्न नीति निर्माण र कार्यान्वयनमा जोड दिने ।	१. गाउँपालिकामा उद्योग स्थापना, सञ्चालन तथा अनुगमनकालागि आवश्यक नीति निर्माण तथा कार्यान्वयन गरिनेछ । २. गाउँपालिकाको उपयुक्त स्थानमा एकिकृत उद्योगको स्थापनाकोलागि पहल गरिनेछ । ३. औद्योगिक क्षेत्रकालागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास तथा व्यवस्थापनमा जोड दिइनेछ । ४. उद्योग स्थापना र सञ्चालनमा सार्वजनिक—निजी साझेदारीको प्रवर्द्धन गर्न व्यवसाय मञ्चको स्थापना गरिनेछ ।
१.२: स्थानीय स्रोत एवम् सीपको उपयोग भौगोलिक स्थितिको अध्ययन गरी लघु, घरेलु, साना, तथा मझौला उद्योगको स्थापना र सञ्चालनलाई प्रभावकारी बनाउने ।	१. गरिवी निवारणकालागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रमलाई सबै वडाहरूमा विस्तार गर्दै लगिनेछ । २. एक वडा एक विशेष उत्पादन सम्बन्धी कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. केरा, वेत, बाँस जस्ता प्राकृतिक रसामा आधारित वस्तुहरूको

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	उद्यमशीलता प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: स्थानीय स्रोत, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन गर्नु ।	
२.१: स्थानीय स्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्न तथा उद्योग सञ्चालन गर्न सहजीकरण एवम् प्रोत्साहन गर्ने ।	१. केरा, वेत, बाँस लगायतका स्थानीय रूपमा उपलब्ध हुने कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । २. निजी-सहकारी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक संस्थागत संयन्त्र बनाई क्रियाशील गरिनेछ । ३. उद्योगी, व्यवसायी एवम् लगानीकर्तालाई उद्योग दर्तादिखि स्थानान्तरण सम्मका सेवाहरू सहज उपलब्ध गराइनेछ ।
उद्देश्य ३: उत्पादित वस्तुहरूको बिक्री वितरणकालागि बजार व्यवस्थापन गर्नु ।	
३.१: स्थानीय उत्पादनलाई गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्दै औद्योगिक वस्तुको बजारीकरण गर्ने ।	१. जडीबुटी उत्पादन, प्रशोधन तथा निकासीमा जोड दिइनेछ । २. स्थानीय स्रोतमा आधारित हस्तकला उद्योगहरूको स्थापनाद्वारा परम्परागत सीप तथा प्रविधिको संरक्षण र विकास गरिनेछ । ३. औद्योगिक उत्पादनको गुणस्तरमा सुधार गर्न गुणस्तर परीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: वाणिज्य क्षेत्रलाई स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गर्नु ।	
४.१: तुलनात्मक लाभका वस्तु तथा सेवाहरूको पहिचान गरी निर्यातयोग्य हुने वस्तु तथा सेवाको उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्न आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।	१. तुलनात्मक लाभका वस्तुहरूको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन सम्बन्धित निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ । २. साना, घरेलु तथा मझौला उद्योगहरूलाई उत्पादन तथा आपूर्ति सञ्जालमा आवद्ध गर्दै माग वमोजिमका वस्तु तथा सेवाहरूको उत्पादनलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
उद्देश्य ५: गाउँपालिका भित्रको आपूर्ति प्रणालीलाई प्रभावकारी एवम् दिगो बनाउनु ।	
५.१: अत्यावश्यक सामग्रीहरूको सहज आपूर्तिको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. सुपथ मुल्य पसलहरू सञ्चालनको व्यवस्था गरिनेछ । २. सुपथ मुल्य पसल सञ्चालनकालागि सहज कर्जा तथा नियमित अनुगमनको व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. गाउँपालिका भित्रको सम्पूर्ण आपूर्ति व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन उच्चस्तरीय बजार अनुगमनको संयन्त्र परिचालित गरिनेछ ।

४.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. उद्योग व्यवसाय सञ्चालनकालागि स्थानीय आवश्यकता अनुरूपको कार्यविधि निर्माण
२. स्थानीय स्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको प्रशोधन तथा हस्तकला उद्योग सञ्चालन
३. सबै प्रकारका स्थानीय उद्योग-व्यवसायको सहज दर्ता तथा नियमित अनुगमनको व्यवस्था
४. एक वडा एक सुपथ मुल्य खाद्यान्न पसल

४.७ अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिका भित्र उल्लेख्य सङ्ख्यामा लघु, घरेलु, साना तथा मझौला उद्योगको स्थापनामा भई रोजगारीका थप अवसरहरू सिर्जना भएको हुनेछ । स्थानीय स्रोत, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन भई स्थानीय स्रोतमा आधारित उद्योगहरू स्थापना भएको हुनेछ । उत्पादित बस्तुहरूको बिक्री वितरणकालागि बजार व्यवस्थापन भएको हुनेछ । वाणिज्य क्षेत्रले स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण हिस्सा लिएको हुनेछ । गाउँपालिका भित्रको आपूर्ति प्रणाली प्रभावकारी भएको हुनेछ ।

खण्ड पाँच: पर्यटन

५.१ पृष्ठभूमि

यस कैलाश गाउँपालिका धार्मिक—सांस्कृतिक तथा जैविक विविधताको धनी, प्राकृतिक स्रोत र मनोरम सौन्दर्य स्थलको धनी छ। हरियो वनजङ्गल, डाँडाकाँडावाट देखिने आकर्षक दृश्य, ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक धरोहर, प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा, रीतिरिवाज, भेषभूषा, कलाकौशल र शान्त एवम् स्वच्छ वातावरणको पूर्ण सदुपयोग गरिएमा पर्यटन क्षेत्रको विकासको राम्रो सम्भावना छ । यस क्षेत्रकै उत्कृष्ट पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा चर्चामा रहेको कैलाश-वैकुण्ठ क्षेत्रमा पर्याप्त पर्यटकीय पूर्वाधारको विकास नहुँदा पर्यटनको यथोचित विकास भएको छैन । पर्यटनको हटस्पट पालिकाको छिमेकी क्षेत्रमा हुँदाहुँदै पनि पर्यटकहरूलाई यस पालिकामा राख्न सक्ने प्रयास हुन सकेको छैन। फलस्वरूप सामान्य सङ्ख्यामा आएका आन्तरिक अतिथि बाहेक बाह्य पर्यटकको सङ्ख्या न्यून रहेको पाइन्छ ।

५.२ प्रमुख समस्या

पर्यटन उद्योगबाट हुन सक्ने लाभबारे स्थानीय नागरिकलाई, पर्याप्त जानकारी नहुनु, गाउँपालिका क्षेत्रमा पर्यटन उद्योगकालागि दक्ष जनशक्तिको अभाव, आधारभुत पर्यटन पूर्वाधारको विकास नहुनु, पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि कुनै पनि राष्ट्रिय—अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको सहयोग परिचालन नहुनु आदि यहाँका प्रमुख समस्याका रूपमा देखिएका छन् ।

५.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. भौगोलिक बिकटताका कारण पर्यटकीय पूर्वाधार विकास खर्चिलो हुने ।
२. युवावर्ग विदेश जाने क्रम अत्यधिक हुँदा पर्यटन विकासकालागि आवश्यक मानव स्रोत संसाधन व्यवस्थापन गर्न गाह्रो हुने ।
३. ठूला योजनामा लगानी गर्न स्थानीय निजी क्षेत्र सक्षम नहुँदा पर्यटकीय पूर्वाधार विकास अपुरो हुने ।

अवसर

१. केन्द्रीय र प्रदेश सरकारका चालु आवधिक योजनामा पर्यटन क्षेत्रको विकासलाई उच्च प्राथमिकता दिइएको ।
२. राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमबाट स्थानीय स्तरमा पर्यटन क्षेत्रतर्फ आकर्षण बढ्ने ।
३. घैराङ्ग, स्यासेंकालिका, कैलाश वैकुण्ठ, गुप्तेश्वरी, रानी पोखरी, चेपाङ्ग लगायतका जनजातीको सांस्कृतिक, धार्मिक एवं पुरातात्विक स्थलहरू, ज्यान्दुङ्ग चमेरेगुफा, गुप्तेश्वर गुफा लगायतका धेरै आकर्षक पर्यटकीय गन्तव्यहरूको कारणले पर्यटकको आगमन हुने ।
४. पर्यटन उद्योगकालागि आवश्यक अन्न, तरकारी, फलफूल गाउँमा नै उत्पादन हुने ।
५. स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण हुने ।
६. स्थानीय हस्तकला, भेषभूषा, संस्कृतिको प्रवर्द्धन हुने साथै होमस्टेकालागि स्थानीय समुदाय तत्पर हुने ।

५.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"कैलाश गाउँपालिकाको दिगो विकासका लागि सुदृढ पर्यटन"

लक्ष्य

गाउँपालिकालाई मुलुकको एउटा आकर्षक र मनोरम पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा स्थापित गर्ने ।

उद्देश्य

१. पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर बृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गर्नु ।
२. पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गर्नु ।
३. मानव संसाधन विकास गर्नु ।
४. स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्नु ।

५.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका १३: पर्यटनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर बृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गर्नु ।	
१.१: गाउँपालिकामा हाल सञ्चालनमा रहेका होटेल र चियापसलहरूको सेवाको स्तरोन्नति गर्ने ।	१. स्थानीय होटेल, लज, रेस्टुराँ र चियापसलका व्यवसायीहरूलाई विषयगत इन्स्ट्रक्टर झिकाई स्थानीय स्तरमै पेशागत तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । २. भइरहेका व्यवसायहरूको स्तरोन्नतिकालागि गाउँपालिकाको पहलमा सहूलियत दरको पुँजीको खोजी गरिदिइनेछ ।
१.२: गाउँपालिकाभित्रका पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचारप्रसार गर्ने ।	१. पर्यटन प्रवर्द्धन बारेमा विज्ञहरूबाट संक्षिप्त अध्ययन गराइनेछ । २. विभिन्न सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरी ठाउँहरूबारे प्रचार प्रसार गरिनेछ । ३. ब्रोस्योर तयार गरी छिमेकी जिल्लाहरूमा बितरण गरिनेछ । ४. जिल्लाका व्याचलर्स/ मास्टर्स तहका विद्यार्थीहरूलाई अनुसन्धानकालागि यी स्थानको फिल्ड भिजिटमा प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. यी स्थान विशेषका बारेमा नियात्राकारहरूको भ्रमण आयोजना गर्ने र साहित्यिक लेखरचना लेखाई पत्रपत्रिकामा प्रकाशित गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । ६. वेबसाइट, युट्युव, फेसबुक, ट्वीटर, इन्स्टाग्राम जस्ता सामाजिक सञ्जालको प्रयोग गरी आवश्यक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
उद्देश्य २: पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गर्नु ।	
२.१: पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास गर्ने ।	१. पर्यटकीय महत्त्वका स्थानहरूमा आवागमन सहज बनाउन सडक, पदमार्ग, झोलुङ्गे पुल आदि निर्माण गरिनेछ । २. भइरहेका सडक र पदमार्गको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
२.२: पर्यटन पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।	१. विशेष पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान गरी पूर्वाधार निर्माणको विस्तृत योजना प्रतिवेदन तयार पारिनेछ । २. पूर्वाधार निर्माणकालागि आवश्यक जग्गा खरिद तथा अधिग्रहण गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: मानव संसाधन विकास गर्नु ।	

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
३.१: गाउँपालिकाभित्रका युवायुवतीलाई पर्यटन विषयको शिक्षा प्रदान गर्ने ।	१. पर्यटन व्यवसायप्रति युवायुवतीको आकर्षण बढाउन आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक विद्यार्थीहरूलाई पर्यटन तथा अतिथि सत्कार विषयमा व्याचलर्स डिग्रीमा अध्ययन गर्न पठाइने र आर्थिक सहयोग गरिनेछ । २. आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक युवायुवतीलाई नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन एकेडेमीबाट दिने गरिएका Food Preparation and Control, Tourist Guide, Trekking Guide लगायतका छोटो अवधिका तालिममा पठाइने र आर्थिक सहयोग गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: अध्ययन अनुसन्धान गर्नु ।	
४.१: बाह्य स्रोतसाधनको खोजी गर्ने ।	१. गाउँपालिकाभित्र सामान्य रूपमा सम्भावना देखिएका योजनाहरूको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्न संघीय र प्रदेश सरकारसमक्ष अनुरोध गरिनेछ । २. गाउँपालिकामा आउने गैरसरकारी संस्थाहरूलाई यस योजनामा समावेश भएका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ ।
४.२: आन्तरिक स्रोतसाधनको परिचालन गर्ने ।	१. गाउँपालिकाको वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम पर्यटन क्षेत्रका कार्यक्रमकालागि छुट्याइनेछ । २. पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि स्थानीय निजी क्षेत्रलाई आह्वान गरिनेछ ।

५.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. डिपिआर तयार भएका पर्यटकीय पूर्वाधारहरू निर्माण
२. चेपांग होमस्टेको व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन ।
३. पदमार्गहरूको स्तरउन्नति ।
४. पर्यटकीय महत्त्वका क्षेत्र आसपासका होटल, रेष्टुरेन्ट तथा होमस्टे सञ्चालकलाई आथित्य सत्कार तथा पर्यटन व्यवसाय सञ्चालन तालिमको व्यवस्था ।

५.७ अपेक्षित उपलब्धि

पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर बृद्धि भई पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार भएको हुनेछ । आधारभुत पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास भएको हुनेछ । पर्यटन उद्योगकालागि आवश्यक स्थानीय मानव संसाधन विकास भएको हुनेछ ।

परिच्छेद छः सामाजिक विकास
खण्ड एकः जनसङ्ख्या तथा बसाइँसराइ

१.१ पृष्ठभूमि

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल तथा साझा अधिकारको कार्य विस्तृतीकरणले जनसङ्ख्या व्यवस्थापनलाई संघ र प्रदेशको साझा जिम्मेवारीका रूपमा लिएको छ भने व्यक्तिगत घटना सम्बन्धी तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने कार्य संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको अधिकारको राष्ट्रिय कार्य सूचीमा पर्दछन् । त्यसैले जनसङ्ख्या र बसाइँसराइ बहुसरोकारको विषय भएकाले सबै सार्वजनिक नीतिमा पहिलो प्राथमिकताका साथ व्यवस्थापन गर्नु महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । जनशक्ति (अर्थात् जनसङ्ख्या) विकासको परिचालक र प्रयोगकर्ताका साथै उत्पादक र उपभोक्ता समेत हो ।

नेपालको जनसङ्ख्याको वार्षिक वृद्धिदर १.३५% प्रजननशील महिलाको कुल प्रजनन दर २.३ प्रति महिला, जनसाङ्ख्यिक लाभांशको रूपमा रहको उत्पादनशील जनसङ्ख्या ५७% र विदेशमा रहेका उत्पादनशील जनशक्ती ७.३ प्रतिशत रहेको छ । एकातिर प्रजनन दर घट्दै गएको, औसत आयुमा वृद्धि हुदै गएको र युवाजनशक्ति विदेशिने क्रम जारी छ भने अर्को तिर ज्येष्ठ नागरिकको जनसङ्ख्या बढ्दो क्रममा रहेको छ । बाह्य तथा आन्तरिक बसाइँसराइ उच्च रहेको कारण जनसङ्ख्याको वितरणमा असमानता बढ्दै गएकोले यसबाट आर्थिक उत्पादन र वितरणमा प्रभाव पार्न नदिन जनसङ्ख्या र बसाइँसराइलाई अन्तर्सम्बन्धित विषयको रूपमा व्यवस्थापन गर्नु अपरिहार्य मानिन्छ ।

१.२ प्रमुख समस्या

कैलाश गाउँपालिकाको सन्दर्भमा भौगोलिक विकटता र आधारभूत सेवाको अपर्याप्तताका कारण बसाइँसराइ समस्या बढेको, स्थानीय स्तरमा विकासको माग गर्ने सचेत र जुझारू युवाको अभाव हुँदा स्थानीय विकास कार्यक्रमहरूमा चासो र सहभागीता कम हुदै गएको, शिक्षा र रोजगारीको अवसरको कमीले गर्दा बसाइँसराइको अवस्था आएको, सहज बाटोघाटो, स्वास्थ्यको अभाव, बच्चा पढाउन सहर पस्ने प्रवृत्ति हावी जस्ता समस्या देखा पर्दछन् ।

१.३ चुनौती तथा अवसर

चुनौती

१. राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्दा जनसाङ्ख्यिक सूचक र आर्थिक तथा भौतिक विकासका सूचकहरूबीच सन्तुलन कायम गरी उत्पादनशील जनशक्तिलाई रोजगारीका माध्यमबाट स्वदेशमै उपयोग गर्ने वातावरण निर्माण गर्नु,
२. स्वदेशबाट विदेश र विदेशबाट स्वदेशआई बसोबास गर्नेहरूको समुचित व्यवस्थापन गर्नु,
३. उच्चदरमा बढ्दो ज्येष्ठ नागरिकको जनसङ्ख्याको व्यवस्थापन, स्वास्थ्य, शिक्षा, रोजगारी, खानेपानी जस्ता आधारभूत सुविधा सहितको एकीकृत वस्ति विकास गरी समानुपातिक विकास मार्फत आन्तरिक बसाइँसराइलाई व्यवस्थित गर्नु,
४. युवा वर्गलाई स्थानीय स्तरमा नै स्वरोजगारमुलक कार्य गरी बस्न सक्ने वातावरण सिर्जना गर्नु
५. स्थानीय तहमा जनसाङ्ख्यिक सूचना बैंकको निर्माण र विस्तार गर्नु ।

अवसर

१. जनसङ्ख्या सम्बन्धी दीर्घकालीन योजना निर्माण,
२. कुल जनसङ्ख्यामा १५ देखि ५९ वर्ष उमेरका जनसङ्ख्याको प्रतिशत उच्च जनसाङ्ख्यिक लाभको उच्चतम उपयोग गरी पालिकाको आर्थिक र सामाजिक विकासमा योगदान पुर्याउन सक्ने अवस्था रहनु,
३. सानो तथा गुणस्तरीय परिवार, जनसङ्ख्या र बसाइँसराइको व्यवस्थापन एवम् विकासलाई एक साथ लैजाने कार्य राज्यको उच्च प्राथमितामा रहनु,
४. वैदेशिक रोजगारीबाट विप्रेषण एवम् सीपलाई राज्यको प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा लगानी हुने अनुकूल वातावरण बन्दै जानु,
५. पूर्वाधार विकास, हिमाल र पहाडी क्षेत्रमा साना शहर निर्माण, रोजगारीका अवसरको सिर्जना हुनु,
६. एकीकृत बस्ति विकास लगायतका कार्यक्रमहरू मार्फत जनसङ्ख्या र बसाइँसराइ व्यवस्थापनमा चासो बढ्दै जानु।

१.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

“उत्पादनशील जनशक्तिको विकास”

लक्ष्य

जनसङ्ख्या तथा बसाइँसराइको उचित व्यवस्थापन गर्ने

उद्देश्य

१. बसाइँसराइ तथा शहरीकरणको व्यवस्थापन र जनसाङ्ख्यिक लाभांशको सदुपयोग गर्नु ।
२. जनसङ्ख्या सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धानलाई संस्थागत गर्नु ।

१.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका १४: जनसङ्ख्या तथा बसाइँसराइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: बसाइँसराइ तथा शहरीकरणको व्यवस्थापन र जनसाङ्ख्यिक लाभांशको सदुपयोग गर्नु ।	
१.१: एकीकृत बस्तिको विकास गरी आन्तरिक बसाइँसराइ र शहरीकरणलाई व्यवस्थापन गर्ने ।	१. आन्तरिक बसाइँसराइ व्यवस्थापन गर्न वार्ड तहको आवश्यकता अनुसार जनशक्तिको नक्साङ्कन गरी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. सबै वार्डहरूलाई शहरी पूर्वाधार सहितका यातायात तथा सूचना सञ्जालले जोडिनेछ । ३. शिक्षा, स्वास्थ्य, भौतिक पूर्वाधार निर्माणको समानुपातिक विकासमा जोड दिँदै रोजगारी र अन्य अवसरको सिर्जना गरिनेछ । ४. जनसङ्ख्या र बसाइँसराइ सम्बन्धी एकीकृत विकास प्याकेज तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ५. विकास आयोजना सञ्चालन पूर्व जनसाङ्ख्यिक प्रभाव मूल्याङ्कन

	गरिनेछ ।
१.२: जनसाङ्ख्यिक लाभांश सदुपयोग गर्न ज्ञान र सीपमा आधारित रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्ने ।	१. जनसङ्ख्या व्यवस्थापनका लागि विकास साझेदार, गैह्र सरकारी संस्था, निजी क्षेत्र, सहकारी तथा सामुदायिक संस्थासँगको साझेदारी र सहकार्यलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । २. मानव संसाधन विकासका लागि विस्तृत कार्य योजना बनाई जनसाङ्ख्यिक लाभांशको सदुपयोग गरिनेछ । ३. संगठित युवा जनशक्तिले आर्जन गरेको सीप, ज्ञान, क्षमता, संस्कृति तथा साधन स्रोतलाई उद्यमशीलता, रोजगार र व्यवसायिक कार्य मार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: जनसङ्ख्या र बसाइँसराइ सम्बन्धी अध्ययन र अनुसन्धानलाई संस्थागत गर्नु ।	
२.१: जनसङ्ख्या तथा बसाइँसराइ सम्बन्धी तथ्याङ्क व्यवस्थापनलाई गुणस्तरीय तथा प्रविधि मैत्री बनाई अध्ययन, अनुसन्धान, सर्वेक्षण, प्रक्षेपण, विश्लेषण गरी जनसङ्ख्या सूचनालाई व्यवस्थित गर्ने ।	१. व्यक्तिगत घटनाको दर्ता प्रणालीलाई प्रोत्साहन गर्नुका साथै कानुनी रूपमा समेत अनिवार्य गराइनेछ । २. मृत्युको कारण परीक्षण गर्ने व्यवस्थाको विकासका साथै स्वास्थ्य संस्थामा हुने मृत्यु तथा जन्मलाई समेत व्यक्तिगत घटना दर्तासँग आबद्धता तथा सुसूचित गरिनेछ । ३. पालिकामा राखिने तथ्याङ्कलाई प्रादेशिक सञ्जालसँग आबद्ध गरी जनसाङ्ख्यिक सूचना प्रणालीको विकास गरिनेछ । ४. आन्तरिक र बाह्य बसाइँसराइ सम्बन्धी अभिलेखन र तथ्याङ्क प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिनेछ । ५. जनसङ्ख्या र बसाइँसराइका विविध क्षेत्रमा हुने अध्ययन र अनुसन्धानहरूबाट प्राप्त निष्कर्ष पालिकाको नीति निर्माण एवम् योजना तर्जुमामा उपयोग गरिनेछ ।

१.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. पर्यटन, लघुउद्यम तथा साना उद्योग जस्ता युवा स्वरोजगार कार्यक्रम र तालिम
२. व्यक्तिगत घटना दर्ता सम्बन्धी अभिलेखन र तथ्याङ्क प्रणाली विकास
३. जनसङ्ख्या तथा बसाइँसराइ सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम
४. वस्तिविकास कार्यक्रम

१.७ अपेक्षित उपलब्धिहरू

बसाइँसराइ तथा शहरीकरणको व्यवस्थापन भई जनसाङ्ख्यिक लाभांशको सदुपयोग भएको हुनेछ । जनसङ्ख्या सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धानलाई संस्थागत गरिएको हुनेछ ।

खण्ड दुई: शिक्षा

२.१ पृष्ठभूमि

शिक्षा विकासको महत्त्वपूर्ण पूर्वाधार भएकाले नेपालमा यसलाई कानूनमै अधिकारका रूपमा स्थापित गरिएको छ । संविधानले सबैलाई आधारभूत तहसम्म अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षा लिन पाउने हक प्रत्याभूति गरेको छ । अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक समेत स्थापित गरेको छ । राज्यको नीति शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यवसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउने रहेकोछ । त्यसैले शिक्षा सम्बन्धी नागरिक हक संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साझा दायित्व बनेको छ । त्यसैगरी दिगो विकास लक्ष्य ४ मा सन् २०३० सम्ममा सबैकालागि समावेशी तथा समानतामा आधारित गुणस्तरीय शिक्षाका साथै जीवनपर्यन्त सिकाइको सुनिश्चित गर्ने उल्लेख छ ।

२०६८ को जनगणना अनुसार यस गाउँपालिकाको कुल साक्षरता ८३ प्रतिशत रहेको छ भने आधारभूत तर्फको खुद भर्नादर ९२ प्रतिशत रहेको छ । सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणको महत्त्वपूर्ण माध्यम शिक्षा “समृद्ध गाउँपालिका- सुखी नागरिक” भन्ने नारा यथार्थमा बदल्ने औजार हो । त्यसैले यहाँको दिगो विकास, स्वशासन एवम् नागरिक अधिकारको प्रत्याभूति, नागरिकको सन्तुष्टि सुनिश्चित गर्न यस प्रथम योजनामा शिक्षा क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिइएको छ ।

२.२ प्रमुख समस्या

विद्यालयमा दरवन्दी र विषयगत शिक्षकको अभाव, सुरक्षित भौतिक संरचना र खेलकुद मैदानको अभाव, सरकारी विद्यालयप्रति घट्दो आकर्षण, विद्यालयमा सबैको समान पहुँच र निरन्तरताको अभाव, प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको अभाव, शैक्षिक सामग्रीको अभाव, शिक्षकको माग र आपूर्ति बीच असन्तुलन, विद्यालय मर्जिङ्ग नहुनु जस्ता समस्या यस पालिकामा देखिन्छन् । साथै स्थानीय विशिष्टता सहितको ज्ञान, सीप र प्रविधिको सम्भावना, विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता तथा अभिभावकको अपेक्षालाई शिक्षण सिकाइमा जोड्न नसकिनु, फरक आवश्यकता भएका नागरिक औपचारिक शिक्षा प्रणालीभित्र समेटिन नसक्नु, शिक्षामा सैद्धान्तिक ज्ञानको बोझ तथा अनुसन्धान, खोजमूलक तथा व्यवहारवादी सिकाइ प्रणालीको न्यूनता तथा प्रविधिको प्रयोगमा कमी र योग्यता एवम् व्यवसायिक रूपमा दक्ष शिक्षकको अपर्याप्तता जस्ता समस्या पनि रहेका छन् ।

२.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार निर्माणकालागि पर्याप्त मात्रामा बजेटको अभाव हुनु ।
२. स्थानीय स्तर अनुकूल उपयुक्त पाठ्यक्रम निर्माण र लागु नहुनु ।
३. छरिएको बस्ती र भौगोलिक विकटता रहनु ।
४. शिक्षाको प्रविधि र रोजगारीबीच तालमेल हुन नसक्दा शिक्षित बेरोजगारहरूको सङ्ख्या बढ्दै जानु ।

५. शिक्षण प्रक्रिया अधिक परीक्षामुखी हुनु तथा शिक्षकको पेसागत सक्षमता, नैतिकता र उत्प्रेरणामा कमी हुनु ।

अवसर

१. महिला, दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका एवम् सीमान्तीकृत समुदायका बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा ल्याउन र टिकाउन विभिन्न प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू रहनु ।
२. माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा स्थानीय तहको कार्य दायरामा परेकाले शैक्षिक सुशासनको प्रत्याभूति सहज हुनु ।
३. शिक्षासँगै रैथाने ज्ञान, सीप र प्रविधि उपयोग तथा विकासको प्रचुर सम्भावना रहनु ।
४. प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीपप्रतिको युवाको आकर्षण रहनु ।
५. अभिभावकहरूमा थप जागरुकता विकास गरी शिक्षामा सबैको पहुँच पुऱ्याउन सकिनु ।
६. पर्यटन, ऊर्जा, कृषि, उद्योग, पूर्वाधार, जनशक्ति विकास, सुशासनलाई बागमाती प्रदेश सरकारले समेत समृद्धिका मुख्य सम्बाहकको रूपमा लिनु र यिनीहरूको मुख्य आधार नै शिक्षाको विकास रहनु ।

२.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

“राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्तिको उत्पादन”

लक्ष्य

गाउँपालिकामा सबैको गुणस्तरीय, प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षामा सहज पहुँचको प्रत्याभूति गर्ने

उद्देश्य

१. शिक्षण संस्थाहरूको संस्थागत विकास गर्नु ।
२. सबैकालागि शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर बढाउनु ।
३. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक शिक्षामा जोड दिनु ।
४. शैक्षिक विकासकालागि पूर्वाधार विकास तथा उच्च शिक्षाको आधार तयार गर्नु ।
५. संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाउनु ।

२.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका १५: शिक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: शिक्षण संस्थाहरूको संस्थागत विकास गर्नु ।	
१.१: विद्यालयमा गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न संस्थागत विकास गर्ने ।	१. गाउँपालिका शिक्षा नीतिको तर्जुमा, ऐन नियमावली तथा योजनाको कानुनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । २. गाउँपालिकाका सबै विद्यालयहरूलाई शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरी गाउँपालिकाको नेटवर्कमा रहने गरी एकद्वार पद्धतिबाट सञ्चालन गरिनेछ । ३. अनुमति भए तापनि आवश्यक दरबन्दी विना सञ्चालन भएका विद्यालयहरूलाई शिक्षक व्यवस्थापनकालागि पटके अनुदान दिन बढामा कार्ययोजना बनाई वडा/गाउँपालिकाबाट रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	४. उत्कृष्ट कार्य गर्ने शिक्षक, कर्मचारी र अभिभावकलाई वार्षिक रूपमा पुरस्कार तथा सम्मानको व्यवस्था गाउँपालिका मार्फत गरिनेछ । ५. सबै विद्यालयहरूमा अन्तर-विद्यालय भ्रमण गराई सिकाइ आदानप्रदान कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ६. गुणस्तरीय सिकाइ मापदण्ड/ढाँचा (पाठ्यक्रम, विद्यालयको सिकाइ वातावरण, शिक्षक, शिक्षण सिकाइ सामग्री, शिक्षण विधि, परीक्षा र मूल्याङ्कन, अनुगमन मूल्याङ्कन आदि) तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ७. विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा समय र गुणस्तर बढाउन विद्यालय अनुगमन, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रणालीको स्थापना गरिनेछ । ८. सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि स्तर एवम् प्रणालीगत कार्यकुशलताको उपयुक्त मापदण्ड र सूचक तयार गरिनेछ । ९. बालविकास केन्द्रका शिक्षक र सबै तहका महिला शिक्षक सुत्केरी विदामा रहँदा स्वयमसेवक वा सट्टा-शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ । १०. माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षकको दरबन्दीको निक्कै अभाव भएको सन्दर्भमा तत्काल शिक्षक परिपूर्ति गर्ने प्रयोजनकालागि क्याम्पस तहमा उत्कृष्टता हासिल गरेका योग्य स्वयंसेवी शिक्षकको व्यवस्था र परिचालनकालागि प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरिनेछ । ११. गुणस्तरीय सिकाइ सुनिश्चित गर्नकालागि घरमा पढ्ने वातावरण तयार गर्न तथा विद्यालयमा आवश्यक सरसल्लाह र सहयोगकालागि अभिभावकहरूलाई सचेतीकरण गर्न अभिभावक शिक्षा तथा सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । १२. जनजातिको वर्चस्व भएको विद्यालयमा प्रारम्भिक कक्षा मातृभाषामा शिक्षण गर्नकालागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको विद्यमान पाठ्यक्रम अनुसार हुने गरी स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको विकास गरिनेछ ।
१.२: गुणस्तरीय शिक्षाकोलागि तालिमको संस्थागत विकास गर्ने ।	१. गुणस्तरीय शिक्षाकोलागि शिक्षकहरूको पेशागत दक्षतामा अभिवृद्धि गर्न शिक्षा तथा मानव विकास केन्द्रसँग समन्वय गरी कार्यरत शिक्षकहरूलाई तालिम दिन एक “मानव विकास तालिम केन्द्र” सञ्चालन गरिनेछ । २. स्थानीय आवश्यकताको आधारमा तालिम पाठ्यक्रमको मोड्युल बनाई विज्ञ प्रशिक्षकद्वारा तालिम सञ्चालन गरिनेछ । ३. बालविकास केन्द्रका शिक्षक र आधारभूत तहमा दरबन्दी कम भएका विद्यालयका शिक्षकलाई बहुकक्षा/बहुवर्ग शिक्षण सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ । ४. विद्यालयमा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्न आवश्यक शिक्षक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । ५. प्राविधिक तथा व्यवसायिक (सफ्ट स्किल समेत) सीप प्रदान गर्न शिक्षकहरूलाई आधुनिक, शिक्षण सीपयुक्त, प्रविधिमैत्री, निरन्तर सिकाइमुखी बन्न तालिम दिँदै पेशागत दक्षता बढाइनेछ ।
उद्देश्य २: सबैकालागि शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर बढाउनु ।	
२.१: सबै नागरिकलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँच	१. दुर्गम तथा छरिएको बस्ती भएका क्षेत्रहरूका विद्यालयलाई नमुना आवासीय विद्यालयका रूपमा रूपान्तरण गरिनेछ । २. आवश्यक परेको ठाँउमा स्कुलबसको व्यवस्था समेत गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
सुनिश्चित गर्ने ।	३. पालिका/वडा शिक्षा समिति गठन र क्रियाशील गर्दै विद्यालय शिक्षामा पहुँच नपुगेकाको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । ४. नियमित रूपमा विद्यालयमा छोराछोरी पठाउने अभिभावकलाई सम्मान गरिनेछ । ५. गरिब तथा आर्थिक रूपमा विपन्न बालबालिकालाई पोशाक, शैक्षिक सामग्री तथा खाजा भत्ताको व्यवस्था गरिनेछ । ६. गाउँपालिकाबाट सञ्चालन हुने विकास निर्माण तथा व्यवसाय कार्यमा आर्थिक स्थिति कमजोर भएका अभिभावकलाई सहभागी गराई शिक्षाकालागि रोजगारी अभियान सञ्चालन गरिनेछ । ७. हेलचन्ड्याइ गरी बालबालिकाहरूलाई नियमित विद्यालय नपठाउने अभिभावकहरूलाई गाउँपालिकाबाट प्रदान गरिने सबै सुविधाबाट वञ्चित गरिनेछ ।
२.२: दलित, अपाङ्गता भएका, विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको शिक्षाको हक सुनिश्चित गर्ने ।	१. दलित, अपाङ्गता भएका, आर्थिक रूपले विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको पहिचान गरिनेछ । २. दलित, अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न बालबालिकाहरूलाई पहिचान गरी उचित छात्रवृत्ति तथा आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराई आधारभूत तह देखि उच्च शिक्षा सम्मको शिक्षा निःशुल्क गर्नका लागि सिफारिस गरिनेछ । ३. दृष्टिविहिनलाई ब्रेल लिपी तथा बहिरालाई सांकेतिक भाषामा निःशुल्क शिक्षाकोलागि जिल्ला भित्रकै स्रोत कक्षाहरूमा सिफारिस गरिनेछ भने अन्य अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई स्रोत कक्षाको खोजी गरी शिक्षाको हक सुनिश्चित गरिनेछ । ४. विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न प्रत्येक विद्यालयमा विशेष छात्रवृत्ति कोषको स्थापना गरिनेछ । ५. विद्यालय जान नसक्ने अपाङ्गता भएका बालबालिकाकालागि घरमै पढाउने र अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । ६. ब्रेललिपि तथा सांकेतिक भाषाको तालिम माग भई आएमा गाउँपालिकाबाट व्यवस्थापन गरिनेछ । ७. अपाङ्गमैत्री पूर्वाधारहरूको निर्माण गरिनेछ ।
२.३: अनौपचारिक जीवनपर्यन्त सिकाइ प्रणाली स्थापनाकालागि नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्था गर्ने ।	१. औपचारिक शिक्षामा निरन्तरता दिन नसक्ने बालबालिका तथा नागरिकलाई अनुकूल तथा समकक्षी शिक्षाको अवसर प्रदान गर्न खुल्ला तथा वैकल्पिक शिक्षा/विद्यालयको व्यवस्था गरिनेछ । २. औपचारिक शिक्षा प्रणालीभन्दा बाहिर रहेका नागरिकलाई मागमा आधारित व्यवसायिक तथा प्राविधिक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । ३. गाउँपालिका भित्र ट्युसन, कोचिङ जस्ता विद्यालय बाहिर हुने अध्यापन सेवाको अनुमति तथा नियमन गर्ने कार्यविधि तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ४. एक विद्यालय एक पुस्तकालय तथा एकवडा—एक सार्वजनिक पुस्तकालयको नीति बनाई सूचनामाथिको पहुँच र पढ्ने बानिको विकास गरी सबैकालागि आजीवन सिकाइको वा जीवन पर्यन्त सिकाइको अवसर प्रदान गरी दिगो विकासको चौथो लक्ष्य पुरा गर्न सहयोग गरिनेछ । ५. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकाधिक प्रयोग हुने गरी शिक्षाको वैकल्पिक माध्यमका रूपमा विषयगत विज्ञको नमूना कक्षाको प्रसारण स्थानीय, टेलीभिजन तथा एफएम मार्फत गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक शिक्षामा जोड दिनु ।	

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
३.१: आधारभूत तहमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीप प्रवर्द्धन गर्ने ।	१. आधारभूत तहमा व्यवसायिक सीप प्रदान गर्न स्थानीय पाठ्यक्रम यस सम्बन्धी विषयवस्तु समावेश गरिनेछ । २. विद्यालयलाई वातावरणीय दृष्टिले जीवन्त प्रयोगशाला बनाउन भौतिक तथा प्राविधिक पक्षको विकास गरी सुदृढीकरण गरिनेछ । ३. विद्यालय शिक्षामा निर्वाहमुखी सीपलाई एकीकृत रूपमा समावेश गरिनेछ ।
३.२: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिमको पहुँचमा सहजता, गुणस्तरीयता तथा उपयोगितामा बृद्धि गर्ने ।	१. गाउँपालिकामा दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको माग र आपूर्ति अवस्थाबारे अध्ययन गरिनेछ । २. प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक माध्यमिक विद्यालयमा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका ९-१२ को प्राविधिक धार सञ्चालन गरिनेछ । ३. साधारण विषय पढाउने विद्यालयलाई बजारमा उच्च माग भएका प्राविधिक तथा व्यवसायिक विषयको पढाइ थप गर्न प्रोत्साहन, पहल र स्रोतकालागि आवश्यक सहयोग गरिनेछ । ४. सबै विद्यालयमा कम्प्युटरको ल्यावको व्यवस्था गर्दै इन्टरनेटको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । ५. विद्यालयमा प्रयोगात्मक कक्षाकालागि विज्ञान प्रयोगशालाको व्यवस्था गरिनेछ । ६. माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा विज्ञान विषय अध्यापन गर्ने सामुदायिक विद्यालयको स्तरोन्नति एवम् विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रमको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: शैक्षिक विकासकालागि पूर्वाधार विकास तथा उच्च शिक्षाको आधार तयार गर्नु ।	
४.१: उच्च स्तरको जनशक्ति उत्पादनको व्यवस्था गर्ने ।	१. गाउँपालिकाको आवश्यकताको पूर्ति तथा शैक्षिक विकासकालागि उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषयको क्याम्पस, बहुप्राविधिक शिक्षालय र बहुसंकाय क्याम्पस स्थापनाको पहलकालागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ । २. उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषयलाई प्राथमिकता दिई उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न गाउँपालिका भित्र कम्तीमा एउटा प्राविधिक क्याम्पस र एक पोलीटेक्नीकल शिक्षालय स्थापना गरिनेछ । ३. विभिन्न संकायमा उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न गाउँपालिका भित्र कम्तीमा एउटा बहुमुखी क्याम्पस सञ्चालन गरिनेछ ।
४.२: विद्यालयको पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।	१. बालविकास केन्द्रको पूर्वाधार मापदण्ड अनुसार तयार गरिनेछ । २. विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा विपद् प्रतिरोधी रूपमा तयार गरिनेछ । ३. प्रत्येक विद्यालयमा सुरक्षित तथा स्वस्थकर शौचालयको पर्याप्त व्यवस्था गरिनेछ । छात्र र छात्राकालागि छुट्टा-छुट्टै शौचालयको व्यवस्था गरिनेछ । ४. प्रत्येक विद्यालयमा खेल मैदानको व्यवस्था गरिनेछ । ५. विद्यालयमा पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला र कम्प्युटर ल्यावको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ५: संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाइनेछ ।	
५.१: संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूको नियमन गरी सेवामुलक बनाउने ।	१. प्रत्येक कक्षामा १५ प्रतिशत गरिब र विपन्न विद्यार्थीलाई वडाको सिफारिसमा निःशुल्क पढाउने व्यवस्था गरिनेछ । २. नयाँ विद्यालयहरूको अनुमति दिँदा शैक्षिक गुठीको रूपमा मात्र अनुमति दिने व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. संस्थागत विद्यालयहरूको नियमनकालागि मापदण्ड तयार गरी त्यसैको आधारमा

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	शुल्क निर्धारण, वर्गीकरण, अनुगमन गरी सेवामूलक बनाइनेछ ।
५.२: सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर बृद्धि गरी प्रतिस्पर्धी बनाउने ।	- माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षकद्वारा मात्रै शिक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । - अंग्रेजी र नेपाली दुवै माध्यमबाट ऐच्छिक रूपमा सबै कक्षामा सञ्चालन गरिनेछ । - अङ्ग्रेजी माध्यमबाट कक्षा सञ्चालन गर्न चाहाने विद्यालयका शिक्षकलाई तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । - कमजोर बालबालिकालाई सुधारात्मक शिक्षण गरी सिकाइ स्तरको बृद्धि गरिनेछ । - शिक्षा सम्बन्धी गठित समिति (विव्यस/पालिका शिक्षा समिति) लाई सक्रिय गराइनेछ । - विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता र चाहानालाई ध्यानमा राखी स्थानीय समुदायको संस्कृति झल्किने खालका अतिरिक्त क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिनेछ । - पूर्व प्राथमिक तह र बालविकास सम्बन्धी सिकाइ सामग्रीहरूको स्तर तथा सान्दर्भिकता सुनिश्चित गरी तिनलाई बालविकास केन्द्रमा नै तयार गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । - विद्यालयहरूको शिक्षक दरबन्दी, विद्यार्थी सङ्ख्या तथा भौगोलिकता आदिका आधारमा पुन नक्साङ्कन गरी आवश्यकता अनुसार मर्जिङ् गरिनेछ ।

२.६ प्रमुख कार्यक्रम

- पालिकाको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण - प्राथमिक तह ।
- प्रारम्भिक बाल कक्षामा शैक्षिक प्रणाली सुधार (तालिम) ।
- शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि तालिम ।
- विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार (भवन, खानेपानी, शौचालय, कम्पाउन्ड, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्युटर ल्याव) को निर्माण तथा व्यवस्था ।
- विद्यालयमा पुस्तकालय, सूचना प्रविधि तथा विज्ञान प्रयोगशालाको निर्माण ।
- सामुदायिक विद्यालय (एक देखि पाँच कक्षा सम्म) दिवा खाजा कार्यक्रम - गरिब तथा विपन्न परिवार ।
- बालमैत्री स्थानीय शासन प्रणाली प्रवर्द्धन ।
- विशेष छात्रवृत्ति कोषको स्थापना तथा छात्रवृत्ति (प्रोहत्सान अनुदान) कार्यक्रम सञ्चालन ।
- एक वडा—एक सार्वजनिक पुस्तकालय निर्माण ।
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षामा सहजिकरण ।
- विद्यालयको नक्साङ्कन र मर्जिङ् ।

२.७ अपेक्षित उपलब्धि

योजनाको अन्त्यमा कक्षा १ मा बालविकासको अनुभवसहितको विद्यार्थी भर्ना अनुपात शत प्रतिशत पुगेको हुनेछ । विद्यालय छाड्ने विद्यार्थीको दर (Dropout Rate) न्यून हुनेछ । कम्तीमा एक प्राविधिक र व्यवसायिक विद्यालय सञ्चालनमा आएको हुनेछ । विद्यालयहरूको गुणात्मक परिवर्तन भएको हुनेछ र शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई समुदायको शैक्षिक स्तर माथि उठेको हुनेछ । सार्वजनिक र निजी तहबाट प्रदान गरिने शिक्षाको गुणस्तरमा रहेको अन्तर घटेको हुनेछ ।

खण्ड तीन: स्वास्थ्य तथा पोषण

३.१ पृष्ठभूमि

स्वास्थ्य एक आधारभूत आवश्यकता भएकाले संविधानले स्वास्थ्य सेवा निशुल्क प्राप्त गर्ने हक सुनिश्चित गरेको छ । कसैले पनि आकस्मिक सेवाबाट वञ्चित हुन नपर्ने व्यवस्था उल्लेख छ (नेपालको संविधान, धारा ३५, उपधारा १) । संविधानले आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाईको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई दिएको छ । आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाई तथा पोषण सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजनाको तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा नियमन गर्ने अधिकार स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय तहलाई प्राप्त भए अनुसार कैलाश गाउँपालिकाले कार्य गरिरहेको छ । “स्वस्थ गाउँबासीका लागि सुलभ स्वास्थ्य सेवा” को उद्देश्य पुरा गर्न र आकस्मिक महामारीलाई समेत व्यवस्थापन गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरू सुदृढीकरण, अस्पताल सञ्चालन र स्वास्थ्यकर्मीहरूको प्रभावकारी परिचालनको लागि स्वास्थ्य नीति तयार गरी लागु गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

३.२ प्रमुख समस्या

स्वास्थ्य चौकीका पूर्वाधार अपर्याप्त अवस्थामा रहेको, पर्याप्त उपकरण र औषधीहरू उपलब्ध नभएको, भवन सबैलाई पायक पर्ने ठाउँमा नभएको, जनशक्तिको अभावमा बर्थिङ् सेन्टर सञ्चालन गर्न नसकिएको, सामान्य उपचार बाहेक जटिल स्वास्थ्य समस्याहरूमा उपचार सुविधा उपलब्ध हुन नसकेको पाइन्छ । साथै सर्ने तथा नसर्ने रोगहरू, कुपोषण, दुर्घटना तथा विपदजन्य स्वास्थ्य समस्याहरू विद्यमान रहनु, विश्वव्यापीकरणसँगै खानपान तथा जीवन शैलीमा आएको परिवर्तनले नसर्ने रोगहरूको भार तथा मानसिक समस्याहरू बढ्दै जानु, स्वास्थ्य सेवामा निजी क्षेत्रको व्यवस्थापन तथा नियमन यथोचित हुन नसक्नु जस्ता समस्याहरू पनि रहेका छन् ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. विद्यमान भौतिक संरचनाबाट सेवा प्रवाह गर्न कठिनाई हुनु ।
२. रोगको निदान गर्नकोलागि न्युनतम उपकरण र सुविधाहरू उपलब्ध गराउन नसक्नु ।
३. बजेट र जनशक्तिको अभावमा पायक पर्ने स्थानमा स्वास्थ्य चौकीका शाखाहरू, बर्थिङ् सेन्टर लगायत घुम्ती स्वास्थ्यसेवा दिन नसक्नु ।
४. आवश्यकता अनुसार जनशक्ति र औषधीहरूको आपूर्ति बढाउन नसक्नु ।
५. भौगोलिक बिकटताले अपाङ्ग, वृद्ध, वृद्धालाई सहज पहुँच पुऱ्याउन नसक्नु ।
६. बदलिँदो अस्वस्थकर जीवनशैली तथा आहार-व्यवहारको अभ्यास रहनु ।

अवसर

१. संविधानले प्रत्याभूत गरेका स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी नीति तथा कानूनहरूको निर्माण भएको
२. प्रदेश तथा स्थानीय तहले स्वास्थ्य समस्याहरूको पहिचान गरी स्रोत साधनको परिचालन गर्ने वातावरणको सृजना भएको
३. स्वास्थ्य क्षेत्रमा नागरिकको चेतना तथा चासो बढ्दै गएको
४. दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूको उपलब्धतामा वृद्धि भइरहेको

५. स्वास्थ्य बिमा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको विकास तथा बिस्तार हुँदै गएको
६. सबैजसो वार्ड सडक सञ्जालमा जोडिदा स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा सहजता रहेको

३.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सर्वसुलभ पहुँचको सुनिश्चितता"

लक्ष्य

पायकपर्ने स्थानहरूमा भौतिक संरचना निर्माण गरी सेवा प्रवाहको क्षमतामा बृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. कैलाशका सबै नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गराउनु ।
२. स्वस्थ जनशक्ति तयार गर्न तथा रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता बढाउन गुणस्तरीय र पोषणयुक्त खाद्य सामग्रीमा पहुँच बढाउनु ।
३. थप लगानी वातावरण सिर्जना गरी स्वास्थ्य सेवा सुधारकालागि स्वास्थ्य सेवालाई प्रवर्द्धन गर्नु ।

३.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका १६: स्वास्थ्य तथा पोषणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सबै नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गराउनु ।	
१.१: गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज पहुँच हुने गरी प्रभावकारी रूपमा सेवा उपलब्ध गर्ने ।	१. स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी बृद्धि गरी स्वास्थ्य सेवा सबै नागरिकले प्राप्त गर्नसक्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । २. आवश्यक एम्बुलेन्स, औषधी, उपकरण, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरू सहितको प्रभावकारी एवम् जवाफदेहीपूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको विकास गरिनेछ । ३. नेपाल सरकारको नीति अनुरूप यस गाउँपालिकामा आधारभूत अस्पताल निर्माण प्रक्रिया अघि बढाइनेछ । ४. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच पुऱ्याउन स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम लागु गरिनेछ । ५. सर्ने वा नसर्ने रोगहरूका बारेमा प्रवर्द्धनात्मक, निरोधात्मक र उपचारात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ६. स्वास्थ्यको सहज पहुँचकालागि आधुनिक सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरिनेछ । ७. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, जवाफदेही एवम् जनउत्तरदायी बनाउन सुशासनमा जोड दिइनेछ । ८. ल्याब सेवा सञ्चालनकालागि आवश्यक पहल अघि बढाइनेछ ।
१.२: पालिका मातहतका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा तोकिएका सङ्ख्यामा स्वीकृत जनशक्ति व्यवस्थापन गरी	१. पालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वीकृत कुल दरबन्दीको सङ्ख्या यकिन गरी आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ । २. दरबन्दी अनुसार माग भई प्राप्त जनशक्ति वा पालिकाको निजी स्रोतबाट

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
सेवा प्रवाहको क्षमता र पहुँच विस्तार गर्ने ।	नियुक्त गरिएका स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई पालिकाको मातहतमा आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य २: स्वस्थ जनशक्ति तयार गर्न तथा रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता बढाउन गुणस्तरीय र पोषणयुक्त खाद्य सामग्रीमा पहुँच बढाउनु ।	
२.१: पोषणयुक्त खानेकुराको बारेमा चेतना बढाउँदै यस सम्बन्धी सेवाको पहुँच सबै बस्तीसम्म पुर्याउने ।	१. गुणस्तरीय एवम् स्वास्थ्य वर्द्धक खाद्य पदार्थको प्रयोग बढाउँदै कुपोषण न्यूनीकरण गरिनेछ । २. मातृशिशु पोषण अवस्थामा सुधार ल्याउन विद्यमान बहुक्षेत्रीय पोषण योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. "सुनौला हजार दिन" सम्बन्धी जनजागरण अभियानलाई निरन्तरता दिइनेछ । ४. नागरिक स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने खाद्यपदार्थको विज्ञापन र बजार प्रवर्द्धनमा बन्देज लगाइनेछ ।
२.२: मातृ तथा नवजात शिशु मृत्युदर, शिशु मृत्युदर र बाल मृत्युदर घटाउने र औसत आयु बढाउने ।	१. नवजात शिशु मृत्युदर, शिशु मृत्युदर, बाल मृत्युदर र मातृ मृत्युदर घटाउनको लागि प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व, बाल तथा शिशु स्वास्थ्य सेवाहरू सञ्चालन गरिनेछ । २. प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व एवम् बाल तथा शिशु स्वास्थ्य सेवा स्वास्थ्य तथा पोषणबारे जनचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: थप लगानी वातावरण सिर्जना गरी स्वास्थ्य सेवा सुधारकालागि स्वास्थ्य सेवालार्ई प्रवर्द्धन गर्नु ।	
३.१: स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी, सहकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रको संलग्नता वृद्धि गरी ती क्षेत्रहरूबाट हुनेलगानीलाई व्यवस्थित गर्ने ।	१. निजी र गैरसरकारी क्षेत्रमा स्थापित स्वास्थ्यसम्बन्धी व्यवसायिक सङ्घ—संस्थाहरूबीच स्वास्थ्य सेवा प्रवाह, अध्ययन, अनुसन्धान कार्यमा सहकार्यलाई बढावा दिइनेछ । २. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा सरकारी, निजी, सामुदायिक एवम् सहकारी क्षेत्रलाई समेट्दै गुणात्मक सेवा सुनिश्चित गराउन सुशासन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. भौगोलिकता र जनसङ्ख्याको आधारमा प्रचलित भवन संहिता अनुसार अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री तथा भूकम्प प्रतिरोधी संरचना निर्माण गरिनेछ ।
३.२: कैलाशमा उपलब्ध जडीबुटीको व्यवस्थापन र उपयोग गर्दै आयुर्वेद चिकित्सा प्रणालीको विकास तथा प्रचलित अन्य पूरक चिकित्सा प्रणालीहरूको संरक्षण एवम् व्यवस्थित विकास गर्ने ।	१. आयुर्वेद पद्धतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि उपयुक्त संरचनाको विकास र विस्तार तथा आयुर्वेदिक औषधी उत्पादन वृद्धि गरिनुका साथै आयुर्वेद तथा जडीबुटीका नाममा हुने अनुचित गतिविधिहरूलाई नियमन गरिनेछ । २. आयुर्वेद प्रणालीको क्रमबद्ध विकास प्रणालीको संरक्षण, विकास एवम् विस्तारका लागि दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ ।

३.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन
२. जनस्वास्थ्य प्रवर्द्धन कार्यक्रम (कोभिड १९ व्यवस्थापन समेत)
३. विशेषज्ञ चिकित्सकको व्यवस्था

४. नागरिक स्वास्थ्य विमा प्रवर्द्धन कार्यक्रम
५. “सवैका लागि स्वास्थ्य” जनचेतनामूलक कार्यक्रम
६. आधारभूत तथा पुनर्ताजकी तालिम एवम् जनशक्ति व्यवस्थापन
७. सबै स्वास्थ्यचौकीमा ल्याबको व्यवस्था
८. स्वास्थ्यचौकी भवन निर्माण
९. स्वास्थ्यचौकी भवनको घेराबार
१०. स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन
११. आयुर्वेद औषधालय प्रवर्द्धन

३.७ अपेक्षित उपलब्धि

सबै नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि हुनेछ। गुणस्तरीय र पोषणयुक्त खाद्य सामग्रीमा पहुँच बृद्धि हुनेछ। लगानी मैत्री वातावरण सिर्जना भई स्वास्थ्य सेवा प्रवर्द्धन हुनेछ ।

खण्ड चार: खानेपानी तथा सरसफाइ

४.१ पृष्ठभूमि

खानेपानी र सरसफाइ आम नागरिकका आधारभूत आवश्यकता हुन्, जुन मानव स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्ष जोडिएका छन् । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकको स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको सुनिश्चितता गरेको छ । वातावरण र विकास बीच समुच्च सन्तुलनकालागि आवश्यक कानूनी व्यवस्था गर्न सक्ने संवैधानिक प्रावधान समेत देखिन्छ । यसैगरी नेपाल जनस्वास्थ्य ऐन २०७५ मा संघीय कानूनको मातहतमा रहेर मानव स्वास्थ्यलाई हानी पुऱ्याउने प्रदूषण रोक्न संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले आवश्यक नियमावली बनाउन सक्ने र लागु गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ ।

स्वस्थ नागरिक उत्पादन गरी समग्र आर्थिक सामाजिक विकासको आधारशीला तयार गर्न गुणस्तरीय खानेपानी र सरसफाइको सुविधाको व्यवस्था गर्नु सरकारको दायित्व रहेको हुँदा खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । कैलाश गाउँपालिकाका करिब ८९ प्रतिशतमा खानेपानी सेवा पहुँच रहेको छ ।

४.२ प्रमुख समस्या

सरसफाइ तथा स्वच्छ खानेपानीको क्षेत्रमा पर्याप्त लगानी नहुनु, न्यून बजेटका कारण निर्माणाधीन आयोजनाहरू समयमै सम्पन्न गर्न नसक्नु, गरिब, पिछडिएको र उच्च जोखिमयुक्त वर्ग सरसफाइको मूल प्रभावबाट बाहिर हुनु, वातावरणीय प्रभाव, जलवायु परिवर्तन, बढ्दो शहरीकरण र अव्यवस्थित बस्ती विकासका कारण खानेपानीका स्रोतहरू सुक्दै जानु र स्रोत प्रदूषित हुनु, फोहरमैलाको व्यवस्थापनलाई चुस्त र प्रविधि मैत्री बनाउन नसक्नु र फोहरमैला व्यवस्थापन, प्रशोधन र ढल निकासको कामहरू योजनाबद्ध रूपले अगाडि बढाउन नसक्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

४.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. उच्च पहाडी भूभागमा पानीको स्रोत पहिचान गरी खानेपानी सुविधा विस्तार गर्नु,
२. बस्तीहरूको आवश्यकता अनुसारको खानेपानीको स्रोत व्यवस्था गर्नु,
३. खानेपानीको गुणस्तर वृद्धि गर्नु,
४. पूर्ण सरसफाइ र व्यवस्थित ढल निकासको प्रबन्ध गर्नु,
५. आवश्यकता अनुसारको खानेपानी तथा सरसफाइको विकास र दिगो व्यवस्थापनकालागि वैकल्पिक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु
६. योजना, मर्मत सम्भार तथा दिगो व्यवस्थापनको लागि उपभोक्ताहरूको क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गर्नु ।

अवसर

१. आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्र तीनै तहका सरकारको उच्च प्राथमिकतामा पर्नु,
२. आयोजनाको छनौट, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा उपभोक्ता तथा समुदायको थप चासो हुँदै जानु,
३. बस्ती नजिकै पानीका स्रोतहरू (नदी, खोलानाला र मूल) को उपलब्धता प्रचुर मात्रामा रहनु,

४. लिफ्टिङ प्रणालीबाट खानेपानी सुविधा पुऱ्याउन सकिने धेरैजसो ठाउँमा विद्युत वा सौर्य ऊर्जा प्रयोग गरी खानेपानी सुविधा पुऱ्याउन सकिने प्रविधिको विकास हुनु,
 ५. नदी तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापनमा समुदायको चासो बढ्दै जानु,
- ४.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य**

दीर्घकालीन सोच

"गाउँपालिकाबासीको राम्रो स्वास्थ्य र स्वच्छताकोलागि गुणस्तरीय खानेपानी र सरसफाइ"

लक्ष्य

गाउँपालिका क्षेत्रमा सर्वसुलभ र गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा विस्तार गर्ने ।

उद्देश्य

१. आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार गर्नु ।
२. गुणस्तरीय खानेपानी सुविधाको पहुँचमा बृद्धि गर्नु ।
३. प्रत्येक घरमा व्यवस्थित शौचालय तथा घरेलु फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्नु ।

४.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका १७: खानेपानी तथा सरसफाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार गर्नु ।	
१.१: पहुँच नभएका बस्तीहरूमा खानेपानीको सेवा विस्तार गर्न खानेपानीका स्रोतहरूको पहिचान गर्ने	१. विद्यमान तथा वैकल्पिक खानेपानीका स्रोतहरूको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ । २. खानेपानीका स्रोतहरूको संरक्षण गरिनेछ । ३. "एकघर एक धारा" कार्यक्रम लागु गरिनेछ । ४. आधारभूत खानेपानीको पहुँच बृद्धिकोलागि ठाउँ ठाउँमा पानी ट्यांकीको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ । ५. नयाँ संरचनाकोलागि आवश्यक जग्गाको व्यवस्था गर्ने मिलाइनेछ ।
उद्देश्य २: गुणस्तरीय खानेपानी सुविधाको पहुँचमा बृद्धि गर्नु ।	
२.१: आधारभूत खानेपानीको गुणस्तर बढाउन आवश्यक संरचनाहरू तयार गर्ने ।	१. विद्यमान खानेपानीका संरचनाको क्षमता मूल्याङ्कन गरिनेछ । २. आवश्यकता अनुसार पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाकोलागि संरचना निर्माण गरिनेछ । ३. प्रत्येक घरधुरीमा गुणस्तरीय खानेपानीको वितरण शुरू गरिनेछ । ४. सामूहिक कोषको निर्माण गरी उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ५. निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ । ६. शुल्क निर्धारण समिति गठन गरी वैज्ञानिक शुल्क निर्धारण गरिनेछ । ७. मर्मत सम्भार तथा दिगो व्यवस्थापनकोलागि खानेपानी उपभोक्ता तथा समुदायको क्षमता बृद्धि गरिनेछ । ८. व्यवस्थित खानेपानीको रेखदेख र सञ्चालनकोलागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य ३: प्रत्येक घरमा व्यवस्थित शौचालय तथा घरेलु फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्नु ।	
३.१: प्रत्येक घरपरिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाइको व्यवस्था गर्ने ।	१. निर्माण भएका शौचालयहरूको समुचित प्रयोगबारे अनुगमन गरिनेछ । २. घरबाट निस्कने अन्य फोहर व्यवस्थापन गर्न घर परिवारलाई आवश्यक प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ । ३. हरेक घरबाट निस्कने कुहिने प्रकृतिका फोहरमैलाबाट कम्पोस्ट मल बनाउन प्रत्येक परिवारलाई प्रेरित गरिनेछ । ४. घरबाट निस्कने पानीलाई सङ्कलन गरी करेसाबारीमा उपयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. समुदायका केही सार्वजनिक ठाउँहरूमा अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ । ६. सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

४.६ प्रमुख कार्यक्रम

खानेपानी

१. खानेपानीका स्रोतहरूको संरक्षण र व्यवस्थापन
२. एक घर एक धारा कार्यक्रम
३. खानेपानी उपभोक्ता संस्था क्षमता विकास तथा कर्मचारीहरूको व्यवस्थापन
४. खानेपानी योजनाहरूलाई मर्मत सम्भार
५. लिफ्ट प्रणालीबाट खानेपानीको व्यवस्था

सरसफाइ

१. टोल स्तरीय सरसफाइका लागि टोल सुधार समितिहरू गठन एवम् परिचालन
२. सार्वजनिक शौचालय निर्माण
३. पूर्ण आनिबानी परिवर्तन सम्बन्धी सरसफाइ चेतनामुलक कार्यक्रम
४. विद्यालय स्तरमा सरसफाइ सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम

४.७ अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिकामा आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार भएको हुनेछ । साथै गुणस्तरीय खानेपानी सुविधाको पहुँचमा बृद्धि भएको हुनेछ । प्रत्येक घरमा व्यवस्थित शौचालय तथा घरेलु फोहरमैलाको व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।

खण्ड पाँच: महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू

५.१ पृष्ठभूमि

नेपालको कानूनले लैङ्गिक विभेदको अन्त्य गर्ने संकल्पसहित महिलालाई लैङ्गिक भेदभावविना समान वंशीय हक, समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हक लगायत मौलिक हकको प्रत्याभूति गरेको छ। नेपालले महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने सम्बन्धी महासन्धि, १९७९ को अनुमोदन तथा दिगो विकासका लक्ष्यमा लैङ्गिक समानता तथा सशक्तीकरणको विषय समावेश भएको छ। महिलाहरूको क्षमता, श्रम, सीप र सृजनालाई विकास प्रकृत्यामा लगाई संविधानको मर्म अनुरूप सामाजिक समानता कायम गर्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ।

कैलाश गाउँपालिका पर्यटन, शिक्षा र कृषिको उर्बरभूमिको रूपमा रहे पनि विगतमा केही सामाजिक असमानता तथा विभेदका कारण यस क्षेत्रका महिला, दलित, जनजाति, अल्पसङ्ख्यक वर्ग सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडि परेका छन्। सबै वर्ग तथा समुदायको सामाजिक न्याय, समानता, मानवअधिकार सहित सर्वाङ्गिण विकास गर्ने लक्ष्य तथा उद्देश्यका साथ लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणलाई यस योजनाले समेट्नेछ।

बालबालिकाको हकलाई संविधानले मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको हुँदा बाल बचाउ, बाल संरक्षण, बाल विकास र बालसहभागिता जस्ता बालअधिकारका आधार स्तम्भहरू प्रत्याभूति गर्न बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ लागु गरिएको छ। त्यसैगरी ज्येष्ठ नागरिकहरूको जीवन सहज, सुरक्षित एवं सम्मानित बनाई सामाजिक न्याय कायम गर्नु कल्याणकारी राज्यको दायित्व हो भने अपाङ्गतासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति तथा कार्ययोजनाका आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई विकासको मूलधारमा ल्याउनका लागि समावेशी र समन्यायिक पहुँच तथा सहभागितामा जोड दिइनु पर्दछ।

५.२ प्रमुख समस्या

लैङ्गिक विभेद तथा हिंसालाई बढावा दिने सामाजिक संरचना, सोच, मूल्य, मान्यता, प्रथा, परम्परा कायमै रहनु, महिला माथि घरेलु, यौनजन्य तथा लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा विद्यमान हुनु, सामाजिक र पारिवारिक बहिष्करणमा परेका तथा हिंसा पीडित तथा एकल महिलालाई पूर्णरूपमा संरक्षण, पुनर्स्थापना, सशक्तीकरण र स्वावलम्बी बनाउन नसकिनु महिला सम्बन्धी क्षेत्रका समस्या हुन्।

महिला तथा बालबालिकाहरू माथि घरेलु, यौनजन्य तथा लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा विद्यमान रहनु, हिंसा पीडित महिलालाई पूर्णरूपमा संरक्षण र पुनर्स्थापना गर्न नसक्नु, सशक्तीकरण र स्वावलम्बी बनाउन नसकिनु जस्ता समस्याहरू अझै पनि विद्यमान रहेका छन्। अझैपनि जेष्ठ नागरिकहरूको ज्ञान, सीप र अनुभव मुलुकले उपयोग र नयाँ पीढीमा हस्तान्तरणको पहल हुन नसक्नु, बेवारिसे, असहाय, अशक्त, एकल जेष्ठ नागरिकहरूको उचित संरक्षण नहुनु, जेष्ठ नागरिकले उचित सम्मान पाउन नसक्नु जस्ता समस्याहरू जेष्ठ नागरिकका समस्याहरू हुन्। अपाङ्गताशिक्षाको अभावका कारण अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर रहनु, उनीहरूका लागि रोजगारी, सामाजिक सहभागिता र आयआर्जनका अवसरमा समान पहुँच नहुनु र विभिन्न अवरोध, विभेद र असमान व्यवहारको अवस्था विद्यमान हुनु जस्ता समस्याहरू रहेका छन्।

५.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. आर्थिक तथा सामाजिक जीवनमा लैङ्गिक समानता कायम गर्नु,
२. लैङ्गिक दृष्टिकोणलाई मूलप्रवाहीकरण गरी लैङ्गिक उत्तरदायी स्थानी शासन पद्धति कायम गर्नु,
३. महिलामाथि हुने सबै किसिमका हिंसा, विभेद र शोषणको अन्त्य गर्नु,
४. विकसित विश्वव्यापी मूल्य, मान्यता र वदँलिदो परिस्थितिलाई सम्बोधन हुने गरी बालअधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनलाई प्रभावकारी बनाउनु,
५. ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई समाज विकास र पूर्वाधार निर्माणमा उपयोग गर्नु, ज्येष्ठ नागरिकमाथि हुने हिंसा र दुर्व्यवहारको अन्त्य गर्नु,
६. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार तथा स्रोत-साधनको व्यवस्थापन गर्न नसक्नु।

अवसर

१. लैङ्गिकमैत्री संविधान तथा राज्यका तीनै तहमा महिलाको राजनैतिक सहभागिता तथा समाजको मूल्य, मान्यता र व्यवहारमा क्रमशः सकारात्मक परिवर्तन हुँदै आउनु
२. बालबालिकाको मौलिक हक सम्बन्धी सवालका लागि विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकताका साथ तर्जुमा हुनु
३. संविधानद्वारा ज्येष्ठ नागरिकको विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको हक सुनिश्चित हुनु
४. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि सेवा सुविधा र सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था संविधान तथा ऐनद्वारा ग्यारेन्टी गरिनु तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू स्वयं क्रियाशील भई संगठित हुनु

५.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

“महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गतामैत्री कैलाश”

लक्ष्य

महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिविरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी सक्षम र आत्म सम्मानपूर्ण जीवन यापन गराउने।

उद्देश्य

१. महिला हिंसाको अन्त्य तथा लैङ्गिक समता कायम गर्नु ।
२. बालबालिकाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्नु ।
३. ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्नु
४. अपाङ्गता भएका व्यक्तिकालागि आधारभूत सेवा, स्रोत र प्रविधिमा सहज पहुँचको वृद्धि गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरण मार्फत् जीवनयापनमा सहजता तथा आत्मसम्मान प्रदान गर्नु

५.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका १८: महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: महिलाको हक-अधिकारको संरक्षण र लैङ्गिक समता कायम गर्नु ।	
१.१: पालिका मातहतका सबै निकायहरूमा लैङ्गिक समानता बृद्धि गर्ने ।	१. गाउँपालिकाका नीति निर्माण र कार्यान्वयनमा समान महिलाको समान सहभागिता तथा प्रतिनिधित्वमा बढोत्तरी गरिनेछ । २. लैङ्गिक समानता प्राप्तिको लागि पुरुषको समेत सक्रिय सहभागितामा बृद्धि गरिनेछ ।
१.२: लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्ने कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।	१. महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा, शोषण र विभेद नियन्त्रणको कानुनी उपचार प्रणालीलाई पहुँच योग्य बनाइनेछ । २. स्थानीय तहमा हिंसा प्रभावित महिलाहरूको लागि पुनर्स्थापना तथा सुरक्षा गृह स्थापना तथा सञ्चालन का साथै पालिकामा राहतकोषको सञ्चालन गरिने छ ।
उद्देश्य २: बालबालिकाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा बालमैत्री वातावरण सृजना गर्नु ।	
२.१: विभेद, हिंसा, उत्पीडन, शोषणबाट बालबालिकालाई उचित संरक्षण गर्ने ।	१. बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा, यौनदुर्व्यवहार, बालश्रम, बलात्कार, बेचबिखनजस्ता अपराध विरुद्ध सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । २. हिंसा प्रभावित बालबालिकाको उचित संरक्षण तथा पुनर्स्थापनाका लागि बाल हेल्पलाइन सेवाको व्यवस्था गरिनेछ । ३. अनाथ, असहाय, पूर्ण अपाङ्गता भएका र विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको लागि पुनर्स्थापना केन्द्र तथा बालकोषको स्थापना गरिनेछ ।
२.२: बालबालिकाको सहभागिता बृद्धि गर्ने ।	१. बाल क्लब तथा बाल सञ्चालको गठन, विस्तार तथा परिचालन गरी बालबालिकाको सहभागिता बढाइनेछ । २. स्थानीय नीति निर्माण तहमा बालबालिकाको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ३. बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक र शैक्षिक विकासमा अवरोध तथा बाधा नपर्ने गरी बाल सहभागितामा बृद्धि गरिनेछ ।
२.३: बालमैत्री वातावरणको विकास गर्ने ।	१. बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि प्रत्येक वार्डमा बाल उद्यान निर्माण गरिनेछ । २. बालमैत्री स्थानीय शासनका माध्यमबाट बाल अधिकार सूचकहरू पूरा गर्न बालमैत्री पालिका घोषणा गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्नु ।	
३.१: ज्येष्ठ नागरिकको लागि हेरचाह, स्याहारसुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने ।	१. आफ्ना आमाबाबुलाई सन्तानले हेरचाह तथा उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने पद्धतिको प्रवर्द्धन गरिनेछ । २. आवश्यकता अनुसार ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र तथा आश्रमको व्यवस्था गरिनेछ ।
३.२: ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र	१. ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गर्न अवसर प्रदान

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
अनुभवलाई उपयोग गरी सहभागितामा वृद्धि गर्ने ।	गर्नुका साथै अन्तरपुस्ता हस्तान्तरण गरिनेछ ।
३.३: ज्येष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षा सेवालाई वृद्धि गर्ने ।	१. ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान स्वरूप सेवा र सुविधामा विशेष सहूलियतको व्यवस्था गरिनेछ । २. ज्येष्ठ नागरिकले समाज र राष्ट्रको लागि पुर्याएको योगदानको आधारमा सम्मान गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: अपाङ्गता भएका व्यक्तिकालागि आधारभूत सेवा, स्रोत र प्रविधिमा सहज पहुँचको वृद्धि गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरण मार्फत् जीवन यापनमा सहजता तथा आत्मसम्मान प्रदान गर्नु ।	
४.१: अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना निर्माण तथा सुधार गरी सार्वजनिक सेवामा पहुँच बढाउने ।	१. भौतिक संरचना, पूर्वाधार तथा यातायातका साधनहरू अपाङ्गमैत्री बनाई सहज हुने वातावरण निर्माण गरिनेछ । २. शिक्षण सिकाइ पद्धति अपाङ्गमैत्री बनाई गुणस्तरीय शिक्षामा सबै अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको पहुँच वृद्धि गरिनेछ । ३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सरकारी र निजी क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर वृद्धि गरिनेछ ।
४.२: अपाङ्ग व्यक्तिहरूप्रति गरिने हिंसाको न्यूनीकरण गर्ने ।	१. अपाङ्ग व्यक्तिहरूप्रति गरिने विभेद र हिंसा निराकरण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागितामा वृद्धिका लागि आवश्यक नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।

५.६ प्रमुख कार्यक्रम

महिला

१. लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध सचेतनामूलक कार्यक्रम
२. हिंसा प्रभावित महिलाहरूको लागि पुनर्स्थापना र सुरक्षा गृह स्थापना
३. राहतकोषको स्थापना एवम् सञ्चालन
४. महिला उद्यमशीलताको विकासका लागि तालिम र व्यवसायिक केन्द्रको स्थापना
५. GESI परिक्षण तथा बजेट कार्यन्वयन

बालबालिका

१. बालअधिकार सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम
२. बाल क्लव तथा बालसञ्जालहरूको गठन, सञ्चालन, संस्थागत तथा क्षमता विकास
३. बाल-कोष स्थापना तथा सञ्चालन
४. वार्डस्तरमा बालउद्यान निर्माण

ज्येष्ठनागरिक

१. दिवा सेवा केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन
२. ज्येष्ठ नागरिक आश्रमहरू (सत्सङ्ग भवन) को संस्थागत क्षमता तथा पूर्वाधार विकास
३. अन्तरपुस्ता छलफल तथा अन्तरक्रिया

अपाङ्गता

१. हेल्प डेक्स स्थापना
२. अपाङ्गता मैत्री संरचना निर्माण सचेतना
३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि क्षमता अनुसारको सीप विकास तालिम रोजगारी प्रारम्भ

५.७ अपेक्षित उपलब्धि

महिला हिंसाको अन्त्य तथा लैङ्गिक समता कायम भएको हुनेछ। साथै बालबालिकाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा बालमैत्री वातावरण सिर्जना भएको हुनेछ। त्यसैगरी ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग भएको हुनेछ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिकालागि आधारभूत सेवा, स्रोत र प्रविधिमा सहज पहुँचको वृद्धि गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरण मार्फत् जीवनयापनमा सहजता तथा आत्मसम्मान प्राप्त भएको हुनेछ।

खण्ड छः युवा तथा खेलकुद

६.१ पृष्ठभूमि

नेपालमा १६ देखि ४० वर्ष उमेर समूहको जनसङ्ख्या करिव ४० प्रतिशत रहेको छ भने गाउँपालिकामा करिव ४३ प्रतिशत रहेको छ । विकासमा युवा सहभागिताको अभिवृद्धि गर्दै राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अधिकारको पूर्ण उपयोगको वातावरण तयार गरी युवाहरूको सशक्तीकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी लगायतका क्षेत्रमा विशेष अवसर प्रदान गरिनु पर्दछ । जनसाङ्ख्यिक पूँजीको रूपमा रहेका युवाहरूको विदेश पलायन रोक्दै विकासको हरेक क्षेत्रमा युवाहरूको पहुँच बढाउने र सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणमा युवाहरूलाई मूलप्रवाहीकरण गर्दै शिक्षित, दक्ष, लगनशील, अनुशासित युवाहरूबाट पालिकाको विकासमा योगदानको वातावरण सिर्जना गर्नु पर्ने भएको छ ।

व्यक्तिको शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र संवेगात्मक पक्षको सन्तुलित विकासका लागि खेलकुद अपरिहार्य छ । त्यसैले “सबैका लागि खेलकुद” भन्ने अभियान सञ्चालन गरी समाजमा रहेका खेलाडी, खेल प्रशिक्षक, बालबालिका, युवा, ज्येष्ठ नागरिक, फरक क्षमता भएका व्यक्तिहरू सबैलाई खेलकुदको माध्यमबाट निरोगी एवम् अनुशासित तुल्याई देश विकासको पथमा संलग्न गराउनु अहिलेको प्रमुख आवश्यकता हो । खेलाडीलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा प्रतिस्पर्धी बनाई पालिका, प्रदेश र राष्ट्रको गौरव बढाउने अवसर सिर्जना गर्नुपर्ने भएको छ ।

६.२ प्रमुख समस्या

युवा लक्षित विकासका लागि कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनु, बजारको माग र आपूर्तिको आधारमा रोजगार सिर्जनाका लागि उचित योजना अनुसार जनशक्ति उत्पादन हुन नसक्नु, युवाहरूका लागि उद्यमशीलता र रोजगारीका अवसरहरू पर्याप्त नहुँदा विदेश पलायन हुन बाध्य हुनु, सीप र तालिम विनाका अदक्ष कामदारहरू वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्दा पर्याप्त रिमिटेन्स भित्रिन नसक्नु, “विकास-अनुशासन-गतिशीलता” सँग युवाहरूलाई जोड्न नसक्नु, सामाजिक र सांस्कृतिक विकृति विसंगतिहरूबाट जोगाउन गरिएका प्रयासहरू पर्याप्त नहुनु आदि प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

खेलकुद विकासका लागि पूर्वाधार र खेल सामग्रीको कमी हुनु, पालिकामा भएका खेलकुद पूर्वाधारहरू गुणस्तरीय, आधुनिक र सुविधायुक्त नहुनु, युवा तथा खेलकुद क्लबहरू वैधानिक रूपमै सञ्चालन गर्न नसक्नु, क्लबहरूको आफ्नै भवन र पूर्वाधार नहुनु, खेलाडी तथा प्रशिक्षकहरूलाई नियमित रूपमा प्रशिक्षण दिई उनीहरूको मनोबल उच्च बनाई जीविकोपार्जनको आधारको रूपमा स्थापित गर्न नसकिनु, अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगिताहरूमा नियमित रूपमा प्रतिस्पर्धी हुन नसक्नु, खेलकुदको विकास र लगानीमा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरी लगानी आकर्षण गर्न नसक्नु, खेल सम्बद्ध संस्थाहरूको क्षमता विकास गरी संस्थागत सुशासन कायम गर्न नसक्नु, साहसिक खेलकुदमा पर्याप्त ध्यान दिन नसकिनु जस्ता विषय प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

६.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. वर्षेनी श्रम बजारमा थपिने युवालाई रोजगारमूलक र व्यवसायिक शिक्षा तालिम उपलब्ध गराई रोजगारी प्रदान गर्नु
२. युवा प्रतिभा-पलायन रोक्नु
३. युवाहरूमा सकारात्मक सोचको वृद्धि गरी श्रम र संस्कृतिप्रति सम्मान गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्नु
४. युवाहरूमा स्वयंसेवी भावनाको जागृत गर्नु, सामाजिक र आर्थिक सेवाहरूमा युवाको पहुँच वृद्धि गर्नु
५. उपयुक्त खेल पूर्वाधार-आधारशीला निर्माण गर्नु
६. समुदायदेखि नै खेलकुदलाई आत्मसात् गरी बालबालिका, युवा, विद्यार्थी, ज्येष्ठ नागरिक लक्षित खेलकुद कार्यक्रम र शिक्षण, प्रशिक्षण तथा विभिन्न प्रतियोगिताहरूको आयोजना गरी स्वच्छ तथा प्रतिस्पर्धी खेलाडीको विकास एवम् खेल संस्कृतिको विकास गर्नु

अवसर

१. संविधानमै युवा विकास सम्बन्धी व्यवस्था
२. राष्ट्रिय युवा परिषद्को गठन र परिचालन
३. देशमा विकास आयोजना, उद्योग सञ्चालन गर्न प्रशस्त युवा शक्ति र श्रम देशमा उपलब्ध
४. संविधानले नै खेलकुदलाई राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा लिनु
५. स्थानीय स्तरमा विभिन्न क्लबहरूद्वारा खेलकुद पूर्वाधार विकास र प्रतियोगिता आयोजनामा योगदान रहनु
६. विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा खेलकुदलाई अभिन्न अङ्गका रूपमा लिइनु ।

६.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

“युवा जनशक्ति र खेलकुदको विकास पालिकाको समृद्धिको आधार”

लक्ष्य

युवा जनशक्तिलाई पालिकाको सामाजिक-आर्थिक विकास तथा खेलकुदमा मूलप्रवाहीकरण गर्ने

उद्देश्य

१. युवाहरूलाई उद्यमशील, स्वरोजगार र स्वावलम्बी बनाउँदै विकासमा युवाको सहभागिता वृद्धि गर्नु।
२. खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यवसायिक बनाउनु ।

६.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका १९: युवा तथा खेलकुदका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: युवाहरूलाई उद्यमशील, स्वरोजगार र स्वावलम्बी बनाउदै विकासमा युवाको सहभागिता वृद्धि गर्नु ।	
१.१: विकासमा युवा सहभागिता बढाउने ।	१. विकास निर्माणमा युवाहरूलाई परिचालन गर्न युवा स्वयंसेवा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. पालिकाका नीति-कार्यक्रम निर्माण तथा अनुगमन-मूल्याङ्कनमा युवा सहभागिता वृद्धि गरिनेछ ।
१.२: युवालाई उद्यमशील, व्यवसायी र आत्मनिर्भर बनाउन वित्तीय स्रोत साधनको पहुँचमा वृद्धि गर्ने ।	१. रोजगार तथा स्वरोजगार सिर्जनाका लागि सार्वजनिक, निजी, साझेदारीका वित्तीय संस्थाहरू मार्फत् सहूलियत व्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराइनेछ ।
१.३: युवा केन्द्रित प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सीप विकासका अवसरहरू विस्तार गरी उद्यमशील बनाउने ।	१. युवामा उद्यमशीलता विकासका लागि स्वदेश तथा विदेशको बजारको माग अनुरूप व्यवसायिक तथा प्राविधिक तालिम उपलब्ध गराइनेछ । २. वैदेशिक अध्ययन तथा रोजगारीबाट आर्जन भएका पूँजी, ज्ञान, सीप, प्रविधि र अनुभवलाई स्वदेशमा नै उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाउन प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. परम्परागत पेशा र व्यवसायको जगेर्ना, आधुनिकीकरण, र व्यवसायीकरण गर्न युवाहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१.४: युवामा सकारात्मक सोच, सिर्जनशीलता र नेतृत्व क्षमताको विकास गर्ने ।	१. सिर्जनात्मक अन्वेषण र नवप्रवर्तन कार्य गरी राष्ट्रको गौरव बढाउन योगदान दिन युवाहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । २. विकास वा खेलकुद सम्बन्धी विभिन्न क्लवहरूको स्थापना तथा प्रभावकारी सञ्चालन मार्फत युवाहरूको नेतृत्व र व्यक्तित्वको विकास गरिनेछ । ३. युवाहरूलाई परिवार र समाजप्रति जिम्मेवारी गराइनेछ । ४. युवाहरूलाई लागु पदार्थ दुर्व्यसन तथा नियन्त्रण सम्बन्धी चेतना मुलक कार्यक्रम तयारी तथा सञ्चालनमा सहभागी गराइनेछ । ५. वातावरण संरक्षण र दिगो विकासमा युवा सहभागितालाई प्राथमिकता दिइनेछ । ६. विज्ञान तथा सूचना प्रविधिमा युवाको पहुँचका लागि प्रत्येक वार्डमा सूचना प्रविधि सम्पन्न युवा सूचना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
उद्देश्य २: खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यवसायिक बनाउनु ।	
२.१: खेलकुदको समुचित विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण गर्ने ।	१. पालिकामा कम्तिमा एउटा न्युनतम सुविधा सम्पन्न बहुउद्देश्यीय खेलकुद रङ्गशाला निर्माण गरिनेछ । २. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा खेलकुद पूर्वाधार निर्माण र सुदृढ गरिनेछ । ३. प्रत्येक वार्डमा कभर्डहल तथा आवश्यक खेल सामग्रीको व्यवस्था गरिने छ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
२.२: खेल सम्बद्ध राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी खेलकुद विकास गर्ने ।	१. खेलकुद विकासका लागि सरोकारवाला राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थासँग सहयोग र सहकार्य गरिनेछ । २. खेलकुद पूर्वाधारको विकास र खेल क्षेत्रको उत्थानका लागि विज्ञता हाँसिल गरेका विदेशी खेलाडीसँग ज्ञान र सीपको आदानप्रदान गर्न आवश्यक समझदारीको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
२.३: योग तथा ध्यानका साथै मनोरञ्जनात्मक, परम्परागत तथा संस्कृतिजन्य खेलकुद विकास गर्ने ।	१. योग तथा ध्यान मार्फत युवाहरूमा सकारात्मक विकासका लागि योग तथा ध्यानका प्रशिक्षक तयार गरिने छ । २. प्रत्येक वार्डमा योग तथा ध्यान प्रशिक्षण केन्द्र स्थापना तथा सुसञ्चालन गरिनेछ । ३. मनोरञ्जनात्मक तथा संस्कृतिजन्य खेललाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ४. लोपोन्मुख रैथाने (Indigenous) खेल उत्थान तथा विकासका लागि आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
२.४: प्रतिभावान खेलाडीको पहिचान, क्षमता विकास र प्रोत्साहन गर्ने ।	१. राष्ट्र र प्रदेशको गौरव राख्न सफल खेलाडीहरूलाई सम्मान एवम् पुरस्कार दिइनेछ । २. स्थानीय स्तरदेखि प्रतियोगिता सञ्चालन गर्दै प्रतिभावान खेलाडीको पहिचान, विकास, सम्मान तथा प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. विद्यालय तथा पालिका तहमा खेलकुद पूर्वाधारको विकास गरी खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ । ४. खेलकुदमा युवाहरूको सहभागिता वृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

६.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. युवा सूचना केन्द्रको स्थापना र सुसञ्चालन
२. युवाको सहभागीतामा परम्परागत पेशाको आधुनिकीकरण तथा व्यवसायीकरण
३. युवाहरूकालागि प्राविधिक तथा व्यवसायिक तालिम र उद्यमशीलताको विकास
४. प्रत्येक वार्डमा खेलमैदान निर्माण तथा स्तरवृद्धि ।
५. खेलकुद कार्यक्रम सञ्चालन ।
६. विद्यालय स्तरमा खेलकुद विकास ।
७. युवा क्लबहरूको खेलकुदमा परिचालन ।
८. योग तथा ध्यानकेन्द्रको स्थापना र सुसञ्चालन ।

६.७ अपेक्षित उपलब्धि

युवाहरूलाई उद्यमशील, स्वरोजगार र स्वावलम्बी बनाउँदै विकासमा युवाको सहभागिता वृद्धि भएको हुनेछ । साथै खेलकुद पूर्वाधारको विकासबाट युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यवसायिक बनाइएको हुनेछ ।

खण्ड सात: सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण

७.१ पृष्ठभूमि

गरिवी न्यूनीकरण र मानव सुरक्षाको महत्वपूर्ण साधनको रूपमा रहेको नागरिकको सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणको हकलाई संविधानले नै सुनिश्चित गरेको छ। समावेशी तथा दिगो विकासका लागि यसको निकै महत्त्व छ। राज्यले आर्थिक तथा सामाजिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका विपन्न एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातीका नागरिक, दलित आदिलाई लक्षित गरी स्वास्थ्य उपचार सेवा, स्वास्थ्य बिमा, दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, निर्वाहमुखी भत्ता लगायत विशेष व्यवस्थासहित संरक्षणको व्यवस्था गर्दै आएको अवस्था छ। पालिकामा पनि विद्यमान सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण प्रणालीलाई अझ सुदृढ, वित्तीय रूपले दिगो तथा प्रभावकारी बनाउन निकै आवश्यक भएको छ।

७.२ प्रमुख समस्या

संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणका कार्यक्रम कार्यान्वयनमा जटिलताले कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन हुन नसक्नु, सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी खण्डीकृत तथ्याङ्क नहुनु यस क्षेत्रका केही समस्याहरू हुन्।

७.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सेवाको एकीकृत सूचना प्रणालीलाई कार्यान्वयनमा ल्याउनु, एकीकृत तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गर्नु, सामाजिक सुरक्षाको दायरा वृद्धि
२. स्रोतको दिगोपना र वितरणमा समस्या
३. अनौपचारिक क्षेत्रलाई पनि सूचना प्रणालीमा समावेश गर्ने

अवसर

१. सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणको विषय तिनै तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने अधिकार क्षेत्रमा पर्नु
२. नेपाल सरकारले योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा योजना कार्यक्रम लागू गर्नु
३. सामाजिक सुरक्षा कोष ऐन लागू हुनु
४. संस्थागत र नीतिगत व्यवस्थाका साथै प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारहरूबाट कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनु

७.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

“दिगो तथा व्यवस्थित समावेशी सामाजिक सुरक्षा र संरक्षण प्रणाली”

लक्ष्य

समावेशी सामाजिक सुरक्षा र संरक्षण प्रणाली मार्फत कल्याणकारी पालिकाको रूपमा स्थापित गर्ने।

उद्देश्य

१. सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूमा समाजका लक्षित वर्गको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सुरक्षित र सम्मानजनक जीवनयापनका लागि सेवा सुविधाहरूको विस्तार गर्नु।

७.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका २०: सामाजिक सुरक्षा र संरक्षणाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूमा समाजका लक्षित वर्गको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सुरक्षित र सम्मानजनक जीवनयापनका लागि सेवा सुविधाहरूको विस्तार गर्नु ।	
१.१: लक्षित वर्गको पहिचान गरी सुदृढ सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको विकास गर्ने ।	१. सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी आवश्यक कानुनी दस्तावेज तयार गरिनेछ । २. लक्षित वर्गका व्यक्तिहरूलाई उपलब्ध गराइने सामाजिक सुरक्षा भत्ताका कोषको व्यवस्था गरिनेछ । ३. व्यवस्थित सामाजिक सुरक्षा सूचना प्रणाली मार्फत लक्षित वर्गको पहिचान गरी आवश्यक भएमा थप एकीकृत योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । ४. परित्यक्त, हिंसा पीडित, शारीरिक रूपले अशक्त, अपाङ्गता भएका तथा विशेष जोखिममा रहेका विपन्न वर्गका नागरिकहरूका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ र आफू एक्लो नभएको पालिका साथमा रहेको अनुभूति प्रदान गरिनेछ । ५. लक्षित वर्ग प्रति संवेदनशील बनाई जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२: सुरक्षित, मर्यादित र सभ्य समाज निर्माण गर्ने ।	१. सामाजिक कुरीति, जातीय छुवाछुत तथा भेदभाव नियन्त्रण लगायतका विभिन्न नकारात्मक गतिविधिहरू न्यूनीकरणकालागि आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. सबै खाले सामाजिक विकृतिहरूको कडाइका साथ नियन्त्रण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. अपाङ्ग र लैङ्गिक मैत्री संरचना निर्माण गरिनेछ । ४. मर्यादित जीवनबारे सचेतनात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

७.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. सामाजिक सुरक्षा कोषको व्यवस्थापन ।
२. अपाङ्गमैत्री र लैङ्गिकमैत्री संरचना निर्माण ।
३. सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि ।
४. सामाजिक सुरक्षा सूचना प्रणाली अद्यावधिक गर्ने ।

७.७ अपेक्षित उपलब्धि

सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूमा समाजका लक्षित वर्गको पहुँचमा बृद्धि भई सुरक्षित र सम्मानजनक जीवनयापनका लागि सेवा सुविधाहरूको विस्तार भएको हुनेछ ।

परिच्छेद सातः पूर्वाधार विकास

खण्ड एकः ऊर्जा

१.१ पृष्ठभूमि

नेपाल सरकारको उच्च प्राथमिकतामा परेको जलविद्युत आर्थिक बृद्धि र आर्थिक रूपान्तरणको एक महत्त्वपूर्ण साधन हो । नेपालको विद्युत विकासको यात्रा वि.स. १९६८ देखि सुरु भए तापनि वित्तीय उत्प्रेरणा सहितको लगानी नीतिको प्रभावकारी, समन्वय र निर्माण क्षमताको अभावले सम्भावित क्षमताको न्यून मात्रामा उत्पादन सम्भव हुन सकेको छ । जलविद्युत विकासकालागि स्वदेशी तथा वैदेशिक लगानीहरू आकर्षण भइरहेका छन् नेपालकोलागि जलविद्युत नै ऊर्जाको महत्त्वपूर्ण एवम् भरपर्दो सम्भाव्य स्रोत भएको छ ।

विश्वभर वैकल्पिक ऊर्जा, परम्परागत ऊर्जा अर्थात् खनिज ऊर्जामा आधारित ऊर्जाको प्रतिस्पर्धी बनेर उदाउँदो छ । नेपालको संविधानले वैकल्पिक ऊर्जाको विकास गरी आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिकालागि सुपथ र सुलभ रूपमा भरपर्दो ऊर्जाको आपूर्ति गर्ने नीति अङ्गीकार गरेको छ र यसबाट दुर्गम क्षेत्रमा रहेका राष्ट्रिय प्रसारण लाइन पुर्‍याउन सम्भाव्यता नभएका तथा छरिएर रहेका बस्तीहरूमा आधुनिक ऊर्जाको पहुँच पुर्‍याउन र शहरी क्षेत्रको बढ्दो ऊर्जा भागको व्यवस्थापन गर्न र परम्परागत तथा आयातित ऊर्जा माथिको निर्भरतालाई कम गर्न विभिन्न किसिमका नवीकरणीय ऊर्जाको प्रवर्द्धन, विकास र दिगो व्यवस्थापन गरी यस क्षेत्रलाई मुल प्रवाहमा लयाउन जरुरी छ । नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रमा नेपालमा भैरहेका कार्यहरूमा लघु जलविद्युत सुधारिएको पानि घट्ट, सौर्य ऊर्जा, वायु ऊर्जा, सुधारिएको चुलो, विद्युतीय चुलो, गोबरग्यास र वायोग्यास आदि रहेको छ ।

१.२ प्रमुख समस्या

पर्याप्त मानव, आर्थिक र भौतिक स्रोत नभएको, बाढी तथा पहिरो प्रकोप जोखिम युक्त भूबनौट भएको समग्र जलस्रोत तथा नदी व्यवस्थापनको गुरुयोजना निर्माण गरी योजनाबद्ध विकास हुन नसकेको, वैकल्पिक ऊर्जाको प्रवर्द्धन र विस्तारकोलागि सहूलियत ऋण, जोखिम व्यवस्थापनको व्यवस्था नहुनु, वैकल्पिक ऊर्जा विकासमा निजी क्षेत्र अपेक्षाकृत रूपमा आकर्षित हुन नसक्नु, वैकल्पिक ऊर्जा प्रविधि प्रवर्द्धन तथा प्रयोग सम्बन्धमा क्षमताको कमी हुनु, जोखिम व्यवस्थापन र विमा सम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था नहुनु वैकल्पिक ऊर्जा व्यवस्थापनको गुरुयोजना निर्माण गरी योजनाबद्ध विकास हुन नसक्नु आदि समस्या रहेका छन् ।

१.३ चुनौती तथा अवसर

चुनौती

१. बजारीकरण तथा आर्थिक गतिविधिको विस्तारका कारण बढ्दै गएको विद्युतको माग पुरा गर्नु
२. भौगोलिक विकटता र बस्ती छरिएको भएकाले एकीकृत सेवा प्रदान गर्न गाह्रो हुनु
३. नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रमा सहूलियत कर्जाको व्यवस्थापन गर्नु
४. खाना पकाउने प्रयोजनकालागि प्रयोग हुने परम्परागत ऊर्जाको स्रोतलाई स्वच्छ र आधुनिक ऊर्जाले प्रतिस्थापन गर्नु
५. सौर्य तथा वायु ऊर्जा उत्पादनमा निजी तथा समुदायको लगानी आकर्षित गर्नु
६. ग्रामीण क्षेत्रका लघु जल तथा सौर्य विद्युत आयोजनाबाट खेर गैरहेको विद्युत प्रसारण लाइनमा प्रवाह गरी आय बृद्धि गर्नु

अवसर

१. आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी परम्परागत व्यवहारलाई परिवर्तन गरी उत्पादन बृद्धि गर्ने
२. ऊर्जा विकासबाट अन्य साना तथा घरेलु उद्योग स्थापना तथा सञ्चालनमा सहजता हुने
३. दाउराको खपत कम हुन गई वनजङ्गल संरक्षणमा योगदान हुने
४. स्थानीय स्रोत साधनको संरक्षण तथा दिगो प्रयोग हुने
५. वैकल्पिक ऊर्जा मार्फत धुवाँरहित भान्साको अवधारणा लागु हुने
६. सिंचाइ तथा खानेपानीको पहुँच पुऱ्याउन सम्भावना नरहेका क्षेत्रमा सौर्य ऊर्जाको प्रयोग गरी लिफ्ट खानेपानीको सञ्चालन गर्न सकिने ।

१.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"ऊर्जाको अधिकतम प्रयोग कैलाशको दिगो आर्थिक र सामाजिक विकासको आधार"

लक्ष्य

नवीकरणीय तथा वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन र उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा बृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. ऊर्जाको उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण—मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा बृद्धि गर्नु ।
२. परम्परागत ऊर्जाको सट्टामा वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा बृद्धि गर्नु ।

१.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका २१: ऊर्जाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: ऊर्जाको उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण—मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा बृद्धि गर्नु ।	
१.१: ऊर्जा क्षेत्रको संस्थागत संरचना तयार गरी दिगो र अधिकतम उपयोगको आधार तयार गर्ने ।	१. संघीय स्वरूप अनुसार ऊर्जा क्षेत्रको स्थानीय स्तरमा संस्थागत संरचना तयार गरिनेछ । २. संगठनात्मक संरचना अनुसार विद्युत जडान गर्ने र मर्मत सम्भार गर्न तालिम प्राप्त दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गरी उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । ३. विद्युत वितरण लाइनमा उच्च क्षमता तथा गुणस्तरीय ट्रान्स्फर्मरहरू प्रतिस्थापन गरिनेछ । ४. घरायसी प्रयोजनकालागि अधिकतम ऊर्जा प्रयोग गर्ने परिवारलाई सम्मान/प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.२: उपलब्ध सम्पूर्ण ऊर्जा स्रोतको पहिचान, उत्पादन, वर्तमान तथा भविष्यमा ऊर्जाको माग र आपूर्ति सम्बन्धी डाटाबेस तयार गरी संस्थागत विकासमा जोड दिने ।	१. कैलाश गाउँपालिकामा ऊर्जाको स्रोत पहिचान, कुल सम्भाव्य जलविद्युत क्षमता, माग र आपूर्तिको अध्ययन गरिनेछ । २. कैलाशमा उत्पादित ऊर्जा, वर्तमान तथा भविष्यको माग र आपूर्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी डाटाबेस तयार गरिनेछ । ३. निर्माण सम्पन्न भई सञ्चालनमा रहेका लघु तथा साना जलविद्युत आयोजनाको मर्मत, सम्भार र संस्थागत विकास गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	४. यस क्षेत्रमा रहेका मुख्य ऊर्जा उत्पादन केन्द्र सम्मको सडक र प्रसारण लाइनको सञ्जाल निर्माण गरिनेछ ।
उद्देश्य २: परम्परागत ऊर्जाको सट्टामा वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा बृद्धि गर्नु । २.१: ऊर्जाको प्रयोगलाई दिगो, भरपर्दो गुणस्तरीय र प्रभावकारी रूपमा विकास गरी बहुउपयोगि बनाउने ।	१. ऊर्जाको खपत प्रभावकारी ढङ्गबाट गर्नकालागि विशेष सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. सार्वजनिक संस्था वा स्थानहरू जस्तै, अस्पताल, विद्यालय, धार्मिकस्थल, सडक, पर्यटक्य स्थल, आदिमा आधारभूत ऊर्जाको नियमित आपूर्ति गर्न सौर्य ऊर्जा जडान गरिनेछ । ३. विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्न सहूलियत ऋण/अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ । ४. कृषि तथा शहरी क्षेत्रबाट निस्कने फोहरजन्य वस्तुबाट बायोग्यास तथा प्राङ्गारिक मल उत्पादन तथा प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । ५. सिँचाई तथा खानेपानीको पहुँच पुर्‍याउन सम्भावना नरहेका क्षेत्रमा सौर्य ऊर्जाको प्रयोग गरी लिफ्ट खानेपानीको सञ्चालन गरिनेछ । ६. जलविद्युत, वैकल्पिक ऊर्जाको अधिकतम प्रयोग गरी दैनिक जीवनयापनमा सहजता ल्याउँदै परम्परागत ईन्धनको प्रयोग घटाइनेछ । ७. वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रबाट सहुलेत दरमा ऋणको व्यवस्था गरिनेछ ।

१.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमार्फत वातावरण संरक्षण तथा ऊर्जामा आत्मनिर्भरता सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम
२. जैविक ऊर्जा उत्पादन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम
३. ऊर्जा उपभोग सम्बन्धी दीर्घकालीन, मध्यमकालीन तथा अल्पकालीन नीति, रणनीतिक योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा
४. सामुदायमा सामुदायिक विद्युतीकरणको पूर्वाधार तर्जुमा
५. दाउरा माथिको निर्भरतालाई कम गर्न विद्युतीय उपकरण प्रयोग गर्न प्रोत्साहन कार्यक्रम
६. वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोगमा सुलभ दरमा ऋण तथा अनुदान कार्यक्रम
७. वैकल्पिक ऊर्जा मार्फत धुवाँरहित भान्सा कार्यक्रम

१.७ अपेक्षित उपलब्धिहरू

आवश्यकता अनुरूप सबैले विद्युतीय ऊर्जा खपत गर्न सक्ने अवस्था सिर्जना भएको हुनेछ । घरायसी प्रयोजनकालागी ऊर्जाको अधिकतम प्रयोग भएको हुनेछ । खाना पकाउन विद्युतीय इन्धनको प्रयोगमा बृद्धि भई दाउराको प्रयोगमा हास आएको हुनेछ ।

खण्ड दुई: यातायात पूर्वाधार

२.१ पृष्ठभूमि

भौतिक पूर्वाधार आर्थिक विकास एवम् सामाजिक समृद्धिका आधारहरू हुन् जसमा सडक यातायात तथा पुलको सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण योगदान रहन्छ । पूर्वाधारको विकासमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ स्थानीय निकायलाई जिम्मेवार बनाएको छ । पूर्वाधार निर्माणकालागि स्थानीय निकायलाई प्रदेश एवम् संघीय सरकारबाट समेत अर्थिक एवम् प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउने व्यवस्था गरिएको छ । कैलाश गाउँपालिकाले पूर्वाधार विकासमा समावेशी, वातावरणमैत्री, गुणस्तरीय पूर्वाधार भन्ने अभियानका साथ कार्यक्रम अगाडि बढाएकोछ । गाउँपालिकाको विकास र समृद्धिको प्रमुख आधारका रूपमा रहेको एक क्षेत्र यातायात पनि हो । गाउँपालिका अन्तरगतका सबै वडाहरूमा २०५७/०५८ देखि मोटरबाटो खनन सुरु गरिएको र हाल सबै वडाहरूमा ग्रामीण सडक खनिएका छन् । गाउँपालिका सबै वडाहरूमा सडकको पहुँच भित्र भए पनि हालसम्म व्यवस्थित र सहज बसपार्क तथा बसस्टेशनको निर्माण हुन सकेको छैन र आवश्यक पर्ने सामान्य पूर्वाधारको व्यवस्था छैन । भएका सडकहरूको चौडाइ र पार्कहरूको व्यवस्था नभएकै कारण ग्रामीण क्षेत्रमा धेरै दुर्घटनाहरू हुने गरेका छन् ।

२.२ प्रमुख समस्या

पर्याप्त मात्रामा आर्थिक, प्राविधिक एवम् भौतिक स्रोतको अभाव हुनु, यातायात पूर्वाधारमा अपेक्षित एकीकृत विकास नहुनु, मापदण्ड बिना योजना पहिचान तथा छनोट हुनु, वर्तमान अवस्थामा अति सीमित मात्रामा यातायात सञ्जाल विकास हुनु, भौगोलिक विकटता हुनु, कच्ची सडकमात्र भएकोले यहाँको सडकको भाडादर महङ्गो हुनु, क्षमता भन्दा बढी यात्रुहरू बोकी जोखिमयुक्त यात्रा गर्ने प्रवृत्ति बढ्दो हुनु, सवारी नियमको बेवास्ता गर्ने प्रवृत्ति बढ्दो हुनु, निर्माण भइसकेका सडकहरू मर्मत तथा संरक्षणको अभावमा हुनु, अधिकांश निर्माणाधीन सडकहरू बजेट नपुगका कारण सुस्त गतिमा निर्माण हुनु, सडकको लम्बाइ बृद्धि साथै मर्मत सम्भारको दायित्व बृद्धि भए अनुरूप स्रोत व्यवस्थापन नहुनु जस्ता समस्याहरू यस पालिकामा रहेकाछन् ।

२.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. उच्च पहाडी कठिन भौगोलिक अवस्थाका कारण निर्माण कार्य खर्चिलो हुनु
२. निर्मित संरचनाहरूको मर्मत-सम्भार र सुरक्षाकालागि स्रोत—साधनको पर्याप्त व्यवस्था नहुनु
३. बाह्रै महिना चल्ने भरपर्दो र सुरक्षित सडक संरचना निर्माण गर्नु,
४. छरिएर रहेका बस्तीहरूमा सडक विस्तार गर्नु,
५. प्राकृतिक प्रकोप एवम् जलवायु परिवर्तनको पक्षलाई समेत ध्यानमा राखी सडक निर्माण गर्नु,
६. पहिले निर्माण भएका साँघुरा बाटाहरू चौडा गर्ने क्रममा दिनु पर्ने जग्गा, संरचना आदिको क्षतिपूर्ति प्रदान गर्नु

अवसरहरू

१. पूर्वाधार विकासबाट आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने
२. स्थानीय स्तरमा औद्योगीकरणमा सहजता हुने
३. स्थानीय स्रोत साधनको संरक्षण तथा दिगो प्रयोग हुने
४. पूर्वाधार विकासबाट स्थानीयहरूको आर्थिक स्थिति मजबुत हुने

५. स्थानीय तहमा थप रोजगारी सिर्जना हुने

६. गाउँपालिकाको विकासकोलागि सडक सञ्जालको विकास एवम् सुदृढीकरणको रणनीति तयार हुने

२.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सडक सञ्जाल तथा यातायात पूर्वाधार, कैलाशको आर्थिक समृद्धिको आधार"

लक्ष्य

दिगो पूर्वाधार विकास मार्फत नागरिकको सहज पहुँच हुने।

उद्देश्य

१. सडक पूर्वाधारहरूको निर्माण तथा स्तर उन्नति गरी मानिसहरूको जीवन सहज र सरल बनाउनु ।
२. यातायात पूर्वाधारको उचित मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गरी सहज आवतजावत र स्थानीय जनताको सुविधा, आयआर्जन तथा रोजगारी सिर्जना गर्नु ।

२.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका २२: यातायात तथा पूर्वाधारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सडक पूर्वाधारहरूको निर्माण तथा स्तर उन्नति गरी मानिसहरूको जीवन सहज र सरल बनाउनु ।	
१.१: योजनाको दीर्घकालीन उपयोगकोलागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मतकोलागि कोषको व्यवस्था गर्ने ।	१. नेपाल सरकारले निर्धारण गरेका न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण गरी सोको पालना गरी सडकको गुणस्तर कायम गरिनेछ । २. पुल निर्माण कार्यहरूको गुणस्तर कायम गर्न अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ । ३. योजनाको दीर्घकालीन उपयोगकोलागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मतकोलागि कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.२: गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक गतिविधिलाई सन्तुलित, समावेशी, गतिशील बनाउन योगदान पुऱ्याउन सक्ने रणनीतिक सडक सञ्जाल सुदृढ गर्ने ।	१. व्यवसायिक गतिविधिलाई गतिशील बनाउन सडकको निर्माण तथा स्तरवृद्धि गरिनेछ । २. प्राथमिकता प्राप्त लोकमार्ग तथा गाउँपालिकाको रणनीतिक सडक सञ्जालको निर्माणमा तीव्रता दिइनेछ । ३. सडकमा वर्षैभरि निर्वाध यातायात सञ्चालनको लागि सडक पुलको निर्माणलाई प्राथमिकताका साथ तीव्रता दिइनेछ ।
१.३: छिटो, भरपर्दो र वातावरण मैत्री सडक सञ्जाल विकास गर्न सहयोगी हुने प्रविधि तथा उपायहरू अबलम्बन गर्ने ।	४. बजार क्षेत्रमा सडक, पानी निकास र ढल, खानेपानी पाइप, बिजुली तथा इन्टरनेट वितरण लाइन, फूटपाथ आदिको एकीकृत रूपमा निर्माण गरिनेछ । ५. बजार क्षेत्र तथा जोखिमयुक्त सडक खण्डहरूमा आवश्यकताका आधारमा आकाशे पुल तथा भूमिगत बाटो निर्माण कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाइनेछ । ६. सडक छेउछाउका पहिरो तथा भूक्षय नियन्त्रण गर्न भौतिक संरचनाका साथसाथै बायोइन्जिनियरिङ्ग लगायतका गैरसंरचनात्मक वातावरण मैत्री प्रविधिहरूको प्रयोग गरिनेछ ।
उद्देश्य २: यातायात पूर्वाधारको उचित मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गरी सहज आवतजावत र स्थानीय जनताको सुविधा, आयआर्जन तथा रोजगारी सिर्जना गर्नु ।	

२.१: प्रमुख ग्रामीण बस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने गरी यातायात पहुँच बढाउन सडक विस्तार गर्ने ।	१. योजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत डिजाइन र लागत अनुमान गरेर मात्र वातावरणमैत्री पूर्वाधारको निर्माण गरिनेछ । स्थानीय तहको श्रम एवम् सीपलाई केन्द्रबिन्दुमा राखिनेछ । २. सम्पूर्ण पूर्वाधार योजनाहरूलाई आधुनिक सूचना प्रणाली अनुसार अद्यावधिक गर्दै नियमितरूपमा कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ । ३. प्रमुख ग्रामीण बस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने पूर्वाधार विकासका निर्माणमा व्यापक जनसहभागिता बढाइनेछ । ४. योजनाहरूलाई निर्धारित समयमा नै सम्पन्न गर्न योजनाको प्रकृति अनुरूप आवश्यक स्रोत तथा वस्तु र गुणस्तरको आधारमा वर्गीकरण गरी सोही अनुरूप व्यवस्था मिलाइनेछ ।
२.२: पर्यटकीय पदमार्गहरूको पहिचान तथा निर्माण कार्यलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्ने ।	१. पदमार्ग निर्माण तथा व्यवस्थापनको लागि समुदाय तथा स्थानीय तहलाई व्यापक रूपमा परिचालन गरिनेछ । २. पर्यटकीय पदमार्ग विकास तथा व्यवस्थापन गुरुयोजना तयार गरी स्तरोन्नति, निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यलाई क्रमागत रूपमा अगाडि बढाइनेछ । ३. ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पर्यटकीय ठाउँहरूको प्रवर्द्धन गर्न पदमार्गहरूको निर्माण गरिनेछ ।

२.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. सडक स्तरउन्नती
२. नयाँ सडक ट्रयाक निर्माण
३. पक्की पुल निर्माण
४. झोलुङ्गे पुल निर्माण
५. सडक आयोजनाहरूको डिपिआर
६. बसस्टप र प्रतिकालय निर्माण
७. सडक अतिक्रमण र न्यूनीकरणका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू

२.७ अपेक्षित उपलब्धि

सडक पूर्वाधारहरूको निर्माण तथा स्तर उन्नति गरी मानिसहरूको जीवन सहज र सरल बनेको हुनेछ । साथै यातायात पूर्वाधारको उचित मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गरी सहज आवतजावत र स्थानीय जनताको सुविधा, आयआर्जन तथा रोजगारी सिर्जना भएको हुनेछ ।

खण्ड तीन: आवास तथा बस्ती विकास

३.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले अव्यवस्थित बसोबासलाई योजनाबद्ध पूर्ण पूर्वाधार वातावरणमैत्री तथा नागरिकको सुरक्षित आवासको हकलाई प्रत्याभूति गरेको छ । ग्रामीण चरित्रको जनसङ्ख्यालाई भूगोलको आधारमा शहरी परिभाषित गरिए पनि कार्यपद्धति र चरित्रको आधारमा अधिकांश शहरी जनसङ्ख्या ग्रामीण चरित्रको नै छ । यस गाउँपालिका भौगोलिक हिसाबले बिकट र छरिएर रहेका तथा विपद् जोखिममा रहेका घर परिवारलाई सुविधासम्पन्न वातावरणमैत्री आवासको व्यवस्थापन र बिपन्न तथा बजारी क्षेत्रमा अनधिकृत अव्यवस्थित रूपले बसोबास गरेका परिवारलाई उचित व्यवस्था गर्न यस क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

गाउँपालिकाले भवन निर्माण योजना तथा नक्सापास मापदण्ड तयार गरी लागू गरेको छ । हरेक क्षेत्रको विकास निर्माणलाई योजनाबद्ध ढङ्गले अगाडि बढाउने पहल कदमी शुरू भएको छ । गाउँपालिकामा आवास योजना तथा एकीकृत बस्ती विकास सम्बन्धी अधिकार प्राप्त भएको छ भने केही आवास निर्माणको लागि आवश्यक स्थानीय ढुङ्गा गिट्टी, बालुवा, काठ आदिको उपलब्धता रहेको छ । आवश्यक खानेपानीका स्रोतहरू तथा प्राकृतिक जल निकासको अवस्था तथा बसोबासको लागि उपयुक्त हावापानी रहेको छ । व्यवस्थित बस्ती विकासकोलागि गाउँपालिकाले उपयुक्त नीति तयार गरेर प्राविधिक विज्ञहरूको सहयोगमा उक्त कार्य गर्नुपर्ने टङ्कारो आवश्यकता देखिन्छ । गाउँपालिकामा भवन निर्माण तथा व्यवस्थित बस्तीहरूकोलागि प्रभावकारी अध्ययन अनुसन्धान तथा आवश्यक योजना तर्जुमा गरी यस क्षेत्रमा योजनाबद्ध विकास गर्न सकिने देखिन्छ ।

३.२ प्रमुख समस्या

भूउपयोग नीति अनुसार बस्ती विकास नहुनु, बिभिन्न ठाउँ हरूमा मापदण्ड विपरित आवास निर्माण हुनु तथा मापदण्ड अनुसार भएको वा नभएको अनुगमन गर्ने कार्य प्रभावकारी नहुनु, गाउँपालिकामा विद्यमान अवस्थामा शहरी विकासको पूर्वाधार विकास गर्न आवश्यक आर्थिक समस्या रहेको, एकै पटकमा सेवा प्रदान गर्न बनाउन पर्ने भवनहरू र तिनीहरूकोलागि आवश्यक मानव स्रोत एवम् साधनहरूकोलागि गर्नु पर्ने लगानी पुर्‍याउन सक्षम हुन नसक्नु, ग्रामीण क्षेत्रमा आवासको निर्माण गर्दा प्राविधिकको परामर्श नलिनु, निर्माण सामग्री कम गुणस्तर र खर्चिलो हुनु, सुरक्षित स्वास्थ्य र सुविधायुक्त आवास नहुनु सामुहिक आवास निर्माणमा जनचासो नहुनु आदि यहाँका समस्याहरू हुन् ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. शहरीक्षेत्रमा अनाधिकृत रूपमा बसोबास गर्ने धरपरिवार स्थानान्तरण गर्नु
२. स्थानीय नसर्माण सामाग्री उच्चतम प्रयोग गरी सुरक्षित आवासको निर्माण गर्नु
३. भौगोलिक हिसाबले बिकट र विपद्को यच्च जोखिममा रहेका धरपरिवारको लागि भूउपयोगमा एकीकृत आवास तथा बस्ती बिकास गर्नु
४. शहरी विकासगर्ने कामकोलागि आधुनिक सबै सेवाहरू उपलब्ध गराउन धेरै रकमको आवश्यकता पर्नु
५. पहाडी एवम् उच्च पहाडी भौगोलिक अवस्था, उच्च प्रविधिहरू, जन शक्तिहरूको परिपूर्ति गर्नु

६. शहरी पूर्वाधारको निर्माण पश्चात् सहर बसाल्नु, सडक, चुस्त यातायात सुविधा, पर्याप्त गुणस्तरीय खानेपानी, गुणस्तरीय बिजुली तथा सूचना प्रणालीको व्यवस्था गर्नु

अवसर

१. यस गाउँपालिकामा कुनै ठुलो अव्यवस्थित किसिमको शहरीकरण नभइसकेकोले शुरुको अवस्थाबाट नै बैज्ञानिक ढङ्गले यसलाई अगाडि बढाउन सकिने
२. भौगोलिक अवस्था र बस्तीलाई एकीकृत कार्यमूलक योजना मार्फत बस्ती विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने
३. गरिब तथा न्यून आय भएका परिवारको लागि सुरक्षित आवास कार्यक्रम संचालन गर्न सकिने
४. सुरक्षित आवास निर्माणमा जनचेतना वृद्धि हुनु
५. पूर्वाधार विकास र आवास निर्माण गर्दै स्थानीय पहिचानयुक्त सहर बसाल्ने सम्भावना रहनु
६. भूउपयोग नीति अनुसार विभिन्न मापदण्ड लागु गर्न पालिकाको चासो हुनु ।

३.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

“दिगो विकासकालागि सुरक्षित आवास तथा पहिचानयुक्त शहर तथा बस्ती विकास”

लक्ष्य

सुरक्षित, सुलभ र वातावरणमैत्री एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गर्ने ।

उद्देश्य

१. एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अव्यवस्थित र छरिएका घरपरिवारलाई एकताबद्ध र प्रभावकारी सेवा प्रवाहको विकास गर्नु ।
२. स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण गर्नु ।

३.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका २३: आवास तथा बस्ती विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अव्यवस्थित र छरिएका घरपरिवारलाई एकताबद्ध र प्रभावकारी सेवा प्रवाहको विकास गर्नु ।	
१.१: ग्रामीण क्षेत्रमा भौगोलिक हिसाबले बिकट र छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा रहेका र सीमान्तकृत घर परिवारलाई आधारभूत सुविधा सहितको एकीकृत बस्ती निर्माण गर्ने ।	१. भू-उपयोग नीति तथा बस्ती विकास योजना तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ । २. भौगोलिक हिसाबले बिकट र छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा रहेका घर परिवारकालागि सुरक्षित, वातावरणमैत्री, सुलभ, आधारभूत सुविधायुक्त र मौलिक पहिचान बोकेको एकीकृत बस्ती निर्माण गरिनेछ । ३. भौगोलिक रूपले बिकट र विपद्को उच्च जोखिममा रहेका स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ । ४. ग्रामीण क्षेत्र र छरिएर रहेका घरपरिवारलाई आधारभूत सुविधा सहितको बस्ती निर्माण गरिनेछ ।
१.२: घना बस्ती रहेका ग्रामीण क्षेत्र तथा सडक क्षेत्रको बस्ती व्यवस्थित गर्ने ।	१. बजारी क्षेत्र तथा घना बस्ती रहेका र राजमार्ग क्षेत्रको बस्तीलाई व्यवस्थित गरिनेछ । २. सडक क्षेत्रमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ ।

	र मापदण्डहरूलाई पूर्णरूपले कायन्वयन गरिनेछ । ३. कृषियोग्य जमिनमा हुने गरेको जग्गा प्लटिङलाई नियन्त्रण गरी व्यवस्थित गरिनेछ । ४. शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक लगायत विपद्को उच्च जोखिममा रहेका व्यक्तिकालागि विशेष सामाजिक आवासको विकास गरिनेछ । ५. राजमार्गसँग जोडिएको मुख्य बजारी क्षेत्रहरूलाई स्मार्ट सिटीका रूपमा विकास गरिनेछ ।
१.३: भूउपयोग नीति तथा योजना निर्माण गर्ने र योजनाबद्ध रूपमा एकीकृत बस्ती विकास गर्ने कार्यलाई अभियानको रूपमा अगाडि बढाउने ।	१. एकीकृत बस्ती विकास गर्न जग्गा प्राप्ति व्यवस्थालाई सरल बनाइनेछ । २. राजमार्ग क्षेत्रमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ । ३. अनधिकृत रूपले बजारी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने घरपरिवार पहिचान गरी त्यस्ता स्थानबाट हटाउने कार्यलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य: २ स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण गर्नु ।	
२.१: स्थानीय पहिचान भएको र सबै वर्ग तथा समुदायले किन्न सक्ने भवनहरूको निर्माण गर्ने ।	१. सरकारी तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी उपयुक्त भवन डिजाइन तथा निर्माण गरिनेछ । २. पालिकामा निर्माण हुने भवनहरूको डिजाइनमा एकरूपता ल्याउन भवन निर्माण मापदण्ड बनाई लागु गरिनेछ । ३. स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती निजी भवन निर्माण गर्न निजी क्षेत्र तथा समुदायलाई प्राविधिक सहयोग गरिनेछ ।
२.२: भवन डिजाइन, निर्माण तथा सुपरीवेक्षणका कार्यमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने ।	१. सुरक्षित, किफायती, वातावरणमैत्री र पहिचानयुक्त भवन निर्माण बारे जनचेतना बृद्धि गर्न समुदाय लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. स्थानीय रूपमा उपलब्ध निर्माण सामग्रीहरूको प्रयोगलाई अधिकतम प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. एकीकृत सेवा प्रदायक बहुपयोगी र बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गरिनेछ ।

३.६ प्रमुख कार्यक्रम भूउपयोग नीति तथा आवास र बस्ती विकास योजना निर्माण

१. विपन्न घर परिवारका लागि जनता आवास कार्यक्रम
२. सुरक्षित र किफायती भवनको मोडलहरू विकास गरी नागरिकलाई वितरण
३. भवन डिजाइन र निर्माण सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम
४. गाउँकार्यपालिका तथा वडा कार्यालयहरूको भवन निर्माण
५. भवन आचार संहिता निर्माण

३.७ अपेक्षित उपलब्धि

एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अव्यवस्थित र छरिएका घरपरिवारलाई एकताबद्ध र प्रभावकारी सेवा प्रवाह भएको हुनेछ । स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण भएको हुनेछ ।

खण्ड चार: सञ्चार तथा सूचना प्रविधि

४.१ पृष्ठभूमि

नागरिकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकको रूपमा रहेको सूचनाको हकको संरक्षण र सम्बर्धन गर्दै आमसञ्चारलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, जिम्मेवार र व्यवसायिक बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने राज्यको नीति हुने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ । विगत केही वर्षदेखि नेपालमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको क्षेत्रमा विभिन्न नीतिगत प्रयासहरू भएका छन् बढिलिंदो परिवेश तथा त्यसबाट सिर्जित चुनौती सामना गर्न तथा सिर्जित अवसरहरू प्रभावकारी रूपले उपयोग गर्न तदनुरूपको नीतिगत, कानुनी, संस्थागत व्यवस्था तथा रणनीतिक उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुस गरी एकिकृत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति २०७२ तर्जुमा गरिएको छ । प्रविधिको व्यापक प्रयोगबाट कानूनको शासन, भ्रष्टाचारमूक्त र चुस्त प्रशासन, विकेन्द्रिकरण, आर्थिक अनुशासन तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाह र स्रोतको कुशल व्यवस्थापन जस्ता असल शासनका आधारभूत मान्यतालाई आत्मसात गरी सर्वसाधारणले पाउनु पर्ने सेवा छिटो, छरितो तथा कम खर्चिलो ढङ्गबाट प्रदान गर्न सकिन्छ ।

४.२ प्रमुख समस्या

सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी पर्याप्त नीतिगत र कानुनी व्यवस्था नहुनु, आमसञ्चार माध्यम पूर्णरूपमा मर्यादित, जिम्मेवार, जवाफदेही हुन नसक्नु, भौगोलिक बिकटताको कारण सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तारलाई द्रुतता दिन समस्या रहेको, साइबर सुरक्षाका लागि संस्थागत र प्राविधिक जनशक्तिको अभाव हुनु, केही वडाका बिकट स्थानहरूमा अप्टिकल फाइबर पुग्न नसकेको आदि यस क्षेत्रका समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

४.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. गाउँपालिका भित्र सूचना तथा सञ्चार पहुँचको एकिकृत र अद्यावधिक विवरण तयार पार्नु र सञ्चार माध्यमहरूलाई ग्रामीण भेगसम्म विस्तार गर्नु
२. भौगोलिक बिकटता हुनु
३. सेवा प्रवाहको लागि बस्ती छरिएर रहनु
४. सञ्चार माध्यमहरूलाई विश्वसनिय र जवाफदेही बनाउँदै गुणस्तरीय सेवा प्रदायकका रूपमा विकास गर्नु
५. सामाजिक सञ्जालको बृद्धिसँगै यसमा बढ्दै गएको दुरुपयोग नियन्त्रण गर्नु
६. साइबर सुरक्षा सम्बन्धी संस्थागत संरचना तयार गरी आम जनतामा यस सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु

अवसर

१. सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी अधिकारलाई संविधानमा नै मौलिकहकका रूपमा लिपिबद्ध हुनु
२. सार्वजनिक निकायका काम कारवाहीका बारेमा नागरिकलाई जानकारी गराउने सामाजिक सञ्जालको विकास हुँदै जानु
३. प्रशासनिक लगायत दैनिक कामकाजकालागि आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत सहज एवम् चुस्त बनाउन सकिने
४. पर्यटकीय, कला, भाषा तथा संस्कृतिको दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण स्थलहरूको संरक्षण एवम् प्रवर्द्धन गर्न सकिने

५. ब्रोडब्यान्ड ईन्टरनेटको प्रयोग र अनलाइन प्रकाशनको बढ्दो प्रयोगले सूचनाको पहुँचमा सहज हुनु

६. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई विद्यमान योजना तथा नीति अनुरूप गाउँपालिकालाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि मैत्री बनाउन सकिने ।

४.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सूचना तथा सञ्चारको गुणस्तरीय सेवाहरूमा सबै वर्गको पहुँच"

लक्ष्य

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्दै सबै नागरिकको पहुँच तथा उच्चतम उपयोग सुनिश्चित गरी आमनागरिकको जीवनस्तरलाई सहज बनाउने ।

उद्देश्य

१. आम सञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, विश्वसनीय बनाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सेवाहरू सबै नागरिकको पहुँचमा पुऱ्याउनु ।
२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु ।

४.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका २४: सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: आम सञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, विश्वसनीय बनाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सेवाहरू सबै नागरिकको पहुँचमा पुऱ्याउनु ।	
१.१: सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी नयाँ खोज तथा अनुसन्धान र विकासको लागि कानुनी आधार तयार गर्ने ।	१. सञ्चार माध्यमसँग साझेदारीको नीतिलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । २. सूचना प्रविधि क्षेत्रको विकासकालागि निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गर्न सहजीकरण गरिनेछ । ३. विद्यमान हुलाक सेवालाई आधुनिकिकरण गर्दै हुलाक सेवा प्रभावकारी बनाइनेछ । ४. केवलमा आधारित सञ्चार प्रविधिलाई ताररहित प्रविधिमा रूपान्तर गर्न विभिन्न अध्ययन गरिनेछ ।
१.२: बजार तथा चलचित्र क्षेत्रको पूर्वाधार विकास गरी उद्योगको रूपमा विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।	१. यस क्षेत्रलाई परिचित गराउने खालका भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक तथा सामाजिक पृष्ठभूमि झल्कने प्रवर्धनात्मक सूचनाका सामग्रीहरूको निर्माण र निर्माण भएका सामग्रीहरूको डिजिटलाइजेशन गरी यस क्षेत्रको विकासलाई टेवा पुऱ्याउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधि युक्त पर्यटकीय योजना बनाइनेछ । २. यस क्षेत्रको कला संस्कृतिको पहिचानमा जोड दिई मौलिक, सामाजिक तथा गुणस्तरीय लघु चलचित्र तथा डकुमेन्ट्री निर्माणलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. टेलीमेडिसिन केन्द्रको स्थापना गरी सबै नागरिकलाई घरमै बसी स्वास्थ्य उपचार सम्बन्धी परामर्श सेवा लिने अवसरको सुनिश्चितता गरिनेछ । ४. विज्ञापन बजारको व्यवस्थापन एवम् नियमन गर्न नियामक निकायको

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	स्थापना तथा सञ्चालन गरिनेछ । ५. सार्वजनिक क्षेत्रबाट प्रचार प्रसार हुने विज्ञापनमा समानुपातिक वितरण प्रणालीको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३: समग्र प्रविधिका विकासकालागि डिजिटाइजेसन मार्फत सामाजिक, आर्थिक र शासकीय व्यवस्थामा सुधार गर्ने ।	१. सार्वजनिक तथा निजी सेवाहरू क्रमश सफ्टवेयर अनलाइन मार्फत सूचना तथा सेवा प्रदान गरिनेछ । २. सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको विकासकालागि स्थानीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनको आधार तयार गरिनेछ । ३. डिजिटल डिभाइड कम गर्नकोलागि डिजिटल साक्षरता र सचेतना अभिवृद्धिलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ४. सूचना प्रविधिलाई शिक्षा र आधुनिक प्रविधिमा उपयोग गरिनेछ । ५. सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत स्थानिय भाषा, संस्कृति तथा मौलिकताको संरक्षण गरिनेछ । ६. आधारभूत तह देखि नै हरेक विद्यार्थीले कम्प्युटर तथा सूचना प्रविधि सम्बन्धी अध्ययन गर्न पाउने अवसरको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालार्ई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु ।	
२.१: सूचना तथा सञ्चार सेवालार्ई प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, सर्वसुलभ तथा नियमित पहुँचको स्थापना गरी सूचना प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्ने ।	१. गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा अप्टिकल फाइबरको विस्तार गरी इन्टरनेटको पहुँच सर्वसुलभ बनाइनेछ । २. सबै कार्यालयका वेबसाइट, इमेल, ट्वीटर, भाइबरजस्ता माध्यमबाट नागरिकको गुनासो प्राप्त तथा सुनुवाइ हुने व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटीको व्यवस्था गरी सम्पूर्ण सूचना, क्रियाकलाप तथा गतिविधिहरूका बारेमा सुसूचित हुने अधिकारको सुनिश्चितता गरिनेछ । ४. सार्वजनिक आमसञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, उत्तरदायी र व्यवसायिक बनाइनेछ । ५. गाउँपालिकाका सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाई सबैकालागि सहज एवम् सर्वसुलभ सेवाको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
२.२: सूचनामा सम्पूर्ण नागरिकहरूको पहुँच र सञ्चार प्रविधिको उच्चतम प्रयोगको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. सञ्चार क्षेत्रकालागि विद्यमान भौतिक संरचनामा आवश्यकता अनुसार थप संरचना विस्तार गरिनेछ । २. गाउँपालिकाका सबै ठाउँमा टेलिफोन सेवाको नेटवर्क उपलब्ध हुन सक्ने गरी आवश्यकता अनुरूप मोबाइल टावरको विस्तार गरिनेछ । ३. गाउँपालिकाका सम्पूर्ण सार्वजनिक कार्यालयहरू लगायत हरेक समुदायमा कम्तिमा एकवटा Landline टेलिफोन सेवा उपलब्ध गरिनेछ । ४. गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा स्थानीय तथा राष्ट्रिय पत्र-पत्रिकाहरूको ताजा खबर नियमित रूपमा पढ्न पाउने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

४.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. सबै वडामा अप्टिकल फाइबर विस्तार

२. सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटी निर्माण
३. सार्वजनिक सेवा प्रदानलाई प्रविधिमा आधारित सफ्टवेयर निर्माण
४. कैलाशको मौलिकता प्रवर्द्धन एवम् संरक्षण गर्न लघु चलचित्र निर्माण
५. टेलीमेडिसिन केन्द्रको स्थापना तथा सञ्चालन

४.७ अपेक्षित उपलब्धि

आम सञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, विश्वसनीय बनाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सेवाहरू सबै नागरिकको पहुँचमा पुगेको हुनेछ । साथै सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा उपलब्ध भएको हुनेछ ।

परिच्छेद आठ: वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन

खण्ड एक: वन तथा भू-संरक्षण

१.१ पृष्ठभूमि

वन क्षेत्र जैविक विविधताको भण्डार मात्र होइन कृषि, ऊर्जा, जल तथा औद्योगिक कच्चा पदार्थको स्रोत हुनुको साथै प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्य र बहुसङ्ख्यक जनताको जीविकाको प्रमुख आधार पनि हो। वनबाट हाम्रो करिब ७० प्रतिशत इन्धन झन्डै ४० प्रतिशत पशु आहारा र अन्य वातावरणीय सेवा प्राप्त हुँदै आएको छ। वन क्षेत्रमा नेपालको आर्थिक समुन्नति गर्न सक्ने प्रचुर सम्भावना रहेको छ। जडिबुटी लगायत विभिन्न वन पैदावारको बिक्रीबाट मात्र वर्षेनी करिब दुई अरब भन्दा बढी राजस्व सङ्कलन हुने गरेको छ। नेपालको संविधानमा वातावरणीय सन्तुलन र स्वच्छताको लागि वन क्षेत्र तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्न राज्यले प्राथमिकता दिने कुरा उल्लेख गरिएको छ।

कैलाश वन विकासका दृष्टिले प्रशस्त सम्भावना भएको गाउँपालिका हो। गाउँपालिकाको माथिल्लो भेगमा चिसो तथा तल्लो भेगमा गर्मी किसिमको हावापानी पाइन्छ। यस गाउँपालिकाको समग्र भू-उपयोगको स्थिति हेर्दा कुल क्षेत्रफल मध्ये सबै भन्दा बढी वनजगलले ढाकेको क्षेत्र ६० प्रतिशत रहेको छ।

१.२ प्रमुख समस्या

वनको व्यवस्थापन तथा विकासमा राज्यको लगानी यथेष्ट नभएको, अव्यवस्थित भौतिक संरचनाका कारण वन क्षेत्रको विनास र खण्डिकरण हुने गरेको, उत्पादनशील वनलाई पूर्ण क्षमतामा व्यवस्थापन गर्न नसकिएको, वन फँडानी पूर्ण रूपमा नियन्त्रण हुन नसकेको, वन तथा जलाधार क्षेत्रका स्रोतहरूको क्षयीकरण, मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व, वन तथा भू-संरक्षणमा दक्ष जनशक्ति उपलब्ध नभएको, जनचेतनाको अभाव र लापरवाहीबाट डढेलो लाग्ने गरेको, महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरूको अन्वेषण र प्रशोधन हुन नसकेको, उत्पादित काठको व्यवसायिक प्रयोग हुन नसकेको, नियमित रूपमा फडानीबाट प्राप्त हुने आम्दानी बाहेक सामुदायिक वनका अन्य आर्थिक स्रोत नभएका, जडीबुटी निकासी गर्न कानुनी अड्चन हुनु जस्ता समस्याहरू विद्यमान रहेका छन्।

१.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. वन तथा जलाधार क्षेत्रको सङ्गठनात्मक संरचना तयार पार्नु
२. डढेलो नियन्त्रण गर्नु
३. वन संरक्षणकालागि स्थानीय तहमा क्षमता र जिम्मेवारी बृद्धि गर्नु
४. भौतिक विकास र वन संरक्षण कार्यका बीच उत्पन्न हुने द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्नु
५. दक्ष जनशक्तिको अभाव, स्थानीय जनतामा वन तथा भू-संरक्षणबारे ज्ञानको कमी।

अवसर

१. प्राकृतिक रूपमै उम्रने धेरै प्रजातिका जडीबुटी तथा अन्य काठहरू प्रशस्त भएकाले वृक्षारोपणमा धेरै रकम खर्च गर्नु नपर्ने
२. महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरूको बजारको राम्रो सम्भावना भएको
३. स्थानीय स्तरमा कृषि तथा पशुपालन व्यवसायको विकासका प्रशस्त सम्भावना
४. प्राकृतिक वातावरण तथा वन्यजन्तुको संरक्षण हुन गई पर्यटन व्यवसायको विकास हुने
५. समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन मार्फत स्थानीय जनताको जीवनयापन सहज हुने

६. वन, जलाधार, कृषि, पशुविकास, सिंचाइ लगायतका निकाय बीच सहकार्य, समन्वय तथा एकीकृत विकासको अवधारणामा योजना बनाई समृद्धिमा टेवा पुर्‍याउन सकिने ।

१.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

“वातावरणमैत्री विकास, उत्पादनशील वन, संरक्षित जलाधार र जैविक विविधताको दिगो संरक्षण”

लक्ष्य

कैलाश क्षेत्रका वनको उचित व्यवस्थापन, भूसंरक्षण र जैविक विविधताको संरक्षणका माध्यमबाट स्थानीय जनताको जीवनस्तरमा सुधार गर्ने ।

उद्देश्य

१. स्थानीय वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन, वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन गर्नु ।
२. भूसंरक्षण तथा वातावरणीय सन्तुलन कायम गरी उपलब्ध वित्तीय स्रोतसाधनको समुचित व्यवस्थापन गर्नु ।

१.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका २५: वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: स्थानीय वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन गर्नु। २.१: वनलाई उत्पादनमुखी बनाई वनजन्य उत्पादनको व्यवसायीकरण गर्ने ।	१. वनभित्रका ढलेका तथा सुकेका रुखहरू बिक्रीवितरणको व्यवस्था गरिनेछ । २. काठजन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन र उपयोगमा विविधीकरण र प्रविधि विकास गरी नयाँ रोजगारी र उत्पादनका क्षेत्र सिर्जना गरिनेछ । ३. गैरकाष्ठ वन पैदावरको खेती विस्तार तथा वजारीकरण गरिनेछ । ४. जडीबुटी प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. वन्यजन्तु पालन, प्रजनन तथा व्यवसायीकरणकालागि स्थानीय जनतालाई प्रेरित गरिनेछ । ६. वनजन्य व्यवसायप्रति स्थानीय युवायुवतीको आकर्षण बढाउन आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक विद्यार्थीहरूलाई वनविज्ञान विषयमा अध्ययन गर्न आर्थिक सहयोग गरिनेछ ।
१.२: समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वनको संरक्षण गर्ने ।	१. स्थानीय जनतालाई वनको महत्त्व र यसका फाइदाबारे जानकारी गराइनेछ । २. वनको सीमा निर्धारण गरी तारबार गरिनेछ । ३. खाली भूभागमा वृक्षारोपण गरिनेछ । ४. वन नर्सरी स्थापना गरिनेछ । ५. सामुदायिक वनहरूका कार्ययोजना अनुसार वनको संरक्षण गरिनेछ । ६. स्थानीय जनतालाई फलफूलका विरुवाहरू वितरण गरिनेछ । ७. तालिम, गोष्ठी, अध्ययन भ्रमण आदिका माध्यमबाट उपभोक्ता समितिका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
उद्देश्य २: भूसंरक्षण तथा वातावरणीय सन्तुलन कायम गरी उपलब्ध वित्तीय स्रोतसाधनको समुचित व्यवस्थापन गर्नु। २.१: जनसहभागिता मार्फत दिगो माटो व्यवस्थापन प्रणाली अवलम्बन	१. बाटोमुनि भूक्षय रोक्न अग्निसो लगायत प्राविधिक रूपले उपयुक्त विरुवाहरू लगाइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
गरी भूमिको उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।	२. पैयुँ, चिउरी, लाकुरी जस्ता मह आउने जातका बिरुवा भएमा मौरीपालनमा समेत टेवा पुग्ने बिरुवाहरू लगाइनेछ ।
	३. कृषियोग्य जमिनलाई पहिरोबाट जोगाउन तटबन्ध गर्ने, ग्याभिन जाली भरिनेछ ।
	४. विपद सूचक यन्त्र जडान गरिनेछ ।
२.२: बाह्य र आन्तरिक स्रोतसाधनको परिचालन गर्ने ।	१. योजनाहरूको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्न संघीय र प्रदेश सरकारसमक्ष अनुरोध गरिनेछ ।
	२. गैरसरकारी संस्थाहरूलाई वन तथा भूसंरक्षणका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ ।
	३. गाउँपालिकाको वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम वन तथा भूसंरक्षण क्षेत्रका कार्यक्रमकालागि छुट्याइनेछ ।
	४. वनजन्य उद्योगको विकास र व्यवसायीकरणकालागि स्थानीय निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

१.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. पहिरो तथा नदी कटान नियन्त्रण
२. बाढी तथा पहिरोको पूर्व-सूचक यन्त्र जडान
३. महत्त्वपूर्ण विकासे आयोजनाहरूको प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन (EIA)
४. वृक्षारोपण तथा संरक्षण
५. वन क्षेत्रमा बढ्दो मिचाहा प्रजातिको रोकथाम कार्यक्रम ।

१.७ अपेक्षित उपलब्धि

स्थानीय वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन भएको हुनेछ तथा वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण गरिएको हुनेछ । भूसंरक्षण तथा वातावरणीय सन्तुलन कायम गरी उपलब्ध वित्तीय स्रोतसाधनको समूचित व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।

खण्ड दुई: वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन

२.१ पृष्ठभूमि

वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनका असरहरू एकआपसमा सम्बन्धित हुने भएकोले यसको प्रभावको सामना गर्न वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव अनुकूलन गर्दै समष्टिगत विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्ने महत्त्वपूर्ण सवाललाई मध्यनजर गरी नेपालको संविधानमा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुनेछ भनी मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरिएको छ । यस क्षेत्रमा भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि-महासन्धिहरूको अनुमोदन तथा सम्मिलन गर्दै तदनुरूप राष्ट्रिय नीति, कानून तथा संस्थागत संयन्त्रहरूको व्यवस्था गरेको छ । वातावरणीय पक्षमा पर्ने प्रभाव तथा जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनीकरण गर्न हरित विकासको अवधारणालाई आत्मसात् गरिएको छ । सरकारी तथा राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ—संस्था समेतको सक्रियतामा राष्ट्रिय तथा स्थानीय अनुकूलनकालागि रणनीतिक कार्यक्रमहरू, कार्बन व्यापारको थालनी, वातावरणीय संवेदनशीलताका मुद्दाहरूको आन्तरिकीकरण र सम्बोधनजस्ता प्रयासहरू भइरहेका छन् । वातावरण व्यवस्थापनलाई विकास कार्यसँग आबद्ध गर्ने क्रममा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनलाई संस्थागत गर्ने प्रयत्न भएको छ । वायुको गुणस्तरसम्बन्धी मापदण्ड एवम् नेपाल सवारी प्रदूषण सम्बन्धी मापदण्डहरू निर्धारण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । क्योटो प्रोटोकल अन्तर्गत कार्बन व्यापारबाट नेपालले आम्दानी प्राप्त गर्न सुरु गरिसकेको छ ।

२.२ प्रमुख समस्या

वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन र सूचना प्रवाहको कमी, स्थानीय स्तरमा वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्य गर्न प्रभावकारी निकायको अभाव, वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने नकारात्मक असरहरू न्यूनीकरण गर्न पर्याप्त मानव, आर्थिक र भौतिक स्रोतहरूको कमी, वातावरण तथा जलवायु सम्बन्धी कार्यक्रमहरू गाउँपालिका स्तरीय विकासका कार्यक्रमहरूसँग आबद्ध गरी योजना तर्जुमाको अभाव, जलवायु परिवर्तनको प्रभाव, जोखिम सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान यथेष्ट रूपमा नहुनु आदि समस्याहरू रहेका छन् ।

२.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. जलवायु परिवर्तनको असरबाट अनुकूलित हुनु
२. खोला तथा सार्वजनिक स्थलहरूबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटोको अधिक दोहन
३. होटल, उद्योग, कलकारखाना, यातायात तथा अन्य मानवीय क्रियाकलापहरूबाट हुने फोहर उत्सर्जन नियन्त्रण
४. बढ्दो क्रममा रहेको वन विनासलाई रोक्नु
५. जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूलाई जनस्तरमा आन्तरिकीकरण गर्नु ।

अवसर

१. वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी ज्ञान तथा चेतना अभिवृद्धि
२. स्थानीय स्रोत साधनहरूमा जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने प्रभाव कम हुँदै अनुकूलित वातावरण सिर्जना
३. गाउँपालिकाको प्राकृतिक स्रोत साधनलगायत स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण ।

२.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

“स्वच्छ एवम् स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकार दिगो विकासको आधार”

लक्ष्य

वातावरणमैत्री र जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूलित हुने गरी स्वच्छ एवम् सफा वातावरण सहितका विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।

उद्देश्य

१. दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न वातावरणमैत्री सफा स्वच्छ र हरित वातावरण संरक्षण गर्नु ।
२. प्रदूषणमुक्त र स्वच्छ वातावरण कायम गर्न मानवीय क्रियाकलाप तथा विकास प्रक्रियालाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलित गराउनु ।

२.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका २६: वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन का रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न वातावरणमैत्री सफा स्वच्छ र हरित वातावरण संरक्षण गर्नु ।	
१.१: विकाससँग सम्बन्धित कार्यक्रममा वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनलाई आन्तरिकीकरण गर्ने ।	१. विद्यमान वातावरणीय ऐन, नीति, नियमहरू अनुरूप विकास कार्यक्रमहरूको वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन गरिनेछ । २. राष्ट्रिय अनुकूलन कार्य योजनाअनुरूप स्थानीय अनुकूलन कार्य योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. विकासका पूर्वाधारहरूमा वातावरण संरक्षणका कार्यक्रमहरू समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ४. वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनका क्रियाकलापहरूमा स्थानीय गैरसरकारी संस्था, निकाय, सामुदायिक संस्था एवम् अन्य निकायहरूबीच समन्वय कायम गरिनेछ । ५. वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी जनचेतना जगाउने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२: जलवायु परिवर्तनबाट प्राकृतिक स्रोत तथा मानिसमा पर्ने प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न अनुकूलन कार्यक्रम चलाउने ।	१. विकासका संरचनाहरू निर्माण गर्दा हरियाली विकास गर्ने कार्यहरूलाई समायोजन गर्दै लगिनेछ । २. विकासका (पूर्वाधार) संरचनाहरू निर्माण गर्दा वातावरणमैत्री तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन हुने खालका संरचनाहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ । ३. प्रदूषणमुक्त र स्वच्छ वातावरण कायम गर्न जल वायु माटो ध्वनि लगायत सबै प्रकारका प्रदूषणको रोकथाम नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन गरिनेछ । ४. पानीको स्रोतलाई पुनर्भरण गर्न प्लाष्टिक पोखरी निर्माण गरिनेछ ।
१.३: वातावरण प्रदूषण हुन नदिने तथा फोहरमैला व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउने ।	१. "प्रदूषकले तिर्नुपर्छ" भन्ने सिद्धान्त लागु गर्न आवश्यक संयन्त्रको विकास एवम् कार्यान्वयन गरिनेछ । २. नकुहिने तथा पुन प्रयोग हुन नसक्ने फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न उचित स्थानमा ल्याण्ड फिल साइटको व्यवस्था गरिनेछ । ३. कुहिने फोहरलाई कम्पोस्ट मल बनाउने तथा पुन प्रयोगहुने फोहरहरू सङ्कलन तथा बेचबिखन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । ४. फोहरमैला सङ्कलन तथा व्यवस्थापन योजना तयार गरी लागु गरिनेछ ।
उद्देश्य २: प्रदूषणमुक्त र स्वच्छ वातावरण कायम गर्न मानवीय क्रियाकलाप तथा विकास प्रक्रियालाई जलवायु	

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
परिवर्तन अनुकूलित गराउनु ।	
२.१: जल तथा मौसम सम्बन्धी सूचना तथा सेवालाई नियमित रूपमा सम्प्रेषण गरी सम्बन्धित संस्था तथा सरोकारवालाहरूलाई जलवायु परिवर्तन न्यून गर्ने कार्यहरूमा परिचालन गर्ने ।	१. वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, वातावरणीय तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गरिनेछ । २. मौसम, जलवायु सम्बन्धी सूचना तथा जानकारी उपभोक्ताहरूलाई सजिलै उपलब्ध हुन सक्ने संयन्त्र विकास गरिनेछ । ३. वातावरण प्रदूषण गर्ने बस्तु उत्पादन कम गर्न पुनः प्रशोधन एवम् प्रयोग गरिनेछ ।

२.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. सुधारिएको चुलो तथा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन
२. जलवायु परिवर्तनको प्रभाव जोखिम सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन
३. जलवायु परिवर्तनको प्रभाव जोखिम सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान
४. प्लाष्टिक पोखरी निर्माण (उपभोक्ता समितिलाई प्लाष्टिक उपलब्ध गराउने)
५. आयोजनाहरूको प्रचलित कानून बमोजिम प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन (EIA)
६. वातावरण शिक्षा तथा प्रचारप्रसारका कार्यक्रम सञ्चालन ।

२.७ अपेक्षित उपलब्धि

दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न वातावरणमैत्री सफा स्वच्छ र हरित वातावरण संरक्षण भएको हुनेछ । साथै प्रदूषणमुक्त र स्वच्छ वातावरण कायम गरी मानवीय क्रियाकलाप तथा विकास प्रक्रियालाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलित गराइएको हुनेछ ।

खण्ड तीन: फोहरमैला व्यवस्थापन

३.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले खानेपानी तथा सरसफाइ सुविधालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरेको छ । नागरिकको स्वास्थ्यले हरेक मुलुकको विकासमा प्रभाव पारेको हुन्छ र सरसफाइले स्वस्थ जनशक्तिको निर्माणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ र सरसफाइयुक्त व्यवहार दिगो विकासको मुख्य आधार हो । यसैगरी नेपालमा वि.सं. २०६८ साल देखि विभिन्न जिल्लाहरूलाई खुला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणा अभियान गर्दै गरेको अवस्था पनि छ । नेपालले सन् २०३० सम्ममा आफुलाई विश्व समुदायमा पूर्ण सरसफाइयुक्त राष्ट्र निर्माण गर्ने लक्ष्यलाई लिएको छ । न्यून सरसफाइको कारण नेपालले वेलावेलामा सरुवा रोगहरूको प्रकोप हुने गरेको छ । सरसफाइको अवस्था हेर्दा यस गाउँपालिकालाई एक दशक अगाडि खुला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणा गरेको स्थिति भएपनि एक घर एक चर्पीको कार्यान्वयन पूर्ण रूपमा सम्पन्न भएको अवस्था देखिदैन । गाउँपालिकाभित्र सार्वजनिक शौचालय निर्माण भएको छैन । घरधुरीको शौचालय बाहेक गाउँ, टोल र समुदायमा फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्न बाँकी छ ।

३.२ प्रमुख समस्या

फोहरमैलाको व्यवस्थापनलाई चुस्त र प्रविधिमैत्री बनाउन नसक्नु, घरेलु स्तरमा समेत सरसफाइको पूर्ण व्यवस्थापन हुन नसकेको, समुदायमा फोहरमैला व्यवस्थापनकोलागि सम्भावित ठाउँ र तिनको प्राविधिक पक्षको विश्लेषण गर्न नसकिएको, गरिब, पिछडिएको र उच्च जोखिमयुक्त वर्ग सरसफाइको मूल प्रवाहबाट बाहिर हुनु जस्ता समस्या रहेको पाइन्छ । त्यसैगरी सार्वजनिक स्थलमा शौचालय तथा फोहरमैला व्यवस्थापन तथा ढल निकास हुन नसक्नु पनि अन्य समस्याहरू हुन् ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. सरसफाइको दिगो व्यवस्थापनकोलागि वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गर्न नसक्नु
२. सरसफाइको गुरुयोजना बनाई योजनाबद्ध विकास तथा व्यवस्थापन गर्न नसक्नु
३. घरेलु र सामुदायिक क्षेत्रको सरसफाइको व्यवस्थापनमा समुदायको चासो कम हुनु
४. सरसफाइ व्यवस्थापन शुल्क निर्धारण गरी समुदाय भित्र सरसफाइ सम्बन्धी आयोजनाहरू सञ्चालन गर्न सामूहिक कोषको व्यवस्था गर्न समुदायको चासो नहुनु
५. पाखो तथा भिरालो जमिनमा फोहरमैला व्यवस्थापनकोलागि भौतिक संरचना बनाउन कठिन हुनु
६. खानेपानीको समस्या रहेका बस्तीहरूमा शौचालयको सरसफाइमा समेत समस्या हुनु

अवसर

१. सरसफाइ र वातावरण बीच सन्तुलन कायम गर्न सकिने
२. सरसफाइको दिगो विकासकोलागि वैकल्पिक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गर्न सकिने
३. सरसफाइको अवस्थामा सुधार गरी विभिन्न संक्रामक रोगहरूको प्रभावबाट समुदायका नागरिकहरूलाई बचाउन सकिने ।

३.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"स्वास्थ्य र स्वच्छताको लागि फोहरमुक्त कैलाश"

लक्ष्य

भरपर्दो र गुणस्तरीय सरसफाइ सेवा विस्तार गर्ने ।

उद्देश्य

- समुदायका पायक पर्ने स्थानहरूमा फोहर सङ्कलनको व्यवस्था मिलाउनु ।
- सरसफाइ सुविधाको पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु ।

३.५ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

तालिका २७: फोहरमैला व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: समुदायका पायक पर्ने स्थानहरूमा फोहर सङ्कलनको व्यवस्था मिलाउनु ।	
१.१: समुदायका घनाबस्ती भएको ठाउँ, हाटबजार लाग्ने र सेवा प्रदायक कार्यालय भएका स्थानहरूमा फोहरमैला व्यवस्थापनको गुरु योजना बनाई फोहोर सङ्कलनको व्यवस्था गर्ने ।	- समुदायका फोहरमैलालाई जम्मा गर्ने, प्रशोधन गर्ने र डिस्पोज गर्ने पूर्वाधारहरू बनाइनेछ । - प्रत्येक घनाबस्ती, बजार र बजार-उन्मुख ठाउँहरूमा डम्पिङ साइटको व्यवस्था गरी फोहरमैला व्यवस्थापन गरिनेछ । - फोहरमैला व्यवस्थापनको गुरुर्योजना बनाइनेछ । - वडाका बस्ती र फोहरमैलाको अनुमानित उत्सर्जनको हिसाबले त्यस्ता ठाउँहरूको अध्ययन गरी विवरण तयार पारिनेछ । - निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा बजार क्षेत्रको फोहरमैलाबाट बायोग्यास र प्राज्ञारिक मल उत्पादन गर्ने प्रक्रियालाई अगाडि बढाइनेछ ।
१.२: गाउँपालिकामा शौचालय तथा सरसफाइको सुनिश्चितता गर्ने ।	- सबै सामुदायिक भवन तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा शौचालयको व्यवस्था गरिनेछ । - घरहरूबाट निस्कने फोहोर पानीलाई प्रशोधन गरे पछि मात्र नदी खोला तथा खोल्सामा प्रवाह गर्न मापदण्ड बनाई लागु गरिनेछ । - शहरी शहरन्मुख तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाइ सेवाको स्तरवृद्धि गरिनेछ । - पूर्ण सरसफाइ कार्यक्रम अन्तर्गत अपाङ्गमैत्री महिलामैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सरसफाइ सुविधाको पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु ।	
२.१: सरसफाइको पहुँच भएका प्रत्येक घर धुरीमा क्रमिक रूपमा गुणस्तरीय सरसफाइको पहुँच बृद्धि गर्ने ।	- सार्वजनिक स्थानहरूमा आवश्यकता अनुसार फोहर सङ्कलन गर्ने भाँडोको व्यवस्था गरिनेछ । - गाउँ टोल सरसफाइकोलागि उपभोक्ताहरूबाटै समिति गठन गरी सरसफाइ गरिनेछ । - फोहरमैला सङ्कलन र व्यवस्थापनकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरी फोहरमैला व्यवस्थापन कार्यलाई दिगो बनाइनेछ ।
२.२: सरसफाइ सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	लक्षित समुदायमा फोहरको उचित व्यवस्थापनकोलागि जनचेतना सञ्चालन गरिनेछ ।

३.६ प्रमुख कार्यक्रम

- फोहरमैला व्यवस्थापनको गुरुर्योजना निर्माण
- फोहोर व्यवस्थापनका लागि ल्याण्डफिलसाइट व्यवस्थापन

३. सरसफाइकालागि टोल स्तरीय समिति गठन एवम् परिचालन
४. फोहरमैला सङ्कलन र व्यवस्थापनकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था
५. फोहर सङ्कलन गर्ने भाँडोको व्यवस्था (एकघर एकडष्ट-बिन)
६. लक्षित समुदाय सरसफाइ सम्बन्धी तालिम

३.७ अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिकामा फोहर सङ्कलनको व्यवस्था मिलेको हुनेछ । साथै सरसफाइ सुविधा सबैको पहुँचमा भएको हुनेछ ।

खण्ड चारः विपद् व्यवस्थापन

४.१ पृष्ठभूमि

नेपाल विपद्को उच्च जोखिममा रहेकाले विपद्का कारण वर्षेनी धनजनको ठुलो क्षति हुने गरेको छ। मुख्यतः भूकम्प, अतिवृष्टि, बाढी, पहिरो, हावाहुरी, चट्याङ, आगलागी, खडेरी, महामारी, शीतलहर र हिमताल विष्फोटन हुनसक्ने कारण नेपाल विपद्को उच्च जोखिममा रहेको छ । यसैगरी कोरोना, हैजा, बर्डफ्लु, स्वाइन फ्लुजस्ता रोगहरू पनि विपद्को कारकका रूपमा देखिएका छन् । कैलाश गाउँपालिका क्षेत्र विशिष्ट भौगोलिक बनौट, भिरालोपन, कमजोर चट्टान र प्राकृतिक तथा जलवायु एवम् मानवीय क्रियाकलापबाट सिर्जित विपद्का दृष्टिले जोखिममा रहेको छ । प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित विपद्का घटनाहरूबाट धनजन तथा विकासका पूर्वाधारहरूको क्षतिले आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा ठुलो असर पर्न सक्छ । दुर्गम र कठिन भौगोलिक बनावटका कारण यो क्षेत्रको आधारभूत सेवामा पहुँच कठिन भएको र विकास प्रक्रियाहरूमा बाधा पर्दै आएको छ ।

४.२ प्रमुख समस्या

मनसुनको समयमा हुने मेघगर्जन र चट्याङ्ग, मनसुनी वर्षाले सिर्जना गर्ने बाढी पहिरो र डोजरको जथाभावी प्रयोगले भूक्षय भई खेतवारी तथा भौतिक पूर्वाधारमा क्षति, विपद् सम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन र सूचना प्रवाहमा समन्वयको कमी, विपद् हुनुअघि त्यसको तयारी र प्रतिकार्यका क्रियाकलापहरू क्रियाशील हुन नसकिएको अवस्था छ । त्यसैगरी गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा नहुनु, पर्याप्त मानव, आर्थिक, भौतिक स्रोत को अभाव, एक द्वार प्रणाली मार्फत विपद् सम्बन्धी भएका घटनाहरूको सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन तथा प्रक्षेपण हुन नसक्नु, क्षति न्यूनीकरण सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानको कमी, स्थानीय स्तरको विपद् सम्बन्धी भरपर्दो तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्न नसकिएको अवस्था विद्यमान रहेको छ ।

४.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. विकासका नाममा उचित सर्वेक्षण नै नगरी यत्रतत्र डोजर लगाई पूर्वाधार निर्माण गर्नु
२. पूर्वानुमान सूचना प्रणालीको प्रभावकारी व्यवस्था नहुनु
३. उद्धार राहात र पुनर्स्थापनाको लागि प्रभावकारी सयन्त्रको कमी हुनु
४. विपद् न्यूनीकरण गर्ने ठोस/उपयुक्त योजना, नीति, निर्देशिकाहरूको अभाव हुनु
५. विपद् न्यूनीकरण गर्न नयाँ प्रविधि, सिकाइहरू विकास/विस्तार नहुनु
६. विपद् व्यवस्थापनमा कार्य गर्ने सङ्घ/संस्थाहरूको काम कर्तव्यमा अधिकार बाझिने वा दोहोरोपन सिर्जना हुनु ।

अवसर

१. नयाँ बन्ने संरचना तथा पूर्वाधारहरू विपद् प्रतिरोधी हुने
२. जनसमुदाय तथा विपद् सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि हुने
३. खुला क्षेत्रहरूको संरक्षण हुने
४. परम्परागत ज्ञान, सीप र स्थानीय स्रोतहरूको दिगो प्रयोग हुने,
५. आकर्षक भू-वातावरण सिर्जना हुने ।

४.४ दीर्घकालीन सोच लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सुरक्षित जीवनकालागि विपद् न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन"

लक्ष्य

विपदबाट हुने मानवीय, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र पर्यावरणीय क्षतिमा कमी ल्याउने ।

उद्देश्य

- जोखिम न्यूनीकरणकालागि सम्भाव्य ठाँउहरूको पहिचान गरी पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास गर्नु ।
- मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपद्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी कैलाश गाउँपालिकालाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।

४.५ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

तालिका २८: विपद् व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: जोखिम न्यूनीकरणका लागि सम्भाव्य ठाँउहरूको पहिचान गरी पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास गर्नु ।	
१.१: विपद् रोकथाम मार्फत विपद् न्यूनीकरण गर्दै विपद् उत्थानशील समाजको निर्माण गर्ने ।	- पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन गरिनेछ । - विपद् सूचना केन्द्र, आपतकालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र, खोज तथा उद्धार, जोखिम लगायतका कार्यहरू गर्न अधिकार सम्पन्न विपद् व्यवस्थापन समिति स्थापना गरी एक द्वार प्रणालीबाट उक्त कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ । - विपदबाट हुन सक्ने क्षति कम गर्न विकास निर्माणमा र स्थानीय स्तरको योजना तर्जुमामा जोखिम व्यवस्थापनलाई आन्तरिकीकरण गरिनेछ । - विपद् जोखिम पूर्वतयारी र जोखिम न्यूनीकरणमा स्थानीय क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
१.२: सरोकारवालाहरूको समन्वय र संलग्नतामा विपद् व्यवस्थापन कार्यहरूलाई प्रभावकारी रूपले सञ्चालन गर्ने ।	- विपद् सम्बन्धी जोखिम तथा प्रकोपबारे जानकारी एवम् तथाङ्क अद्यावधिक गर्न विपद् व्यवस्थापन इकाइहरू स्थापना गरिनेछ । - गाउँपालिकामा विपद् व्यवस्थापनसँग कार्य गर्ने सम्बन्धित निकायहरूलाई सूचना सङ्कलन, प्रशोधन, प्रक्षेपण जस्ता विषयहरूमा तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । - गाउँपालिकामा कार्यरत सरकारी, निजी, सहकारी, स्थानीय निकाय, गैरसरकारी क्षेत्र लगायत स्थानीय समुदाय तथा सरोकारवालाहरूलाई विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी उत्कृष्ट कार्य भएका पालिकाहरूमा अवलोकन भ्रमण गराइनेछ । - विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व तयारी गर्ने कार्यहरूमा सम्बन्धित विपद् व्यवस्थापन इकाइहरू बीच समन्वयात्मक सहभागिता कायम गरिनेछ ।
१.३: विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने प्रभावकारी प्रचार/प्रसारका कार्यहरू सञ्चालन गर्ने ।	- विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी गोष्ठी, अन्तर्क्रिया र विचार आदान प्रदानका कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ । - गाउँपालिकामा कार्यरत निकायहरूले आआफ्नो वार्षिक कार्य योजनामा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रचारप्रसारका कार्यहरू समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । - विपद् व्यवस्थापनलाई विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विशेष

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	रूपले अध्यापन गराउन विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाको पाठ्यक्रममा विपद् व्यवस्थापन विषयलाई समावेश गरिनेछ । ४. विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयहरूको कक्षा सञ्चालन गरिनेछ । ५. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी उत्कृष्ट कार्य भएको जिल्लाहरूमा सम्बन्धित विषयका शिक्षक तथा कर्मचारीलाई अध्ययन भ्रमण गराइनेछ ।
उद्देश्य २: मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपद्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी कैलाश गाउँपालिकालाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।	
२.१: विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान, संरक्षण, रोकथाम, पुनः स्थापना र स्थानान्तरण गर्ने ।	१. बाढीपहिरो, चट्याङ, डुबान, खानी तथा उद्योग क्षेत्र आदिका आधारमा बढी विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रहरूबाट बस्ती अन्यत्र सारी व्यवस्थित एवम् सुविधा सम्पन्न बनाइनेछ । २. जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूको पहिचान गरी सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा पुनः स्थापना तथा स्थानान्तरण गरिनेछ । ३. भूकम्पको जोखिमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी नयाँ निर्माण हुने सम्पूर्ण भौतिक संरचनालाई भूकम्प प्रतिरोधी बनाइनेछ । ४. साथै निर्माण भइसकेका संरचनाहरूलाई सम्भव भएसम्म प्रवलीकरण गर्न जोड गरिनेछ ।

४.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. विपद् न्यूनीकरण, विपद् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण
२. सूचना सङ्कलन, प्रशोधन, विपद् न्यूनीकरण, पूर्व तयारी, पुनर्निर्माणबारे तालिम सञ्चालन
३. ड्याम निर्माण, गल्छि, पहिरो नियन्त्रण, खोला किनारमा तटबन्ध निर्माण
४. विपद् व्यवस्थापन कार्यमा प्रयोग हुने आवश्यक भौतिक साधनहरू (प्राथमिक उपचारका साधन, स्ट्रेचर, पर्याप्त राहत सामग्रीहरू) आदिको व्यवस्था
५. उपयुक्त खाली स्थानहरू पहिचान गरी विपद्का वेला राहत सामग्रीहरू भण्डारण र पीडितहरूलाई आपतकालीन बस्ने संरचनाहरू निर्माण
६. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रचारप्रसारका सामग्रीहरू उत्पादन गरी वितरण
७. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्तक्रिया, गोष्ठी, भेला आदि सञ्चालन
८. पालिका स्तरीय विपद् व्यवस्थापन संस्थागत तथा इकाइ स्थापना

४.७ अपेक्षित उपलब्धि

जोखिम न्यूनीकरणकालागि सम्भाव्य ठाँउहरूको पहिचान गरी पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास भएको हुनेछ । साथै मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपद्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी कैलाश गाउँपालिकालाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास भएको हुनेछ ।

परिच्छेद नौः संस्थागत विकास
खण्ड एकः सेवा प्रवाह तथा सुशासन

१.१ पृष्ठभूमि

शासन प्रणालीलाई जनमुखी, सक्षम, सुदृढ, सेवामूलक र उत्तरदायी बनाउँनु नयाँ लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको आवश्यकता हो । यसकालागि शासन प्रणालीमा सबै क्षेत्र, वर्ग, समुदाय र सरोकारवालाको पहुँच र सहभागितालाई सुनिश्चित गर्न आवश्यक छ । संघीय प्रणालीमा आधारित लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थालाई व्यवहारमा कार्यान्वयन गर्दै जनविश्वास अभिवृद्धि गर्नु सुशासनको मुल मर्म हो । संविधानले सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, भ्रष्टाचारमुक्त, पारदर्शी, जनउत्तरदायी र सहभागीमूलक बनाउँदै राज्यबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

सुशासनकालागि संघीय तथा प्रादेशिक संवैधानिक निकाय तथा आयोगसँगको सम्पर्क र समन्वय, अभिलेख व्यवस्थापन र कार्यान्वयन, गाउँपालिकामा सार्वजनिक सेवा वितरणको न्युनतम मापदण्ड निर्धारण र सेवाग्राही सन्तुष्टी सर्वेक्षण तथा सेवा प्रवाहको अनुगमनको पनि व्यवस्था गर्न आवश्यक रहेको छ । त्यसै सन्दर्भमा कैलाश गाउँपालिकामा बन्न लागेको यस योजनाले सेवा प्रदायक निकाय तथा समग्रमा सार्वजनिक शासन प्रक्रियामा सुशासनको संस्थागत विकासमा समेत महत्त्वपूर्ण हुनेछ ।

१.२ प्रमुख समस्याहरू

नेपाल सरकारले सुशासनलाई योजनाको प्राथमिकतामा राखे पनि जनप्रतिनिधिको नेतृत्व, योजना प्रक्रियामा सहभागिता र अपनत्वमा कमी रहन गएको देखिन्छ । त्यस्तै स्थानीय तहका योजना पद्धति र प्रक्रिया, सहभागितामूलक तथा समावेशी शासन प्रक्रिया, तथा निर्णय प्रक्रियामा पनि जवाफदेहिता एवम् पारदर्शिता कमजोर अवस्थामा रहेको छ । असल शासनका मुलभूत सिद्धान्त र आधारहरूका बारेमा जनता सचेत हुन नसकेको, राज्यबाट प्राप्त हुने केही सेवा सुविधाको बारेमा सेवाग्राहीहरू अनभिज्ञ रहेको, सेवा प्रदायक कार्यालयहरूले वडा कार्यालयसँग सहकार्य गर्न नसकेको, गाउँपालिकामा पर्याप्त दरबन्दी नभएको, केही सीमित व्यक्ति बाहेक अन्य तहका जनताहरू सुशासनको सम्बन्धमा मतलब नराखे गरेको, वडास्तरमा सार्वजनिक सुनुवाइ र आयव्यय विवरण सार्वजनिक गर्ने परिपाटी नभएको साथै कर्मचारीहरू स्थानीय संरचनामा अनुकूलन भैनसक्नु आदि यस गाउँपालिकाका समस्याहरू हुन् ।

१.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. परम्परागत शासनमुखी कार्य प्रवृत्तिलाई सेवामुखी तथा सेवाग्राही प्रति उत्तरदायी प्रशासनिक संरचनामा बदल्नु
२. शासकीय प्रणालीमा पारदर्शिता तथा जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्नु
३. विकास निर्माणका कार्यहरू समयमै गुणस्तरीय ढङ्गले सम्पन्न गरी आम नागरिकको स्थानीय सरकार प्रति विश्वास आर्जन गर्नु
४. सेवा प्रवाह तथा सूचना प्रवाहमा भौगोलिक कारणले कठिनाइ हुनु ।
५. सेवा प्रदायक सरकारी संस्थाहरू जिल्लामै केन्द्रित भई वडा गाउँपालिकासम्म पनि आउन नसक्नु

६. सुशासन व्यवस्थापनकोलागि स्थानीय सामाजिक सञ्जालहरूको अति आवश्यक भवन निर्माण गर्न लगायत शिक्षा, स्वास्थ्य, सञ्चार, यातायात, कृषि, पर्यटन आदिको क्षेत्रगत विकास गर्न आर्थिक तथा बजेटको अभाव हुनु ।

१.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"जवाफदेही, पारदर्शी र परिणाममुखी शासकीय व्यवस्था र सार्वजनिक सेवाहरूमा सबै वर्गको पहुँच"

लक्ष्य

गाउँपालिकाको शासन प्रणाली, समावेशी कार्यमूलक, जनमुखी, परिणाममुखी, पारदर्शी र उत्तरदायी बनाउने

उद्देश्य

१. सुशासनकालागि कानुनी र नीतिगत पूर्वाधार निर्माण गर्नु ।
२. सार्वजनिक सेवा प्रवाह र विकास प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउनु ।
३. सक्षम, दक्ष, गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री जनशक्तिको विकास गर्नु ।
४. वित्तीय सुशासन कायम गर्नु ।

१.५ रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका २९: सेवा प्रवाह तथा सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सुशासनकालागि कानुनी र नीतिगत पूर्वाधार निर्माण गर्नु ।	
१.१: शासन प्रणाली सञ्चालन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड र कार्यविधिको तर्जुमा गर्ने ।	१. सेवा प्रवाह र सुशासन सम्बन्धी आवश्यक नीति तथा कार्यविधिको तर्जुमा गरिनेछ । २. सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीको जिम्मेवारी र कर्तव्यलाई स्पष्ट पारिनेछ । ३. सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीको आचारसंहिता पालनाको अनगमन प्रणाली सुदृढ गराइनेछ । ४. सार्वजनिक पदाधिकारीको नियुक्ति, सरुवा, बढुवा, पदस्थापन, दण्ड र पुरस्कारलाई प्रणालीबद्ध बनाइनेछ । ५. कार्यसम्पादनलाई वृत्ति विकाससँग घनिष्ठ रूपमा आबद्ध हुने गरी कानुनी व्यवस्था मिलाइनेछ । ६. सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन प्रणाली सुव्यवस्थित गरिनेछ ।
१.२: सार्वजनिक सेवाहरूलाई गुणस्तरीय र सर्वसधारणको पहुँचयोग्य बनाउन स्थानीय शासन पद्धति अनुरूपको प्रशासन संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने ।	१. सार्वजनिक सेवाप्रवाहलाई गुणस्तरीय समावेशी एवम् सहज बनाउन विद्युतीय शासन प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ । २. स्थानीय शासन प्रणाली अनुरूप प्रशासन संयन्त्रको पुनर्संरचना गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु ।	
२.१: गाउँपालिकाले प्रवाह गर्ने	१. सबै प्रकारका सेवामा सबैको र खास गरी समाजका सीमान्तीकृत र

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
सेवामा अधिकारमुखी पहुँच स्थापना गर्ने ।	विपन्न समुदायको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । २. सेवाग्राहीको माग सापेक्ष, सहभागितामूलक विकास प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ । ३. विद्युतीय शासन प्रणालीको व्यापक अवलम्बन गरी प्रशासनिक कार्यविधिलाई सरल बनाइनेछ । ४. जनताको गुनासो सिधै अध्यक्षसँग पुग्ने संयन्त्र स्थापित गरी शीघ्र जवाफदेहिता, कारबाही र जानकारीको सुनिश्चितता गरिनेछ । ५. सूचना पविधिको प्रयोग र पहुँच बढाइनेछ ।
२.२: गाउँपालिकाको कार्यसम्पादनलाई उत्तरदायी, पारदर्शी र परिणाममुखी बनाउने ।	१. गुनासो सुनुवाइ संयन्त्र र सूचना अधिकारीको भूमिकालाई प्रभावकारी तुल्याइनेछ । २. नैतिकता, आचरण र इमान्दारितालाई कार्य संस्कृतिको रूपमा विकास गरी दण्ड र पुरस्कारलाई व्यवस्थित तुल्याइनेछ । ३. भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलता अपनाइनेछ । भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापमा निगरानी तथा कारवाहीलाई सशक्त बनाउन पालिका स्तरमा कार्यरत सामाजिक संघसस्थाको समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी बनाइनेछ । ४. आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीका साथै वित्तीय जोखिम नियन्त्रण प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ । ५. बेरुजुलाई सार्वजनिक गरिनुका साथै बेरुजुको प्रकृतिका आधारमा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आवद्ध गरिनेछ । ६. सेवा प्रवाहलाई जनमैत्री र सेवामूलक बनाउन नागरिक बडापत्र राखिनेछ । ७. सार्वजनिक उत्तरदायी संयन्त्रहरू (सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ, गुनासो व्यवस्थापन, आदि)लाई प्रभावकारी र नियमित गराइनेछ । ८. पालिकाको कार्यक्रमगत क्षेत्र र बजेट, कार्ययोजना, अद्यावधिक प्रगति र जनसरोकारका निर्णयहरू वेबसाइटमार्फत नियमित रूपमा सार्वजनिक गरिनेछ । ९. गैरसरकारी संस्था र नागरिक समाजसँग समन्वय र सहकार्यका माध्यमबाट सार्वजनिक उत्तरदायित्व अभिवृद्धिमूलक कार्यसम्पादन गरिनेछ । १०. कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादनलाई विकास कार्यक्रमको नतिजा, सेवा प्रवाहको गुणस्तरीयता, सेवाग्राहीको सन्तुष्टि आदिसँग आवद्ध गरिनेछ । यसकालागि सेवाग्राहीहरूको सन्तुष्टि सर्वेक्षण, गुनासो समाधान, सार्वजनिक सुनुवाइ आदिको मापनलाई समेत आधार बनाइनेछ । ११. सेवा प्रदायकप्रति नागरिकहरूको सन्तुष्टीको स्तर मापन र नियमित पृष्ठपोषण लिइनेछ । यसकार्यमा तेस्रो पक्ष मूल्याङ्कन प्रणाली समेतको अवलम्बन गरिनेछ ।
२.३: सार्वजनिक निकायका काम कारवाही सम्बन्धी सूचनामा	१. सेवा प्रवाहलाई जनमुखी र सेवामूलक बनाउन क्षतिपूर्ति सहितको बडापत्र क्रमशः कार्यान्वयन गर्न गराउन सार्वजनिक निकायलाई

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
नागरिकको पहुँच बढाउनु ।	उत्प्रेरित गरिनेछ । २. जनगुनासोको व्यवस्थापनलाई थप प्रभावकारी बनाउन सहयोग गरिनेछ । ३. अत्यावश्यक सार्वजनिक सेवाको पहुँचमा कठिनाइ भोगिरहेको जनतालाई सेवा पुऱ्याउन एकीकृत घुम्ती सेवालाई व्यापक र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
उद्देश्य ३: सक्षम, दक्ष, गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री जनशक्तिको विकास गर्नु ।	
३.१: जनशक्ति विकास गर्ने ।	१. पालिकाकालागि आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिको विकास र उपयोगकालागि एकीकृत जनशक्ति विकास योजना तयार गरिनेछ । २. वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत तालिम तथा क्षमता विकास र आवश्यक अनुसन्धानकालागि विनियोजन गरिनेछ । ३. पालिकाका जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको आवश्यकता र माग अनुसार अभिमुखीकरण तालिम र क्षमता विकासकालागि आधुनिक प्रविधि युक्त तालिम प्रतिष्ठानको स्थापना गरिनेछ ।
३.२: अन्तर्संरकार समन्वयलाई प्रभावकारी बनाउने ।	१. संघीय र प्रदेशसरकारसँग नियमित सम्पर्क र समन्वय स्थापित गरिनेछ । २. पालिकाको विगतका दस्तावेज, आयोजना दस्तावेज र प्रतिवेदनहरूलाई आफ्नो पोर्टल (वेब-साइट) मा राखिनेछ । ३. पालिकाको कार्य सम्पादन र प्रतिवेदन प्रणालीमा प्रदेश स्तरमै एकरूपता आउने गरी प्रदेश सरकारको सहयोग र समन्वयमा सफ्टवेयरको व्यवस्थापन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । ४. पालिकास्तरीय विकास समस्या समाधान समिति गठन तथा कार्यविधि निर्माण गरी समस्या समाधान तथा सहजीकरण संयन्त्रको रूपमा विकास गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: वित्तीय सुशासन कायम गर्नु ।	
४.१: सार्वजनिक आय—व्यय र खरीद प्रक्रियालाई प्रभावकारी, व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउने ।	१. गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरूको वार्षिक खरीद योजना तयार गरिनेछ । २. संस्थागत पुनर्संरचना र सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको सुदृढीकरण प्रवर्द्धन गरिनेछ । ३. कानुन बमोजिम समयमै खर्च नगरी आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च गर्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न र उपलब्ध स्रोत र साधनको उचित प्रयोग गर्न आर्थिक वर्षको अन्तिम तीन महिनामा वार्षिक कार्यक्रम संशोधन गर्ने र विनियोजन बजेट अत्याधिक खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा रोक लगाउन उपयुक्त नीति अवलम्बन गरिनेछ । ४. विकास आयोजनाहरूको ठेक्कापट्टा निर्धारित समयभित्रै गर्ने व्यवस्था मिलाउन पहल गरिनेछ ।
४.३: आन्तरिक नियन्त्रण र लेखापरीक्षणलाई विश्वसनीय तथा प्रभावकारी बनाउने ।	१. वित्तीय आँकडालाई वस्तुपरक बनाउन तथा अद्यावधिक गर्न सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको सुदृढीकरण गरी विस्तार गरिनेछ । २. बेरुजुलाई नियन्त्रण गर्न आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई सूचना प्रविधिमा

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	आधारित बनाइनुको साथै लेखा उत्तरदायी अधिकारीलाई स्वतन्त्र रूपमा कार्य गर्ने वातावरण बनाइनेछ ।

१.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. सेवा प्रवाह तथा सुशासनकालागि आवश्यक कार्यविधिको निर्माण
२. पालिकाद्वारा प्रदान गरिने सेवाको अभिलेख व्यवस्थापन
३. विद्युतीय शासन प्रयोग र पहुँचमा वृद्धि
४. हरेक विकास योजना तथा कार्यक्रमको वडा र पालिकास्तरमा नियमित सामाजिक परीक्षण र सार्वजनिक सुनुवाइ सञ्चालन
५. कर्मचारीको क्षमता विकासकालागि नियमित तालिम
६. सबै कार्यालयमा नागरिक वडापत्रको व्यवस्था र सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन
७. सार्वजनिक सेवा तथा सामग्रीहरूको खरिद प्रक्रियाकालागि अनिवार्य विद्युतीय माध्यमको प्रयोग
८. पालिका भित्रका योजनाहरूको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समीक्षा

१.७ अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिकामा सार्वजनिक सेवा प्रवाहको गुणस्तरमा सुधार र सार्वजनिक सेवामा आम नागरिकको पहुँचमा अभिवृद्धि भएको हुनेछ । सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूबाट जनताहरूले सरल र सर्वसुलभ तरिकाले सेवा प्राप्त गर्न सक्नेछन् । सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूबाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रम र प्रवाह हुने सेवा सुविधामा पारदर्शिता कायम भई सर्वसाधारण जनता सुसूचित हुनेछन् ।

खण्ड दुई: मानव संसाधन तथा संस्थागत क्षमता विकास

२.१ पृष्ठभूमि

कैलाश गाउँपालिकाको यो आवधिक योजना कार्यान्वयन गर्न लगायत सम्पूर्ण विकास निर्माणका कार्यक्रमहरू सही ढङ्गले सञ्चालन गर्न गाउँकार्यपालिकालाई तदनुरूपको कानुनी अधिकार, वित्तीय स्रोतसाधनको निश्चितता, आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र गुणस्तरीय मानव संसाधनको उपलब्धता र संस्थागत क्षमता सर्वोपरी महत्त्वका विषय हुन् ।

नेपालको संविधान भाग १७ मा स्थानीय कार्यपालिकाको कार्यसम्पादन सम्बन्धी व्यवस्था छ । धारा २१४ मा स्थानीय गाउँपालिका तहको कार्यकारिणी अधिकार संविधान र संघीय कानूनको अधीनमा रही गाउँ कार्यपालिकामा निहित रहने उल्लेख छ । संविधान र अन्य कानूनको अधीनमा रही गाउँपालिकाको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन, नियन्त्रण र सञ्चालन गर्ने अभिभारा गाउँ कार्यपालिकाको हुने कुरा पनि जनाइएको छ । धारा २१८ मा गाउँ कार्यपालिकाबाट स्वीकृत नियमावली बमोजिम गाउँ कार्यपालिकाको कार्य विभाजन र कार्य सम्पादन हुने उल्लेख छ भने २१९ मा यसदेखि बाहेक स्थानीय तहको कार्यकारिणी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था संविधानको अधीनमा रही संघीय कानून बमोजिम हुने कुरा स्पष्ट गरिएको छ । संविधानको अनुसूची—८ मा निम्नलिखित विषयहरूमा गाउँ कार्यपालिकाको अधिकार रहने कुरा जनाइएको छ ।

यी सबै व्यवस्थाहरूका अधीनमा रही यस गाउँपालिकाले प्रशासनिक कामकाज कार्यान्वयन र सहजिकरणका लागि विभिन्न ऐन, नियमावली तथा कार्यविधिहरू बनाएको छ । सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय, न्यून समय लागत छिटो सेवा उपलब्ध बनाउन सम्भव भएका सेवा सुविधाहरू वडा कार्यालयबाटै अनलाइन उपलब्ध गराउँदै आइरहेको छ । निर्धारित समय सीमा भित्र संसदीय परम्परा अनुसार गाउँ सभा सम्पन्न गरी पारित ऐनहरू असार भित्र वेवसाइडमा अपलोड गरिएको छ । समीक्षा गोष्ठीहरू आयोजना गरी टिप्पणी र सुझाव सङ्कलन गरी छलफल गर्ने गरिएको छ ।

२.२ प्रमुख समस्या

गाउँकार्यपालिकाकालागि संविधान प्रदत्त अधिकारहरूको उपभोगकालागि जनप्रतिनिधिहरूमा यथेष्ट अनुभवको अभाव हुनु, संघीयताको मर्म अनुसार गाउँकार्यपालिकाको कामकर्तव्य पूरा गर्नकालागि आवश्यक जनशक्तिको कमी हुनु तथा गाउँपालिका क्षेत्रमा विकासको सम्भावना भएका अनेकौँ क्षेत्रहरू विशेष गरी पर्यटन, वन, कृषि तथा पशुपालनमा शिक्षित र तालिमप्राप्त जनशक्तिको कमी रहनु यस पालिकाका प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

२.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा तयार गरिएको स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७५ बमोजिम गाउँकार्यपालिकामा गठन भएको मानव संसाधन विकास र संस्थागत क्षमता विकास सम्बन्धी विषयगत समितिले सेवाप्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवाप्रवाहमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको प्रयोग, लेखाङ्कन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन, आन्तरिक लेखापरीक्षण जस्ता गम्भीर प्रकृतिका प्राविधिक काम गर्नुपर्ने अवस्था रहेको ।

- उमेर, लिङ्ग, शैक्षिक स्थिति, आर्थिक अवस्था, जातीय संस्कार आदिका कारण योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमनमा जनप्रतिनिधिहरूको बुझाइ, सहभागिता र सक्रियता समान हुन नसक्नु ।
- युवा जनशक्तिको विदेश पलायनले गर्दा गाउँघरमा आर्थिक सम्भाव्यता भएका क्षेत्रहरू कृषि, वन, पर्यटन आदिमा तालिम आदिकालागि उपयुक्त प्रशिक्षार्थी स्थानीय तहमा नभेटिनु ।

अवसर

- सिंहदरबारको अधिकार गाउँगाउँसम्म पुर्‍याउनु संघीयताको मूल उद्देश्य हुँदा र सो बमोजिमका कानुनी आधार पनि बनिसकेका हुँदा गाउँकार्यपालिकाको नेतृत्वमा स्थानीय स्तरको विकासको सम्भावना बढेको छ ।

२.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"दक्ष मानव संसाधन र प्रभावकारी संस्थागत क्षमता सहितको कैलाश"

लक्ष्य

गुणस्तरीय मानव संसाधन र सक्षम स्थानीय संस्थाहरूका माध्यमबाट कैलाशको आर्थिक समाजिक विकास गर्ने ।

उद्देश्य

- गाउँपालिकाको सेवाप्रवाहलाई गुणस्तरीय बनाउनु ।
- स्थानीय स्तरमा आर्थिक सामाजिक विकासकालागि अवसरहरूको विकास गर्नु ।

२.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ३०: मानव संसाधन तथा संस्थागत विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: गाउँपालिकाको सेवाप्रवाहलाई गुणस्तरीय बनाउनु ।	
१.१: जनप्रतिनिधिहरूको सक्षमता विकास गर्ने ।	१. सम्भाव्यता अध्ययन २. सरलीकृत सेवा एवम् संस्थागत विकास ३. उपयुक्त तालिम गोष्ठीमा भाग लिने अवसर दिइनेछ ।
१.२: कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	१. तालिम गोष्ठीमा पठाइनेछ । २. सरुवाको मापदण्ड बनाइनेछ ।
१.३: आधुनिक प्रविधिको बढी प्रयोग गर्ने ।	१. कार्यालयका काममा इन्टरनेट, ईमेलको प्रयोग बढाइनेछ ।
उद्देश्य २: स्थानीय स्तरमा आर्थिक सामाजिक विकासकालागि अवसरहरू उपलब्ध गराउनु ।	
२.१: कृषि, वन र पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि संस्थागत पहल गर्ने ।	१. संघीय र प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउने सेवा, सुविधा, अवसरहरूको खोजीनीति गरिनेछ । २. स्थानीय जनतामा जागरण फैलाइनेछ । ३. इच्छुक र योग्य युवायुवतीहरूलाई यी क्षेत्रमा प्रोत्साहित गरी व्यवसायिकीकरणमा अवसर दिइनेछ ।

२.६ प्रमुख कार्यक्रम

- सेवाप्रवाह, संस्थागत विकासजस्ता पक्षमा क्रमश आधुनिकीकरण गर्दै जान तदनुकूल कार्यक्रमहरू सञ्चालन

२. गाउँपालिका क्षेत्रभित्र विकास गर्न सकिने सामान्य सम्भावना देखिएका पेशा-व्यवसायको प्रवर्द्धनकालागि सम्भाव्यता अध्ययन ।

२.७ अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिकाबाट हुने गरेका सेवाप्रवाह छिटोछरितो भई जनतालाई लाभ पुग्नेछ । पर्यटन, कृषि, पशुपालन, बागवानीजस्ता संभाव्य व्यवसायहरूमा युवाहरूलाई रोजगारीका नयाँ नयाँ अवसर गाउँपालिका क्षेत्रभित्रै खुल्नेछ । जनताको आर्थिक स्थितिमा सुधार हुने, दैनिक जीवन सञ्चालनमा सहयोग पुगेर जीवनस्तर माथि उठ्नेछ ।

खण्ड तीन: तथ्याङ्क प्रणाली

३.१ पृष्ठभूमि

योजना तर्जुमालाई प्रभावकारी बनाउनकालागि तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषण गर्न संस्थागत संरचनाको आवश्यक पर्दछ । कैलाश गाउँपालिकाले प्राथमिक सर्वेक्षण तथा द्वितीय स्रोतको तथ्याङ्कको प्रयोग गरेर र घरधुरी सर्वेक्षण, २०७५ प्रकाशन गरी तथ्याङ्क प्रयोगको एक तहको आधारशीला तयार गरेको छ । साथै सबै वडाहरूले आन्तरिक प्रयोजनकोलागि खण्डित रूपमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने कामको शुरुवात गरेका छन् तर व्यवस्थित भइसकेको छैन ।

३.२ प्रमुख समस्या

तथ्याङ्क सङ्कलन र व्यवस्थापन हेर्ने शाखा व्यवस्थित नहुनु, वडा स्तरमा तथ्याङ्क खण्डीकृत गर्न कठिनाइहरू रहनु, तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषण गर्न दक्ष जनशक्ति उपलब्ध नहुनु साथै तथ्याङ्कहरू एकीकृत नहुँदा प्रयोगमा एकरूपकता कायम गर्न नसक्नु आदि मुख्य समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. तथ्याङ्कमा आधारित रहेर योजना तर्जुमा गर्ने र योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने परिपाटीको आधारशीला तय गर्नु ।
२. तथ्यगत अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गर्दै विषयगत समस्या, चुनौती र अवसरहरूको पहिचान गर्न सघाउ पुऱ्याउन आवश्यक तथ्याङ्कहरूको सङ्कलन र व्यवस्थापन गर्नु ।
३. तथ्याङ्कको प्रयोगमा एकरूपकता कायम गर्नु ।

अवसर

१. तथ्याङ्कको आवसेयकता र महत्त्वको बोध हुनु ।
२. तथ्याङ्कमा आधारित रहेर योजनाहरू निर्माण हुने परिपाटीको विकास हुनु ।
३. छिटो र छरितो रूपमा तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र वितरण गर्न सघाउ पुऱ्याउन सक्ने नयाँ प्रविधिहरू विकास हुँदै जानु ।

३.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"यथार्थ तथ्याङ्कमा आधारित कैलाशको नीति तथा योजना"

लक्ष्य

गाउँपालिकाका सबै किसिमका तथ्याङ्कहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक गरी सबैकालागि पहुँचयोग्य बनाउने ।

उद्देश्य

१. तथ्याङ्कहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक गर्ने प्रणालीको विकास गर्नु ।
२. तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रियालाई आधुनिकीकरण गर्नु ।

३.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ३१: तथ्याङ्क प्रणालीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: तथ्याङ्कहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक गर्ने प्रणालीको विकास गर्नु ।	
१.१: तथ्याङ्कको सङ्कलन, प्रशोधन, व्यवस्थापन र प्रकाशनलाई व्यवस्थित बनाउने ।	१. तथ्याङ्कको प्रशोधन र विश्लेषण गरी वेब पोर्टल र विभिन्न प्रकाशनमार्फत् प्रयोगकर्ता माझ पुर्‍याउने कार्यलाई नियमित रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । २. अनुसन्धानको माध्यमबाट आवश्यक तथ्याङ्कहरूको सूची तयार गरी नियमित तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ । ३. विश्वसनीय, सही र समयमै तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
उद्देश्य २: तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रियालाई आधुनिकीकरण गर्नु ।	
२.१: तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र वितरण प्रणालीको आधुनिकीकरण गर्ने ।	१. तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति तथा कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । २. आवश्यकता पहिचान गरी विषयगत तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गरिनेछ । ३. आयोजना सञ्चालन अवधि, मध्यमकालीन अवधि, र अन्तिम अवस्थाको तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गर्ने कार्यलाई नियमित रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

३.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. तथ्याङ्क सङ्कलन सम्बन्धी नीति निर्माण
२. तथ्याङ्कका मानक र मापदण्डहरू विकास
३. पालिकाको तथ्याङ्क वेब पोर्टल निर्माण गरी तथ्याङ्कहरूको एकीकृत रूपमा व्यवस्थापन र सार्वजनिकीकरण
४. तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषणकोलागि कर्मचारी तथा विज्ञहरूको क्षमता र दक्षता बृद्धि तालिम ।

३.७ अपेक्षित उपलब्धि

विद्युतीय तथ्याङ्क प्रणालीको स्थापना र सञ्चालन भएको हुनेछ । आयोजना अनुगमन र मूल्याङ्कनकोलागि आवश्यक सूचना उपलब्ध भएको हुनेछ । प्रमाणमा आधारित योजना तर्जुमा गर्न आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध भएका हुनेछ ।

परिच्छेद दशः लोकतन्त्र र सुशासन

खण्ड एकः राष्ट्रिय एकता

१.१ पृष्ठभूमि

नागरिकको सद्भाव, प्रेम, स्नेह, साझा स्वार्थ राष्ट्रिय एकताको प्रतीक हो । संविधानतः राष्ट्रको परिभाषाभिन्न जाति, धर्म, भाषा, संस्कृति, भूगोल तथा सार्वभौमिकता आदि पर्छन् । देशवासीको सहिष्णुता, सहानुभूति, त्याग र समर्पण यसका पहिचान हुन् । बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात गरी विविधता बीचको एकता गाउँपालिकाको समृद्धिको आधार रहिआएको छ । त्यसैगरी, राज्यका नीतिहरू अन्तर्गत स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनताको संरक्षण गर्दै एकता अक्षुण्ण राख्ने तथा विभिन्न जात, जाति, धर्म, भाषा, संस्कृति र सम्प्रदाय बीच पारस्परिक सद्भाव, सहिष्णुता र ऐक्यबद्धता कायम गरी परस्परमा सहयोगात्मक सम्बन्ध विकास गर्दै राष्ट्रिय एकता प्रवर्द्धन गर्ने नीति अंगीकार गरिएको छ । विभिन्न जातजाति, भाषा, धर्म, संस्कृतिको जगेर्ना र सम्बर्द्धन गर्न राष्ट्रिय एकता कार्यक्रम मार्फत् सम्पूर्ण नागरिकबीच सद्भाव बढाउने प्रयास गर्न आवश्यक छ ।

१.२ प्रमुख समस्या

निष्पक्ष रूपमा गाउँपालिकाका नागरिकलाई सांस्कृतिक, शैक्षिक, राजनीतिक, भौगोलिक आदि पक्षमा सुसूचित गर्न नसक्नु तथा कुनै अतिवादको नाममा हुने घटनाका कारण थप द्वन्द्व र अविश्वासको वातावरण सिर्जना हुने सम्भावना रहनु यहाँका प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

१.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. राष्ट्रिय एकतालाई अक्षुण्ण राख्नु ।
२. विविधता बीचको एकतालाई सुदृढ गर्नु ।
३. राष्ट्र र राष्ट्रियता कुनै व्यक्ति समुदाय वा क्षेत्रीयता भन्दा माथि हो भन्ने भावना पालिकाका सबै जनतामा जागृत गराउनु ।
४. सबै वर्ग र समुदायको पहिचान र भावनाको कदर गर्नु ।

अवसर

१. बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधता बीच विकास भएको एकता ।
२. सहकारिता, समन्वय र सहअस्तित्व कैलाशको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, विकासको आधार ।
३. जातिगत, भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक एवम् धार्मिक विविधता व्यवस्थापनको संवैधानिक व्यवस्था ।
४. तीनै तहका सरकारबीचको अन्तर आबद्धता ।

१.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सहकारिता, समन्वय र सहअस्तित्व कैलाशको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, विकासको आधार"

लक्ष्य

विविधताको उचित सम्बोधन र सम्मान गरी सबैलाई समान अवसरका साथ विकाससँग आवद्ध गर्ने ।

उद्देश्य

- जातिगत, भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक एवम् धार्मिक विविधताको व्यवस्थापन गरी राष्ट्रिय एकता सुदृढ बनाउनु ।

१.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ३२: राष्ट्रिय एकताका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: जातिगत, भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक एवम् धार्मिक विविधताको व्यवस्थापन गरी राष्ट्रिय एकता सुदृढ बनाउनु ।	
१.१: विविधता बीचको एकतालाई सुदृढ गर्ने ।	- जातीय, भाषिक, लैङ्गिक तथा सांस्कृतिक विविधताको बारेमा सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । - सामाजिक न्याय र राष्ट्रिय एकता कायम राख्नको लागि आम नागरिकलाई सुसूचित गरिनेछ ।
१.२: आपसी सद्भाव र मेलमिलापको माध्यमबाट सभ्य समाज निर्माण गर्न नागरिकहरूलाई उत्प्रेरित गर्ने ।	शान्ति, सुरक्षा, सुव्यवस्था, आपसी मेलमिलाप र सदभाव बढाउन प्रत्येक नागरिक जिम्मेवार बन्ने गरी नागरिकलाई उत्प्रेरित हुने किसिमका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.३: समाजमा द्वेष र अन्तर द्वन्द्व फैलाउने आन्तरिक तथा बाह्य गतिविधि विरुद्ध सशक्त कदम चाल्ने ।	- राष्ट्रिय हित र एकतामा खलल पुग्ने सामाजिक सञ्जालको प्रयोगलाई निरुत्साहित गरिनेछ । - राष्ट्रिय एकता तथा सामाजिक सद्भाव र सहिष्णुता प्रवर्द्धन हुने क्रियाकलाप सञ्चालन गरी नागरिक बीचको सम्बन्ध थप सौहार्द्रपूर्ण बनाइनेछ । - सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधताका बीचको एकतालाई खल्बल्याउने तथा नागरिकलाई दिग्भ्रमित पार्ने मनसायले संविधान वा कानूनको गलत प्रचार र प्रयोगलाई रोक्न शून्य सहनशीलताको नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

१.६ प्रमुख कार्यक्रम

- प्राकृतिक साधनस्रोत तथा अवसरको सन्तुलित वितरण हुने गरी विकासका योजनाहरू तर्जुमा
- धार्मिक सम्प्रदाय बीच एकता कायम गर्न विभिन्न चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
- आम नागरिकलाई सामाजिक विविधता बीचको एकता सुदृढ गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन
- संविधानको मर्म र भावना अनुसार स्रोत, साधन तथा दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था ।

१.७ अपेक्षित उपलब्धि

मुलुकको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता एवम् भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनताको रक्षा गर्दै सबै जातजाति, धर्म, भाषा, संस्कृति र सम्प्रदायबीच पारस्परिक सद्भाव, सहिष्णुता र ऐक्यबद्धता थप सुदृढ भएको हुनेछ ।

खण्ड दुई: सुरक्षा

२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमिकता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रिय एकता, स्वाधीनता र स्वाभिमानलाई अक्षुण्ण राखी जनताको सार्वभौम अधिकार, स्वायत्तता र स्वशासनको अधिकारलाई आत्मसात् गरेको छ । वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक लगायत सबै प्रकारका विभेद र छुवाछुतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने सङ्कल्प गरेको छ । प्रभावकारी सुरक्षा प्रबन्ध सुशासन र विकासको पूर्व शर्त हो । कैलाशमा शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम गरी जनताको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको रक्षा गर्न, शान्तिपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न, पूर्वाधार निर्माण र आर्थिक विकासकालागि समेत प्रभावकारी सुरक्षा व्यवस्था गर्न आवश्यक छ ।

२.२ प्रमुख समस्या

संवैधानिक व्यवस्था अनुसार शान्ति सुरक्षाकोलागि स्थानीय तहले सम्पादन गर्ने कार्यको सञ्चालन, सुपरीवेक्षण र समन्वय सम्बन्धी व्यवस्था गर्ने संघीय कानून बनी नसकेको, भइरहेको प्रहरी सङ्गठनकोलागि पनि साधन स्रोत सीमित भएको साथै प्रादेशिक प्रहरी समेत व्यवस्था हुन नसकेको अवस्थामा संघीय प्रहरीले सम्पूर्ण शान्ति सुरक्षाको जिम्मा लिनुपर्ने अवस्था रहेको छ ।

२.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. सुरक्षा निकायहरूको आधुनिकीकरण गर्नु ।
२. सूचना सञ्जालको व्यवस्था गर्नु ।
३. सरकारी एवम् सार्वजनिक सम्पत्तिको बढ्दो अतिक्रमण रोक्नु ।
४. पर्याप्त स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नु ।
५. जिम्मेवार निकाय बीच समन्वय कायम गर्नु ।

अवसर

१. सुरक्षा निकायका संरचना पालिकास्तरमा विस्तार हुनु ।
२. जनचेतनतामा अभिवृद्धि हुनु ।
३. अनुसन्धान प्रविधिमा द्रुत विकास हुनु ।
४. सूचना प्रविधि तथा सञ्चार सुविधाको तीव्र विकास र विस्तार हुनु ।

२.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"शान्तिपूर्ण र सुरक्षित कैलाश"

लक्ष्य

गाउँपालिकामा भरपर्दो शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम गर्ने ।

उद्देश्य

१. शान्ति, सुव्यवस्था र अमनचयन कायम गरी नागरिकको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्नु ।

२. अपराध नियन्त्रण गरी कानुनी शासन पद्धतिको विकास गर्नु ।

३. कैलाश नगर प्रहरीको व्यवस्था गर्नु ।

२.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ३३: सुरक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: शान्ति, सुव्यवस्था र अमनचयन कायम गरी नागरिकको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्नु ।	
१.१: पालिकाभित्र शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम गर्ने ।	१. सूचना सम्प्रेषण प्रणालीलाई केन्द्रीय सञ्जालमा आवद्ध गरी सुरक्षा प्रणालीलाई प्रविधिमैत्री बनाई आधुनिकीकरण गरिनेछ । २. सुरक्षा सम्बन्धी सूचना सङ्कलन तथा जोखिम विश्लेषण र सुरक्षा निकायहरूबीच सूचना आदानप्रदान गरी समन्वय र सहकार्यमा जोड दिइनेछ । ३. शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम गर्न प्रभावकारी रूपमा प्रहरी परिचालन गरिनेछ । ४. प्राकृतिक विपद् बाट हुने अति संवेदनशील एवम् महत्त्वपूर्ण भौतिक पूर्वाधारको विशेष सुरक्षा प्रबन्ध गरिनेछ ।
१.२: शान्ति सुरक्षा स्थापनामा विधिको शासनलाई प्राथमिकतामा राखी काम गर्ने ।	१. प्रहरीलाई जनमैत्री बनाई सामुदायिक प्रहरीमा विशेष जोड दिइनेछ । २. शान्ति सुरक्षा कायम राख्न बल प्रयोग गर्दा मानव अधिकारको मूल्य र मान्यतालाई अवलम्बन गरिनेछ । ३. सुरक्षाकर्मीहरूकालागि मानव अधिकार, मानवीय कानून तथा विधिको शासन सम्बन्धमा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: अपराध नियन्त्रण गरी कानुनी शासन पद्धतिको विकास गर्नु ।	
२.१: मानव बेचबिखन, अपराध नियन्त्रण तथा लागू औषध नियन्त्रण गर्ने ।	१. संवेदनशील नाका तथा क्षेत्रमा सुरक्षाकर्मी परिचालन गरी मानव बेचबिखन तथा अपराध नियन्त्रण गरिनेछ । २. लागू औषधको अवैध उत्पादन, ओसारपसार, विक्री वितरण र उपभोगलाई कडाइका साथ नियन्त्रण गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: कैलाश नगर प्रहरीको व्यवस्था गर्नु ।	
३.१: आन्तरिक सुरक्षालाई प्रभावकारी बनाउन पालिकाको आफ्नै नगर प्रहरी स्थापना गरिनेछ ।	१. सुरक्षा नीति तथा कानून तर्जुमा गरी नगर प्रहरी स्थापना तथा व्यवस्थापन गरिनेछ । २. नगर प्रहरी सञ्चालनकालागि आवश्यक पूर्वाधारको विकास गरिनेछ । ३. आवश्यकता अनुरूप नगर प्रहरी छनौट तथा नियुक्ति गरी कैलाश नगर प्रहरी सञ्चालन गरिनेछ ।

२.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. प्रविधिमैत्री अपराध अनुसन्धानको विकास
२. पालिकाको सुरक्षा नीति तर्जुमा
३. विद्युतीय शासनको अवधारणाको प्रभावकारी कार्यान्वयन

४. लागु औषध नियन्त्रण र अनुगमन
५. प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्न पूर्व-सूचना प्रणाली विकास
६. विपद् व्यवस्थापनका सहज उपायहरूको कार्यान्वयन
७. शान्ति सुरक्षा सम्बन्धी कानूनको संशोधन, परिमार्जन एवम् आवश्यक नयाँ कानूनको निर्माण ।

२.७ अपेक्षित उपलब्धि

पालिकाबासी नागरिकहरूले शान्ति र सुरक्षाको अनुभूति स्पष्ट रूपमा गर्नेछन् । सुरक्षा निकायको क्षमता अभिवृद्धि तथा संगठन सुदृढीकरण भई जनतामा कानून कार्यान्वयनको प्रभावकारिता, दण्डहीनताको अन्त्य, अपराधिक घटनाहरूको न्यूनीकरण तथा सामाजिक शान्ति कायम भएको हुनेछ ।

खण्ड तीन: मानव अधिकार

३.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले नागरिकका आधारभूत मानव अधिकारलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूति गरेको छ। नेपाल संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्र तथा मानव अधिकार सम्बन्धी विभिन्न महत्त्वपूर्ण अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको पक्ष राष्ट्र भइसकेको छ । नेपालले जनाएको मानव अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता कार्यान्वयन गर्नकालागि संवैधानिक, कानुनी, नीतिगत एवम् संस्थागत संरचनाको व्यवस्था गर्दै आएको छ ।

आर्थिक, सामाजिक वा शैक्षिक दृष्टिले पछाडि परेका वर्ग र समुदायलाई समानुपातिक र समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यका निकायमा सहभागिताको हक हुनेछ भनी संविधानमा नै सामाजिक न्यायको हकको व्यवस्था गरिएको छ । मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र प्रवर्द्धनकालागि संघीय तहमा विद्यमान स्थायी संरचना एवम् संस्थाहरूलाई प्रदेश तथा स्थानीय तहमा पनि विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ । अन्तर तहबीच समन्वय तथा सहकार्य मार्फत मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रमलाई विकासका मुद्दासँग संरचनागत एवम् कार्यात्मक रूपमा जोड्दै लानु आवश्यक देखिन्छ ।

३.२ प्रमुख समस्या

मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने कुरामा नागरिक र राज्यका सबै निकायमा सचेतना अभिवृद्धि भए तापनि मानव अधिकार सम्बन्धी संस्थागत र नीतिगत स्पष्ट व्यवस्था नहुनु तथा भेदभाव, छुवाछुत, बालविवाह, बहुविवाह, लैङ्गिक हिंसा जस्ता कुप्रथा, आर्थिक, शैक्षिक तथा सामाजिक पछौटेपन, भौगोलिक संरचना, पूर्वाधार एवम् सेवा सुविधाको उपलब्धता जस्ता कुराहरू मानव अधिकार र सामाजिक न्यायको प्रत्याभूति गर्न नसक्नु आदि यहाँका समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. संविधान, कानून र अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता अनुरूप मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा परिपालना गर्नु र गराउनु ।
२. मानव अधिकारमैत्री तथा सामाजिक न्यायसहितको सामाजिक एवम् आर्थिक विकास निर्माण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।

अवसर

१. विश्वमा सर्वस्वीकार्य भएका मानव अधिकार सम्बन्धी मूल्य-मान्यतालाई नेपालको संविधानले मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गर्नु ।
२. मौलिक हक कार्यान्वयनकालागि आवश्यक कानुनी व्यवस्था हुनु ।
३. संविधान एवम् कानूनद्वारा संरक्षित मानव अधिकारको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने, मानव अधिकार उल्लङ्घनमा अनुसन्धान गर्ने लगायतका कार्य गर्ने स्वतन्त्र र सक्षम संवैधानिक आयोगको व्यवस्था तथा न्याय सम्पादनकालागि स्वतन्त्र न्यायालयको व्यवस्था हुनु ।

३.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"स्वअनुशासित र समतामूलक समाजको निर्माण"

लक्ष्य

संविधानले तोकेका सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र राजनैतिक अधिकारहरूको प्रत्याभूति गराउने।

उद्देश्य

१. मानव अधिकारमैत्री समाज र शासन पद्धतिको विकास एवम् विस्तार गर्नु ।

३.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ३४: मानवअधिकारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: मानव अधिकारमैत्री समाज र शासन पद्धतिको विकास एवम् विस्तार गर्नु ।	
१.१: समाजमा विद्यमान सबै प्रकारका भेदभाव, छुवाछुत, हिंसा तथा कुप्रथाको अन्त्य गर्ने ।	१. जोखिममा रहेका विपन्न, सीमान्तकृत एवम् उत्पीडित वर्गका अधिकार संरक्षण गरिनेछ । २. समाजमा विद्यमान भेदभाव र छुवाछुत विरुद्ध जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२: मौलिक हक सम्बन्धी कानूनहरूको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।	१. मौलिक हक कार्यान्वयन गर्ने कानूनहरूको कार्यान्वयनको लागि स्रोत साधनको व्यवस्था गरिनेछ । २. न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्न संघसँगको समन्वयमा निःशुल्क कानुनी सहायता सम्बन्धी नीतिगत, कानुनी एवम् संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३: मानव अधिकार उल्लङ्घनको घटनामा दण्डहीनताको अन्त्य गरी पीडितलाई क्षतिपूर्तिको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाको अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । २. मानव अधिकार उल्लङ्घनको घटनाका पीडकलाई कारबाही र पीडितलाई उचित क्षतिपूर्ति तथा परिपूरणको व्यवस्था गरिनेछ ।

३.६ प्रमुख कार्यक्रम

- वडा तथा विद्यालय स्तरमा मानव अधिकार सम्बन्धी सचेतनामूलक अभिमुखीकरण
- फरक क्षमता भएका, असहाय, सीमान्तकृत वर्ग र क्षेत्रका सेवाग्राहीलाई सेवाप्रवाहमा विशेष व्यवस्था गरिनेछ । पीडित महिला र बालबालिकालाई आर्थिक तथा कानुनी सहायता ।

३.७ अपेक्षित उपलब्धि

मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय सम्बन्धमा निर्माण भएका कानूनको पूर्ण पालना भएको हुनेछ । मानव अधिकारको व्यावहारिक र संस्थागत रूपमा उपभोग गर्न सक्ने अवस्था सुनिश्चित भएको हुनेछ । मानव अधिकारमैत्री नीति, योजना तथा कार्यक्रम र कार्ययोजना तर्जुमा भएको हुनेछ ।

खण्ड चार: संघीय शासन प्रणाली

४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तलाई संघीय शासन पद्धतिको मूल आधार मानेको छ । सोही मर्मलाई आत्मसात् गर्दै संविधानले निर्धारण गरेको क्षेत्राधिकारको अभ्यासबाट सुशासनमैत्री र समृद्ध कैलाश निर्माण गर्न आवश्यक छ । विभिन्न जात, जाति, वर्ग, क्षेत्र, लिङ्ग र समुदायका नागरिकहरूको स्वामित्व, सहभागिता र पहुँच अभिवृद्धि गर्दै विविधताको व्यवस्थापनका माध्यमबाट राष्ट्र निर्माण गर्ने उद्देश्यका साथ संघीय शासन प्रणाली लागु भएको छ ।

४.२ प्रमुख समस्या

संघीयता कार्यान्वयनको स्पष्ट मार्गचित्र तयार भइनसक्नु, नितान्त नवीन स्थानीय संरचना हुनु तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकार बीच अन्तरसम्बन्ध परिभाषित भए तापनि कार्यान्वयनमा प्रष्टता नभएको अवस्था छ ।

४.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. स्पष्ट कानुनी आधार नहुनु ।
२. पर्याप्त संस्थागत संरचना तथा भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्नु ।
३. कर्मचारी व्यवस्थापन गर्नु ।
४. वित्तीय संघीयताको वैज्ञानिक विधि अपनाई कार्यान्वयन गर्नु ।
५. संघीयताको मूल्य र मान्यतालाई आत्मसात् गर्नु ।
६. सबैका बीचमा समन्वय स्थापित गरी संविधानले तोकेका अधिकारको अभ्यास गर्नु ।

अवसर

१. प्रशासनिक संरचना र आवश्यक आधारभूत कानूनहरूको उपलब्धता ।
२. राजनीतिक प्रतिबद्धता सहितको निर्वाचित स्थिर सरकार ।
३. संघीयता कार्यान्वयनकालागि सहयोगी वातावरण ।
४. सकारात्मक नागरिक सोच ।

४.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयमा आधारित समावेशी संघीय शासन प्रणालीको अभ्यास"

लक्ष्य

सबै नागरिकको समान पहुँच र अवसर सहित घरदैलोमै प्रभावकारी सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्ने ।

उद्देश्य

१. संघीय शासन प्रणालीबाट प्राप्त हुने लाभको समन्यायिक वितरण गर्दै छिटो छरितो सेवा प्रवाह हुने वातावरण सिर्जना गर्नु ।

४.५ रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका ३५: संघीय शासन प्रणालीका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: संघीय शासन प्रणालीबाट प्राप्त हुने लाभको समन्यायिक वितरण गर्दै छिटो छरितो सेवा प्रवाह हुने वातावरण सिर्जना गर्नु ।	
१.१: समावेशी तथा समन्यायिक विकासकालागि आवश्यक कानुनी र संस्थागत आधार तयार गर्ने ।	१. नीति, योजना, कानुन तर्जुमा गर्दा सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक रूपले पिछडिएका वर्ग तथा क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखिनेछ ।
१.२: पालिकाबाट प्रदान गरिने सेवालाई प्रभावकारी रूपमा प्रवाह गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।	१. सेवा प्रवाहकोलागि आवश्यक नीतिगत र कानुनी आधार तयार गरी संस्थागत संरचनाको विकास गरिनेछ । २. सेवा प्रवाह सम्बन्धी कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्ड आदि जारी गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. नागरिक समाज, निजी क्षेत्र र गैरसरकारी क्षेत्रसँग साझेदारी गरिनेछ ।
१.३: जनप्रतिनिधि, पदाधिकारी र कर्मचारीको क्षमता विकास गर्ने ।	१. जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीकोलागि क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. संघीयता कार्यान्वयन सम्बन्धी जनचेतना बृद्धि तालिम, गोष्ठी, सेमिनार आयोजना गरिनेछ ।
१.४: संघ तथा प्रदेश सरकारसँगको समन्वयलाई व्यवस्थित बनाई निरन्तर संवादको आधार तयार पार्ने ।	१. माथिल्ला तहका सरकार तथा सरकारी कार्यालयसँग दोहोरो संवादको प्रक्रियालाई व्यवस्थित गरिनेछ । २. योजना तर्जुमा तथा बजेट विनियोजन गर्दा माथिल्ला तहका सरकार तथा सरकारी कार्यालयको परामर्श लिने पद्धतिको थालनी गरिनेछ ।

४.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. जनचेतनामूलक तथा अन्तर्क्रियात्मक कार्यक्रम
२. स्थानीय राजनीतिक नेतृत्व, जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीकोलागि क्षमता विकासकालागि तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम ।

४.७ अपेक्षित उपलब्धि

आवश्यक कानुन, नीति, संस्थागत संरचना निर्माण भएको हुनेछ । जनताले सरल, सहज र छरितो सेवा प्राप्त गरेका हुनेछन् । जनप्रतिनिधि, पदाधिकारी तथा कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

खण्ड पाँच: स्थानीय तहको सन्तुलित विकास

५.१ पृष्ठभूमि

सघं, प्रदेश र स्थानीय तह बीच प्राकृतिक स्रोतसाधन प्रतिको अधिकार र उपलब्ध स्रोत साधनको बाँडफाँट गर्दा विभिन्न तहहरूको सन्तुलित विकासको अवधारणालाई आत्मसात गरी उपलब्ध स्रोतसाधन र अवसरमा पहुँच सहित समन्यायिक विकास गर्नुपर्ने अवधारणा रहेको छ । लामो समयदेखि विकास निर्माणमा पछाडि परेका वर्ग, समुदाय र क्षेत्रलाई विकासको मूल धारमा ल्याई समान रूपमा विकासको प्रतिफल उपलब्ध गराउने संघीयताको मूल ध्येय रहेको छ । नेपालको संविधानले यही अन्तरवस्तुलाई आत्मसात गर्दै विकासका दृष्टिले पछाडि परेका क्षेत्र र वर्गलाई प्राथमिकता दिदै सन्तुलित, वातावरण अनुकूल, गुणस्तरीय तथा दिगो रूपमा पूर्वाधारको विकास गर्ने नीति लिएको छ ।

५.२ प्रमुख समस्या

भौगोलिक बिकटताले गर्दा गाउँपालिकाका वडाहरू विकासको मूल प्रवाहमा समाहित हुन नसक्नु तथा निर्माण तथा भौतिक पूर्वाधारहरू बजार केन्द्रित हुनु यहाँको सन्तुलित विकासकालागि मुख्य समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

५.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. दुर्गम वडाहरूमा पूर्वाधार विकासकालागि आवश्यक पर्ने स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नु ।
२. भौगोलिक कठिनाइ र बिकटताको कारण पूर्वाधार निर्माणमा कठिनाइ हुनु ।
३. संघीयता कार्यान्वयन र दीर्घकालीन विकासका नियमित कार्यक्रम र आयोजनाका बीच सामञ्जस्य कायम गरी स्रोतसाधनको सन्तुलित संयोजन कायम गर्नु ।
४. जनसहभागिता, पारदर्शिता र उत्तरदायित्व प्रवर्द्धन गरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु ।

अवसर

१. जनताको प्रत्यक्ष सहभागितामा स्थानीय योजना तर्जुमा हुनु ।
२. पिछ्छडिएको क्षेत्र र वर्गलाई विशेष प्राथमिकता दिने नीतिगत व्यवस्था हुनु ।
३. गरिबी निवारण तथा रोजगारीकालागि विशेष कार्यक्रम सहित संस्थागत व्यवस्था हुनु ।
४. विकास कार्यक्रमको मागमा अत्यधिक बृद्धि हुनु ।

५.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"गाउँपालिकाको सन्तुलित विकासमा व्यवहारिक योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन"

लक्ष्य

सन्तुलित विकासका माध्यमबाट जनताको जीवन स्तरमा सुधार गर्ने ।

उद्देश्य

१. बिकट र पिछ्छडिएका वडा तथा बस्तीमा समन्यायिक विकास गर्नु ।

५.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ३६: स्थानीय तहको सन्तुलित विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: बिकट र पिछडिएका वडा तथा बस्तीमा समन्यायिक विकास गर्नु ।	
१.१: स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत साधनको सम्भाव्यताका आधारमा लगानी बृद्धि गरी सन्तुलित विकास गर्ने ।	१. प्राकृतिक एवम् मानवीय सम्पदाहरूको पहिचान गरी बढी प्रतिफल दिने आयोजना र कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकता दिने र पिछडिएका क्षेत्रमा कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । २. कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रमा निजी लगानीलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । ३. स्थानीय मौलिक संस्कृति र पर्यटकीय स्थलको प्रचारप्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गरिनेछ । ४. स्थानीय स्रोत साधनमा आधारित आर्थिक क्रियाकलापद्वारा उद्यमशीलता र रोजगारी सिर्जना गरिनेछ ।
१.२: जनतालाई दैनिक आवश्यकताका वस्तु तथा सेवाको पहुँच सहज बनाउने ।	१. पछाडि परेका वा पारिएका क्षेत्र वा समुदाय लक्षित विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. पछाडि परेका क्षेत्र, सीमान्तकृत व्यक्ति, वर्ग र समुदायको उत्थान तथा संरक्षणकोलागि सार्वजनिक निजी साझेदारीमा विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ३. खानेपानी, सरसफाइ लगायत भौतिक पूर्वाधार तथा उपभोग्य वस्तुको पहुँच सबै क्षेत्र र वर्गका जनतामा पुऱ्याउने व्यवस्था गरिनेछ ।

५.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. स्थानीय रोजगारी प्रवर्द्धन र क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२. खानेपानी, सरसफाइ लगायत भौतिक पूर्वाधारको निर्माण गरिनेछ ।
३. व्यवहारिक योजनाको तर्जुमा र कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा विकासका कार्यक्रम अगाडि बढाइनेछ ।

५.७ अपेक्षित उपलब्धि

पिछडिएका वर्ग तथा क्षेत्र लक्षित कार्यक्रमहरूको प्रभावकारितामा अभिवृद्धि भई विपन्न, पिछडिएको क्षेत्र र सीमान्तकृत वर्ग तथा समुदाय थप लाभान्वित भएका हुनेछ । प्रभावकारी सेवा प्रवाहद्वारा सीप विकास र आयआर्जनका अवसरलाई विस्तार गर्दै गरिबी न्यूनीकरणमा टेवा पुगेको हुनेछ । पिछडिएका क्षेत्र र वर्ग पनि विकासको मूलधारमा समाहित भएका हुनेछन् ।

खण्ड छः शासकीय सुधार

६.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको अवको कार्यदिशा भनेको सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै पालिकाबाट प्रवाह हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासन प्रत्याभूत गर्नु हुनेछ । सबै जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको कुशल शासकीय व्यवस्थापनद्वारा नागरिकका सामाजिक तथा आर्थिक आकांक्षा पूरा गर्न र शासन सञ्चालनकालागि विद्यमान पद्धति र औजारलाई समयसापेक्ष बनाउँदै लैजानु आवश्यक छ ।

६.२ प्रमुख समस्या

जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको कार्य जिम्मेवारी बमोजिमको क्षमता अभिवृद्धि नहुनु, सार्वजनिक सेवा प्रवाहको क्षेत्रमा प्रचलित विकास एवम् प्रविधिको समुचित उपयोग गर्न नसक्नु साथै पारदर्शिता र जवाफदेहिताको प्रणालीमा पूर्ण रूपमा विकास भई नसक्नु आदि यहाँका समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

६.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. सार्वजनिक क्षेत्रमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, जवाफदेहिता र प्रभावकारिता कायम गर्नु ।
२. जनताको घर दैलोमा विकासका कार्यक्रम पुऱ्याउनु ।
३. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनु ।
४. विकास प्रशासनको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।
५. शासन सञ्चालनमा सदाचार र मितव्ययिता कायम गर्नु ।
६. सार्वजनिक व्यवस्थापनप्रति नागरिकको विश्वास बढाई स्थानीय सरकारप्रति उत्साह पैदा गर्नु ।

अवसर

१. पालिकाको काम कारवाहीमा नागरिक स्तरबाट निगरानी गर्न सक्ने वातावरण तयार हुनु ।
२. राज्यका तीनै तहमा निर्वाचन सम्पन्न भई स्थिर सरकार गठन हुनु ।
३. नागरिकले आफ्नो घरदैलामै सरकारी सेवा र सुविधा पाउने अवस्था सिर्जना हुनु ।
४. आयोजनाको छनौट, प्राथमिकीकरण र कार्यान्वयनमा जनसहभागिता बढ्ने वातावरण बन्नु ।
५. अपेक्षित विकासको लक्ष्यमा पुग्न अनुकूल वातावरण तयार हुनु ।

६.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"पारदर्शी, जवाफदेही, नागरिकमैत्री र जनसहभागितामूलक शासन व्यवस्था"

लक्ष्य

प्रविधिमैत्री, जनउत्तरदायी, प्रभावकारी सेवा प्रवाह मार्फत् सुशासनको प्रत्याभूति गर्नु ।

उद्देश्य

१. भ्रष्टाचारमुक्त, पारदर्शी, जनउत्तरदायी, नागरिकमैत्री तथा प्रविधिमैत्री शासन व्यवस्था मार्फत समृद्धि हासिल गर्नु ।

६.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ३७: शासकीय सुधारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: भ्रष्टाचारमुक्त, पारदर्शी, जनउत्तरदायी, नागरिकमैत्री तथा प्रविधिमैत्री शासन व्यवस्थामार्फत समृद्धि हासिल गर्नु ।	
१.१: विकास आयोजनाहरूको अनुगमन गरी कार्यान्वयनमा आइपरेका समस्यालाई तत्काल सम्बोधन गर्ने ।	१. वस्तुगत सूचकमा आधारित अनुगमन प्रणाली विकास गरिनेछ । २. अनुगमनको अनुगमन गर्ने प्रणाली विकास गरिनेछ । ३. विकास निर्माणका काममा आइपर्ने समस्याको तत्काल समाधान गरिनेछ ।
१.२: कानून तथा व्यवहारमा सुधार गरी सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउने ।	१. छिटो छरितो गुणस्तरीय र प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्न कानुनी तथा नीतिगत आधार तयार गरिनेछ । २. सरकारी कार्यालयलाई आधुनिक प्रविधिमैत्री र सेवाग्राहीमैत्री कार्यस्थलको रूपमा स्थापित गरी कर्मचारीको कार्यसम्पादन अभिवृद्धि गरिनेछ । ३. सरकारी निकायका कामकारबाहीहरूको विवरण वेबसाइटमा नियमित प्रकाशन तथा अद्यावधिक गरिनेछ । ४. सबै सार्वजनिक निकायमा नागरिकबडापत्र र सुझाव पेटिकाको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३: पदाधिकारी तथा कर्मचारीको कार्यसम्पादनलाई मापन योग्य बनाउने ।	१. सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिले सदाचारलाई जीवनशैलीकै रूपमा अनुसरण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिनेछ । २. मूल्याङ्कन पद्धतिलाई वैज्ञानिक र वस्तुपरक बनाई प्रोत्साहन प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
१.४: पालिकाका काम कारवाहीप्रति जनविश्वास अभिवृद्धि गर्ने ।	१. पालिकाका कामकारवाहीलाई मितव्ययी बनाउन र एउटै काममा एक भन्दा बढी निकायले दोहोरो खर्च गर्न नसक्ने वातावरण सिर्जना गर्न आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने तथा निश्चित मापदण्डका आधारमा खर्च गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । २. सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, सूचना सम्प्रेषण, खर्चको विवरण सार्वजनिक गरिनेछ ।

६.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. सार्वजनिक नागरिक सुनुवाइलाई व्यवस्थित बनाउँदै सबै जनताको उपस्थितिको सुनिश्चितता
२. नियमित वेबसाइट अद्यावधिक तथा व्यवस्थापन परीक्षण
३. कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली विकास
४. कर्मचारीको कार्यसम्पादनलाई कार्य प्रगतिसँग आवद्धता ।
५. सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा प्रवाह सञ्चालन ।

६.७ अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिकाका काम कारवाही स्वच्छ, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी, सहभागितामूलक, नागरिकमैत्री तथा प्रविधिमैत्री भएको हुनेछ । नागरिकको गुनासो प्रत्यक्ष रूपमा सुनुवाइ हुने व्यवस्थाबाट जनविश्वास अभिवृद्धि भई सार्वजनिक जवाफदेहितामा सुधार भएको हुनेछ ।

खण्ड सात: प्रशासकीय सुशासन

७.१ पृष्ठभूमि

शासकीय निर्णयहरू तथा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई पारदर्शी बनाउन नियमित सूचना प्रवाह, सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक लेखा परीक्षण जस्ता नविन शासकीय उपक्रमहरू सञ्चालन गरी सुशासन प्रत्याभूत गर्न कैलाश गाउँपालिका अग्रसर रहेको छ । जवाफदेहीताको संस्कृति विकास गर्नुका साथै नागरिक-मैत्री शासन, संघीय शासन प्रणाली अनुरूपको सेवाप्रवाह, कानुनी शासनको प्रत्याभूति र समन्वय तथा सहकार्यलाई व्यवस्थित गर्दै प्रशासकीय सुशासन सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । नागरिकको समृद्धि तथा सुखी जीवनको सुनिश्चितता गर्नु प्रशासनिक सुशासन कैलाशको प्रमुख लक्ष्य हो । सुशासन कायम गरी सेवा प्रवाहमा सरलता एवम् सहजता ल्याउनु पालिकाको मुलभूत दायित्व हो । सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै पालिकाबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्न आवश्यक भएको छ ।

७.२ प्रमुख समस्या

प्रशासनिक क्षेत्रमा बढ्दो राजनीतिक हस्तक्षेप, कर्मचारीमा सुशासन कायम गर्न चाहिने सीप र ज्ञानको कमी, सुशासन कायम गर्न राष्ट्रसेवक कर्मचारीलाई दिशानिर्देश गर्ने संयन्त्रको कमी, प्रशासनिक अनुशासनमा हास आउनु, प्रोत्साहन र प्रशिक्षणको अभाव हुनु तथा आवश्यकता अनुरूप कर्मचारीको पदपूर्ति नहुनु आदि प्रमुख समस्या हुन् ।

७.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. सार्वजनिक सेवामा कार्यरत राष्ट्रसेवकहरूमा राष्ट्रप्रति समर्पण र जनताप्रति सेवाभाव जगाई संघीय व्यवस्थाको मर्म अनुरूप प्रदेश सरकारको उपस्थिति, नियमितता, गतिशीलता र प्रभावकारिता स्थापित गर्नु ।
२. जनताको घरदैलोमा सहभागितामूलक गुणस्तरीय सेवाप्रवाहको सुनिश्चितता गर्नु ।
३. कर्मचारीको क्षमता विकास गर्नु ।

अवसर

१. सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको प्रयोग अभिवृद्धि हुनु ।
२. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा कर्मचारी समायोजन हुनु ।
३. संविधानको मर्म र जनताको चाहना अनुरूप सुशासनको व्यवस्थापन गर्न विभिन्न आवश्यक ऐन, नियम तर्जुमा हुनु ।

७.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"जनमुखी सार्वजनिक प्रशासन"

लक्ष्य

सार्वजनिक प्रशासनलाई जनताप्रति उत्तरदायी, विकासमैत्री, विद्युतीय-सुशासन युक्त र सेवामूलक बनाउने ।

उद्देश्य

१. सार्वजनिक प्रशासनलाई पारदर्शी, परिणाममुखी, जवाफदेही बनाई सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु ।

७.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ३८: प्रशासकीय सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सार्वजनिक प्रशासनलाई पारदर्शी, परिणाममुखी, जवाफदेही बनाई सार्वजनिक सेवाप्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु ।	
१.१: प्रशासनलाई जनउत्तरदायी बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।	१. कर्मचारीको क्षमता विकासकालागि तालिम सञ्चालन गरिनेछ । २. सार्वजनिक प्रशासनलाई चुस्त, दुरुस्त र मितव्ययी बनाउन विद्युतीय सुशासन अवलम्बन गरिनेछ । ३. नियमित व्यवस्थापन परीक्षण र सूचना प्रविधिको विकासबाट स्वचालित कार्य प्रणालीको विस्तार गरिनेछ ।
१.२: आयोजना कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता बृद्धि गर्ने ।	१. आयोजना कार्यान्वयनमा पारदर्शिताको अभिवृद्धि गर्दै जिम्मेवार पदाधिकारीको कार्य जिम्मेवारी र जवाफदेहिता तोकेर कार्य सम्पादन सूचक सहितको कार्यसम्पादन सम्झौता गर्ने कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । २. पालिकाभित्र सञ्चालित आयोजनाको प्रगति अनुगमन गरी प्राप्त पृष्ठपोषण अनुरूप कार्यान्वयनमा लगिनेछ । ३. आयोजना कार्यान्वयनकोलागि भरपर्दो सुरक्षा व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३: प्रशासनिक सुशासन कायम गर्न कर्मचारीको प्रशासनिक क्षमता बृद्धि गर्ने ।	१. कार्य प्रभावकारिताकालागि कर्मचारीलाई सक्षम र प्रतिस्पर्धी बनाउन क्षमता अभिवृद्धिकालागि तालिम लगायतका उत्प्रेरणाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. भ्रष्टाचार विरुद्धको शून्य सहनशीलताको मान्यता अनुरूप प्रशासनमा सदाचारिता अभिवृद्धि गर्न जनगुनासो व्यवस्थापन गरी उजुरी पेटिकाको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

७.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. कर्मचारीहरूको मनोबल र उत्प्रेरणा अभिवृद्धि गर्न कर्मचारीकालागि तालिम, आवास, शिशुस्याहार केन्द्र तथा स्वास्थ्य बिमा जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन
२. नियमित व्यवस्थापन परीक्षण
३. कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली कार्यान्वयन
४. जनगुनासो व्यवस्थापन गर्न उजुरी पेटिकाको व्यवस्थापन

७.७ अपेक्षित उपलब्धि

सूचना प्रविधिको प्रयोग र विस्तारबाट स्वचालित कार्यप्रणालीको विस्तार भएको हुनेछ । गुणस्तरीय सेवाप्रवाह भएको हुनेछ । उत्प्रेरित र उच्च मनोबलयुक्त कर्मचारीबाट प्रभावकारी सेवा प्रवाह भएको हुनेछ ।

खण्ड आठ: वित्तीय सुशासन

द.१ पृष्ठभूमि

सार्वजनिक आयको अद्यावधिक स्थितिको लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीलाई नियमित र एकरूपता कायम गरी प्रभावकारी बनाउँदै लैजानकोलागि सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको विकासमा जोड दिदै एकल खाताकोष प्रणाली र राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास आवश्यकता छ । सार्वजनिक स्रोतको मितव्ययी र अधिकतम परिचालन, प्रतिवेदन तथा लेखापरीक्षण मार्फत् वित्तीय व्यवस्थापनमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिवृद्धि गरी नागरिकलाई वित्तीय सुशासनको प्रत्याभूति दिनु कैलाश गाउँपालिकाको दायित्व हो । सार्वजनिक खर्चको पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्न सरकारी निकायका कार्यक्रम तथा खर्चलाई सार्वजनिकीकरण गर्ने पद्धतिको विकास जरुरी भएकोछ ।

द.२ प्रमुख समस्या

वेरजुको मात्रामा बृद्धि हुँदै जानु । आर्थिक उत्तरदायित्व तथा जवाफदेहिताको अवस्था कमजोर हुनु । विकास खर्च अपेक्षित गति र परिमाणमा नहुनु । चालु खर्चमा भएको बढोत्तरी सगै वित्तीय सुशासनको स्थिति खस्कदै जानु ।

द.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. संघीय वित्तीय ढाँचा अनुरूप संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त गर्ने अनुदान समयमै प्राप्त गर्नु ।
२. समयमै कार्यक्रम स्वीकृत गरी वार्षिक खरिद योजना तयार गर्नु ।
३. समयमा ठेक्का बन्दोबस्त गर्नु, पुँजीगत खर्च बृद्धि गर्नु ।
४. आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा नियन्त्रण प्रणाली सुदृढीकरण गर्नु ।
५. अनुगमन कार्यक्रमलाई यथार्थपरक बनाउनु ।
६. खरिद कार्यलाई सार्वजनिक खरिद ऐनको मर्म अनुरूप मितव्ययी र प्रतिस्पर्धी बनाउदै लगी आर्थिक वर्षको अन्त्यमा मात्र अत्यधिक खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा रोक लगाउने कार्य गर्नु ।

अवसर

१. राजस्व र व्ययको अनुमान प्रत्येक वर्ष आषाढ १५ भित्र गाउँसभामा पेश गर्ने व्यवस्था रहेको ।
२. पालिकाको लेखा प्रणालीलाई सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली, सार्वजनिक सेवा लेखामा तयार गरी सो अनुसार प्रतिवेदन प्रणाली विकास गरिनु ।

द.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"प्रभावकारी विकास खर्च व्यवस्थापनद्वारा वित्तीय सुशासन"

लक्ष्य

सार्वजनिक आय र व्ययलाई व्यवस्थित, पारदर्शी र अनुमानयोग्य बनाई समग्र विकास प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउने ।

उद्देश्य

१. सार्वजनिक आय र खर्च प्रणाली पारदर्शी एवम् प्रभावकारी बनाउनु ।

द.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ३९: वित्तीय सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सार्वजनिक आय र खर्च प्रणाली पारदर्शी एवम् प्रभावकारी बनाउनु ।	
१.१: वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढीकरण गर्ने ।	१. वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धी निकायको संस्थागत सुदृढीकरण गरी राजस्व परिचालनको क्षमता बृद्धि तथा लेखा प्रणाली सुधारका गर्न तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । २. वित्तीय व्यवस्थापनका सबै क्षेत्रमा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई विस्तार गरिनेछ ।
१.२: सार्वजनिक आय व्यय र खरिदलाई प्रभावकारी, व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउने ।	१. विकास आयोजनाहरूको ठेक्कापट्टा निर्धारित समयभित्रै गर्ने तथा विद्युतीय बोलपत्रको दायरालाई विस्तार गरिनेछ । २. निर्धारित समय अगावै काम सम्पन्न गर्ने ठेकेदारलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३: बेरुजु न्यूनीकरण गरी बेरुजु फछ्यौटलाई प्राथमिकता दिने ।	१. खरिद प्रक्रियालाई व्यवस्थित बनाइनेछ । २. आयोजनाहरूकालागि ग्राहक/उपभोक्ता समुह छनौट तथा प्रथम किस्ता भुक्तानी आ.व.को दोश्रो चौमासिक भित्रै सम्पन्न गरिनेछ । ३. आयोजना छनौट तथा बजेट विनियोजन गर्दा सम्बन्धित सरोकारवाला तथा उपभोक्ताहरूको राय सुझाव लिइनेछ । ४. खर्च गर्नुपूर्व हरेक शिर्षकको नीतिगत आधार स्पष्ट गरिनेछ ।

द.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. लाभ र लागतको विश्लेषणसहित योजना तथा कार्यक्रम
२. राजस्व परिचालन क्षमता बृद्धि कार्यक्रम
३. लेखा प्रणाली सुदृढीकरण तालिम
४. विद्युतीय आर्थिक कारोबार प्रणालीको सुदृढीकरण

द.७ अपेक्षित उपलब्धि

वार्षिक खरिद योजना समयमै तयार भई खरिद कार्य भएको हुनेछ । राजस्व परिचालन प्रभावकारी रूपमा भएको हुनेछ । सार्वजनिक खर्च व्यवस्थित भई बेरुजु कम भएको हुनेछ ।

खण्ड नौ: भ्रष्टाचार निवारण

९.१ पृष्ठभूमि

सार्वजनिक निकायमा हुने ढिलासुस्ती, अनियमितता तथा अनिर्णयजस्ता विकृति एवम् भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापको निराकरण गर्न आवश्यक रहेको छ । सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, उत्तरदायी, जनमुखी, अनुमानयोग्य र कानुन सम्मत रूपमा सहज र सरल तरिकाले उपलब्ध गराई सबै तह र स्वरूपका भ्रष्टाचार एवम् अनियमिततालाई नियन्त्रण गरी सदाचारयुक्त समाज बनाउन जरुरी छ । कैलाश गाउँपालिकामा भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलताको विकास गरी सदाचार र सुशासन प्रवर्द्धन गर्न जरुरी छ ।

९.२ प्रमुख समस्या

सार्वजनिक निकायहरूमा अपेक्षित उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता बहन गर्ने संस्कृति नहुनु । भ्रष्टाचार विरोधी संस्कृतिको विकास नहुनु । भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकार बीच प्रभावकारी सञ्चार, समन्वय र सहकार्य कायम गर्न नसकिनु ।

९.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. प्रभावकारी अनुसन्धान तहकिकात सम्बन्धी क्षमता विकास गर्नु ।
२. सूचनादाताको संरक्षण गर्नु ।
३. साक्षी बस्ने तथा अभियोजन गर्ने कर्मचारीहरूको उचित संरक्षण गर्नु ।
४. भ्रष्टाचारीलाई सामाजिक बहिष्कार हुनुपर्नेमा सम्मान प्राप्त हुनु ।

अवसर

१. भ्रष्टाचार विरुद्ध सक्रिय नागरिक समाज तथा सञ्चार जगत हुनु ।
२. अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग, सहकार्य र समन्वय तथा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको क्षेत्रीय र सम्पर्क कार्यालयहरूको स्थापना भई भ्रष्टाचार विरुद्धको अभियानलाई प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउनु ।

९.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"भ्रष्टाचारमुक्त गाउँपालिका"

लक्ष्य

भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलताको नीति अख्तियार गरी सुशासन कायम गर्ने ।

उद्देश्य

१. भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापको नियन्त्रण गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्नु ।

९.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ४०: भ्रष्टाचार निवारणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापको नियन्त्रण गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्नु ।	
१.१: भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलताको नीति अवलम्बन गर्ने ।	१. नीतिगत, कानुनी तथा संस्थागत व्यवस्था गरी सार्वजनिक प्रशासनलाई पारदर्शी तथा जवाफदेही बनाइनेछ । २. शिक्षण संस्थाको पाठ्यक्रममा भ्रष्टाचार विरुद्धको विषयवस्तु समावेश गरिनेछ । ३. निजी क्षेत्रमा हुने भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । ४. भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलाप नियन्त्रणकालागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ५. भ्रष्टाचारको सूचना दिनेलाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
१.२: भ्रष्टाचार निवारण सम्बन्धमा प्राविधिक सहायता र सूचना आदान प्रदानसम्बन्धी नेपाल सरकारले गरेको व्यवस्थालाई सहयोग र कार्यान्वयन गर्ने ।	१. भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित फौजदारी विषय, सम्पत्ति फिर्ता सम्बन्धी कानून निर्माण, सफुर्दगी र पारस्परिक कानुनी सहयोगकालागि नेपाल सरकारलाई सहयोग गरिनेछ । २. अनुसन्धान र छानबिनको क्रममा अन्तरनिकाय समन्वय एवम् सूचना आदानप्रदानलाई सघन र प्रभावकारी बनाइनेछ । ३. पालिकाका सबै जनप्रतिनिधि तथा राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूलाई आ-आफ्नो व्यवसायिक निष्ठासहित सादा जीवन र सहयोगी व्यवहारसहित सेवा प्रवाह गर्न प्रेरित गरिनेछ । ४. विकास आयोजनाको खर्च निर्माण स्थलमै सार्वजनिकीकरण गर्ने तथा नियमित सार्वजनिक सुनुवाइ गरिनेछ ।

९.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. भ्रष्टाचार विरुद्ध नागरिक सचेतना
२. भ्रष्टाचारको सूचना दिनेलाई पुरस्कार
३. नियमित सार्वजनिक परिक्षण र सार्वजनिक सुनुवाइ
४. संस्थागत क्षमता विकासकालागि आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग ।

९.७ अपेक्षित उपलब्धि

भ्रष्टाचार विरुद्धमा नियोजित रूपमा अभियान सञ्चालन भई भ्रष्टाचार नियन्त्रण हुनेछ । भ्रष्टाचार विरुद्धको शून्य सहनशीलताको नीतिलाई बल मिलेको हुनेछ । सबै संघ संस्थाहरूसँग सहकार्य बृद्धि भई सूचना आदान प्रदान र आवश्यक समन्वयमा प्रभावकारिता आएको हुनेछ ।

परिच्छेद एघार: योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

खण्ड एक: योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन

१.१ पृष्ठभूमि

पन्ध्रौं योजनाको राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न बागमती प्रदेश सरकारले “सुसंस्कृत र सुखी जनता, समाजवाद उन्मुख प्रदेश” निर्माण गर्ने दीर्घकालीन सोचका साथ प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाको आधारपत्र तर्जुमा गरेको छ । योजनाबद्ध विकासकालागि तथ्यगत अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गर्दै विषयगत समस्या, चुनौती र अवसरहरूको पहिचान गर्ने र त्यसका आधारमा विषय केन्द्रित रणनीति र व्यवहारिक कार्यनीतिसहितको योजना आवश्यक पर्दछ । त्यसैले गाउँपालिकाले पनि पन्ध्रौं योजना तथा प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाका आधारमा ती योजनाका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू प्राप्ति प्रदेशको योजना निर्माणलाई मार्गनिर्देश गर्न नीति तथा योजना आयोगले “प्रदेशको वस्तुस्थिति विवरण, २०७६” प्रकाशमा ल्याइसकेको छ । स्थितिपत्रले सुझाएका विभिन्न सवालहरू र विभिन्न सरोकारवाला संघसंस्था तथा व्यक्तिहरूको सुझाव समेत समेटी प्रदेश सरकारको पहिलो पञ्चवर्षीय योजनाको आधार—पत्र प्रकाशनमा ल्याएको छ र सोहि आधारमा कैलाश गाउँपालिकाले आफ्नो पहिलो पञ्चवर्षीय योजना तयार पारेको छ । योजनाहरूलाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित र नतिजामुखी बनाउन हरेक आयोजनाको नतिजा खाका विकास गर्ने र पालिकाले कार्यान्वयन गरेको योजनाको नियमित रूपमा मूल्याङ्कन गरी उपलब्धि सार्वजनिक गर्ने व्यवस्थाको विकास गर्न पनि आवश्यक भएको छ ।

१.२ प्रमुख समस्या

राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रदेश योजना आयोगसँग नियमित रूपमा परामर्श गरी नीति तथा योजना तर्जुमा गर्ने र कार्यक्रमहरूको वर्गीकरण गर्ने वातावरण बन्न नसक्नु । योजना तर्जुमालाई मार्गनिर्देश गर्न आवश्यक खण्डीकृत तथ्याङ्कको उपलब्धता नहुनु । पर्याप्त जनशक्ति, भौतिक संरचना र बजेटको अभाव रहनु । कर्मचारीहरूको स्थायित्व नहुनु ।

१.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. प्रथम पञ्चवर्षीय योजना, वार्षिक विकास कार्यक्रम र मध्यमकालीन खर्च संरचना बीचको सामन्जस्य कायम गर्दै योजना कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउनु ।
२. योजना निर्माणकोलागि आवश्यक विज्ञ जनशक्तिहरू पालिका स्तरमा नै उत्पादन गरी योजना निर्माणको प्रणालीलाई मजबुत र दिगो बनाउनु ।
३. नियमित रूपमा विषयगत तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषण गरी योजना छनौट गर्ने प्रणालीको आधारशीला तयार गर्नु ।
४. योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायको क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गरी योजना कार्यान्वयन गर्नु ।

अवसर

१. योजना तर्जुमाप्रति सबै समुदायको जनचासो र सहभागिता बढ्दै जानु ।

२. राष्ट्रिय योजना आयोग तथा प्रादेशिक नीति तथा योजना आयोगको अनुभव योजना निर्माणमा उपयोग गर्न सक्ने सम्भावनाहरू रहनु ।
३. कैलाश पालिकाले पञ्चवर्षीय योजना निर्माण गरी योजनाबद्ध रूपमा विकास निर्माणका कार्यहरू अगाडि बढाउने कार्यको थालनी हुनु ।
४. राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रदेश नीति तथा योजना आयोग बीच सहकार्य र समन्वय बृद्धि भई स्थानीय तहलाई सहजीकरण गर्ने वातावरण बन्नु ।

१.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"स्थानीय आवश्यकताका आधारमा योजना निर्माण तथा प्राथमिकीकरण गर्ने पद्धतिको विकास"

लक्ष्य

परिणाममुखी योजना निर्माण गरी गाउँपालिकालाई समृद्ध बनाउने ।

उद्देश्य

१. वैज्ञानिक तथ्यमा आधारित परिणाममुखी योजना तर्जुमा गर्नु ।
२. योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु ।
३. योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचनाको विकास गर्नु ।

१.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ४१: योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: वैज्ञानिक तथ्यमा आधारित परिणाममुखी योजना तर्जुमा गर्नु ।	
१.१: तथ्यका आधारमा स्थानीय आवश्यकतालाई समेटेर परिणाममुखी नीति तथा योजना बनाउने ।	१. योजना निर्माणलाई परिष्कृत र सहभागितामूलक बनाउन आवश्यकता र विशिष्टताको आधारमा विश्वविद्यालय, आन्तरिक तथा बाह्य विषयगत अध्ययन अनुसन्धान केन्द्र, विभिन्न संघसंस्था तथा विज्ञ व्यक्तित्वहरू र विकास साझेदारहरूसँग निरन्तर सहकार्य र समन्वय गरिनेछ । २. योजना निर्माणमा उपयोगी हुने तथ्याङ्कहरूको सूची तयार गरी अधिकतम प्रयोग गरिनेछ र उक्त तथ्याङ्क स्थानीय तह, योजनाकार वा सम्बन्धित निकायहरूलाई पनि उपलब्ध गराइनेछ । ३. योजना निर्माणकोलागि राष्ट्रिय योजना आयोग र नेपाल सरकार अन्तर्गतका मन्त्रालय तथा विभागहरूसँग निरन्तर सहकार्य र समन्वय गरिनेछ । ४. पालिकाको नीति तथा योजना उत्पादन, उत्पादकत्व र रोजगार बृद्धि गर्नतर्फ अग्रसर भएको हुनेछ । ५. नीति तथा योजना निर्माणलाई सहयोगी हुने विषय तथा मुद्दाहरूमा राष्ट्रिय योजना आयोग, प्रादेशिक नीति तथा योजना आयोग, विकास साझेदार संघसंस्था, विश्वविद्यालयहरू र निजी संघसंस्थाहरूसँग सहकार्य गरी खोजमूलक अनुसन्धान गरिनेछ ।
उद्देश्य २: योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु ।	
२.१: विषयगत समितिहरू बनाई	१. योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनकोलागि उच्चस्तरीय अन्तरनिकाय

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
तहगत सम्बन्ध तथा अन्तरसरकारी समन्वय कायम गर्ने ।	बीचमा समन्वय गरी आयोजना कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरिनेछ । २. गाउँपालिका विकासलाई मध्य विन्दुमा राखी भौगोलिक र क्षेत्रगत सन्तुलन कायम हुने गरी आयोजनाको पहिचान, छनौट र कार्यान्वयनकोलागि व्यवस्था गरिनेछ । ३. हरेक योजनाको समय तालिका, लागत, अध्ययन, स्थान, सहभागिता, स्रोत, गुणस्तर र परिणामको बारेमा मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । ४. योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायको संस्थागत सुधार तथा क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गरिनेछ । ५. योजनाका हरेक चरणका कमजोरी र परिणामलाई यथार्थ विश्लेषण गरी सबै निकायसँग समन्वय र अन्तरसम्बन्ध स्थापना गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचनाको विकास गर्नु ।	
३.१: योजना अनुगमन निर्देशिका र सयन्त्र बनाई नियमित समीक्षा गर्ने साथै तेस्रो र स्वतन्त्र पक्षबाट विशेष आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन गर्ने ।	१. विशेष आयोजनाहरूको तेस्रो पक्षबाट पनि मूल्याङ्कन गराई सुझावहरूलाई योजना तर्जुमा गर्दा समावेश गरिनेछ । २. उपलब्धि मापनकोलागि परियोजनाको नतिजा सूचकसहितको प्रत्येक आयोजनाको नतिजा खाका तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१.६ मुख्य कार्यक्रम

१. योजनाको वर्गीकरण गर्न मापदण्ड निर्माण
२. अनुगमनको निर्देशिका बनाई कार्यान्वयन
३. आयोजनाको पहिचान, छनौट र कार्यान्वयन गर्ने पद्धतिको विकास
४. तोकिएका आयोजनाहरूको तेस्रो पक्षबाट मूल्याङ्कन ।

१.७ अपेक्षित उपलब्धि

योजना तर्जुमा प्रणालीको संस्थागत विकास र नीतिगत व्यवस्था लागु हुनेछ । हरेक आयोजनाकोलागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सूचकहरू बनेका हुनेछन् । सूचकहरूको आधारमा आयोजनाहरूको कार्यान्वयन गरिएको हुनेछ । विकासकोलागि छुट्याइएको बजेटको निश्चित प्रतिशत अध्ययन अनुसन्धानकालागि छुट्याइएको हुनेछ ।

खण्ड दुई: आयोजना बैंक

२.१ पृष्ठभूमि

तिव्र आर्थिक विकास तथा सामाजिक रुपान्तरणकालागि आवश्यक आयोजनाहरूको पहिचान गर्दै तिनको प्राथमिकताक्रम निर्धारण गरी वित्तीय अनुशासन कायम गर्न र लगानीका थप अवसर जुटाउन गाउँपालिका प्रारम्भ देखि नै आयोजना बैंकको अवधारणालाई आत्मसात गरी अघि बढ्ने अठोट गरिएको छ । स्थानीय माग र आवश्यकता अनुरूप आर्थिक रूपमा संभाव्य, सामाजिक सांस्कृतिक रूपमा ग्राह्य, वातावरणीय रूपमा अनुकूलित र व्यवस्थापकीय रूपमा कार्यान्वयन योग्य आयोजनाहरूको छनौट गर्न र कुशल कार्यान्वयन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न कैलाश आयोजना बैंकको व्यवस्था गर्न आवश्यक छ ।

निश्चित मापदण्ड विना आयोजनाको पहिचान तथा छनौट गर्ने र आवश्यक पूर्वतयारी विना कार्यान्वयनमा लैजाने प्रायः योजनाहरू समस्याग्रस्त हुने गरेका छन् तसर्थ आयोजना बैंकको व्यवस्थाबाट रणनीतिक आयोजनाहरूको पहिचान र छनौट गर्न, आयोजनाहरूका निर्धारित लक्ष्यहरू तोकिएको गुणस्तर, लागत र समयावधि भित्र सम्पन्न गरी लगानीको उच्चतम प्रतिफल प्राप्त गर्न आयोजना बैंक महत्वपूर्ण माध्यम हुनेछ । आवश्यकता, लागत र मुनाफा हेरेर आयोजनाको प्राथमिकीकरण गर्नु पर्नेमा राजनीतिक तथा प्रशासनिक पहुँचका आधारमा आयोजना सिफारिस गर्ने वा गर्न लगाउने र सोही अनुसार बजेट विनियोजन गर्दा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसकिरहेको अवस्था छ । यसर्थ द्रुत र दिगो सामाजिक आर्थिक विकासकोलागि लगानी र लाभको विश्लेषण गरी आयोजना बैंक बनाउने र आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरी वित्तीय स्रोत साधनको व्यवस्था र योजनाबद्ध कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

२.२ प्रमुख समस्या

पूर्वतयारी र विश्लेषण विना आयोजनाहरूको छनौट गरी कार्यान्वयन गर्ने परिपाटीले निरन्तरता पाउनु । आवश्यकता, लागत र लाभ विश्लेषण गरी आयोजनाहरूको बैंक बनाउने परिपाटी विकास हुनु पर्नेमा राजनीतिक र प्रशासनिक पहुँच हावी हुनु । संस्थागत संरचना र पर्याप्त जनशक्ति नहुँदा आयोजना बैंक बनाउने कार्यहरू अगाडि बढ्न नसक्नु । अध्ययन र अनुसन्धानको आधारमा आयोजनाहरूको लागत र मुनाफाबारे स्पष्ट हुन नसक्दा अन्तरिक लगानी व्यवस्थापन र लगानी आकर्षित गर्नमा कठिनाइहरू हुनु ।

२.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. संघीय तथा प्रदेश सरकारसँग तादत्म्यता हुने गरी आयोजनाहरूको बैंक तयार पार्नु ।
२. आयोजना बैंक बनाउनकोलागि संस्थागत संरचना निर्माण गर्नु ।
३. लागत र मुनाफा हेरी सरकारी आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने परिपाटीको विकास गर्न सरकारले कार्यान्वयनमा ल्याउने आयोजनाहरूको आयोजना बैंक बनाउनु ।
४. सरकारी स्रोतले मात्र विकास गर्न नसकिने पालिकाका गौरवका आयोजनाहरूको विकासकोलागि निजी क्षेत्र तथा वैदेशिक लगानीकर्ता आकर्षित गर्न सहयोगी हुने गरी आयोजना बैंक बनाउनु ।

५. आयोजनाहरूको छनौट प्रक्रिया वैज्ञानिक बनाउनु ।

अवसर

१. सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा स्थानीय स्तरको आयोजना बैंक बनाउने अभ्यास प्रारम्भ गर्नु ।
२. आयोजना बैंक बनाउने कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु ।
३. आयोजना बैंक बनाएर मात्र बजेट विनियोजन योजना तर्जुमालाई भरपर्दो बनाउन आयोजनाको सूची तयार गर्ने अभ्यासहरूको प्रारम्भ हुनु ।

२.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"आयोजना बैंक मार्फत कैलाशको रणनीतिक आयोजनाहरूको पहिचान र छनौट"

लक्ष्य

आयोजनाहरूका निर्धारित लक्ष्यहरू तोकिएको गुणस्तर, लागत र समयावधि भित्र सम्पन्न गरी लगानीको उच्चतम प्रतिफल प्राप्त गर्ने ।

उद्देश्य

१. कैलाशको त्रिभुज विकासकालागि आयोजना बैंक बनाउने आधारशीला निर्माण गर्नु ।
२. आयोजना कार्यान्वयन मोडालिटी पहिचान गरी सिफारिस गर्नु ।
३. वित्तीय स्रोतको पहिचान गरी प्रभावकारी ढङ्गबाट परिचालन गर्नु ।

२.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ४२: आयोजना बैंकका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: कैलाशको त्रिभुज विकासकालागि आयोजना बैंक बनाउने आधारशीला निर्माण गर्नु ।	
१.१: आयोजना बैंक निर्माणको आधार तयार गर्ने ।	१. आयोजना बैंक निर्माणकोलागि आवश्यक संस्थागत संरचनाको निर्माण गरिनेछ । २. आयोजना बैंक निर्माणकोलागि आवश्यक नीति, नियम, निर्देशिका तयार पारिनेछ । ३. आयोजना बैंकमा भएका आयोजनाहरूलाई पारदर्शी र यथार्थपरक ढङ्गबाट अभिलेख राख्न र छनौट गरिनेछ । ४. आयोजना छनौट गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: आयोजना कार्यान्वयन मोडालिटी पहिचान गरी सिफारिस गर्नु ।	
२.१: कार्यान्वयन मोडालिटीकोलागि आवश्यक नीति नियम बनाई नियमन गर्ने ।	१. परियोजना कार्यान्वयनकोलागि आवश्यक नीति नियम तयार पारी लागु गरिनेछ । २. आयोजना बैंकलाई व्यवस्थित गर्नकोलागि आवश्यक सफ्टवेयरको विकास गरी विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गराइने छ । गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: वित्तीय स्रोतको पहिचान गरी प्रभावकारी ढङ्गबाट परिचालन गर्नु ।	
३.१: संघीय तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी आवश्यक वित्तीय स्रोत तथा	१. आयोजना बैंकमा आवद्ध भएका आयोजना सञ्चालन गर्न सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक र वैदेशिक लगानीको सम्भावनाहरू पहिचान गरी वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
साधनको पहिचान तथा परिचालन गर्ने ।	२. आयोजनाहरूको प्राथमिकताको आधारमा आयोजना छनौट गरी मध्यमकालीन खर्च संरचनामा समावेश गरिनेछ । ३. वित्तीय सुधारकालागि राजस्व सुधार कार्य योजना तर्जुमा गरी लागु गरिनेछ ।

२.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. आयोजना बैंक निर्माणकालागि आवश्यक नीति, नियम, निर्देशिका तयार
२. सम्भाव्यता अध्ययन गरी आयोजना बैंक तयार
३. योजना प्राथमिकता अनुसार मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी
४. आयोजनाको पहिचान, वर्गीकरण, प्राथमिकीकरण, छनौट र मूल्याङ्कनको मापदण्ड निर्माण
५. आयोजना बैंकलाई विद्युतीय प्रणालीमा अभिलेख राख्न कर्मचारीको दक्षता अभिवृद्धि
६. राजस्व सुधार कार्य योजना तर्जुमा

२.७ अपेक्षित उपलब्धि

बजेट विनियोजन पारदर्शी, समतामूलक र वैज्ञानिक भएको हुनेछ । विकासका आयोजनाहरू आयोजना बैंकमा आवद्ध गरी सञ्चालन भएको हुनेछ । आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण र छनौट अध्ययन अनुसन्धान र मापदण्डको आधारमा भएका हुनेछन् ।

खण्ड तीन: योजना कार्यान्वयन गर्न अन्तरसरकार समन्वय

३.१ पृष्ठभूमि

समृद्ध गाउँपालिका गर्न बनेका योजनाहरूको सफल कार्यान्वयनकालागि तीन तहका सरकारहरू बीच मात्र नभई पालिका भित्रैका सबै वडा कार्यालयहरू तथा विभिन्न सरकारी कार्यालयहरू बीच समन्वय एवम् सहकार्य अत्यावश्यक हुन्छ । नेपालको संविधानको धारा २३२ मा तीन तहका सरकारहरूको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने उल्लेख गरेको छ । त्यसैगरी अनुसूची ५ मा नेपाल सरकारले सम्पादन गर्ने एकल अधिकार क्षेत्र भित्रका कार्यहरू, अनुसूची ६ मा प्रदेश सरकारले सम्पादन गर्ने कार्यहरू, अनुसूची ७ मा संघ र प्रदेशले साझा रूपमा सम्पादन गर्ने कार्यहरू, अनुसूची ८ मा स्थानीय तहका एकल अधिकार क्षेत्र भित्रका कार्यहरू र अनुसूची ९ मा तीन तहका सरकारले सम्पादन गर्ने साझा अधिकारका कार्यहरू उल्लेख गरिएको छ । देशमा संघीयताको अभ्यास प्रारम्भ भए पश्चात् तीन तहमा (संघ, प्रदेश र स्थानीय तह) सरकार गठन भई क्रियाशील भएका छन् । तीन तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने एकल अधिकार क्षेत्रका कार्यहरूमा प्रष्टता भए तापनि साझा अधिकार भित्रका कार्यहरू कार्यान्वयन गर्ने कार्यहरूमा प्रष्टता आएको छैन । तसर्थ तीन तहका सरकारले प्रभावकारी काम सम्पादन गर्न आपसी सामन्जस्य, समन्वय र सहकार्य आवश्यक पर्दछ । प्रष्टता नभएका कार्यहरू आपसी सहकार्य र समन्वयमा सम्पादन गरी जनतालाई सरकारको उपस्थिति र अनुभूति गराउन सकिन्छ ।

३.२ प्रमुख समस्या

स्थानीय तहका क्षेत्राधिकारहरू मोटामोटी रूपमा मात्र उल्लेख गरिएको र तोकेर नछुट्याइएको हुँदा कार्य सम्पादन गर्न केही अस्पष्टताहरू रहेको । कार्य विस्तृतीकरणमा केही व्याख्या गरिएको भए तापनि व्याख्या नभएका कैयौं सबालहरू रहेको । कार्यान्वयन चरणमा ती कार्यहरू दोहोरिने, एक अर्काको क्षेत्र अतिक्रमण हुने । तीन तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने आयोजनाहरूको हालसम्म वर्गीकरण नभएको । योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा थप समस्या पैदा गरेको ।

३.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. तीन तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने आयोजनाहरूको वर्गीकरण गरी कार्य प्रष्टता गर्नु ।
२. प्राथमिकतामा परेका आयोजनाहरू कार्यान्वयनकोलागि स्रोत व्यवस्थापन गर्नु ।
३. आयोजना कार्यान्वयनमा प्रभावकरिता ल्याउनु ।

अवसर

१. आयोजनाहरूको वर्गीकरण गरी कार्य प्रष्टता ल्याउन आयोजना वर्गीकरण सम्बन्धी छलफलले नीति निर्माताको ध्यान आकर्षण गर्नु ।
२. संघीयता कार्यान्वयनकोलागि कार्यतालिका निर्माण हुनु ।

३.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"सबै तहका सरोकारवाला सरकारहरू तथा सरकारी निकायसँग सहअस्तित्व सहितको सहकार्य"

लक्ष्य

सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको आधारमा समृद्धि हासिल गर्ने ।

उद्देश्य

१. आयोजना पहिचान, बजेट विनियोजन तथा निर्माणमा सबै तहका सरोकारवाला सरकारहरू तथा सरकारी निकायसँग समन्वय एवम् सहकार्य गर्नु ।

३.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ४३: योजना कार्यान्वयन गर्न अन्तरसरकार समन्वयका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: आयोजना पहिचान, बजेट विनियोजन तथा निर्माणमा सबै तहका सरोकारवाला सरकारहरू तथा सरकारी निकायसँग समन्वय एवम् सहकार्य गर्नु ।	
१.१: तीन तहका सरकारको कार्यक्षेत्र र क्षेत्राधिकार प्रष्ट गर्न आयोजनाहरूको वर्गीकरण गर्न प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने ।	१. ठूला र रणनीतिक आयोजनाहरूको लागि आवश्यक स्रोत बहुपक्षीय समन्वय र सहकार्य मार्फत् व्यवस्था गरिनेछ । २. रणनीतिक महत्त्वका ठूला आयोजनाहरू संघीय तथा प्रदेश सरकारसँगको सहकार्य र समन्वयमा पहिचान, विकास र कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. जनतामा सेवाप्रवाह गर्ने साना आयोजनाहरूको पहिचान, विकास र कार्यान्वयन गर्न स्थानीय सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गरिनेछ ।

३.६ प्रमुख कार्यक्रम

१. आयोजनाहरूको पहिचान, विकास र कार्यान्वयन
२. ठूला आयोजनाहरूको कार्यान्वयन समयान्वय सहजीकरण
३. योजना तर्जुमा गर्न विज्ञहरूको प्राविधिक सहयोग ।

३.७ अपेक्षित उपलब्धि

संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट राजस्वको बाँडफाँड, समपूरक, ससर्त र विशेष अनुदान आवश्यकता अनुसार समयमै प्राप्त हुनेछ । ठूला रणनीतिक आयोजनाहरूको विस्तृत अध्ययन गर्ने र कार्यान्वयनको लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्था हुनेछ ।

खण्ड चारः अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

४.१ पृष्ठभूमि

अनुगमनले विकास कार्यक्रम र आयोजनाहरूको नतिजा खोज्ने र कार्यान्वयन गर्ने पक्षलाई बढी जिम्मेवार बनाउनुको साथै जवाफदेही पनि बनाउँछ । नीति, योजना, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको कार्यान्वयनको सुनिश्चिततालागि अनुगमन तथा त्यसबाट प्राप्त नतिजाको विश्लेषणकालागि मूल्याङ्कनको आवश्यकता पर्दछ । विकास आयोजनाहरूबाट, निर्धारित समयावधि भित्र निश्चित उपलब्धि तथा लागत अनुसारको प्रतिफल प्राप्त भए/नभएको यकिन गर्न सशक्त एवम् निष्पक्ष अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था हुनुपर्दछ । अनुगमन एउटा निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो, जो आयोजना कार्यान्वयनको चरणमा गरिन्छ, यसको मुख्य उद्देश्य चालु परियोजनाको प्रगति र ढिलासुस्तीको बारेमा सरोकारवालाहरूलाई समयमा नै जानकारी गराई परियोजनालाई सही बाटोमा हिंडाउनु हो ।

४.२ प्रमुख समस्या

कर्मचारीहरूको स्थायित्व नहुनु, आवश्यक तथ्याङ्क र सूचनाहरू उपलब्ध र व्यवस्थित नहुनु । सीमित बजेट, तथ्याङ्कको कमजोर आधारहरू, संस्थागत संरचनाहरू व्यवस्थित नहुनु । पर्याप्त जनशक्ति र भौतिक संरचना नहुनु ।

४.३ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. सफलतापूर्वक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन गर्नु ।
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको स्थापना गर्नु ।
३. नतिजामूलक तथ्यहरूको पहिचान गरी आयोजनामा समावेश गर्नु ।

अवसर

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन बारे संस्थागत धारण बन्नु ।
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यकोलागि संगठन संरचना निर्माण गर्दा महत्त्व दिनु ।

४.४ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

"प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास"

लक्ष्य

नतिजामूखी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई विकास निर्माण तथा व्यवस्थापनमा संस्थागत एवम् स्थापित गर्ने

उद्देश्य

१. योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउनु ।
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचनाको निर्माण तथा नीतिगत व्यवस्था गर्नु ।

४.५ रणनीति र कार्यनीति

तालिका ४४: अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउनु ।	
१.१: जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा काम गर्ने सबै जनशक्तिलाई बलियो साझेदारीको निर्माण, M&E Matrix, Project Performance Information System (PPIS) Software, M&E data को प्रयोग, अभिलेख व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिनेछ ।
१.२: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन निर्देशिका बनाई तहगत रूपमा अनुगमन संयन्त्र विकास गर्ने ।	१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनको प्रयोगबारे अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. हरेक वडाले महिनाको एकपटक र कार्यपालिकाले चौमासिक रूपमा कार्यक्रम तथा आयोजनाको कार्यान्वयन प्रगति अनुगमन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३: आयोजनाहरूको हरेक पक्षलाई आधार मानी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउने ।	१. सार्वजनिक नीति, पञ्चवर्षीय योजना, आर्थिक नीति तथा कार्यक्रम, बजेट तथा आयोजनाको दस्तावेज र अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धताको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ । २. हरेक आयोजनाको समयमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन विश्लेषणको आधारमा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनलाई परिणाममुखी र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
उद्देश्य २: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचनाको निर्माण तथा नीतिगत व्यवस्था गर्नु ।	
२.१: अनुगमन तथा मूल्याङ्कनकोलागि स्पष्ट नीति बनाई लागु गर्ने ।	१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन पुनरावलोकन गरी प्रभावकारी ढङ्गबाट कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२.२: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।	१. आयोजनागत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखालाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
२.३: योजना कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई यथार्थपरक र परिणाममुखी बनाउने ।	१. दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरूको प्रगतिलाई अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा एकीकृत गरिनेछ ।

४.६ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. आयोजनाहरूको आवश्यक अनुगमन र मूल्याङ्कन
२. निर्देशिका तथा अन्य सामग्रीको विकास
३. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मापदण्ड कार्यान्वयन
४. सूचक सहितको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना निर्माण

४.७ अपेक्षित उपलब्धि

आयोजना अनुगमन र मूल्याङ्कनकोलागि छुट्टाछुट्टै निर्देशिका बनेको हुनेछ । हरेको आयोजनाकोलागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका सूचकहरू बनेका हुनेछन् । सूचकहरूको आधारमा आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन गरिएको हुनेछ । विकासकोलागि छुट्याइएको बजेटको निश्चित प्रतिशत अनुगमन तथा मूल्याङ्कनकोलागि छुट्याइएको हुनेछ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट निस्केका परिणामहरू र सिफारिसहरूलाई योजना तर्जुमा समावेश गरिएको हुनेछ ।

परिच्छेद बाहः योजना नतिजा खाका

आवधिक योजनाको लक्ष्य देखि कार्यक्रम सम्मको कारण र असरहरू बीचको अन्तर सम्बन्ध र नतिजाहरू बीचको तहगत अन्तरसम्बन्ध स्थापना गरी योजना प्रक्रियालाई नतिजामुखी बनाउन नतिजाखाकाको रूपमा तर्कवद्ध खाका (Logical Framework) तयार गरिएको छ।

यो तर्कवद्ध खाका तयार गर्दा विषयगत क्षेत्रका आधारमा तहगत नतिजा सूचक (Key result indicators) निर्धारण गरी सबै विषयगत क्षेत्र तथा उपक्षेत्रको योगदानको अन्तरसम्बन्ध स्थापित गराउन प्रयास गरिएको छ।

तर्कवद्ध खाकामा प्रयोग गरिएका वार्षिक लक्ष्य सम्बन्धि तथ्यांकहरू हरेक वर्षको योग गरी समष्टिगत (Cumulative) रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। प्रयुक्त तथ्यांकहरू गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, कार्यशाला गोष्ठीबाट प्राप्त विवरण, प्रदेश स्थिति पत्र २०७६, गाउँपालिका सम्बन्धी अन्य दस्तावेजहरू र समुह छलफलबाट संकलित गरिएका छन्। तर्कवद्ध खाकामा दीर्घकालिन राष्ट्रिय लक्ष्य र दिगो विकास लक्ष्यहरूको संकेत नं. उल्लेख गरिएको छ। कतिपय दिगो विकास लक्ष्यका परिमाणात्मक लक्ष्यहरू आपसमा अन्तरसम्बन्धित रहेकाले लक्ष्यको वढि भारलाई आधार मानी उल्लेख गरिएको छ। दिगो विकास लक्ष संकेतमा एउटै लक्ष्य भित्र पर्ने नतिजा सूचकहरूलाई शिर्ष महलमा मात्र उल्लेख गरिएको छ।

क) नतिजा खाका

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौँ वर्ष						
समष्टिगत विकास															
प्रभाव	प्राप्त अनुदान तथा आन्तरिक स्रोत साधनहरूको अधिकतम मात्रामा परिचालन गरी समृद्ध एवम् समतामूलक गाउँपालिका निर्माणको आधार तयार हुने ।	निरपेक्ष गरिवी	प्रतिशत	१८	१६	१३			१०	१०	मानव विकास प्रतिवेदन, आर्थिक सर्भेक्षण प्रतिवेदन, गाउँपालिका प्रोफाइल	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, गाउँपालिका	आर्थिक वृद्धि दर थप भएको हुने, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सडक लगायतका पूर्वाधार क्षेत्रमा तीनै तहको सरकारको प्राथमिकतामा परेको हुने		१
		प्रतिव्यक्तिवार्षिक आय	रु.												
		आफ्नो उत्पादनतथाआयले वर्षभरी खानपुरने जनसंख्या	प्रतिशत	८२	८४	८७			९०	९०					२
		वेरोजगारी दर	प्रतिशत	७	५	४			२	२					१
		रोजगारीमा गैरकृषिक्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	८०	७५	७०			६०	६०					८
		आयात—निर्यातको वार्षिक औषतअनुपात	अनुपात	४ :३		३ :१			२ :१	२ :१					८
		आधारभूततह (कक्षा १ देखि ८ सम्म) को खुदभर्नादर	प्रतिशत	९२	९३	९५			९५	९५					४
		साक्षरता दर	प्रतिशत	८३	८५	९०			९५	९५					४
		औषतआयु	वर्ष	६५	६६	६८			७०	७०					३
		५ वर्ष मुनीको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जीवितजन्ममा)	संख्या	२	२	२			१	१					३
		मातृमृत्यु दर (प्रतिलाखजीवितजन्ममा) प्रति १ लाखमा २३४	संख्या	२	२	२			१	१					३
		खानेपानी सेवावाटलाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत	८९	९४	९६			९९	९९					९
		विद्युत सेवावाटलाभान्वित जनसंख्या		६०	८५	९५			१००	१००					७
		दिगो, सुरक्षित र नियमित सडकयातायात सेवावाटलाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत	२५	४०	५०			५५	५५					९
		वर्षभरी नियमित सिंचाई	हेक्टर	४०	३५	४५			५०	५०					९

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
		भएको खेतीयोग्यभूमि													
		इण्टरनेट सेवामापहुँचप्राप्त जनसंख्या	प्रतिशत	२५	५०		७५		८०	८०					९
		वनजंगलले ढाकेको क्षेत्र	प्रतिशत	६०	६५		६७		६७	६७					१५
		पालिकाको सेवाप्रवाहवाट सन्तुष्ट अनुभूतिगर्ने सेवाग्राही	प्रतिशत	८५	९०		९५		९९	९९					१६
आर्थिक विकास															
१. कृषि तथा पशुपन्छी विकास र खाद्य सुरक्षा															
असर १	आधुनिक प्रविधिको प्रयोग एवम् व्यवसायिकताको विकासद्वारा कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी र आत्मनिर्भर बनाउने ।	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि तथा पशुपन्छीपालनको हिस्सा	प्रतिशत	४२	४२	४२	४१	४१	४०	४०	गाउँपालिका प्रोफाइल, कृषि शाखाको प्रतिवेदन	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, गाउँपालिका, कृषि तथा पशु शाखा, सम्बन्धित वडा कार्यलयहरू	कृषि पशु क्षेत्रले थप प्रोत्साहन र प्राथमिकता पाएका हुने	४	२
प्रतिफल १.१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि भई गाउँपालिका कृषि उपजमा आत्मनिर्भर भएको हुनेछ ।	प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्व (धान, मकै, कोदो, फापर, जौ र गहुँ)	मे. टन प्रति हेक्टर	१३	१३	१४	१४	१५	१५	१५				४	२
		सुन्तलाको उत्पादकत्व	मे. टन प्रति हेक्टर	१.५	१.६	१.७	१.७	१.८	१.८	१.८				४	२
		आलु बालीको उत्पादकत्व	मे. टन प्रति हेक्टर	१०	११	१२	१४	१५	१६	१६				४	२
प्रतिफल १.२	निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली दिगो एवम् व्यावसायिक प्रणालीमा रुपान्तरण हुनेछ ।	३० मिनेटसम्मको दुरीमा कृषि उपज बिक्रीका लागि बजार उपलब्ध भएका कृषक परिवार	प्रतिशत	५	१५	१८	२०	२२	२५	२५				४	२
		वर्षभरी सिंचाइ हुने खेतीयोग्य जमिन	प्रतिशत	१५	१८	२०	२५	२७	३०	३०				४	८
		तरकारी व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्र	प्रतिशत	२	५	६	६	७	७	७				४	९
		कृषि सहकारी संस्था	सङ्ख्या	३	४	५	६	७	८	८				४	१२
		सहकारीमा आवद्ध कृषक	सङ्ख्या	४५०	७००	१०००	१२००	१६००	१९००	१९००				४	८

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
प्रतिफल १.३	कृषिमा आधारित उद्योगको स्थापना तथा सञ्चालन भई रोजगारी र आम्दानी बृद्धि हुनेछ ।	कृषिमा आधारित उद्योग सञ्चालन	सङ्ख्या	०	०	१	१	२	३	३				४	८
		कृषिमा आधारित रोजगारी	सङ्ख्या	१५०	१६०	२००	२५०	३००	४००	४००				४	८
		कृषि तालिम प्राप्त जनशक्ति	जना	१८०	२००	२५०	३००	३५०	४००	४००				४	८
		शीत भण्डार	सङ्ख्या	०	०	०	१	१	१	१				२	८
		कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र	सङ्ख्या	२	४	६	८	१०	१२	१२				४	८
		टनेल	सङ्ख्या	२००	४००	७००	११००	१६००	२३००	२३००				४	८
		कृषि प्राविधिक	जना	६	७	७	७	७	७	७				४	८
प्रतिफल १.४	व्यवसायिक पशुपालनबाट पशुजन्य पदार्थको आयात अन्त्य भई निर्यात प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।	व्यवसायिक पशुपालन फर्म	सङ्ख्या	१०२	१२०	१६०	१७०	१८०	२००	२००	गाउँपालिका प्रोफाइल, पशु विकास शाखाको प्रतिवेदन			२	८
		अण्डाको उत्पादकत्व	सङ्ख्या (हजारमा)	७२०	८००	१०००	१२००	१५००	१८००	१८००				४	८
		दुधको उत्पादकत्व	लीटर (हजारमा)	३५००	३५५०	३६००	३७००	३९००	४०००	४०००				४	८
		मासुको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	१००००	११०००	१२०००	१३०००	१४०००	१५०००	१५०००				४	८
		पशु प्राविधिक	जना	४	६	८	८	८	८	८				४	८
प्रतिफल १.५	गाउँपालिकामा कुपोषणमुक्त पालिका बनेछ ।	सुत्केरी -स्याहार भत्ता पाउने महिला	सङ्ख्या	२७०	२७०	२८०	२८०	३००	३००	३००	गाउँपालिका प्रोफाइल, स्वास्थ्य शाखाको प्रतिवेदन	प्रदेश सरकार, गाउँपालिका,पशु शाखा सम्बन्धित वडा कार्यलय		२	८
		कुपोषण प्रभावित जनसङ्ख्या	प्रतिशत	५	४	३	२	१	०	०	६			३	
		करेसावारी भएको घरपरिवार	प्रतिशत	९५	९६	९६	९७	९८	९९	९९	७			१	
		आफ्नो उत्पादनबाट वर्षभरी खान पुग्ने घरधुरी	प्रतिशत	७०	७०	७२	७५	८०	८५	८५	गाउँपालिका प्रोफाइल, कृषि शाखाको प्रतिवेदन	गाउँपालिका, सम्बन्धित वडाकार्यलय	कृषि पशु क्षेत्रले थप प्रोत्साहन र प्राथमिकता पाएका हुने	४	२
		प्रतिव्यक्ति खाद्य उत्पादन	किलोग्राम	१६५	१७०	१७५	१८०	१९०	२००	२००				४	२
		आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत	९०	९१	९२	९२	९३	९५	९५				४	२
		कम्तिमा एक गाई/भैसी भएको परिवार	प्रतिशत	८५	८५	८६	८७	८७	८८	८८	४			१	
		कम्तिमा एक मासुजन्य पशुपंक्षी पाल्ने घर परिवार	प्रतिशत	९५	९५	९६	९६	९६	९७	९७	४			२	

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
		उच्च खाद्य असुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत	३	२	१	०	०	०	०	गाउँपालिका प्रोफाइल			४	२
		उपभोगको दुइ तिहाई खानामा खर्च गर्ने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	४०	३८	३८	३५	३५	३०	३०	गाउँपालिका प्रोफाइल			४	१
लगानी														४	१
२. उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति															
असर २	औद्योगिक क्षेत्रको विकास र विस्तारद्वारा स्थानीय रोजगारीमा बृद्धि, बजार व्यवस्थापन तथा प्रभावकारी आपूर्तिद्वारा पालिकाको अर्थतन्त्रको अभिवृद्धि गर्न सहयोग गर्ने ।	उद्योग व्यवसायमा संलग्न (उद्यमी, व्यवसायी)	प्रतिशत	२	३	५	७	९	१०	१०	गाउँपालिका प्रोफाइल	प्रदेश सरकार, गाउँपालिका	गाउँपालिका भित्र व्यापार व्यवसायमुलक वातावरण निर्माण भएको हुने	९	९
		उद्योग व्यवसायबाट रोजगारी प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या (थप)	सङ्ख्या	४५०	५००	५५०	७००	९००	१०००	१०००	गाउँपालिका प्रोफाइल			९	९
प्रतिफल २.१	गाउँपालिका भित्र उल्लेख्य सङ्ख्यामा लघु, घरेलु, साना तथा मझौला उद्योगको स्थापनामा भई रोजगारीका थप अवसरहरू सिर्जना भएको हुनेछ ।	प्रत्यक्ष रोजगरीमा बृद्धि (वार्षिक)	प्रतिशत		२	३	६	१०	१५	१५	सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन			९	९
		सीपमूलक तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	४०	५०	६०	७०	८०	८०	८०	सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन			९	९
		घरेलु तथा साना उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	१४०	२००	२५०	३००	४००	५००	५००	गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन			९	९
		मझौला उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	०	०	१	१	२	२	२				९	९
प्रतिफल २.२	स्थानीय स्रोत, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन भई स्थानीय स्रोतमा आधारित उद्योगहरू स्थापना भएको हुनेछ ।	स्थानीय सीप तथा स्रोत साधनमा आधारित उद्योग	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५				९	९
		स्थानीय कच्चा पदार्थ प्रशोधन उद्योग	सङ्ख्या	०	०	१	१	२	२	२				९	९
प्रतिफल २.३	उत्पादित वस्तुहरूको बिक्रि वितरणकालागि बजार व्यवस्थापन भएको हुनेछ।	विभिन्न ठाउमा हाट बजार सञ्चालन	सङ्ख्या	०	२	४	८	१०	१०	१०				९	९
		निकासीजन्य कच्चा पदार्थको परिमाण	मे. टन	०	५	१०	१५	२०	२५	३०				९	९

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत			
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष									
प्रतिफल २.४	वाणिज्य क्षेत्रले स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण हिस्सा लिएको हुनेछ ।	विभिन्न ठाउमा स्थानीय सामानको बजार सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१	१	२	२	३	३				९	९			
		उत्पादन र बजारीकरण सहकारी संस्था	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	२	२				९	९			
		थोक तथा खुद्रा व्यापारमा रोजगारी सिर्जना	सङ्ख्या	१५०	२००	२५०	३००	३५०	४००	४००				९	९			
प्रतिफल २.५	गाउँपालिका भित्रको आपूर्ति प्रणाली प्रभावकारी भएको हुनेछ ।	सुपथ मूल्य पसल	सङ्ख्या	०	१	२	५	६	७	७				९	९			
		सहकारी पसल	सङ्ख्या	०	१	१	२	२	३	३				९	९			
		होलसेल पसलको सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	०	१	१	२	३	३				९	९			
		स्थानीय बजार र आपूर्ति अनुगमन	सङ्ख्या	०	२	२	२	२	२	२				९	९			
लगानी																		
३. पर्यटन																		
असर ३	गाउँपालिका एउटा आकर्षक र मनोरम पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा स्थापित भएकाे हुनेछ ।	पर्यटन व्यवसायबाट प्रत्यक्ष रोजगारी पाउनेको सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	५	१०	१५	२०	२५	२५	पालिका प्रगति विवरण, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	प्रदेश सरकार, गाउँपालिका	पर्यटन क्षेत्रमा तीनै तहको सरकारको लगानी वृद्धि भएको हुने निजी क्षेत्रको लगानी वृद्धि भएको हुने, पर्यटकीय स्थलहरूको बारेमा प्रभावकारी प्रचार प्रसार र आवश्यक पूर्वाधारहरू तयार भएका हुने	१	८			
		पर्यटक सङ्ख्यामा वृद्धि दर (आन्तरिक)	प्रतिशत	०	२	५	७	९	१०	१०				१	८			
		पर्यटक सङ्ख्यामा वृद्धि दर (बाह्य)	प्रतिशत	०	२०	२०	३०	३०	३०	३०				१	८			
		पालिकामा भ्रमण गर्न आएका पर्यटकहरूको वार्षिक सङ्ख्या	सङ्ख्या	५०	२००	५००	८००	८००	१०००	१०००				१	८			
प्रतिफल ३.१	पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर वृद्धि भई पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार भएको हुनेछ ।	पर्यटन र सेवामूलक व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति	सङ्ख्या	५०	६०	८०	१५०	१८०	२००	२००				१	८			
		पर्यटन सुचना केन्द्र स्थापना	सङ्ख्या	०	०	०	१	१	१	१				१	१	८		
प्रतिफल ३.२	आधारभुत पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास भएको हुनेछ ।	आधारभुत पूर्वाधार सहितको पर्यटकीय स्थल	सङ्ख्या	०	०	१	२	३	४	४							१	८
		पर्यटकीय स्तरका होटल तथा बेड	सङ्ख्या	०	०	१	१	२	३	३							१	८
			सङ्ख्या	०	०	५	१०	२०	३०	३०	१	८						
		साधारण होटल तथा बेड	सङ्ख्या	१२	१५	२०	२२	२५	२७	२७	१	८						

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत			
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौँ वर्ष									
			सङ्ख्या	४०	५०	६५	७५	९०	१००	१००							१	८
		होम स्टे तथा बेड	सङ्ख्या	०	५	१०	१०	१५	१५	१५							१	८
			सङ्ख्या	०	२०	४०	४०	६०	६०	६०							१	८
		पदमार्ग निर्माण तथा स्तरोन्नति	कि.मि.	०	५	७	१०	१२	१५	१५							१	८
		प्रतिफल ३.३	पर्यटन उद्योगकालागि आवश्यक स्थानीय मानव संसाधन विकास भएको हुनेछ ।	ट्रेकिङ गाइड तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	०	५	१०	१०	१५				१५	१५			
कुक तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या			०	१०	१०	१०	२०	२०	२०							२	८
होटल व्यवस्थापन तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या			०	१०	२०	३०	४०	५०	५०							२	८
लगानी																२	८	
४. खानी तथा खनिज सम्पदा																		
असर ४	खानी तथा खनिज सम्पदाको उचित व्यवस्थापन र संरक्षण भएको हुनेछ	खनिज तथा खानी क्षेत्रको कुल आम्दानी वृद्धि	प्रतिशत	०							गाउँपालिका प्रोफाइल, प्राविधिक शाखा, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	प्रदेश सरकार, गाउँपालिका	उद्योग व्यवसायको लागि थप प्रोत्साहन प्राप्त भएको हुने	१	९			
		खानी क्षेत्रमा संलग्न राेजगारी	सङ्ख्या	०					१०	१०				२	९			
		पालिकाको कुल आन्तरीक आयमा खानी क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	०					५	२				१	९			
प्रतिफल ४.१	खनिज सम्पदाको पहिचान, अनुसन्धान तथा डाटाबेस तयार गरी खनिज सम्पदाको संरक्षण तथा दिगो उपयोगको आधार तयार भएको हुनेछ ।	खानीको सम्भाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या	०	१	२				२				१	९			
		पहिचान भएका खानी क्षेत्र	सङ्ख्या	०						२				१	९			
		वातावरणीय प्रभाव अध्ययन भएका खानी क्षेत्र	सङ्ख्या	०		१	२	३	३	३				१	९			
प्रतिफल ४.२	खानी तथा खनिज पदार्थको उत्खनन, प्रशोधन सम्बन्धी संस्थागत विकास र क्षमता अभिवृद्धि तथा भू-सम्बेदनशील क्षेत्रको सुरक्षा तथा वातावरण संरक्षण भएको हुनेछ ।	नदी जन्य उत्खननबाट वार्षिक आम्दानी वृद्धि	प्रतिशत	०	१००	१०५	११०	११५	१२०	१२०				१	९			
		उत्खनन् शुरु भएका खानी	सङ्ख्या	०	१					१				१	९			
		खानीमा संलग्न हुने व्यक्तिहरूको तालिम	सङ्ख्या	०	५					५				२	९			

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
लगानी															
५. सिंचाइ तथा जलस्रोत															
असर ५	जलस्रोत तथा सिंचाइको विकास र व्यवस्थापनबाट सबै क्षेत्रमा पाानीको अभाव अन्त्य गर्ने ।	खेतियोग्य जमिन मध्ये सिंचित जमिन	प्रतिशत	३७	४०	४५	५०	५०	५५	५५	प्राविधिक शाखा, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	प्रदेश सरकार, गाउँपालिका, सम्बन्धित वडाकार्यलय	सिंचाई पूर्वाधार क्षेत्रमा लगानी वृद्धि हुनुको साथै अनुगमन पनि थप प्रभावकारी भएको हुने	४	२
		सुचारु सिंचाइ आयोजना	सङ्ख्या	४५	४७	४८	५०	५२	५५	५५				४	२
प्रतिफल ५.१	पानीको मुहानहरू संरक्षण र व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।	संरक्षित मुहान	सङ्ख्या	३०	३५	४०	४०	४५	४५	४५				४	२
		प्रयोगमा आएका सिंचाइ प्रविधि (सतह, पोखरी, ड्रिप, लिफ्ट आदि)	सङ्ख्या	०	१०	१०	१०	१५	१५	१५				४	२
प्रतिफल ५.२	बाह्रै महिना सिंचाइ उपलब्ध हुने क्षेत्र थप भई कृषि उत्पादकत्व वृद्धि भएको हुनेछ ।	बाह्रै महिना सिंचाइ हुने घरधुरी	प्रतिशत	१२	१५	१६	१८	२०	२०	२०				४	२
		लिफ्ट सिंचाइ आयोजना	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५				४	२
		कुलो तथा नहर स्तरीकरण (किमि)	कि.मि.	०	५	१०	१५	२०	२५	२५				४	२
		प्लास्टिक पोखरी	सङ्ख्या	६०	१५०	३००	५००	७००	१०००	१०००				४	२
लगानी															
सामाजिक विकास															
१. जनसङ्ख्या तथा बसाइँसराइ															
असर १	जनसङ्ख्या तथा बसाइँसराइको उचित व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।	जनसङ्ख्या वृद्धिदर	प्रतिशत	१.५४	१.५८	१.६	१.६	१.६२	१.६२	१.६२	गाउँपालिका प्रोफाइल, सामाजिक विकास शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन, HMIS	सरकार, गाउँपालिका, सम्बन्धित वडाकार्यलय	जनचेतनामा वृद्धि भएको हुने, तथ्याङ्कको सुचना प्रणाली विकास भएको हुने	५	१०
		जनघनत्व	जना/व.कि.मि.	६०	६१	६२	६२	६३	६३	६३				५	१०
		प्रति परिवार औषत सदस्य सङ्ख्या	जना	५.७८	५.७	५.६	५.३	५	४.९	४.९				५	१०
		जनसङ्ख्यामा सक्रीय उमेरको हिस्सा (जनसांख्यिक लाभांश)	प्रतिशत	५४.६	५४	५३.५	५३	५३	५२.५	५२.५				५	१०
		जनसङ्ख्यामा आश्रित अनुपात	अनुपात	४०.६१	४०.७	४०.९	४१	४१	४१.५	४१.५				५	१०
		जनसङ्ख्यामा लैङ्गिक अनुपात	अनुपात	९५	९६	९६	९७	९७	९८	९८				५	१०
		सहरी जनसङ्ख्या	प्रतिशत	०	०	१	२	२	३	३				५	१०

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
प्रतिफल १.१	पञ्चिकरण दर्ता सतप्रतिसत पुगेको हुनेछ ।	जन्मदर्ता	प्रतिशत	९९	१००	१००	१००	१००	१००	१००				५	१०
		मृत्युदर्ता	प्रतिशत	९८	१००	१००	१००	१००	१००	१००				५	१०
		विवाह दर्ता	प्रतिशत	९९	१००	१००	१००	१००	१००	१००				५	१०
		बसाईसराइ दर्ता	प्रतिशत	९९	१००	१००	१००	१००	१००	१००				५	१०
प्रतिफल १.२	बसाईसराइ व्यवस्थित भएको हुने,	ऋणात्मक जनसङ्ख्या वृद्धिदर (बसाई सरेर जाने उच्चदर) भएका वडा	सङ्ख्या	३	३	२	१	०	०	०				५	१०
		वैदेशिक रोजगारमा जाने १५-४० उमेरको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	३५	३२	३०	२५	२०	१५	१५				५	१०
		बेराेजगारी दर	प्रतिशत	३५	३०	२५	२०	१५	१०	१०				५	१०
प्रतिफल १.३	जनसाङ्ख्यिक लाभ प्राप्त भएको हुने,	कुल प्रजनन दर	शिशु/ प्रति महिला	३	२.८	२.५	२.५	२.४	२.३	२.३				५	१०
		परिवार नियोजनका आधुनिक साधनको प्रयोग गर्ने प्रजननयोग्य उमेरका महिला	प्रतिशत	४०	४५	५०	५५	६०	६५	६५				५	१०
		प्रजननयोग्य उमेरका महिलामा परिवार नियोजनका आधुनिक साधनको न्युनता (Unmet need)	प्रतिशत	४५	४०	२०	१५	१२	१०	१०				५	१०
		किशोरी अवस्थाको प्रजनन (प्रजननयोग्य उमेरका महिलाको अनुपात)	प्रतिशत	१०	८	५	३	०	०	०				५	१०
		पहिलो बच्चा जन्माउने औषत उमेर (प्रजननयोग्य उमेरका महिला)	प्रतिशत	२०	२०	२१	२१	२२	२२	२२				५	१०
प्रतिफल १.४	जनसङ्ख्या व्यवस्थापन सूचना प्रणाली मार्फत जनसङ्ख्याको अद्यावधिक तथ्याङ्क उपलब्ध भएको हुनेछ ।	जानसाङ्ख्यिक तथ्याङ्कको डिजीटाइज्ड सुचना प्रणाली विकास	सङ्ख्या	०	१					१				८	१०
		डाटाबेस तयार भएको	सङ्ख्या	०	१					१				८	१०
लगानी															

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
२. शिक्षा															
असर २	राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन भएकाे हुनेछ ।	साक्षरता दर (५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	८७	८८	८९	९०	९०	९२	९२	गाउँपालिका प्रोफाइल, शिक्षा शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन, EMIS	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, गाउँपालिका, शिक्षा शाखा, सम्बन्धित वडा कार्यलयहरू	विद्यालयमा शैक्षिक वातावरणमा सुधार भएको हुने, शक्षामा लगानी वृद्धि र अनुगमन तथा निरीक्षण थप प्रभावकारी भएको हुने सामुदायिक विद्यालयहरूमा शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार भएको हुने	५	४
		साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७६	७८	७९	८०	८०	८१	८१				५	४
		युवा साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष)	प्रतिशत	९८	९९	९९	९९	९९	९९	९९				५	४
प्रतिफल २.१	बालविकास, आधारभूत तह (१-५), आधारभूत तह (१-८) र माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर ((Net Enrollment Rate-NER) क्रमशः ९९ प्रतिशत, ९५ प्रतिशत र ६० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।	बाल कक्षा/पूर्व प्राथमिक तहको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना दर	प्रतिशत	९९	१००	१००	१००	१००	१००	१००				५	४
		विद्यालय शिक्षा (१-१२) को भर्नामा लैङ्गिक समता	महिला प्रति सय पुरुष	९३	९४	९५	९५	९६	९७	९७				५	४
		उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	०	०	३०	४०	६०	६५	६५				५	४
		माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	७८	८०	८२	८५	८८	९०	९०				५	४
		माध्यमिक तह (९-१२) मा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९०	९२	९५	९८	९८	९९	९९				५	४
		आधारभूत तह (१-८) मा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९५	९८	९९	१००	१००	१००	१००				५	४
		आधारभूत तह (१-८) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	९२	८४	८५	८८	९०	९५	९५				५	४
प्रतिफल २.२	विद्यालय छाड्ने विद्यार्थीको दर (Dropout Rate) न्यून हुनेछ ।	आधारभूत तहमा विद्यालय जाने उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका विद्यार्थी	प्रतिशत	३	१	०	०	०	०	०				५	४
		विद्यालय छाड्ने विद्यार्थीको दर (Dropout Rate)	प्रतिशत	२.८	०	०	०	०	०	०				५	४
		विद्यालय शिक्षा (१-१२) शिक्षक- विद्यार्थि अनुपात	अनुपात	१:३४	१:३४	१:३४	१:३४	१:३४	१:३४	१:३४				५	४
प्रतिफल २.३	प्राविधिक र व्यवसायिक विद्यालय सञ्चालनमा आएको हुनेछ ।	प्राविधिक धारकाे विद्यालय सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१	१	२	२	२	२				५	४
		प्राविधिक शिक्षालयमा अध्ययनरत विद्यार्थी सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	३०	६०	१२०	१८०	२४०	२४०				५	४

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
		प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेका विद्यालयहरू	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५				५	४
प्रतिफल २.४	गाउँपालिकामा कम्तीमा एउटा बहुमुखी क्याम्पस, एक प्राविधिक क्याम्पस वा एक पोलिटेक्नीकल इन्स्टिच्युट स्थापना भएको हुनेछ ।	स्नातक तहको पढाइ हुने कलेज	सङ्ख्या	०	१					१				५	४
		स्नातक तहको विद्यार्थी	सङ्ख्या	०	३०	६०	९०	१२०	१२०	१२०				५	४
प्रतिफल २.५	विद्यालयहरूको गुणात्मक परिवर्तन भएको हुनेछ ।	बाल क्लब गठन भएका विद्यालय	सङ्ख्या	४१						४१				५	४
		कम्प्युटर प्रयोगशाला भएका विद्यालय	सङ्ख्या	९	१०	११	१२	१३	१४	१४				५	४
		विज्ञान प्रयोगशाला भएका विद्यालय	सङ्ख्या	९						९				५	४
		ईन्टरनेट तथा ई- शिक्षा सुविधा भएका विद्यालय	सङ्ख्या	९	१५	२०	२५	३०	४१	४१				५	४
प्रतिफल २.६	शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई समुदायको शैक्षिक स्तर माथि उठेको हुनेछ ।	छात्रामैत्री विद्यालय	सङ्ख्या	१२	१५	१८	२०	२२	२५	२५				५	४
		अपाङ्गतामैत्री विद्यालय	सङ्ख्या	०	०	१	२	३	४	४				५	४
		आवासीय विद्यालय	सङ्ख्या	०	०	१				१				५	४
प्रतिफल २.७	सामुदायिक र संस्थागत तहबाट प्रदान गरिने शिक्षाको गुणस्तरमा रहेको अन्तर घटेको हुनेछ ।	माध्यमिक शिक्षा कक्षा(९-१२) सञ्चालित सामुदायिक विद्यालय	सङ्ख्या	६	६	६	७	७	८	८				५	४
		सामुदायिक विद्यालय	सङ्ख्या	४१						४१				५	४
		संस्थागत विद्यालय	सङ्ख्या	०						०				५	४
प्रतिफल २.८	विपन्न वर्ग तथा दलित विद्यार्थीलाई उच्च शिक्षा (इन्जिनियरिङ्ग, मेडिकल, कृषि, वन, आदिमा) गा.पा. बाट छात्रवृत्ति प्रदान हुनेछ र गाउँपालिकामा प्राविधिक	प्राविधिक विषयमा अध्ययनरत दलित छात्रवृत्ति प्राप्त विद्यार्थी	सङ्ख्या	०	५	५	५	५	५	५				५	४
		प्राविधिक विषयमा अध्ययनरत विपन्न छात्रवृत्ति प्राप्त विद्यार्थी	सङ्ख्या	०	१०	१०	१०	१०	१०	१०				५	४

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
लगानी	जनशक्तिको आपूर्ति सहज हुनेछ ।														
३. स्वास्थ्य															
असर ३	गाउँपालिकामा स्वास्थ्य सेवा सर्व शुलभ भएकाे हुने ।	अस्पताल	सङ्ख्या	०	०	१				१	गाउँपालिका प्रोफाइल, स्वास्थ्य शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन, HMIS	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, गाउँपालिका, स्वास्थ्य शाखा, सम्बन्धित वडा कार्यलयहरू	सरकारी स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रवाह हुने सेवा थप प्रभावकारी अर्थात भरपर्दो सहजहुने, बाल पोषणमा भएको लगानी थप प्रभावकारी भएको हुने, स्वास्थ्य सेवा थप प्रभावकारी भएको हुने, स्वास्थ्य पूर्वाधारमा नपाको लगानी वृद्धि भएको हुने	५	३
		अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	७१						७५				५	३
		३० मिनेटसम्मको दुरीमा स्वास्थ्य सेवामा पहुँच रहेका परिवार	प्रतिशत	३८	४५	५०	६०	७०	८०	८०				५	३
प्रतिफल ३.१	गर्भवती परीक्षणको सुविधाबाट आमा र गर्भमा रहेको बच्चाको स्वास्थ्यमा रुग्णता दरमा कमी हुनेछ ।	संस्थागत सुत्केरी सेवाको दायरा	प्रतिशत	६४	७०	७५	९०	९५	१००	१००				५	३
		दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रसुति सेवा लिएका महिला	प्रतिशत	६४	७०	७५	९०	९५	१००	१००				५	३
		बर्थिङ सेन्टर	सङ्ख्या	७	७	७	८	९	१०	१०				५	३
		गर्भावस्थाको परीक्षण दर	प्रतिशत	८४	८५	८८	९०	९५	१००	१००				५	३
प्रतिफल ३.२	बाल मृत्युदर, शिशु मृत्युदरमा कमी आउनेछ ।	५ वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	दर	०	०	०	०	०	०	०				५	३
		शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	दर	०.७५	०	०	०	०	०	०				५	३
		नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	दर	१	०	०	०	०	०	०				५	३
		पूर्ण खोप	प्रतिशत	९१	९५	१००	१००	१००	१००	१००				५	३
		भिटामिन ए खाने बालबालिका	प्रतिशत	१००						१००				५	३
		झाडा पखालाको संक्रमण दर	प्रतिशत	५	३	२	१	०	०	०				५	३
प्रतिफल ३.३	महिला, अपाङ्ग र अल्पसङ्ख्यक समुदायमा स्वास्थ्य सेवा र सुविधाको पहुँचमा वृद्धि हुनेछ ।	महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविका	सङ्ख्या	८१	८२	८४	८६	८८	९१	९१				५	३
		सामान्य स्वास्थ्य उपकरण उपलब्ध भएका भवन	सङ्ख्या	७	९	१०	११	१२	१३	१३				५	३
		आधुनिक उपकरण सहितका स्वास्थ्य भवन	अनुपात	१	२	३				३				५	३

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
		आधारभूत सुविधा सहितका स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	७	९	१०	११	१२	१३	१३				५	३
		स्थायी बन्ध्याकरण गर्ने दम्पति	प्रतिशत	२४	२६	२८	३०	३२	३४	३४				५	३
प्रतिफल ३.४	स्वास्थ्यसेवाको पहुँचले स्वास्थ्यसेवाको खातिर बसाइँसराइ गर्नुपर्ने बाध्यताको अन्त्य हुनेछ ।	प्राथमिक उपचार केन्द्र	सङ्ख्या	१						१				५	३
		बेड	सङ्ख्या	३			१८			१८				५	३
		हेल्थ पोष्ट	सङ्ख्या	६						६				५	३
		स्वास्थ्य एकाई	सङ्ख्या	५						५				५	३
		विशेषज्ञ चिकित्सक	सङ्ख्या	०						२				५	३
		मध्यम स्तरको स्वास्थ्य कार्यकर्ता	सङ्ख्या	५६						७०				५	३
प्रतिफल ३.५	प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवाको विस्तारबाट खर्चिलो र जोखिमयुक्त उपचारात्मक सेवाको खर्चमा कटौती हुनेछ ।	सवारी साधन युक्त स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	०						२				५	३
		स्वास्थ्य बीमा गर्ने परिवार	प्रतिशत	०	५	२०	४०	६०	८०	८०				५	३
		एम्बुलेन्स सञ्चालन	सङ्ख्या	१			१			२				५	३
		पालिका मार्फत निशुल्क उपलब्ध भएकाे औषधी	सङ्ख्या	७०						७२				५	३
प्रतिफल ३.६	स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका उपायहरूबाट स्थानीय नागरिकहरूको स्वास्थ्यस्तर राम्रो भई औसत आयुमा वृद्धि हुनेछ ।	एच आईभि एड्स रोकथामबारे जानकारी प्राप्त प्रजननयोग्य उमेरका महिला	प्रतिशत	९०	९५	१००	१००	१००	१००	१००				५	३
		स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	सङ्ख्या	०	२	२	२	२	२	२				५	३
		घुमन्ते स्वास्थ्य सेवा	पटक	१	२	२	२	२	२	२				५	३
		दक्ष स्वास्थ्य सेवा तालिम	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१				५	३
		प्रयोगशाला शुरू भएका स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	१	१	२	३	४	५	५				५	३
लगानी															
४. खानेपानी तथा सरसफाइ															
असर ४	गाउँपालिका क्षेत्रमा सर्वसुलभ र गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा विस्तार हुनेछ	आधारभूत खानेपानीको पहुँच भएको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	९०	९५	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका प्रोफाइल, प्राविधिक	प्रदेश सरकार, गाउँपालिका, सम्बन्धित वडा	खानेपानीको स्रोतहरूमा वृद्धि	३	६
		स्वच्छ खानेपानीको पहुँच	प्रतिशत	१५	१८	२०	२५	३०	३५	३५				३	६

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
	।	भएको जनसङ्ख्या													
		शौचालय भएका घरपरिवार	प्रतिशत	९८	१००	१००	१००	१००	१००	१००				३	६
प्रतिफल ४.१	आधारभूत खानेपानीको पहुँच हरेक टोल समुदायलाई हुनेछ ।	पाईपद्वारा वितरित पानी उपयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	५६	६०	६५	७५	८०	८५	८५				३	६
		खानेपानीको मूहान संरक्षण	सङ्ख्या	९७	१२०	१५०	१८०	२१०	२५०	२५०				३	६
प्रतिफल ४.२	आधारभूत सरसफाइमा सुधार गरी समुदायलाई प्रदूषणमुक्त बनाउन सकिनेछ ।	सेपिटेट्यांकी सहितको शौचालय भएको परिवार	प्रतिशत	७५	८०	८५	८८	९०	९५	९५				३	६
		साधारण शौचालय भएको परिवार	प्रतिशत	२०	१८	१५	१०	५	३	३				३	६
		सार्वजनिक शौचालय	सङ्ख्या	१	३	४	५	६	७	७				३	६
प्रतिफल ४.३	संक्रामक रोगको फैलावटमा कमी आउनेछ ।	जोखिमयुक्त अवस्थामा साबुन पानीले हात धुने	प्रतिशत	४०	४५	६०	७०	७५	८०	८०				३	६
		उपचार गरिएको वा सुरक्षित खानेपानी सुविधा प्राप्त घरधुरी	प्रतिशत	५	१०	१५	२०	५०	७०	७०				३	६
लगानी															
५. महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता															
असर ५	महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिविरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी सक्षम र आत्म सम्मानपूर्ण जीवन यापन भएकाे हुने ।	महिला/घरेलु हिंसा	प्रतिशत	३०	२५	२०	१५	१०	०	०	गाउँपालिका प्रोफाइल, सामाजिक विकास शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन	गाउँपालिका, सम्बन्धित वडाकार्यलय	निर्माण हुने संरचनाहरु लैंगिक सम्बेदनशील भएको हुने, योजना तथा कार्यक्रमहरु लैंगिकमैत्री हुनुको साथै बजेटको परिमाणमा पनि वृद्धि भएको	६	५
		बालश्रम	प्रतिशत	१०	५	०	०	०	०	०				६	५
		अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक सेवा प्रदायक संस्था	सङ्ख्या	०	०	१	२	३	४	४				६	५
		बैङ्क मार्फत सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जेष्ठ नागरिक	प्रतिशत	०	३०	५०	१००	१००	१००	१००				६	५
प्रतिफल ५.१	पालिका र पालिका मातहतका सबै निकायहरुमा लैङ्गिक समानता वृद्धि भएकाे हुनेछ ।	व्यवसायिक सीपमूलक तालिम प्राप्त महिला	सङ्ख्या	७३	८०	१००	१२०	१४०	१६०	१६०				६	५
		तालिम प्राप्त अपाङ्गता भएका व्यक्ति	सङ्ख्या	०	५	१०	१५	२०	२५	२५				६	५
		कुल सहभागीहरुमा महिलाको प्रतिशत	प्रतिशत	३७	४०	४०	४०	४०	४०	४०				६	५
प्रतिफल ५.२	लैङ्गिक हिंसा अन्त गर्ने कार्यक्रम तर्जुमा गरी	लैङ्गिक हिंसा र छुवाछुत सम्बन्धी घटना दर्ता	सङ्ख्या	७	०	०	०	०	०	०				६	५

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान हुनेछ	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
	कार्यान्वयन हुनेछ ।	लैङ्गिक हिंसा र छुवाछुत सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	सङ्ख्या	५	२	२	२	२	२	२			हुनेछ	६	५
		पिडित महिलाहरूको लागि सुरक्षित आवास गृह	सङ्ख्या	०				१	१	१				६	५
		GESI परिक्षण	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१				६	५
प्रतिफल ५.३	सबै प्रकारका विभेद, हिंसा, उत्पीडन, शोषणबाट सबै प्रकारका बालबालिकालाई उचित संरक्षण हुनेछ ।	बाल हेल्पलाइन सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१					१				६	५
		बाल उद्यान	सङ्ख्या	०	१	२	४	५	७	७				६	५
		सुरक्षित बाल गृह	सङ्ख्या	०			१			१				६	५
प्रतिफल ५.४	ज्येष्ठ नागरिकको लागि हेरचाह, स्याहारसुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना हुने ।	ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र	सङ्ख्या	०				१		१				६	५
		ज्येष्ठ नागरिक सम्मान	सङ्ख्या	५४	१००	१५०	२००	२५०	३००	३००				६	५
प्रतिफल ५.५	ज्येष्ठ नागरिकले आर्जन गरेको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई राज्यले उपयोग गर्न नीति निर्माणमा सहभागिता अभिवृद्धि हुने ।	ज्येष्ठ नागरिक सत्सङ्ग केन्द्र	सङ्ख्या	०	१	२	३	५	७	७				६	५
प्रतिफल ५.६	अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना निर्माण तथा सुधार गरी सार्वजनिक सेवामा सहज पहुँच बढाउने ।	अपाङ्गता भएकाहरूको लागि दिवा सेवा केन्द्र	सङ्ख्या	०			१			१				६	५
		यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक मैत्री सार्वजनिक शाैचालय	सङ्ख्या	०	१			२		२				६	५
प्रतिफल ५.७	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूप्रति गरिने विभिन्न प्रकारको हानिकारक अभ्यास तथा परम्परा, विभेद र हिंसा आदिको न्यूनीकरण भएकाे हुनेछ	अपाङ्गता सम्बन्धि हेल्प डेक्स सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१					१				६	५
		कुल सहभागीहरूमा अपाङ्गता भएका	प्रतिशत	०	२	५	१०	१०	१०	१०				६	५
लगानी															
६. युवा तथा खेलकुद															
असर	युवा जनशक्तिलाई पालिकाको	युवाहरूको नेतृत्वमा रहेको	प्रतिशत	०	५	१०	१५	२०	२५	२५	गाउँपालिका	गाउँपालिका,	युवाहरूका	५	३

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
	सामाजिक-आर्थिक विकास तथा खेलकुदमा मूलप्रवाहीकरण भएकाे हुने ।	सामाजिक संघसंस्था									प्रोफाइल, सामाजिक विकास शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन	सम्बन्धित वडाकार्यलय	लागि भएको लगानीमा वृद्धि भएको हुन, खेल पूर्वाधारमा लगानी वृद्धि हुने		
		राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय खेलाडी सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५				५	३
		प्रदेश तथा जिल्लास्तरीय खेलाडी	सङ्ख्या	०	५	१०	१५	१५	१५	१५				५	३
प्रतिफल ६.१	सीपमूलक तालिम र वित्तीय स्रोतमा युवाहरूको पहुँच वृद्धि भएको हुने ।	सहकारीमा युवाको आवद्धता	प्रतिशत	२३	२५	२८	३०	३३	३५	३५				५	३
		युवा व्यवसायीहरूबाट सञ्चालन भएका व्यवसायको सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	१०	२०	३०	४०	५०	५०				५	३
		उद्यमशीलता तालिम प्राप्त युवाहरूको वार्षिक सङ्ख्या	सङ्ख्या	१८	३०	५०	७०	९०	११०	११०				५	३
		उद्यम, व्यवसाय र स्वरोजगारीमा संलग्न युवा	प्रतिशत	३	५	८	१०	१५	२०	२०				५	३
		युवाक्लब, संजाल तथा संस्था	सङ्ख्या	७	१५	२०	३०	३०	३०	३०				५	३
प्रतिफल ६.३	गापामा खेलमैदान, योग तथा ध्यानकेन्द्र स्थापना भएको हुने ।	नियमित योगाभ्यास गर्ने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	०	३	५	७	८	९	१०				५	३
		पालिकास्तरीय खेलमैदान	सङ्ख्या	०		१				१				५	३
प्रतिफल ६.४	विद्यालयहरूमा खेलकुद विकास भएको हुने	खेल मैदान भएका विद्यालय	सङ्ख्या	२५	२८	३०	३५	३८	४१	४१				५	३
		अन्तर विद्यालय प्रतियोगितात्मक खेलकुद कार्यक्रम	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१				५	३
प्रतिफल ६.५	प्रशिक्षण र अभ्यासमा वृद्धि हुने ।	पालिकामा संचालित खेलकुद प्रतियोगिता	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१				५	३
		खेलाडी प्रशिक्षण कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१				५	३
		पालिकास्तरीय प्रतियोगितात्मक खेलकुद कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१				५	३
		सफल एवम् क्षमतावान खेलाडी प्रोत्साहन तथा सम्मान	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१				५	३
		योगा प्रशिक्षण	पटक	०	१	१	१	१	१	१				५	३

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
प्रतिफल ६.६	सार्वजनिक निजी सझेदारीमा वृद्धि भई खेलकुद पूर्वाधारको विकास भएको हुने ।	कवर्डहेल तथा खेलकुद मैदान	सङ्ख्या	०				१		१		प्रदेश सरकार, गाउँपालिका		५	३
		प्रदेशस्तरको खेल मैदान	सङ्ख्या	०						०				५	३
लगानी															
७. समाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण															
असर	समावेशी सामाजिक सुरक्षा र संरक्षण प्रणाली मार्फत कल्याणकारी पालिकाको रूपमा स्थापित भएको हुनेछ ।	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध जनसङ्ख्या (कुल लाभ ग्राही मध्ये)	सङ्ख्या		आवश्यकता अनुसार सबै						गाउँपालिका प्रोफाइल, सामाजिक विकास शाखा, पालिका प्रगति विवरण	गाउँपालिका, सम्बन्धित वडाकार्यलय		६	१६
		कृषि तथा पशु विमामा आवद्ध परिवार	प्रतिशत	०	२	५	७	१०	१५	१५				४	१६
प्रतिफल ७.१	सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी कानुनी दस्तावेज तयार भई कार्यान्वयनमा आएका हुनेछ ।	सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी आवश्यक कानुन निर्माण	सङ्ख्या	०	१					१				६	१६
प्रतिफल ७.२	एकीकृत सूचना प्रणाली कार्यान्वयनमा आएको हुनेछ ।	सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धि एकीकृत सूचना प्रणाली व्यवस्थापन	सङ्ख्या	०	१					१				६	१६
लगानी															
पूर्वाधार विकास															
१. उर्जा															
असर	नविकरणिय तथा वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन र उपभोगमा ऊर्जा दक्षता बढाई वातावरण मैत्री, दिगो, भरपदो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा बृद्धि हुनेछ ।	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	२०	५०	६०	७०	९०	१००	१००	गाउँपालिका प्रोफाइल, प्राविधिक शाखा, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	प्रदेश सरकार, गाउँपालिका	सम्बन्धित कार्यलयहरूले आफूलाई समसामयिक अध्यावधिक गरेको हुने, उर्जा पूर्वाधारमा	३	७
		जलविद्युत् उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	०	०	०	०	०	०	०				३	७
		प्रतिव्यक्ति विद्युत् उपभोग	किलोवाट घण्टा	४०	८०	९०	१००	११०	११०	११०				३	७
		लघु जल विद्युत उत्पादन क्षमता	किलोवाट	१३२	१३२	१३२	१३२	१३२	१३२	१३२					७
प्रतिफल १.१	ऊर्जा वितरण प्रणालीलाई	श्री फेज लाइनको विस्तार	प्रतिशत	०	२०	३०	४०	७०	९०	९०				३	७

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीर्घाल संकेत	दीर्घाल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
	प्रभावकारी एवम् भरपर्दो बनाई विद्युत पहुँचमा वृद्धि गरी खपत बढाइनेछ ।	राष्ट्रिय प्रसारण लाइन मार्फत विद्युतीकरण भएको परिवार	प्रतिशत	५	१५	३०	४५	६०	७०	७०			लगानी वृद्धि हुने	३	७
		खाना पकाउने इन्धनका रूपमा विद्युत प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	०	२	५	७	९	११	१२				३	७
प्रतिफल १.२	वैकल्पिक ऊर्जाको विस्तार गरी दिगो, भरपर्दो गुणस्तरीय र प्रभावकारी रूपमा विकास गरी बहुउपयोगि बनाइने ।	सोलार उर्जा प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	७५	७६	७७	८०	८०	८०	८०				३	७
		सोलार उर्जा उत्पादन	कि.वा.	५००		१०००				१५००				३	७
		बायोग्यास (गोबरग्यास) प्रयोग गर्ने घरपरिवार	सङ्ख्या	३०	५०	६५	८०	९०	१००	१००				३	७
लगानी															
२. सडक तथा यातायात															
असर	संघ, प्रदेश तथा गाउँपालिकाको समन्वयका आधारमा पूर्वाधार विकास गरी आर्थिक तथा सामाजिक विकासका अवसरमा नागरिकको सहज पहुँच पुऱ्याइने ।	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत	१०	३०	४०	५०	६०	६५	६५	गाउँपालिका प्रोफाइल, पालिका प्रगति विवरण, प्राविधिक शाखा	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, गाउँपालिका, प्राविधिक, सम्बन्धित वडा कार्यलयहरू	जनताको माग अनुसार यातायातको व्यवस्थापन भएको हुने, सडक पूर्वाधारमा लगानी वृद्धि हुने	३	९
		सर्वयाम सडक	कि.मि.	१५	३५	७९	११५	१३३	१६०	१६०				३	९
		यातायात सुचारु सडक लम्बाइ	कि.मि.	४०	७५	११९	१५५	१७३	२००	२००				३	९
प्रतिफल २.१	योजनाको दीर्घकालीन उपयोगकोलागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मतकोलागि कोषको व्यवस्था हुनेछ ।	नियमित मर्मत संभार भएको सडकको लम्बाइ	कि. मि.	०	३०	३०	३०	३०	३०	१५०			३	९	
प्रतिफल २.२	गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक गतिविधिलाई सन्तुलित, समावेशी, गतिशील बनाउन योगदान पुर्‍याउन सक्ने रणनीतिक सडक संजाल सुदृढ भएकाे हुनेछ	अन्तर पालिका सडक सञ्जाल विस्तार	कि.मी.	१०	५	५	५	५	५	२५			३	९	

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
	।														
प्रतिफल २.३	छिटो, भरपर्दो र बातावरण मैत्री सडक सञ्जाल विकास गर्न सहयोगी हुने प्रविधि तथा उपायहरू अवलम्बन हुनेछ ।	बायोइन्जिनिरिङ्ग प्रविधि र सडक साइड वृक्षारोपण	कि.मी.	०	५	५	५	५	५	२५				३	९
		पहिरो नियन्त्रणकालागि ग्याभिन वाल निर्माण	कि.मी.	२	३	४	५	६	७	७				३	९
प्रतिफल २.४	प्रत्येक वडाहरूमा र महत्त्वपूर्ण स्थलहरूमा, ग्रामीण बस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने गरी यातायात पहुँच बढाउन सडक विस्तार गरिनेछ ।	पालिकामा संचालित ४ पाङ्ग्रे यातायातका साधन	सङ्ख्या	०		५	८	१०	१५	१५				३	९
		ग्राभेल सडक	कि.मि.	०	१६	५६	८९	१०४	१२९	१२९				३	९
		ट्रयाक खोलिएको सडक	कि.मि.	१८४	१९०	१९८	२१०	२२५	२३४	२३४				३	९
		पक्की पुल	सङ्ख्या	०	२	३	४	५	६	६				३	९
		झोलुङ्गे पुल	सङ्ख्या	१६	१	२	५	६	७	६				३	९
		सडक नाली	कि.मि.	०	३५	७९	१०६	१३३	१६०	१६०				३	९
		सडक पेटी	कि.मि.	०	०	१	२	३	४	४				३	९
प्रतिफल २.५	यस गाउँपालिकाका पदमार्गहरूको पहिचान तथा निर्माण कार्यलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।	पदमार्ग स्तरोन्नति	कि.मि.	५	७	१०	१४	१७	२०	२०				३	९
		नयाँ पदमार्गको निर्माण	कि.मि.	०	२	३	४	५	६	६				३	९
लगानी															
३. भवन तथा बस्ति विकास															
असर	सुरक्षित, सुलभ र वातावरणमैत्री एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास हुनेछ ।	भूकम्प प्रतिरोधी भवन	प्रतिशत	१	नयाँ बन्ने सबैमा						गाउँपालिका प्रोफाइल, पालिका प्रगति विवरण, प्राविधिक शाखा	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, गाउँपालिका, प्राविधिक, सम्बन्धित वडा कार्यलयहरू	भवन आचार संहिता सम्बन्धी चेतनामा वृद्धि र नपाबाट हुने कार्यान्वयन र	३	११
		व्यवस्थित सहरीकरण सहितको बस्ती	सङ्ख्या	०			१			१				३	११
		पालिकाको मापदण्ड बमोजिम भवन निर्माण	प्रतिशत	५	नयाँ बन्ने सबैमा									३	११
प्रतिफल ३.१	भौगोलिक रूपले विकट र	भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी	सङ्ख्या	०	नयाँ बन्ने सबैमा									३	११

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीर्घाल संकेत	दीर्घाल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
	विपद जोखिमयुक्त स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती बस्तारलाई निरुत्साहित गर्न स्थानीय बस्ती विस्तार मापदण्ड निर्माण गरिनेछ	विद्यालय भवन											अनुगमन थप प्रभावकारी भएको हुन		
		भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	०	२	४	६	८	१०	१०				३	११
		भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी वडा कार्यालय तथा अन्य सरकारी भवन	सङ्ख्या	०	नयाँ बन्ने सबैमा									३	११
प्रतिफल ३.२	गाउँपालिकामा अावास तथा भवनकाे निर्माण भएको हुनेछ	कार्यपालिका भवन	सङ्ख्या	१		१				१				३	११
		वडाकार्यलय भवन	सङ्ख्या	३	४	७				७				३	११
		कर्मचारी आवास	प्रतिशत	०			१			१				३	११
		सामुदायिक भवन	सङ्ख्या	१	१	३	४	५	५	५				३	११
प्रतिफल ३.३	विभिन्न आयोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, सामाजिक तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन र विस्तृत इन्जिनियरिङ डिजाइन भएको हुनेछ	भवन तथा आवास निर्माणकालागि वातावरणीय प्रभाव अध्ययन	सङ्ख्या	४	१	२	३	४	५	५				३	११
		भवन तथा आवास निर्माणकालागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन	सङ्ख्या	४	२	४	६	८	१०	१०				३	११
प्रतिफल ३.४	प्राकृतिक पहिरोको जोखिम बस्तीहरूलाई व्यवस्थापन भएको हुनेछ	जोखिमयुक्त बस्तीको स्थानान्तरण	बस्ती सङ्ख्या	०		१		१		२				३	११
प्रतिफल ३.५	भू उपयोग नीतिमार्फत् ग्रामिण तथा शहरी जग्गा एकीकृत बस्ती विकास भएको हुनेछ	निर्माण भएका बस्ती विकास योजना सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	१					१				३	११
प्रतिफल ३.६	विपन्न घर परिवारका लागि जनता आवास कार्यक्रम सचालन भएको हुनेछ	विपन्नकालागि निर्मित आवास	सङ्ख्या	०	२५	२५	५०	२५	५०	१७५				३	११
लगानी															
४. सञ्चार तथा सुचना प्रविधि															
असर ४	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्दै सबै नागरिकको	मोबाइल नेटवर्क कभरेज क्षेत्र	प्रतिशत	७५	८५	८५	८५	१००	१००	१००	गाउँपालिका प्रोफाइल,	गाउँपालिका, सम्बन्धित		३	९

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत सूचना प्रविधि शाखा	जिम्मेवार निकाय वडाकार्यलय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत				
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष										
पहुँच तथा उच्चतम उपयोग सुनिश्चित गरी आमनागरिकको जीवनस्तर सहज हुनेछ ।	ईन्टरनेटमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	३०	४०	५०	६०	७०	८०	८०									३	९
	टेलिफोनलाइन भएको परिवार	प्रतिशत	०	०	१		२		२									३	९
	अप्टिकल फाइबरको बिस्तार	प्रतिशत	०	सबै वडामा														३	९
प्रतिफल ४.१	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी नया खोज तथा अनुसन्धान र विकासको लागि कानुनी आधार तयार हुनेछ ।	सूचना प्रविधि नियमन कानुन निर्माण	सङ्ख्या	०	१					१								८	९
प्रतिफल ४.२	समग्र प्रविधिका विकासकालागि डिजिटाइजेसन मार्फत सामाजिक, आर्थिक र शासकीय व्यवस्थामा सुधार भएकाे हुने ।	ईन्टरनेट उपलब्ध भएका विद्यालय	सङ्ख्या	०	४१					४१								३	९
		ईन्टरनेट उपलब्ध भएका सरकारी कार्यालयहरू	प्रतिशत	५०	१००	१००	१००	१००	१००	१००								३	९
		फ्रि वाईफाई उपलब्ध भएका सार्वजनिक स्थलहरू	सङ्ख्या	०	८					८								३	९
प्रतिफल ४.३	सूचना तथा सञ्चार सेवालाई प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, सर्वसुलभ तथा नियमित पहुँचको स्थापना गरी सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग भएकाे हुनेछ ।	उद्यम व्यवसायमा सूचना प्रविधि प्रयोग गर्ने व्यक्ति	प्रतिशत	०	५	१०	२०	३०	६०	६०								२	९
		ई-कक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरू	सङ्ख्या	०	९					९								३	९
		डिजिटल सूचना पाटी	सङ्ख्या	०	९					९								८	९
प्रतिफल ४.४	सूचनामा सम्पूर्ण नागरिकहरूको पहुँच र सञ्चार प्रविधिको उच्चतम प्रयोगको सुनिश्चित हुनेछ ।	रेडियो टेलीभिजन प्रयोग गर्ने घरधुरी	प्रतिशत	९०	१००	१००	१००	१००	१००	१००								३	९
		सञ्चारका कुनै एक साधन उपलब्ध घरधुरी	प्रतिशत	९०	१००	१००	१००	१००	१००	१००								३	९
		राष्ट्रिय पत्रपत्रिका नियमित रूपमा उपलब्ध हुने सार्वजनिक पुस्तकालय	सङ्ख्या	०			१			१								३	९
लगानी																			
वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन																			

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
१. वन तथा भू-संरक्षण															
असर १	क्षेत्रका वनको उचित व्यवस्थापन, भूसंरक्षण र जैविक विविधताको संरक्षणका माध्यमबाट स्थानीय जनताको जीवनस्तरमा सुधार भएकाे हुनेछ ।	रुख विरुवाले ढाकेको वा हरियाली वा वन क्षेत्र	प्रतिशत	७१						७१	इलाका वन कार्यालय, गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखा	गाउँपालिका, सम्बन्धित वडाकार्यलय	वैज्ञानिक वन व्यवस्थपनको अवधारण वन पैदावारको उपयोग भएको हुने	७	१५
		सामुदायिक वनबाट प्राप्त हुने राजस्व वृद्धि	प्रतिशत	०	५	१०	१०	१०	१०	१०				७	१५
प्रतिफल १.१	वनलाई उत्पादनमुखी बनाई वनजन्य उत्पादनको व्यवसायीकरण गरिनेछ ।	स्थानीय फर्निचर उद्योग	सङ्ख्या	०	१		२		३	३				३	१५
		आयमूलक कार्य संचालित वन क्षेत्र	सङ्ख्या	६४	सबै सामुदायिक वनहरू					६४				७	१५
प्रतिफल १.२	समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वनको संरक्षण हुनेछ ।	सामुदायिक वन सङ्ख्या	सङ्ख्या	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४				७	१५
		सामुदायिक वन उपभाेक्ता समितिका सदस्यको क्षमता अभिवृद्धि तालिम	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१				७	१५
		वार्षिक वृक्षारोपण	सङ्ख्या		५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	२५०००				७	१५
प्रतिफल १.३	स्थानीय वनको संरक्षण भई वनको कुल क्षेत्रफलमा वृद्धि भएको हुनेछ ।	सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर											७	१५
		सरकारी वनले ओगटेको क्षेत्रफल	प्रतिशत											७	१५
		नीजी वनले ओगटेको क्षेत्रफल	प्रतिशत											७	१५
प्रतिफल १.४	वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन गरी चोरी-निकासी तथा अतिक्रमण नियन्त्रण भएको हुनेछ ।	चोरी-निकासी नियन्त्रणकालागि नियमन इकाई गठन	सङ्ख्या	०	१	३	७			७				७	१५
		पालिकास्तरीय वन इकाई स्थापना	सङ्ख्या	०	१					१				७	१५
		जैविक विविधता युक्त क्षेत्र	हेक्टर	०										७	१५
		वन क्षेत्रको तारवार	कि.मि.	०	५	१०	१५	२०	२५	२५				७	१५
प्रतिफल १.५	भूसंरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम हुनेछ ।	संरक्षित भूक्षय संवेदनशील क्षेत्र	सङ्ख्या	०										७	१५

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौँ वर्ष						
		पहिरो नियन्त्रणकालागि तटबन्ध निर्माण	कि.मि.	०	१	२	३	४	५	५		प्रदेश सरकार, गाउँपालिका		७	१५
		संवेदनशील क्षेत्रको पहिरो नियन्त्रण	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५				७	१५
लगानी															
२. वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन															
असर २	वातावरणमैत्री र जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूलित हुने गरी स्वच्छ एवम् सफा वातावरण सहितका विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनेछ ।	अनुकूलन योजना तयार भई कार्यान्वयन	सङ्ख्या	०	१					१	गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखा	प्रदेश सरकार, गाउँपालिका	वातावरण प्रति जनचेतना वृद्धि भएको हुने	८	१३
		वायु प्रदूषणको औसत मात्रा (पि पि एम २.५)	माइक्रोग्राम प्रति घन मिटर	०											७
प्रतिफल २.१	वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनबाट हुने प्राकृतिक प्रकोप आदिमा कमी आउनेछ	प्रदुषण मापन केन्द्र		०		१				१				७	१३
प्रतिफल २.२	गा.पा.को प्राकृतिक स्रोत साधनलगायत स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण हुनेछ	स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना	सङ्ख्या	०	१					१				८	१३
प्रतिफल २.३	स्थानीय स्रोत साधनहरूमा जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने प्रभाव कम हुनेछ	विपद् जोखिम क्षेत्र पहिचान	सङ्ख्या	१०										७	१३
		विपद् जोखिम क्षेत्र नक्साङ्कन	सङ्ख्या	०	१									७	१३
		लोप हुनलागेका बालीनालीको पुनस्थापन (बाली नाली को सङ्ख्या)	सङ्ख्या	०	३	४	५	६	७	७				७	१३
प्रतिफल २.४	वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी ज्ञान तथा चेतना अभिवृद्धि हुनेछ	स्थानीय वातावरणमैत्री नीति	सङ्ख्या	०	१					१				८	१३
		वातावरण तथा जलवायु सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सङ्ख्या	सङ्ख्या		१	२	३	४	५	५				७	१३
प्रतिफल २.४	वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनबाट भौतिक, आर्थिक तथा समाजिक संरचनाहरूमा	धुवाँमुक्त घरधुरी	प्रतिशत	५	१०	२०	२५	३०	४०	४०					

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीबिल संकेत	
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष							
	पर्नसक्ने प्रभाव न्यून हुनेछ ।															
लगानी																
३. फोहरमैला व्यवस्थापन																
असर ३	गाउँपालिकामा भरपर्दो र गुणस्तरीय सरसफाइ सेवा विस्तार भएकाे हुनेछ ।	फोहोरमैला बिसर्जन केन्द्र	सङ्ख्या	०		१		१		२	गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	प्रदेश सरकार, गाउँपालिका	फोहोरमैला र वातावरण प्रति जनचेतना वृद्धि भएको हुने, फोहोरमैला व्यवस्थापनमा गाउँपालिकाले थप लगानी गरेको हुने	७	१५	
प्रतिफल ३.१	दिगो सरसफाइ व्यवस्थापनको क्षेत्रमा सुधार हुनेछ	फोहोरमैला बिसर्जन नीति	सङ्ख्या	०	१					१					८	१५
प्रतिफल ३.२	संक्रामक रोगको फैलावटमा कमी आउनेछ	संक्रामक रोगबाट बिरामी हुने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	१						०					७	१५
		गाउँटोल सरसफाइकोलागि उपभोक्ता समिति	सङ्ख्या	०	७	१४	२१	२८	३५	३५		७		१५		
प्रतिफल ३.३	पायक पर्ने सार्वजनिक ठाउँमा फोहर राख्ने बाल्टिन र ड्रमको व्यवस्था गरी समुदायलाई फोहरमुक्त बनाउन सकिनेछ	डस्टबिन व्यवस्थापन भएका घरधुरी	प्रतिशत	०	५०	१५०	२५०	३५०	४५०	५५०					७	१५
		फोहरबाट जैविक मल उत्पादन गर्ने परिवार	प्रतिशत	५०	८०	८०	८०	८०	८०	८०					७	१५
प्रतिफल ३.४	प्राविधिकहरूको आधारभूत तथा पुनर्ताजकी तालिम मार्फत सरसफाइको क्षेत्रमा दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्न सकिनेछ	फोहोरमैला व्यवस्थापनकालागि दक्ष जनशक्ति	सङ्ख्या	०	३	५	७			७					२	१५
प्रतिफल ३.५	आधारभूत सरसफाइमा सुधार गरी समुदायलाई प्रदूषणमुक्त बनाउन सकिनेछ	पुर्ण सरसफाइयुक्त वडा	सङ्ख्या	०	२	५	७			७			७	१५		
लगानी																
४. विपद् व्यवस्थापन																

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
असर ४	विपदबाट हुने मानवीय, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र पर्यावरणीय क्षतिमा कमी आएकाे हुनेछ ।	विपद्जन्य घटनाबाट विगत ३ वर्षको औसत मानवीय क्षति सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	०	०	०	०	०	०	गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	गाउँपालिका, सम्बन्धित वडाकार्यलय	विपद् सम्बन्धमा गाउँपालिका तथा समुदाय सम्बेदनशील भएको हुने	७	१५
प्रतिफल ४.१	विपद् जोखिमको पूर्वानुमान सूचना र उद्धारका लागि प्रभावकारी सूचना प्रणालीको व्यवस्थापन भएको हुनेछ	प्रमुख नदी/खोलामा बाढी सूचना प्रणाली स्थापना	सङ्ख्या	०	१		२		३	३				८	१५
		आपतकालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र	सङ्ख्या	०			१			१				७	१५
प्रतिफल ४.२	मानवीय कारणले उत्पन्न हुने प्रकोप न्यून भएको हुनेछ	विपदबाट क्षती भएको घरधुरी	सङ्ख्या	६	०	०	०	०	०	०				७	१५
प्रतिफल ४.३	विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य योजना विकास हुनेछ	विपद् व्यवस्थापन योजना	सङ्ख्या	०	१					१				८	१५
		स्थानीय विपद जोखिम न्युनीकरण तथा जलवायु अनुकुलन कार्ययोजना तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१					१				८	१५
प्रतिफल ४.४	सूचना/तथ्याङ्क सङ्कलन सही र सरल रूपमा प्राप्त हुने संयन्त्र विकास हुनेछ	विपद् व्यवस्थापनमा क्रियाशील संघ-संस्थाहरू	सङ्ख्या	०		१		२	३	३				७	१५
		विपद् व्यवस्थापन स्थानीय कोष (हजारमा)	रु. लाखमा		१०	१०	१०	१०	१०	५०				७	१५
प्रतिफल ४.५	सरोकारवाला र स्थानीय जनसमुदायहरूको क्षमता अभिवृद्धि हुनेछ	सामान्य खोज उद्धारमा तालिमप्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या		७	१४	२८			२८		२		१५	
		तालिम प्राप्त स्वयम् सेवक	सङ्ख्या		५	१०	१५	२०	२५	२५		२		१५	
		विपद् व्यवस्थापनलागि खुल्ला क्षेत्र र स्थान	सङ्ख्या	७	१४					१४		३		१५	
		वस्तीकालागि अयोग्य स्थानमा बसोबास गरेका घरधुरी	सङ्ख्या	५१		३०		१०	०	०		७		१५	
लगानी															
संस्थागत विकास															
१. सेवा प्रवाह तथा सुशासन															
असर १	गाउँपालिकाको शासन	कर्मचारीको पदपूर्ति	प्रतिशत	९०	१००	१००	१००	१००	१००	१००	प्रशासन शाखा,	गाउँपालिका,		८	१६

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
	प्रणाली, समावेशी कार्यमूलक, जनमुखी, परिणाममुखी, पारदर्शी र उत्तरदायी हुनेछ	कार्यपालिकाको बैठक	सङ्ख्या	२५	आवश्यकता अनुसार						लेखा शाखा, लेखापरीक्षण प्रतिवेदन, राजस्व शाखा, वार्षिक प्रगती प्रतिवेदन, गाउँपालिका प्रोफाइल	सम्बन्धित वडाकार्यलय		८	
		गापाद्वारा स्विकृत नीति तथा कानुन	सङ्ख्या		आवश्यकता अनुसार सबै बन्ने									८	१६
		गापा तथा वडा कार्यालय लगायत सेवा प्रवाही कार्यालयमा नागरिक वडापत्र निर्माण	सङ्ख्या	८						८				१६	
		औसत वार्षिक बेरुजु	प्रतिशत											८	१६
		औसत वार्षिक पुँजिगत खर्च	प्रतिशत											८	१६
		आन्तरिक आय	रु लाखमा											८	१६
प्रतिफल १.१	सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूबाट जनताहरूले सरल र सर्वसुलभ तरिकाले सेवा प्राप्त गर्न सक्नेछन् ।	सामाजिक परीक्षण	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१					८	१६
		आवधिक योजना तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१					१				८	१६
		मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गरेका वडा	सङ्ख्या	०	७					७				८	१६
		अनलाइन प्रतिवेदन प्रणाली स्थापना भएका वडा	सङ्ख्या	०	७					७				८	१६
		पालिका तथा वार्डको सार्वजनिक सुनुवाई	सङ्ख्या	०	३	३	३	३	३	१५				८	१६
प्रतिफल १.२	सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूबाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रम र प्रवाह हुने सेवा सुविधामा पारदर्शिता कायम भई सर्वसाधारण जनता सुसूचित हुनेछन् ।	कर्मचारी तथा जन प्रतिनिधिको कार्यप्रगतिको समीक्षा	सङ्ख्या	०	३	३	३	३	३	१५				८	१६
		अनुगमन	सङ्ख्या	२५	आवश्यकता अनुसार सबै बन्ने									८	१६
		कार्यक्रमको कार्य प्रगति समीक्षा	सङ्ख्या	०	२	२	२	२	२	१०				८	१६
		अन्य सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूको सार्वजनिक सुनुवाई	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	५				८	१६
लगानी															
२. मानव संसाधन तथा संस्थागत क्षमता विकास															
असर २	गुणस्तरीय मानव संसाधन र	क्षमता विकास योजना	सङ्ख्या	०	१					१	प्रशासन शाखा,	प्रदेश सरकार,		८	१६

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत			
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष									
	सक्षम स्थानीय संस्थाहरूका माध्यमबाट गन्यापधुराको आर्थिक समाजिक विकास हुनेछ ।	कर्मचारीको कुल दरबन्दी	सङ्ख्या											वाषिर्क प्रगती प्रतिवेदन, गाउँपालिका प्रोफाइल	गाउँपालिका		८	१६
		स्वीकृत ओएनएम प्रतिवेदन	सङ्ख्या	०	१					१							८	१६
प्रतिफल २.१		गाउँपालिकाबाट हुने गरेका सेवाप्रवाह छिटोछरितो भई जनतालाई लाभ पुग्नेछ ।	सेवाग्राहीको सन्तुष्टि स्तर	प्रतिशत	८२	८५	९०	९५	९५	९५							९५	८
प्रतिफल २.२	जनताको आर्थिक स्थितिमा सुधार हुने, दैनिक जीवन सञ्चालनमा सहयोग पुगेर जीवनस्तर माथि उठ्नेछ ।	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको क्षमता विकास	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	५							८	१६
लगानी																		
३. तथ्याङ्क प्रणाली																		
असर ३	गाउँपालिकाका सबै किसिमका तथ्याङ्कहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक गरी सबैकालागि पहुँचयोग्य बनाइनेछ ।	व्यवस्थित सूचना प्रणाली	सङ्ख्या	०	१					१	सूचना प्रविधि शाखा, वाषिर्क प्रगती प्रतिवेदन, गाउँपालिका प्रोफाइल	गाउँपालिका, सम्बन्धित वडाकार्यलय		८	१६			
		इपेमेन्ट	सङ्ख्या	०	१					१				८	१६			
प्रतिफल ३.१	विद्युतीय तथ्याङ्क प्रणालीको स्थापना र सञ्चालन भएको हुनेछ ।	वेबसाइट	सङ्ख्या	१						१				८	१६			
		अनलाइन रजिष्ट्रेसन	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५				८	१६			
		सेवा अनुसारको कम्प्युटर विलिड	सङ्ख्या	०	सबै प्रकारका करोवारको									८	१६			
		टोकन प्रणाली	सङ्ख्या	०	१					१				८	१६			
प्रतिफल ३.२	आयोजना अनुगमन र मूल्याङ्कनकोलागि आवश्यक सूचना उपलब्ध भएको हुनेछ ।	सफ्टवेयरमा आधारित तथ्याङ्क प्रणाली	सङ्ख्या	३	५		७			७				८	१६			
प्रतिफल ३.३	प्रमाणमा आधारित योजना तर्जुमा गर्न आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध भएका हुनेछ ।	प्रोफाइल नवीकरण	सङ्ख्या	०	१			२		२			८	१६				

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
लगानी															
लोकतन्त्र र सुशासन															
१. सुरक्षा															
असर २	बोगटान फुडिसलमा भरपर्दो शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम भएका हुने ।	स्थानीय सुरक्षा सम्बन्धी ऐन नियम निर्माण	पटक	०	१					१	प्रशासन शाखा, वार्षिक प्रगती प्रतिवेदन, गाउँपालिका प्रोफाइल	गाउँपालिका, सम्बन्धित वडाकार्यलय		१०	१६
		जिल्ला सुरक्षा संयन्त्रसँग समन्वय	सङ्ख्या	१०	आवश्यकता अनुसार									१०	१६
		प्रहरी चौकी सङ्ख्या थप	सङ्ख्या	४		५		६	७	७				१०	१६
प्रतिफल २.२	पालिकावासी नागरिकहरूले शान्ति र सुरक्षाको अनुभूति स्पष्ट रूपमा गर्नेछन् ।	नगरप्रहरी	सङ्ख्या	०	२	३	४	५	७	७				१०	१६
प्रतिफल २.२	सुरक्षा निकायको क्षमता अभिवृद्धि तथा संगठन सुदृढीकरण भई जनतामा कानून कार्यान्वयनको प्रभावकारिता, दण्डहीनताको अन्त्य, अपराधिक घटनाहरूको न्यूनीकरण तथा सामाजिक शान्ति कायम भएको हुनेछ ।	दण्डहिनतासम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	५				१०	१६
		अपराध न्यूनीकरण गोष्ठी-कार्यशाला	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	५				१०	१६
लगानी															
२. मानव अधिकार															
असर ३	संविधानले तोकेका सामाजिक, अर्थिक, सांस्कृतिक र राजनैतिक अधिकारहरूको प्रत्याभूति गराइनेछ ।	दर्ता भएका लैङ्गिक हिंसा लगायतका अपराधका घटना र अनुसन्धानको अनुपात	अनुपात		१:१	१:१	१:१	१:१	१:१	१:१	प्रशासन शाखा, वार्षिक प्रगती प्रतिवेदन, गाउँपालिका प्रोफाइल, न्यायिक प्रतिवेदन	गाउँपालिका, सम्बन्धित वडाकार्यलय		६	१६
		हराएका बालबालिकामा फेला पार्न नसकेकाको अनुपात (Untraced Rate)	प्रतिशत	०	०	०	०	०	०	०				६	१६
प्रतिफल ३.१	मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय सम्बन्धमा निर्माण भएका कानूनको पूर्ण	मेलमिलाप समितिबाट छिनोफानो भएका घटना	प्रतिशत	५०	५०	६०	८०	९०	९०	९०				६	१६
		न्यायसम्पादनको अभिलेख	सङ्ख्या	१	आवश्यकतानुसार हुने									६	१६

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
	पालना भएको हुनेछ ।														
प्रतिफल ३.२	मानव अधिकारको व्यवहारिक र संस्थागत रूपमा उपभोग गर्न सक्ने अवस्था सुनिश्चित भएको हुनेछ ।	मानव अधिकार कानुनी साक्षरता कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५				६	१६
प्रतिफल ३.३		मानव अधिकार सम्बन्धी नीति तथा कार्ययोजना तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१					१				६	१६
लगानी															
३. संघीय शासन प्रणाली															
असर ४	सबै नागरिकको समान पहुँच र अवसर सहित घरदैलोमे प्रभावकारी सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गरिनेछ ।	पालिकाको एकल क्षेत्राधिकार कार्यन्वयन	सङ्ख्या	२२	२२	२२	२२	२२	२२	२२	वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन, कार्यपालिकाको बैठकका निर्णय पुस्तिकाहरु	गाउँपालिका, सम्बन्धित वडा कार्यालय		८	१७
		पालिकाको साझा क्षेत्राधिकार कार्यन्वयन	सङ्ख्या		१०	१२	१४	१५	१५	१५				८	१७
प्रतिफल ४.१	आवश्यक कानून, नीति, संस्थागत संरचना निर्माण भएको हुनेछ । जनताले सरल, सहज र छरितो सेवा प्राप्त गरेका हुनेछन् ।	अन्तर सरकार समन्वय सम्बन्धि नीतिगत कानून निर्माण	सङ्ख्या	०	१					१				८	१७
		अन्तर सरकार समन्वयका सम्बन्धि नीतिगत निर्णय	सङ्ख्या		आवश्यकतानुसार हुने									८	१७
प्रतिफल ४.२	जनप्रतिनिधि, पदाधिकारी तथा कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।	अनुभव आदान-प्रदान भ्रमण	सङ्ख्या	१	१	२	३	५	५	५				८	१७
		क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धि तालिम	सङ्ख्या		३	३	४	५	५	५				८	१७
लगानी															
४. प्रशासकीय सुशासन															
असर ७	सार्वजनिक प्रशासनलाई जनताप्रति उत्तरदायी, विकासमैत्री, विद्युतीय-सुशासन युक्त र सेवामूलक बनाइनेछ ।	अनलाइन सेवामा आवद्ध सुविधा	सङ्ख्या	०	०	४	७	१०	१२	१२	सूचना प्रविधि शाखा, प्रशासन शाखा, वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	प्रदेश सरकार, गाउँपालिका		८	१६
		सफ्टवेयरमा आधारित सेवा	सङ्ख्या	५	५	६	८	१०	१२	१२				८	१६
		एकैदिनमा सम्पन्न गरिने सार्वजनिक सेवा	सङ्ख्या		१५	१७	१८	२०	२२	२२				८	१६
प्रतिफल ७.१	सूचना प्रविधिको प्रयोग र विस्तारबाट स्वचालित	ई-हाजीरीको व्यवस्था भएका कार्यालय	सङ्ख्या		सबै सरकारी तथा विद्यालयहरु									८	१६

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
	कार्यप्रणालीको विस्तार भएको हुनेछ ।	पर्याप्त विद्युतीय तथा अन्य उपकरण भएका वडा कार्यालयहरू	सङ्ख्या	७	सबै वडा कार्यालयहरू									८	१६
प्रतिफल ७.२	गुणस्तरीय सेवाप्रवाह भएको हुनेछ ।	आवश्यकता अनुसार सवारी साधनको व्यवस्था भएका वडा कार्यालयको सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	२	३	४	६	७	७				८	१६
		आफ्नै भवनमा कार्यालय सञ्चालन भएका वडाहरू	सङ्ख्या	४	५	६	७			७				८	१६
प्रतिफल ७.३	उत्प्रेरित र उच्च मनोबलयुक्त कर्मचारीबाट प्रभावकारी सेवा प्रवाह भएको हुनेछ ।	आवश्यक कानूनहरूको निर्माण	सङ्ख्या		आवश्यकतानुसार निर्माण हुने									८	१६
		कार्यक्षताका आधारमा कर्मचारीहरूलाई पुरस्कार र दण्ड	सङ्ख्या	०	२	४	६	८	१०	१०				८	१६
		कर्मचारीको कार्यविवरण तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१					१				८	१६
लगानी															

५. वित्तीय सुशासन															
असर ८	सार्वजनिक आय र व्ययलाई व्यवस्थित, पारदर्शी र अनुमानयोग्य बनाई समग्र विकास प्रक्रिया प्रभावकारी हुनेछ ।	निर्धारित समयावधि मै बजेट	आएको/नआएको	नआएको	आएको					आएको	लेखा शाखा, राजस्व शाखा, वार्षिक निति तथा कार्यक्रम, लेखा परीक्षण प्रतिवेदन	गाउँकार्यपालिका कार्यालय		८	१६
		वार्षिक याेजना तथा कार्यक्रम विवरण बेवसाइटमा	राखिएको/नराखिएको	राखिएको	राखिएको					राखिएको				८	१६
		आय-व्ययको अद्यावधिक विवरण बेवसाइटमा	राखिएको/नराखिएको	राखिएको	राखिएको					राखिएको				८	१६
प्रतिफल ८.१	वार्षिक खरिद योजना समयमै तयार भई खरिद कार्य भएको हुनेछ ।	वार्षिक खरिद याेजना	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१				८	१६
प्रतिफल ८.२	राजस्व परिचालन प्रभावकारी रूपमा भएको हुनेछ ।	आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१				८	१६
		आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको व्यवस्था	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१				८	१६
		समयमा फछ्यौट भएका वार्षिक याेजना	प्रतिशत	८५	९०	१००	१००	१००	१००	१००					

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
लगानी															
६. भ्रष्टाचार निवारण															
असर ९	भ्रष्टाचारविरुद्ध शून्य सहनशीलताको नीति अख्तियार गरी सुशासन कायम हुनेछ ।	भ्रष्टाचार सम्बन्धि पालिकामा दर्ता भएका उजुरी	सङ्ख्या	०	०	०	०	०	०	०	उजुरी गुनासो प्रतिवेदन, वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिका, सम्बन्धित वडा कार्यालय	जन प्रतिनिधिहरु जन उत्तरदायी हुने परम्पराको विकास भएको हुने	८	१६
		नियमित अनुगमन भएका कार्यक्रम	प्रतिशत	९०	९५	१००	१००	१००	१००	१००				८	१६
प्रतिफल ९.१	भ्रष्टाचारविरुद्धमा नियोजित रूपमा अभियान सञ्चालन भई भ्रष्टाचार नियन्त्रण हुनेछ ।	भ्रष्टाचार नियन्त्रणकाालागि स्थानीय नीति तथा ऐन	सङ्ख्या	०	१					१				८	१६
प्रतिफल ९.२	भ्रष्टाचारविरुद्धको शून्य सहनशीलताको नीतिलाई बल मिलेको हुनेछ ।	इ विडिंग मार्फत खरिद भएका कार्यक्रम	सङ्ख्या		१३	१५	२०	२५	३०	३०				८	१६
		सार्वजनिक खरिद ऐन कार्यान्वयन अवस्था	भएको /नभएको		भएको	भएको				भएको				८	१६
प्रतिफल ९.३	सबै संघ संस्थाहरूसँग सहकार्य बृद्धि भई सूचना आदान प्रदान र आवश्यक समन्वयमा प्रभावकारिता आएको हुनेछ ।	भ्रष्टाचार नियमन सचेतना	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५				८	१६
लगानी															
योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन															
१. योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन															
असर १०	परिणाममुखी योजना कार्यान्वयनबाट लाई समृद्ध बनाइनेछ ।	आवधिक योजना अनुसार वार्षिक याेजना तयार	भएको/नभएको	नभएको	भएको						वार्षिक निति तथा कार्यक्रम, वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन, योजना अनुगमन तथा मुल्यांकन प्रतिवेदन	गाउँपालिका, योजना शाखा, प्राविधिक शाखा, सम्बन्धित वडा कार्यालय		९	१७
		मध्यमकालीन खर्च संरचना कार्यान्वयन	भएको/नभएको	नभएको	भएको					भएको				९	१७
		समयमा सम्पन्न आयोजना/कार्यक्रमको अनुपात	प्रतिशत	८०	८०	८५	९०	९०	९०	९०				९	१७
प्रतिफल १०.१	योजना तर्जुमा प्रणालीको संस्थागत विकास र नीतिगत व्यवस्था लागु हुनेछ ।	योजनाको चरणहरूमा लक्षित वर्गको सहभागिता	भएको/नभएको	भएको						भएको				९	१७
		योजना तर्जुमाका चरणहरूमा	भएको/नभएको	भएको						भएको				९	१७

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष						
		महिला सहभागिता													
आयोजना बैङ्क निर्माण	भएको/नभएको	नभएको	भएको					भएको		९				१७	
प्रतिफल १०.२	हरेक आयोजनाकोलागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सूचकहरू बनेका हुनेछन् ।	कूल आयोजना मध्ये उपभोक्ता समितिबाट कार्यान्वयन भएका आयोजनाको अनुपात	प्रतिशत	४०	४५	५०	५५	५५	५५	५५				९	१७
		योजना सूचक बनाई लागु भएका कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	५	१५	२०	२०	२०	२०				९	१७
प्रतिफल १०.३	सूचकहरूको आधारमा आयोजनाहरूको कार्यान्वयन गरिएको हुनेछ ।	सूचकका आधारमा कार्यान्वयन भएका योजना	सङ्ख्या	०	१०	१५	२०	२०	२०	२०	९	१७			
लगानी															
२. आयोजना बैङ्क															
असर ११	आयोजनाहरूका निर्धारित लक्ष्यहरू तोकिएको गुणस्तर, लागत र समयावधि भित्र सम्पन्न गरी लगानीको उच्चतम प्रतिफल प्राप्त भएको हुनेछ ।	आयोजना बैङ्क तर्जुमा	सङ्ख्या	०	०	१	१	१	१	१	योजना शाखा प्रतिवेदन, वार्षिक योजना प्रतिवेदन , प्राविधिक शाखा प्रतिवेदन	प्रदेश सरकार, गाउँपालिका		९	१७
प्रतिफल ११.१	बजेट विनियोजन पारदर्शी, समतामूलक र वैज्ञानिक भएको हुनेछ ।	आयोजना बैङ्कमा सम्लग्न गरिएका कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	०	१००	२००	३००	३००	३००			९	१७	
		आवधिक योजनाका आधारमा बजेट विनियोजन	प्रतिशत	०	०	९०	९०	९०	९०	९०			९०	९	१७
प्रतिफल ११.२	विकासका आयोजनाहरू आयोजना बैङ्कमा आवद्ध गरी सञ्चालन भएको हुनेछ ।	विकासका आयोजनाहरू आयोजना बैङ्कमा आवद्ध	गरिएको /नगरिएको	नगरिएको	गरिएको					गरिएको			९	१७	
प्रतिफल ११.३	आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण र छनौट अध्ययन अनुसन्धान र मापदण्डको आधारमा भएका हुनेछ ।	प्राथमिकीकरण गरिएका कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	०	१००	२००	२५०	२५०	२५०			९	१७	
		छनौटमा परेका गाउँ गाउँबका आयोजना	सङ्ख्या	०	७	९	१०	१२	१२	१२			१२	९	१७

नतिजा स्तर	नतिजा	सूचक	इकाई	आधार वर्ष	उपलब्धि					योजना अवधिको जम्मा उपलब्धि	पुष्ट्याईको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जोखिम अनुमान	दीराल संकेत	दीविल संकेत		
					पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष								
लगानी																	
३. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन																	
असर १३	नतिजामूखी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई विकास निर्माण तथा व्यवस्थापनमा संस्थागत एवम्स्थापित गरिनेछ ।	पालिकाको अनुगमन समितिबाट अनुगमन भएका परियोजना (वार्षिक)	प्रतिशत	७०	७०	८५	१००	१००	१००	१००	योजना अनुगमन तथा मुल्यांकन प्रतिवेदन, प्राविधिक मुल्यांकन प्रतिवेदन	गाउँपालिका, सम्बन्धित वडा कार्यालय	अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रभावकारी भएको हुने	८	१६		
		आयोजनाहरूको प्रभाव मूल्याङ्कन	सङ्ख्या	०	०	२	४	६	८	८				८	१६		
प्रतिफल १३.१	आयोजना अनुगमन र मूल्याङ्कनकोलागि छुट्टाछुट्टै निर्देशिका बनेको हुनेछ ।	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन निर्देशिका तयारी	भएको/नभएको	०	नभएको			भएको		भएको				भएको	८	१६	
प्रतिफल १३.२	हरेको आयोजनाकोलागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका सूचकहरू बनेका हुनेछन् ।	अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका सूचक तयार भएका आयोजना	सङ्ख्या	०	०	१०	१५	२०	२२	२२				८	१६		
		सम्भाव्यता अध्ययन भएका परियोजना	सङ्ख्या	०	५	७	८	९	१०	१०				८	१६		
प्रतिफल १३.३	सूचकहरूको आधारमा आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन गरिएको हुनेछ ।	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन निर्देशिकामा सूचकको सूची	भएको/नभएको		नभएको					भएको				भएको	८	१६	
प्रतिफल १३.४	विकासकोलागि छुट्याइएको बजेटको निश्चित प्रतिशत अनुगमन तथा मूल्याङ्कनकोलागि छुट्याइएको हुनेछ ।	अनुगमन तथा मूल्याङ्कनकोलागि भएको बजेट व्यवस्था	प्रतिशत	०	०.५	२	३	३	३	३				८	१६		
प्रतिफल	अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट निस्केका परिणामहरू र सिफारिसहरूलाई योजना तर्जुमामा समावेश गरिएको हुनेछ ।	अनुगमनबाट आएको सुझाव योजनामा समावेश	सङ्ख्या	०	०	१०	१२	१५	२०	२०				८	१६		
लगानी																	

ख) विस्तृत कार्यक्रम र बजेट

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	गाउँ गौरवका आयोजना														६६४००००	
सडक पूर्वाधार तर्फः	मनहरी - भार्ता - अल्छेकप्सेरी - पकनी - डाडावास सडक आयोजना	कि.मि.												८३	५८०००००	
	हेटौडा-चुनिया-नामटार-कालिकाटार-भार्ता-डाडाखर्क-कैलाशवैकुण्ठ-आदमघाट सडक आयोजना	कि.मि.												७३		
	पकनी - गल्छी - महादेववेसी सडक आयोजना	कि.मि.												३४		
	गोगने - गिम्दी - कालिकाटार - मरेङ्गकोट - वेतिनी सडक आयोजना	कि.मि.												२४		
	चुनिया - नामटार - कालिकाटार - भार्ता - खैराङ्ग - मलेखु सडक आयोजना	कि.मि.												५०		
	घुमाउने - वुकुटी - लिक्चे - गारखल - सरिखेत - मनहरी सडक आयोजना	कि.मि.												४५		
	लिक्च - किटभन्ज्याङ्ग - वस्तीपुर सडक आयोजना	कि.मि.												२०		
	किसेडी - मच्छेवास - स्यासे - घैराङ्ग सडक आयोजना	कि.मि.												२५		
उत्पादन वृद्धि तथा रोजगारी अवसर सृजना तर्फः	तरकारी तथा मसलावाली (अदुवा, मौरी) पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम	सङ्ख्या													४२००००	
	फलफूल (कागती, सुन्तला, ओखर, किवी, जुनार, अलैची, एभोकाडो, चिया) पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम	सङ्ख्या														
	व्यवसायिक बाख्रा तथा लोकल कुखुरा विकास कार्यक्रम	सङ्ख्या														

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	घैराङ्ग, स्यार्सकालिका, कैलाश वैकुण्ठ, गुप्तेश्वरी सांस्कृतिक, धार्मिक एवं पुरातात्विक पर्यटन प्रवर्द्धन आयोजना	सङ्ख्या														
	देखारी (चेपाङ्ग सांस्कृतिक) पर्यटन पार्क आयोजना	सङ्ख्या														
	गल्छी दुम्सीखर्क पकनी कृषि पर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्ख्या														
	ज्यान्दुङ्ग चमेरेगुफा पर्यटकीय क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्ख्या														
सिचाई आयोजनाहरू	नामटार सिचाई कार्यक्रम	सङ्ख्या													३०००००	
	पाखवेसी सिचाई आयेजना	सङ्ख्या														
	दोभानखोला छयान्दुङ्ग सिचाई आयोजना	सङ्ख्या														
	ठुलेवेसी सिचाई आयोजना	सङ्ख्या														
	दुवोखोला मरेङ्गकोट सिचाई आयोजना	सङ्ख्या														
	खोलाखर्कफांट सिचाई आयोजना	सङ्ख्या														
	कटहरे सिचाई आयोजना	सङ्ख्या														
	टिउरेछांगा आङ्ग्रेटार सिचाई आयोजना	सङ्ख्या														
	कोथलीटार सिचाई आयोजना	सङ्ख्या														
आन्तरिक राजश्व वृद्धि तर्फः	वहुउद्देश्यीय प्रशासनिक भवन निर्माण आयोजना	सङ्ख्या													१२००००	
	आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार (५ सैयाको अस्पताल) विकास आयोजना	सङ्ख्या														
	मनहरी कालिखोला बहुउद्देश्यीय लघु जलविद्युत आयोजना	सङ्ख्या														
आर्थिक विकास					५८४००		७४८००		१०५५००	१	११४४००	३	१०६३००	२८२	४५९४००	१९.२०
कुल					२४७००		४६२००		६८४००		६४९००		६७९००		२७२१००	११.३७

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य									योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत	
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व	बजेट	पाँचौ आ.व	बजेट	लक्ष्य		बजेट (रू. हजारमा)
	अदुवा/बेसार खेती पकेटक्षेत्र	एकमुष्ट			७००		७००		७००		७००		७००	०	३५००	
	फलफुल पकेटक्षेत्र	सङ्ख्या						१	५०००	१	५०००	१	१०००	३	११०००	
	ओखर/आलु पकेटक्षेत्र वाड	एकमुष्ट			८००		८००		८००		८००		८००	०	४०००	
	कृषि बिमा कार्यक्रम	एकमुष्ट			३००		३००		३००		३००		३००	०	१५००	
	तरकारी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्ख्या		२००	१००००	३००	१५०००	४००	२००००	५००	२५०००	६००	३००००	२०००	१०००००	
	सहकारी मार्फत कृषि प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुष्ट			६००		६००		६००		६००		६००	०	३०००	
	सुन्तला खेतिको पकेट क्षेत्र	सङ्ख्या		१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	५	२५००	
	बिउ उत्पादन केन्द्र	एकमुष्ट				१	२०००				१	२०००	२	४०००		
	टिमुर/दालचीनी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
	एक वडा एक कृषि प्रविधिक	सङ्ख्या	६	१	५००									१	५००	
	कृषि उपज संकलन केन्द्र निर्माण एवम् हाट बजार व्यवस्थापन	सङ्ख्या		१	४००	१	४००	२	१०००	२	१०००	१	५००	७	३३००	
	कृषि एम्बुलेन्स	एकमुष्ट		०				१	३५००					१	३५००	
	कृषि यान्त्रिकरण कार्यक्रम	एकमुष्ट		०	१००००		१५०००		२००००		२५०००		३००००	०	१०००००	
	शीत भण्डारण	सङ्ख्या						१	१००००					१	१००००	
	विज भण्डारण तथा वितरण केन्द्र सबै वडामा	सङ्ख्या	०	१	४००	१	४००	१	५००	१	५००	२	१०००	६	२८००	
	कृषि प्राविधिक क्याम्पस	सङ्ख्या	०			१	१००००		५०००		५०००			१	२००००	
पशुपालन					१७५००		१०१००		९७००	१	२८९००	३	१७०००	१४	८३२००	३.४८
	उन्नत जातको घाँस उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुष्ट	०		५००		६००		७००		७००		८००	०	३३००	
	कृषक संग अध्यक्ष कार्यक्रम	एकमुष्ट	०		१०००		१५००		२०००		२५००		३०००	०	१००००	
	पशु बिक्रिवितरण तथा संकलन केन्द्र	सङ्ख्या	०			१	१०००				१	१५००	२	२५००		
	मौरीपालन पकेट क्षेत्र	सङ्ख्या	०	१	५००	१	५००	१	५००					३	१५००	
	व्यवसायिक माछा पालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम (ट्राउट)	एकमुष्ट	०		१०००		१०००		१०००		१०००		१०००	०	५०००	
	पशु एम्बुलेन्स	सङ्ख्या	०								१	३५००	१	३५००		
	बाख्रा पालनकोलागि पकेटक्षेत्र	एकमुष्ट	०	१	१५००	१	१५००	१	१५००	१	१५००	१	१५००	५	७५००	

क्र.स.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	खोर तथा गोठ सुधार कार्यक्रम	एकमुष्ट	०		५००		५००		५००		७००		७००	०	२९००	
	भैसी पालन पकेट क्षेत्र कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	१	७००	१	७००	१	७००					३	२१००	
	पशुपालन यान्त्रीकरण कार्यक्रम		०		१००००		१०००		१०००		२००००		२०००	०	३४०००	
	नक्ष सुधार कार्यक्रम	एकमुष्ट	०		५००		५००		५००		१०००		१०००	०	३५००	
	कृतिम गर्भाधान कार्यक्रम	एकमुष्ट	०		१०००		१०००		१०००		१०००		१०००	०	५०००	
	पशु विमा कार्यक्रम	एकमुष्ट	०		३००		३००		३००		५००		१०००	०	२४००	
पोषण तथा खाद्य सुरक्षा					१६००		१६००		१६००		२३००		२३००		९४००	०.३९
	पोषण सचेतना कार्यक्रम			१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
	उपाध्यक्षसँग सुत्केरी कार्यक्रम				१०००		१०००		१०००		१५००		१५००	०	६०००	
	हरेक वडामा वार्षिक रुपमा पोषण तथा खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्ख्या			३००		३००		३००		५००		५००	०	१९००	
सिंचाइ तथा जलस्रोत					४०००		५६००		६१००		७२००		८१००	२६८	३१०००	१.३०
	रिचार्ज पोखरी निर्माण	सङ्ख्या	७०	२०	६००	३०	१०००	३०	१०००	४०	१५००	५०	२०००	१७०	६१००	
	सिंचाइको मुहान संरक्षण तथा मर्मत सम्भार कार्यक्रम	सङ्ख्या		५	१०००	७	१४००	८	१६००	८	१६००	८	१६००	३६	७२००	
	लिफ्ट सिंचाइ कार्यक्रम	सङ्ख्या		१	७००	१	७००	१	७००	१	८००	१	८००	५	३७००	
	थोपा सिंचाइ कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
	सिंचाइ कुलो मर्मत संभार कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	६	१२००	१०	२०००	१२	२३००	१४	२८००	१५	३२००	५७	११५००	
वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा खनिज सम्पदा					२२००		४७००		३२००		३४००		३७००		१७२००	०.७२
	वन संरक्षण तथा प्रवर्धन कार्यक्रम	सङ्ख्या			५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
	पूर्वाधार निर्माणमा क्रममा क्षति भएका वनस्पतिको संरक्षण	एकमुष्ट			२००		२००		२००		२००		२००	०	१०००	
	डडेलो नियन्त्रण कार्यक्रम	सङ्ख्या		१	५००	२	१०००	३	१५००	३	१५००	३	१५००	१२	६०००	
	जडिबुटी संरक्षण तथा प्रवधन कार्यक्रम	सङ्ख्या	०		५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
	खनीज पदार्थ सम्भाव्यता अध्ययन (फलाम, तामा, शिशा खानी)	सङ्ख्या	०			१	२०००							१	२०००	

क्र.स.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	वन्यजन्तुबाट हुने अतिक्रमण नियन्त्रण कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००		५००		५००		७००		१०००	०	३२००	
उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति					१५००		१०००		१५००		१९००		१५००		७४००	०.३१
	बजार अनुगमन	सङ्ख्या	५	२	४००	२	४००	२	४००	४	८००	४	८००	१४	२८००	
	उद्योग-व्यवशाय सञ्चालनकालागि स्थानीय आवश्यकता अनुरूपको कार्यविधि निर्माण	सङ्ख्या	०	१	५००									१	५००	
	एक वडा एक शुपथ मुल्य खाद्यान्न पसल	एकमुष्ट	०	१	३००	१	३००	२	८००	२	८००	१	४००	७	२६००	
	स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग स्थापना सहायता कार्यक्रम	एकमुष्ट			२००		२००		२००		२००		२००	०	१०००	
	सबै प्रकारका स्थानीय उद्योग-व्यवसायको सहज दर्ता तथा नियमित अनुगमनको व्यवस्था	एकमुष्ट			१००		१००		१००		१००		१००	०	५००	
पर्यटन					६९००		५६००		१५०००		५८००		५८००		३९१००	१.६३
	डिपिआर तयार भएका पर्यटकीय पूर्वाधारहरू निर्माण	सङ्ख्या					२५००		२५००		२५००		२५००	०	१००००	
	चेपांग होमस्टेको व्यवस्थापन तथा प्रवर्धन	सङ्ख्या	०	५	५०००	१०	१०००	१०	१०००	१५	१८००	१५	१८००	५५	१०६००	
	पर्यटकीय पदमार्ग स्तरउन्ति	सङ्ख्या	०	२	१४००	३	१६००	५	११०००	५	१०००	५	१०००	२०	१६०००	
	अथिती सत्कार कुक तथा गाइडको तालिम	सङ्ख्या	०	१०	५००	१०	५००	१०	५००	१०	५००	१०	५००	५०	२५००	
समाजिक विकास					५२१००		७०२००		१२४५००		५३३००		४९९००		४२१८००	१७.६३
जनसङ्ख्या तथा बसाइँसराइ					१६००		६००		६००		८००		८००		४४००	०.१८
	पर्यटन, लघुउद्यम तथा साना उद्योग जस्ता युवा स्वरोजगार कार्यक्रम र तालिम	पटक		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
	आन्तरिक तथा बाह्य बसाइँसराइ सम्बन्धि अभिलेखिकरण	एकमुष्ट		१	५००									१	५००	
	व्यक्तिगत घटना दर्ता सम्बन्धी अभिलेखन र तथ्याङ्क प्रणाली विकास	एकमुष्ट		१	५००									१	५००	
	जनसङ्ख्या तथा बसाइँसराइ सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	पटक		१	३००	१	३००	१	३००	१	५००	१	५००	५	१९००	
शिक्षा					२६८००		३१५००		४५५००		३०२००		३८७००		१७२७००	७.२२
	विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार (भवन,)को निर्माण तथा	सङ्ख्या	२०	१	२००००	२	२००००	२	२००००	२	२००००	३	३००००	१०	११००००	

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	व्यवस्था															
	नमुना विद्यालय निर्माण	सङ्ख्या	०					१	५०००					१	५०००	
	विद्यालयमा कम्प्युटर ल्याबनिर्माण	सङ्ख्या	०	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	५	२५००	
	विद्यालयको घेराबार	सङ्ख्या	०	३	१०००	५	१६००	८	२०००	५	१८००	५	१८००	२६	८२००	
	स्थानीय भाषामा पाठ्यक्रम विकास	सङ्ख्या				१	२०००								२०००	
	शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि तालिम	सङ्ख्या	०	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	५	२५००	
	उच्च शिक्षाको लागि कलेज स्थापना	सङ्ख्या	०					१	१००००		२०००		३०००	१	१५०००	
	विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार (खानेपानी)को निर्माण तथा व्यवस्था	सङ्ख्या		२	४००	२	४००	३	६००	३	६००			१०	२०००	
	विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार (शौचालय)को निर्माण तथा व्यवस्था	सङ्ख्या		५	१३००	६	१६००	६	१६००					१७	४५००	
	विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार (इन्टरनेट)को जडान तथा व्यवस्था	सङ्ख्या		५	५००	६	६००	६	६००	३	३००	३	३००	२३	२३००	
	विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार (प्रोजेक्टर-ल्यापटप-स्मार्टबोर्ड)को व्यवस्था	सङ्ख्या	०	४	१०००	६	१६००	८	२०००	६	१६००			२४	६२००	
	शिक्षक थप दरबन्दीको व्यवस्था	एकमुष्ट			१०००		१५००		१५००		२०००		२०००	०	८०००	
	विद्यालयमा पुस्तकालय, सूचना प्रविधि तथा विज्ञान प्रयोगशालाको निर्माण	सङ्ख्या	०	१	३००	२	६००	२	६००	२	६००	१	३००	८	२४००	
	एक वडा-एक सार्वजनिक पुस्तकालय/सामुदायिक अध्ययन केन्द्र निर्माण	एकमुष्ट	०	१	३००	२	६००	२	६००	१	३००	१	३००	७	२१००	
स्वास्थ्य तथा पोषण					५७००		१२७००		१०८००	४	२२३००	४	१०४००	१६	६१९००	२.५९
	जनस्वास्थ्य प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुष्ट			१५००		१५००		१५००		१५००		१५००	०	७५००	
	बर्थिङ सेन्टर भवन निर्माण									१	४०००	१	४०००	२	८०००	
	स्वास्थ्य चौकीमा भवन तथा खानेपानी व्यवस्थापन				१०००		१०००		१५००		१५००		१५००	०	६५००	
	अति बिपन्न परिवारकालागि स्वास्थ्य बिमा सहायता कार्यक्रम				५००		५००		५००					०	१५००	
	एम्बुलेन्स खरिद तथा सञ्चालन					१	२५००			१	२५००			२	५०००	
	स्वास्थ्य चौकीमा प्रयोगशाला निर्माण तथा सञ्चालन		३	१	५००	१	५००	१	६००	१	६००	२	१२००	६	३४००	

क्र.स.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	५ शैयाको अस्पताल निर्माण					१	५०००		५०००		१००००			१	२००००	
	“सबैका लागि स्वास्थ्य” जनचेतनामुलक कार्यक्रम	पटक			५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
	आधारभूत तथा पुनर्ताजकी तालिम एवम् जनशक्ति व्यवस्थापन	एकमुष्ट			७००		७००		७००		७००		७००	०	३५००	
	स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	पटक	०	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	५	२५००	
	आर्युवेद औषधालय प्रर्वद्धन	एकमुष्ट			५००						५००		५००	०	१५००	
खानेपानी तथा सरसफाइ					६८००		९५००		१५२००						५९६००	२.४९
	खानेपानी													०	०	
	खानेपानीका स्रोतहरूको संरक्षण र व्यवस्थापन	सङ्ख्या	०	३	५००	५	१०००	७	१५००	७	१५००	८	२०००	३०	६५००	
	खानेपानी आयोजनाहरूको मर्मत संभार	सङ्ख्या		३	१०००	५	२०००	८	३०००	८	३०००	८	३०००	३२	१२०००	
	एक घर एक धारा कार्यक्रम	घर	१२००	३००	७००	५००	१२००	६००	१४००	४००	१०००			१८००	४३००	
	बृहद खानेपानी आयोजना	सङ्ख्या			१५००		१५००		१५००					०	४५००	
	लिफ्टप्रणालीबाट खानेपानीको व्यवस्था	सङ्ख्या	०			१	७००	१	७००	१	७००	१	७००	४	२८००	
	सरसफाइ													०	०	
	टोल स्तरीय सरसफाइका लागि टोल सुधार समितिहरू गठन एवम् परिचालन	एकमुष्ट			३००		३००		३००		३००		३००	०	१५००	
	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	सङ्ख्या	०	२	२०००	२	२०००	३	६०००	३	६०००	४	८०००	१४	२४०००	
	पुर्ण आनिबानी परिवर्तन सम्बन्धि सरसफाइ चेतनामुलक कार्यक्रम	पटक		२	५००	२	५००	२	५००	२	५००	२	५००	१०	२५००	
	विद्यालय स्तरमा सरसफाइ सम्बन्धि सचेतना कार्यक्रम	एकमुष्ट		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता					६६००		११३००		१४८००						५१८००	२.१६
	महिला													०	०	
	लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध सचेतनामूलक कार्यक्रम	पटक		१	४००	१	४००	१	४००	१	४००	१	४००	५	२०००	
	हिंसा प्रभावित महिलाहरूको लागि पुनर्स्थापना र सुरक्षा गृह स्थापना	सङ्ख्या						१	५०००					१	५०००	

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य									योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत	
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व	बजेट	पाँचौ आ.व	बजेट	लक्ष्य		बजेट (रु. हजारमा)
तथा खेल्ने	महिला हिंसा पिडितकालागि आकस्मिक राहतकोषको स्थापना एवम् सञ्चालन	वार्षिक			५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
	महिला उद्यमशीलताको विकासकालागि सहकारी स्थापना						२०००				२०००			०	४०००	
	GESI परिक्षण तथा बजेट कार्यन्वयन	सङ्ख्या		१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	५	२५००	
	बालबालिका													०	०	
	बालअधिकार सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम	पटक		१	४००	१	४००	१	४००	१	४००	१	४००	५	२०००	
	बाल क्लव तथा बालसञ्जालहरूको गठन, सञ्चालन, संस्थागत तथा क्षमता विकास	एकमुष्ट			३००		३००		३००		३००		३००	०	१५००	
	बाल-कोष स्थापना तथा सञ्चालन	एकमुष्ट			५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
	बालविवाह निरुत्साहित गर्न सचेतना कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	१	२००	१	२००	१	२००	१	२००	१	२००	५	१०००	
	वार्डस्तरमा बालउद्यान निर्माण	सङ्ख्या	०	१	५००	१	५००	२	१०००	२	१०००	१	५००	७	३५००	
	ज्येष्ठ नागरिक													०	०	
	ज्येष्ठ नागरिकको परिचयपत्र व्यवस्थापन				५००									०	५००	
	अध्यक्षसँग ज्येष्ठनागरिक कार्यक्रम			१	७००	१	७००	१	७००	१	७००	१	७००	५	३५००	
	ज्येष्ठ नागरिक आश्रमहरू (सत्सङ्ग भवन) को संस्थागत क्षमता तथा पूर्वाधार विकास	एकमुष्ट					२०००		२०००		२०००		२०००	०	८०००	
	अन्तरपुस्ता छलफल तथा अन्तरक्रिया	सङ्ख्या	०	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	५	२५००	
	अपाङ्गता													०	०	
	गाउँपालिकामा हेल्प डेक्स स्थापना	वटा	०		५००									०	५००	
	अपाङ्गता मैत्री संरचना निर्माण सचेतना	पटक	०		३००		३००		३००		३००		३००	०	१५००	
	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन तथा अध्यावधिक				३००									०	३००	
	अपाङ्गता मैत्री संरचना निर्माण	सङ्ख्या	२			५	२०००	५	२०००	५	२०००			१५	६०००	
	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि क्षमता अनुसारको सीप विकास तालिम रोजगारी प्रारम्भ	एकमुष्ट			५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
						३८००		३८००		३६८००					६७४००	२.८२

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	युवा													०	०	
	युवाहरूकालागि प्रविधिक तथा व्यवसायिक तालिम र उद्यमशीलताको विकास	सङ्ख्या	०	१०	५००	१०	५००	१०	५००	१०	५००	१०	५००	५०	२५००	
	युवा रोजगार सूचना केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन	सङ्ख्या	०					१	३०००		१०००		१०००	१	५०००	
	क्लबहरूको स्थापना व्यवस्थापन र सुसञ्चालन	एकमुष्ट			५००		५००		५००		७००		७००	०	२९००	
	खेलकुद													०	०	
	प्रत्येक वार्डमा खेलमैदान निर्माण तथा स्तरवृद्धि	सङ्ख्या	०		१०००		१०००		१०००		१०००		१०००	०	५०००	
	क्षेत्रिय/राष्ट्रिय खेलाडीको प्रोत्साहन तथा सम्मान कार्यक्रम			१	२००	१	२००	१	२००	१	२००	१	२००	५	१०००	
	बहुउद्देशीय खेल मैदान निर्माण							१	१५०००		५०००		३०००	१	२३०००	
	युवा क्लबहरूको क्षमता विकास तथा खेलकुद परिचालन			१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	५	२५००	
	वडा/पालिका स्तरीय प्रतियोगितात्मक खेलकुद आयोजना	पटक	०	१	७००	१	७००	१	७००	१	७००	१	७००	५	३५००	
	अन्तर विद्यालय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१	४००	१	४००	१	४००	१	४००	१	४००	५	२०००	
	कवर्डहेल निर्माण	सङ्ख्या	०					१	१५०००		३०००		२०००	१	२००००	
समाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण					६००		६००		६००						४०००	०.१७
	सामाजिक सुरक्षा कोषको व्यवस्थापन	एकमुष्ट			५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
	सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना	पटक		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
पूर्वाधार विकास					२१२७००		२६००००		३२५४००						१३४६१००	५६.२६
उर्जा					५५००		५०००		५५००						२०५००	०.६६
	श्री फेज लाइन विस्तार सबै वडामा	एकमुष्ट			५००		१०००		१५००		१५००			०	४५००	
	राष्ट्रिय प्रसारण लाइन नपुगेका ठाउँमा बितरण तथा विस्तार	एकमुष्ट			५००		५००		५००					०	१५००	
	फोहोर प्रसोधनबाट जैविक उर्जा उत्पादन र प्रवर्धन	सङ्ख्या		१००	१०००	१००	१०००	१००	१०००	१००	१०००	१००	१०००	५००	५०००	
	खाना बनाउनका लागि बिद्युतीय उर्जा प्रयोग प्रोत्साहन कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	

क्र.स.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	बैकल्पिक ऊर्जा उत्पादन तथा प्रवर्द्धन	एकमुष्ट			३०००		२०००		२०००					०	७०००	
यातायात पूर्वाधार					२००५००		२१८०००		२३६०००		२१२५००		२०४०००		१०७१०००	४४.७६
	सडक कालाेपत्रे	कि.मि.		१०	१७५०००	१०	१७५०००	१०	१७५०००	१०	१७५०००	१०	१७५०००	५०	८७५०००	
	सडक स्तरउन्नति	कि.मि.			२००००		२००००		२००००		२००००		२००००	०	१०००००	
	नयाँ सडक ट्याक निर्माण	कि.मि.		५	२५००	१०	५०००	१०	५०००					२५	१२५००	
	बसस्टप र प्रतिक्षालय निर्माण	सङ्ख्या	०					१	२००००					१	२००००	
	पक्की पुल निर्माण {मि. 150}	सङ्ख्या	०			१	१००००	१	१००००	१	१००००			३	३००००	
	सडक अतिक्रमण र न्यूनीकरणका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू	सङ्ख्या	०		०	१	५००		०					१	५००	
	झोलुङ्गे पुल निर्माण (विभिन्न स्थानमा)		०			३	४५००	२	३०००	३	४५००	४	६०००	१२	१८०००	
	सडक आयोजनाहरूको डिपिआर	सङ्ख्या	०	२	३०००	२	३०००	२	३०००	२	३०००	२	३०००	१०	१५०००	
आवास तथा बस्ती विकास					१८००		३३०००		८३०००	३	८००००	२	४५०००	१४	२४२८००	१०.१५
	वडा कार्यालय भवन निर्माण	सङ्ख्या	३			२	२००००	२	२००००					४	४००००	
	बहुउद्देशिय सभाहल (500 जना अट्ने)		०							१	३५०००			१	३५०००	
	गाउँपालिकाको प्रसासकीय भवन निर्माण	सङ्ख्या	०					१	३५०००					१	३५०००	
	सुरक्षित र किफायती भवनको मोडलहरू विकास गरी नागरिकलाई वितरण	एकमुष्ट			१५००									०	१५००	
	बस्ती संरक्षण कार्यक्रम	कि.मि.	०				३०००		३०००		५०००		५०००	०	१६०००	
	भवन आचार संहिता निर्माण	सङ्ख्या	०	१	३००									१	३००	
	सहकारी भवन निर्माण {2}	सङ्ख्या	०								१००००		१००००	०	२००००	
	सामुदायीक भवन निर्माण		०			१	१००००	१	१५०००	२	३००००	२	३००००	६	८५०००	
	कर्मचारी आवास निर्माण	सङ्ख्या	०					१	१००००					१	१००००	
सञ्चार तथा सूचना प्रविधि					४९००		४०००		९००		१०००		१०००		११८००	०.४९
	सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटी निर्माण	एकमुष्ट	०	७	१२००									७	१२००	
	भिडियो प्रोफाइल	सङ्ख्या	०	१	७००	०		०						१	७००	

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	फ्रि वाइफाइको व्यवस्था	स्थान	०	१	१२००		५००		५००		५००		५००	१	३२००	
	सार्वजनिक सेवा प्रदानलाई प्रविधिमा आधारित सफ्टवेयर निर्माण	सङ्ख्या	०	२	१८००	२	१८००	१	४००		५००		५००	५	५०००	
	टेलीमेडिसिन केन्द्रको स्थापना तथा सञ्चालन	सङ्ख्या				१	१०००							१	१०००	
	गा पा को मौलिकता प्रवर्द्धन एवम् संरक्षण गर्न लघु चलचित्र निर्माण	एकमुष्ट	०			१	७००							१	७००	
वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन					१३५००		१५१००		१६८००		१५२००		१७९००		७८५००	३.२८
वन तथा भू-संरक्षण					१५००		२१००		२१००		१५००		१५००		८७००	०.३६
	पहिरो तथा नदी कटान नियन्त्रण	कि.मि.	०		१०००		१०००		१०००		१०००		१०००	०	५०००	
	बाढी तथा पहिरोको पूर्व-सूचक यन्त्र जडान	स्थान	०			१	६००	१	६००					२	१२००	
	महत्त्वपूर्ण विकासे आयोजनाहरूको प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन (EIA)	सङ्ख्या	०	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	५	२५००	
वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन					१०००		२०००		१०००		१०००		१०००		६०००	०.२५
	सुधारिएको चुलो तथा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन	एकमुष्ट			५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
	जलवायु परिवर्तनको प्रभाव जोखिम सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१	३००	१	३००	१	३००		३००		३००	३	१५००	
	प्लाष्टिक पोखरी निर्माण	सङ्ख्या	०		२००		२००		२००		२००		२००	०	१०००	
	जलवायु परिवर्तनको प्रभाव जोखिम सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान	सङ्ख्या	०			१	१०००							१	१०००	
फोहरमैला व्यवस्थापन					२८००		२६००		६१००		६१००		२६००		२०२००	०.८४
	फोहरमैला व्यवस्थापनको गुरुयोजना निर्माण	सङ्ख्या		१	१५००		०							१	१५००	
	फोहोर व्यवस्थापनका लागि ल्याण्डफिलसाइट व्यवस्थापन	सङ्ख्या					१०००		१०००		१०००		१०००	०	४०००	
	फोहोर व्यवस्थापनका लागि अवश्यक समग्री तथा ट्र्याक्टर व्यवस्था	एकमुष्ट						१	३५००	१	३५००			२	७०००	

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	सरसफाइकालागि टोल स्तरीय समिति गठन एवम् परिचालन	सङ्ख्या		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
	फोहरमैला सङ्कलन र व्यवस्थापनकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था	एकमुष्ट			५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
	सार्वजनिक स्थलमा फोहर सङ्कलन गर्ने भाँडोको व्यवस्था	सङ्ख्या		५०	३००	१००	६००	१००	६००	१००	६००	१००	६००	४५०	२७००	
	लक्षित समुदाय सरसफाइ सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	सङ्ख्या		१	२००	१	२००	१	२००	१	२००	१	२००	५	१०००	
विपद् व्यवस्थापन					१८००		२५००		२९००		३२००		८९००		१९३००	०.८१
	विपद् न्यूनीकरण, विपद् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण	पटक	०	१	५००									१	५००	
	सूचना सङ्कलन, प्रशोधन, विपद् न्यूनीकरण, पूर्व तयारी, पुनर्निर्माणबारे तालिम सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
	ड्याम निर्माण, गल्छि, पहिरो नियन्त्रण, खोला किनारमा तटबन्ध निर्माण	कि.मि.					५००		५००		५००		५००	०	२०००	
	विपद् व्यवस्थापन कार्यमा प्रयोग हुने आवश्यक भौतिक साधनहरू सँकलन र व्यवस्थापन	एकमुष्ट	०				५००		७००		१०००		१५००	०	३७००	
	उपयुक्त खाली स्थानहरू पहिचान गरी विपद्का बेला राहत सामग्रीहरू भण्डारण र पीडितहरूलाई आपतकालीन बस्ने संरचनाहरू निर्माण	स्थान	०										५०००	०	५०००	
	विपद् व्यवस्थापन कोषको व्यवस्थापन	वटा	०		५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
	विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्तक्रिया, गोष्ठी, भेला आदि सञ्चालन	एकमुष्ट	०		३००		३००		३००		३००		३००	०	१५००	
	पालिका स्तरीय विपद् व्यवस्थापन संस्थागत तथा इकाइ स्थापना	एकमुष्ट	०	१	२००	२	४००	३	६००	३	६००	४	८००	१३	२६००	
संस्थागत विकास					६४००		५९००		४७००		३४००		३९००		२४३००	१.०२
सेवा प्रवाह तथा सुशासन					४६००		५१००		३१००		३१००		३१००		१९०००	०.७९
	सेवा प्रवाह तथा सुशासनकालागि आवश्यक कार्यविधिको निर्माण	पटक	१	१	१०००									१	१०००	

क्र.स.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	पालिकाद्वारा प्रदान गरिने सेवाको अभिलेख व्यवस्थापन	पटक	१	१	५००		५००							१	१०००	
	विद्युतीय शासन प्रयोग र पहुँचमा बृद्धि	एकमुष्ट					१५००							०	१५००	
	हरेक विकास योजना तथा कार्यक्रमको वडा र पालिकास्तरमा नियमित सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ र सार्वजनिक परीक्षण सञ्चालन	सङ्ख्या		७	२१००	७	२१००	७	२१००	७	२१००	७	२१००	३५	१०५००	
	पालिका भित्रका योजनाहरूको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समीक्षा	पटक		२	१०००	२	१०००	२	१०००	२	१०००	२	१०००	१०	५०००	
मानव संसाधन तथा संस्थागत क्षमता विकास					८००		३००		३००		३००		३००		२०००	०.०८
	मानव संसाधन विकास एवम् संस्थागत क्षमता विकासका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	पटक		१	५००									१	५००	
	सेवाप्रवाह सरलिकृत एवम् संस्थागत विकास तथा अध्ययन-अवलोकन भ्रमण	पटक		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
तथ्याङ्क प्रणाली					१०००		५००		१३००		०		५००		३३००	०.१४
	तथ्याङ्क सङ्कलन सम्बन्धी नीति निर्माण	पटक		१	५००									१	५००	
	तथ्याङ्कका मानक र मापदण्डहरू विकास	पटक				१	५००							१	५००	
	पालिकाको तथ्याङ्क वेब पोर्टल निर्माण गरी तथ्याङ्कहरूको एकीकृत रूपमा व्यवस्थापन र सार्वजनिकीकरण	पटक						१	८००					१	८००	
	तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषणकोलागि कर्मचारीहरूको क्षमता र दक्षता बृद्धि तालिम	एकमुष्ट		१	५००			१	५००			१	५००	३	१५००	
लोकतन्त्र र सुशासन					६९००		५८००		६७००		२४६००		७४००		५१४००	२.१५
सुरक्षा					१६००		१५००		१९००		२०३००		३१००		२८४००	१.१९
	पालिकाको सुरक्षा नीति तर्जुमा	सङ्ख्या		१	५००									१	५००	
	लागु औषध नियन्त्रण र अनुगमन तथा सचेतना कार्यक्रम	एकमुष्ट		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	

क्र.स.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	नगर प्रहरी व्यवस्थापन	सङ्ख्या		२	८००	३	१२००	४	१६००	५	२००००	७	२८००	२१	२६४००	
मानव अधिकार					८००		८००		८००		८००		८००		४०००	०.१७
	वडा तथा विद्यालय स्तरमा मानव अधिकार सम्बन्धी सचेतनामूलक अभिमुखीकरण	सङ्ख्या		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
	पिडित महिला तथा बालबालिका लाइ आर्थिक तथा कानुनि सहायत कार्यक्रम			१	२००	१	२००	१	२००	१	२००	१	२००	५	१०००	
	फरक क्षमता भएका, असहाय, सीमान्तकृत वर्ग र क्षेत्रका सेवाग्राहीलाई सेवाप्रवाहमा विशेष व्यवस्था	एकमुष्ट		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
संघीय शासन प्रणाली					११००		६००		६००		६००		६००		३५००	०.१५
	जनचेतनामूलक तथा अन्तर्क्रियात्मक कार्यक्रम सञ्चालन	पटक		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
	सँधियता कार्यन्वयनको लागि आवश्यक कानुन निर्माण			१	५००									१	५००	
	स्थानीय राजनीतिक नेतृत्व, जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीकोलागि क्षमता विकासकालागि तालिम तथा अभिमुखीकरण	पटक		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
प्रशासकीय सुशासन					८००		८००		८००		८००		८००		४०००	०.१७
	कर्मचारीहरूको मनोबल र उत्प्रेरणा अभिवृद्धि	एकमुष्ट		१	४००	१	४००	१	४००	१	४००	१	४००	५	२०००	
	कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली विकास र कार्यन्वयन	एकमुष्ट		१	२००	१	२००	१	२००	१	२००	१	२००	५	१०००	
	जनगुनासो व्यवस्थापन गर्न उजुरी पेटिकाको व्यवस्थापन (सबै वडा र सेवाप्रदायक कार्यलय)	पटक			२००		२००		२००		२००		२००	०	१०००	
वित्तीय सुशासन					१२००		७००		१२००		७००		७००		४५००	०.१९
	राजस्व परामर्श समितिको बैठक व्यवस्थापन, क्षमता अभिवृद्धि तथा अनुगमन	पटक		२	४००	२	४००	२	४००	२	४००	२	४००	१०	२०००	
	लेखा प्रणाली सुदृढीकरण तालिम सञ्चालन	पटक		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
	राजस्व सुधार कार्य योजना निर्माण	एकमुष्ट		१	५००			१	५००					२	१०००	
र निवार					१४००		१४००		१४००		१४००		१४००		७०००	०.२९

क्र.स.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	भ्रष्टाचार विरुद्ध नागरिक सचेतना अभिवृद्धि	एकमुष्ट		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
	भ्रष्टाचारको सूचना दिनेलाई पुरस्कृत	एकमुष्ट			१००		१००		१००		१००		१००	०	५००	
	नियमित सार्वजनिक सुनुवाइ				५००		५००		५००		५००		५००	०	२५००	
	विकास आयोजनाको खर्च निर्माण स्थलमै सार्वजनिकीकरण (सार्वजनिक परिक्षण)	पटक		५	५००	५	५००	५	५००	५	५००	५	५००	२५	२५००	
	योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन				३६००		२३००		१२००		२१००		२०००		११२००	०.४७
योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन					३००		१०००		४००		८००		१२००		३७००	०.१५
	योजनाको वर्गीकरण गर्न मापदण्ड निर्माण	सङ्ख्या		१	३००									१	३००	
	अनुगमनको निर्देशिका बनाई कार्यान्वयन	एकमुष्ट				१	५००							१	५००	
	आयोजनाको पहिचान, छनौट र कार्यान्वयन गर्ने पद्धतिको विकास	एकमुष्ट				१	५००							१	५००	
	तोकिएका आयोजनाहरूको तेस्रो पक्षबाट मूल्याङ्कन	पटक						१	४००	२	८००	३	१२००	६	२४००	
आयोजना बैङ्क					२०००		५००		०		५००		०		३०००	०.१३
	आयोजना बैङ्क निर्माणकालागि आवश्यक नीति, नियम, निर्देशिका तयार	सङ्ख्या		१	५००									१	५००	
	सम्भाव्यता अध्ययन गरी आयोजना बैङ्क तयार	पटक		१	५००									१	५००	
	छनौटमा परेका आयोजनालाई आवश्यक बजेट विनियोजन र मध्यमकालीन खर्च संरचनामा समावेश गर्ने व्यवस्था	पटक		१	५००					१	५००			२	१०००	
	आयोजनाको पहिचान, वर्गीकरण, प्राथमिकीकरण, छनौट र मूल्याङ्कनको मापदण्ड निर्माण	पटक		१	५००									१	५००	
	आयोजना बैङ्कलाई विद्युतीय प्रणालीमा अभिलेखीकरण	एकमुष्ट				१	५००							१	५००	
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन					१३००		८००		८००		८००		८००		४५००	०.१९
	अनुगमन निर्देशिका तथा अन्य सामग्रीको विकास	पटक		१	५००									१	५००	
	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना तयार	पटक		१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	१	३००	५	१५००	
	अनुगमन गर्ने जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि	पटक		१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	१	५००	५	२५००	

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	इकाइ	आधार वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा		बजेट प्रतिशत
				पहिलो आ.व.	बजेट	दोस्रो आ.व.	बजेट	तेस्रो आ.व.	बजेट	चौथो आ.व.	बजेट	पाँचौ आ.व.	बजेट	लक्ष्य	बजेट (रु. हजारमा)	
	(उपभोक्ता समिति समेत)															
कुल बजेट															२३९२७००	१००.००

अनुसूचीहरू